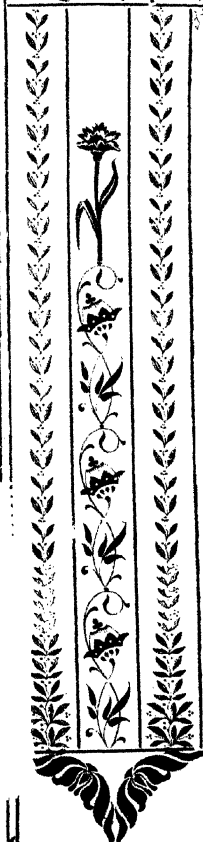

"મેગુસી-સીરીઝ."

સો૦ મ૦ દેશાઈ.

ગુરૂજી ! આપના ચરણે !

જે નિશાળોમાં "મા-બાપની સેવા" વીશે ઉત્તમ શિક્ષણો આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના આગળ થઈ ગએલા મા-બાપ તુલ્ય માસ્તરોના ભલી યાદમાં !

જે શાળાઓમાં હાલ "મા-બાપની સેવા" વિષે ઉમદા બોધ અને અસરકારક ઉપદેશ આપવામાં આવે છે, તે શાળાઓના હાલના ગુરૂ શિક્ષકોને ભલી દુવા હોજો !

મા-બાપની સેવા શિખવીને બચ્ચાંઓને મીનાઈ તથા ગેતીને લગતા ઉત્તમ સબકો આપીને જે ગુરૂઓ અજ્ઞાન બાળકોને જ્ઞાનવાન બનાવે છે તેઓ આખી જગત ઉપર નહીં વર્ણવી શકાય એવા ઉપકારો કરે છે.

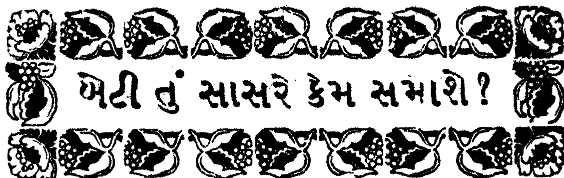
એવા મા-બાપ જેવા શિક્ષકો આ પુસ્તક પોતાના શિષ્યોને અવારનવાર વાંચી સંભળાવી શુદ્ધ સંસારનું બચ્ચાંઓને ભાન કરાવશે, તેઓ ઉપર જગત્‌ના લોકોના આશિર્વાદ ઉતરશે.

કેળવણી ખાતાઓ સ્થાપીને, જ્ઞાન મંદિરો બાંધીને જેઓએ બચ્ચાંને પોતાના માત પિતા તરફ ભક્તિભાવ રાખનારાં બનાવ્યાં છે તેઓનાં અશો રૂહોને અમારી નેમાજ હોજો !

જે દીકરાંઓ પોતાનાં મા-બાપની સેવા કરતાં હશે, અને હવે પછી આ કેતાબ વાંચ્યાથી જેઓ મા-બાપ તરફ જાંફેસાંની બતાવી તેમની આજ્ઞા ઉઠાવી, નીમકહલાલ રહી, તેમનાં ઘડપણના, અશક્તિના અને નબળા વખતે તેમની સેવાચાકરી કરી પોતાનાં મા-બાપને સંતોષીને ખુશાલ બનાવશે, તેમનું ખુદા હમેશાં ભલું કરશે. મા-બાપ વખાં છોકરાંનું ઇશ્વર કલ્યાણ કરો ! મા-બાપની સેવાનું જ્ઞાન ફેલાવનારાં સર્વનું પ્રભુ શુભ અને સારૂં કરો !

સવનો દાસ,

D. in the Diamonds.

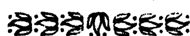

બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે?

(બીજી આવૃત્તિ.)

૧૧૬ પાનાનું આ પુસ્તક દરેક સાસરે સિધારતી કન્યાઓને વંચાવ્યા અને ગોખાવ્યા પછી સાસરે મોકલવાથી દરેક સંસાર સુખી નિવડશે એમ જણાયાથી, તેની ૧લી આવૃત્તિ દોઢ માસમાં ખપી જવાથી **સુધારા સાથે બીજી આવૃત્તિ** છપાવવામાં આવી છે. સુંદર પુઠાં, સુંદર ટાઇપ, સુંદર કાગળ, અને સુંદર બાંઇન્ડીંગ સાથનું આ પુસ્તક જે રૂા. ૧-૦-૦ ની કિંમતનું છે તે ઘર બેઠાં માત્ર ૧૨ આનામાં (વો૦ પી૦ સાથે) પહોંચાડવામાં આવશે. બીજી આવૃત્તિ ઘણી સુંદર છપાઇ છે, માટે જરૂર તમારી દીકરીઓને લગ્ન પ્રસંગે આ ભેટ આપીને સાસરે મોકલવા ભલામણ કરૂં છું. રૅાલ્ડગ્લેસ બાગમાં બ્રેસલેટની મોંઘી ભેટ આપવાના અખાડા કરીને આ ભેટ આપશો તો ભવિષ્યમાં તેને એક ભોમિયાની ગરજ સારશે.

મ્હારા દીકરાને !

(રચનાર—શો૦ મ૦ દેશાઈ.)

સંસારનો ઉંબર ઓળંગવા જતી દીકરીઓને **" બેટી તું સાસરે કેમ સમાશે ? "** જેવું પુસ્તક ઉપયોગી છે, તેવુંજ સંસારની શાળામાં દાખલ થતા દીકરાને ઉપયોગી આ પુસ્તક છે. દીકરાને સાચો સંસારી ગ્રહસ્થ બનાવવો હોય તો તેને પરણુતી વેળાએ નવી કે જુની ખાણુના હીરાની વિંટી આપવાનો ખર્ચ નહીં કરતાં માત્ર ૧૨ આનામાં મળતું આ ઘરેણું તેને ભેટ આપશો તો તે પૂરો પાકો પુરૂષ બની શકશે. સેંકડો મનરંજક ને મનહર દાખલા પૂરાવા સાથે, આજની વિદ્યાને કબુલ કરવું પડે એવી રીતે ન્હાની વાર્તાઓ, કવિતો, શ્લોકો, દુહાઓ, ધર્મનાં ફરમાનો, ઉમદા કહેવતો, વિગેરે નવું નવું જાણવાનું મળે એવાં ગમત સાથે જ્ઞાન આપનારાં આ પુસ્તકની એકેક નકલ, તમારા જેટલા દીકરા હોય તેઓને માટે જરૂર ખરીદ કરી તેમને કિંમતી વારસા લેખે જરૂર ભેટ આપજો. ઘર બેઠાં આ સુંદર બાંઈડીંગ સાથનું રૂા૦ ૧-૦-૦ નું પુસ્તક પહેલાંથી ઘરાક થનારાંનેજ માત્ર ૧૨ આનામાં મળશે.

મા-બાપની સેવા.

રચનાર,

શો૦ મ૦ દેશાઇ.

કેમ કરી માબાપ તમારો વર્ણું હું ઉપકાર;
શુખન નથી મુજ પાસ માનવા ઘટતો તમ આભાર.
ગર્ભવાસ નવ માસ રહી માતાએ પાયું રકત;
દુઃખ સોસીને દીધો મુજને માનવનો અવતાર.
થોડી મુજની બિમારીથી પામ્યા તમે બહુ દુઃખ;
ધીર ધરી આરામ ન કીધો ખમી ખરચનો માર.
દીધું ભોજન સારૂં સોજું પોતે વાસી ખાઈ;
શીતલ ભોંયપર પડી સેજ મુજ કાજ સહુ તૈયાર.
દરદી નબળાં લુલાં પણ પ્રીતે પાલ્યાં ફરજંદ;
ખાંપણને ખુબસુરતી લેખી કમી કીધો નહીં પ્યાર.
ફરજ કરીને દુઃખડાં દેખે મુજ કેળવણી કાજ;
પેટે પાટા બાંધીને શીખવે આ સંસારી સાર.
અંત સમે ધન માલ આયતા આપી છોડે પ્રાણ;
જે જમાત્ર કીધાં નીશદીન બહુ ઉંચકી દુઃખના ભાર.
મિત્ર સગાં ને બીજાં ચ્હાશે કર્યુ ગરજ ને કાજ;
સાચ નિભાવે માતપીતા તો જુઠો આ સંસાર.
બૂરાં ફરજંદોથી પામી અપજશ ને અપમાન;
તેનાં પણ દુઃખમાં દુઃખ દેખી રડે જાર બેજાર.
જે માબાપને નમે તે પેટ ભરીને જમે ફિરોજ;
જે દીલ દુઃખવે તેનો અંત્તે થશે દોજખે ઠાર.

નવસારી. **કિંમત રૂ. ૧-૦-૦** ઇ. સ. ૧૯૨૦

પ્રગટ કરનાર—શો૦ શોરાબજી મંચેરજી દેશાઇ. ઠે૦ સ્ટેશન રોડ,—નવસારી.

શા. ખુબચંદ અમીચંદના ધી સુરત જૈન ઇન્ડીઅન પ્રિંટીંગ પ્રેસ (બ્રાન્ચ) કણપીઠ બજારમાં પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસે છાપ્યું.

મરણ—મુંબઇ.
રોજ ૨૨, માહ ૧,
ય. સ. ૧૨૮૮.
તા. ૨ અકટોબર
ઈ. સ. ૧૯૧૮

દીનશાહ.
બરજોરજી.
નસરવાનજી.
હોરમસજી.
રૂસ્તમજી.
નસરવાનજી.
નવરોજજી.
નસરવાનજી
જીવનજી.
નાનાભાઇ
રૂસ્તમજી.

જન્મ—
બોલીમોરા.
રોજ ૨૪, માહ ૧,
ય. સ. ૧૨૭૦
તા. ૯ અકટોબર
ઇ. સ. ૧૯૦૦.

શ્રી.

અષાઉમ્ અહુરમઝદ.

મ્હારા વ્હાલા બેટા

દીનશાહ બરજોરજી મેગુસીની

અશો યાદમાં સંસારને ઉપયોગી અને જુવાન છોકરા છોકરીઓને અગત્યની અને નીત ધર્મનું સાચું શિક્ષણ આજની વિદ્યાને અનુસરતી રીતે આપનારી કેતાબોની સીરીઝની આ

ત્રીજી માળા

મા—બાપની સેવા બજાવનારા મ્હારા સપુત બેટાને અર્પણ થાય છે, તે માળા તે અશો આત્માના ગુણ લક્ષણને બરાબર બંધ બેસ્તી રીતે પહેરાવી શકાય.

દરેક કુટુંબના સંસાર સુખી નિવડે તો ખુદા તરફની ફરજો સંપૂર્ણપણે અદા કરવાને, અને શાંતિથી આત્મજ્ઞાન સંપાદન કરવાને દરેક મનુષ્યને સગવડ મળી શકે. નીતિ ધર્મના પાઠોના પગથિયાં શિવાય આત્મજ્ઞાન મેળવવાનાં શાંતિના સ્થળે પહોંચાય નહીં; સબબ “ મેગુસી સીરીઝ ” ના

દરેક મણુકા તે પગથિયાંઓ પસાર કરવામાં ટેકારૂપ થઇ પડશે તો મ્હારા બેટાની જીવન—ઇચ્છા પાર પડવાથી મ્હને સંતોષ મળશે, અને તેના પવિત્ર આત્માને હમેશની શાંતિ મળશે.

બરજોરજી નસરવાનજી મેગુસી.

બેહેસ્તનશીન
દીનશાજી બરજોરજી મેગુસી.

અનુભવ-સંદેશ.

આપણે "મા બા છે" ભણ્યે છિયે ત્યારથી મા-બાપનું "કહ્યું" કરવાનું, તેમને માન આપવાનું, તેમની આજ્ઞા પાળવાનું, ઘડપણે તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાનું, અને છેવટે તેમના મુવા પછી તેમના આત્માની ઉન્નતિ થાય એટલા સારૂ, જેના તેના ધર્મે ફરમાવેલાં ક્રિયા કર્મ કરી તેમના રૂવાનની ખુશનુદી કરવાનું શિક્ષણ આપણે મેળવ્યે છિયે ખરાં, પરંતુ તે પ્રમાણે આપણે જુવાનીના મદમાં અમલ કરતાં નથી. જુવાનીમાં મેં પણ મ્હારાં મા-બાપના ઘણાક હુકમો ઉથથાપ્યા હતા; તેમનું હિતકારી "કહ્યું" માન્યું નો'તું; પરંતુ અનુભવથી મ્હારી સંપૂર્ણ ખાત્રી થઇ છે, કે જુવાન વયમાં આપણને સમજ પડતી નથી, જેથી તેમનું "કહ્યું" નહીં માનીને આપણે મોટપણે હાડછેડ અને હાડમાર થઇએ છિયે. બારીક અવલોકન કરીને મેં એજ સાર કાઢયો છે કે, જેમ મા-બાપના આશિર્વાદ તેમનાં બચ્ચાંને ફળે છે, તેમ તેઓના શ્રાપ પણ તેમનાં બચ્ચાંને નડે છે. મા બાપની આજ્ઞામાં રહેવું, અને તેમનો દરજ્જો જાળવીને તેમની સાથે મર્યાદા, મલાજા, અને વિવેકથી વર્તવાથી તેમના આત્માની ખુશાલી આપણને ગુપ્ત રીતે કલ્યાણકારી નિવડે છે.

મા--બાપ તરફનો અદબ--મલાજો અમારાં "દેશાઈ ખાંદાન" માં કેટલો બધો કડક હતો, તેની નોંધો આ ૨૦ મી સદીના લોકોને જો જણાવવામાં આવે તો તે માત્ર ગપસપની હસાહસ જેવુંજ લાગે છે. મને પ્રત્યક્ષ અનુભવ થયો છે, કે અમારાં મા--બાપનો હુકમ, એ અમને "પાદશાહી ફરમાન" જેવડોજ અનિવાર્ય જણાતો હતો. મ્હારાથી કિંવા મ્હારા ભાઈઓથી, માંદગી જેવા અનિવાર્ય સબબ શિવાય, અમારા પિતાજી સમક્ષ અમારાથી કદી પણ બેસી શકાતું નો'તું !

સંવત ૧૯૫૬ માં જીવલેણ બિમારીથી હું પટકાઈ પડયા પછી નવજીવન મેળવવા પામ્યો ત્યારે મ્હારાં માતાજીએ મ્હારા પાસે બે કબુલાત કરાવી હતી. એક એ હતી કે; "આપણી દીનના દશતુરજી સાથે દુશમનાઈ નહીં રાખતાં એખલાસ રાખવો." અને બીજી એ હતી કે; "ઘંબારમાં જ્હારે કદી પણ હજામત કરાવવી નહીં !" પહેલી શરત મ્હને અશકય લાગી હતી, પરંતુ માતાનાં વચન મિથ્યા થતાં નથી. અશકય જણાતી વાત પ્રભુએ સહેજે શકય બનાવી દીધી. બીજી શરત વાંચનારને હસવા જેવી જણાશે, પરંતુ જેવો માતાનો

જેવી માન્યતા. માતાપિતાની જે આજ્ઞામાં માન્યતા હોય તે આજ્ઞામાં તેમનાં બચ્ચાંનું સુખ સમાયેલું હું માનું છું. અમારાં દેસાઇ કુટુંબનો અસલ "ખાંદાંની પોશાક" ૨૦ મી સદીમાં ચલાવી લેવાય એવો નહીં હતો. ડગલીને બદલે ડગલો, જોડાને બદલે બુટ, તુમાનને બદલે પાટલુન, અને હાથે બાંધેલી પાઘડીને બદલે બંધરી પાઘડી પહેરવી, એ વાતો અસલી વિચારના વડીલોને મનથી તો, જેમ જુના વિચારના મોહમેદનોના મનથી કોન્સટેન્ટીનોપલમાંથી ખીલાફત ઉઠાવીને એશિયા ખંડમાં મૂકવા જેટલી, ઉથલપાથલ કરાવનારી લાગતી હોવાથી, અમારા પિતાજીની આજ્ઞાનો ભંગ એટલા ઉપરથીજ થયો, કે એ અસલી પોશાકમાં મેં કેટલોક ફેરફાર કરીને અવજ્ઞા કરી ! અનુભવથી જણાયું છે, કે મા--બાપની સહેજ અવજ્ઞામાં અસુખ સમાયું છે.

એક લેખક કિંવા એક વક્તા પ્રત્યે જો વાંચનારાં કે શ્રોતાજનો ગુણબુદ્ધિ ધરાવતા નહીં હશે તો તેમની કહેલી વાતોની તેમને કાંઇએ અસર થવાનો નથી. માટે મ્હારાં આ પુસ્તકમાં જે જે વાતો મેં કહી છે તે તે સત્યજ કહી છે એમ જ્યાં સૂધી અંતઃકરણ પૂર્વક તમે માનશો નહીં, તથા શંકા લઇ જશો તો તમને મ્હારાં કહેલાં એક પણ વાક્યની અસર થવાની નથી. જો તમને મ્હારા પ્રત્યે ગુણબુદ્ધિ થાય તો મ્હારૂં આ સત્ય વચન છે કે; " મા--બાપની સેવા તમે જરૂર બજાવજો ! મા-બાપનું કહ્યું તમે જરૂર માન્ય રાખજો ! મા--બાપની આજ્ઞા એ ગુરૂ--આજ્ઞા છે એમજ તમે સમજજો ! "

છેવટે, મ્હારાં પુસ્તકોને જાહેરમાં લાવવામાં મને ઉત્તેજન આપનારા મ્હારા અંગિક મિત્રો, ભાઇશ્રી દીનશાહ મેહેરવાન ઇરાની, તથા ભાઇશ્રી રૂશતમજી બેજનજી રાનજીનો હું આ પુસ્તક માટે પણ ખાસ આભાર માનું છું. તેમજ આ પુસ્તક માટે પણ મદદ કરનારા શેઠ બરજોરજી નસરવાનજી મેગુસીનો હું ઉપકાર માનું છું.

મા-બાપની સેવા.

૧ લી આજ્ઞા.

"A poor father served by thee shall make thee rich;
A sick mother helped by thee shall make thee strong;
Thou shalt be served thyself by every sense
Of service which thou renderest."

મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કાંઈ કારણ!

મા-બાપની સેવા બજાવવાની દરેક દીકરા દીકરોને માથે ફરજ શા માટે આવી પડી છે, તે પ્રથમ જાણ્યા શિવાય સેવા બજાવવાનો ઉમંગ રહેજ નહીં. મા-બાપની સેવા બજાવવાનું કામ ફરજીઆત છે કે મરજીયાત છે, તેનો પ્રથમ તો ઠરાવ થવો જોઇએ. ઇતિહાસના દાખલાઓ ઉપરથી સહેજમાં જણાશે કે ઘણુંક હિંદુ દીકરા દીકરીઓ કરતાં ઘણુંક પારસી બેટા બેટીઓ મા-બાપની સેવા બજાવવામાં ઘણાં પછાત હોય છે. કંઇ કારણ? જ્યાં સુધી પારસી લોકો આંધળાં યકીન અને તાસુબીથી દોરવાઈ ન જતાં પૂર્વજન્મ અને પૂનર્જન્મના સિદ્ધાંતોને અંગિકાર કરશે નહીં ત્યાં સુધી, મા-બાપની સેવા દીકરા દીકરીઓએ શા સારૂ બજાવવી, તથા મા-બાપે બેટા બેટીઓની સેવા શા સારૂ નહીં બજાવવી, તેનો કુદ્રતી છાપ તેમના જીગરના તકતા ઉપર ઉંડો કોતરી શકાશે નહીં. અશો જરથોસ્તના પવિત્ર ગાથામાં ગાયું છે કે;

> વીસ્પાઓ સ્તોઈ હુજીતયો યાઓ ઝી આઓંહરે, યાઓસ્ચા હેન્તી,
> યાઓસ્ચા મઝદા બવઇન્તી, ત્વહ્મી હીશ ઝઓષે આબક્ષોહ્વા.
> વોહુ ઉક્ષ્યા મનંઘહા ક્ષથ્રા અષાચા ઉસ્તા તનૂમ્ (હા. ૩૩. ફ ૧૦ મો.)

ઓ અહુરમઝદ! મજ પ્રત્યેના ન્હાસ પ્રેમભાવને લઇને, પૂર્વજન્મમાં જે સુખાકારી ભરેલી સ્થિતિ માણુસોના ભોગવવામાં આવતી હતી, તેમજ આ જન્મમાં જે સુખવાસી જીંદગી ભોગવવામાં આવે છે, અને આયંદે પુનઃજન્મમાં જે સુખી જીવન ભોગવવામાં આવશે, તે સર્વ સુખભરી સ્થિતિ તું મને આપ! અને મ્હારી મનસ્ની મજબુત કર, મ્હારૂં સત્ય દ્રઢ કર, મ્હારી શક્તિને તું કૌવત આપ,

મ્હારાં શરીરનું બળ આબાદ રહેવા પામે એવી તું બક્ષીશ કર! પ્રસ્તાવનામાં આ વાત કહેવાનું કારણ એ છે, કે જગત્માં જન્મેલાં સર્વ મનુષ્યો આગલી જીંદગીઓનાં રૂણ, સર્વ સંબંધ કર્તા મનુષ્યો સાથે ધરાવે છે. રૂણ એટલે કરજ. આપણે જેને "લેણા દેવી" કહીયે છિયે તેનો અર્થ એટલોજ છે, કે એક માણુસ પૂર્વજન્મમાં બીજાં માણુસોનો "લેણદાર" હોય છે, તો બીજો માણુસ વળી ત્રીજાં માણુસોનો "દેણદાર" હોય છે. જે કરજ આપણે આગલી જીંદગીમાં કીધું હોય તે ચાલુ જન્મમાં ફેડયા વિના રહેવાય નહીં. અને આ જન્મમાં જેમનું કરજ કીધું તે આવતા જન્મમાં અદા કરવુંજ પડે. કોઈ મા-બાપો આગલા ભવે દીકરા દીકરીનાં કરજદાર હોય છે, તો આ ભવમાં તેમનાં છોકરાં તે મા-બાપો ઉપરનું પોતાનું માગતું લેણું લેવા સારૂ તેમની કુખે જન્મ ધરે છે, અને મા-બાપનીજ પાસે સેવા ને વેઠ કરાવ્યા કરે છે. કોઈ દીકરા દીકરી પોતાનાં મા-બાપનાં આગલા ભવના દેણદાર હોય છે તો મા-બાપની સેવા ને વેઠ કર્યાજ કરે છે. આ અરસપરસનો એક જાતનો વેપાર છે.

૨ જી આજ્ઞા.

શ્રવણે આંધળાં મા-બાપની સેવા કાં કરી?

બ્રાહ્મણ કુળમાં જન્મેલો મા-બાપવખો દીકરો શ્રવણ અયોધ્યાના રાજા દશરથની રાજકારકીર્દિમાં થઇ ગયો છે. તેના બાપનું નામ શાન્તનું રૂષિ, અને માતાનું નામ જ્ઞાનવતી હતું. એ જોડું બહુ ધાર્મિક હતું, પરંતુ એક પણ ફરઝંદ વગર તેઓ ટળવળતાં હતાં. ઈશ્વર કૃપાથી તેમને પેટે શ્રવણનો જન્મ થયાથી તેમને બેહદ ખુશાલી થઇ. શ્રવણ જન્મવા પહેલાં જ્ઞાનવતી બહુ ઉદાસ રહેતી હોવાથી, એક દિવસે તેણીને ઉદાસીનું કારણ પુછતાં તેણી દુઃખી દિલે બોલી કે; "જે અભાગ્યાપણાના કારણથી મને કલ્પાંત થાય છે, તે દુઃખ તમને પણ મ્હારા જેવુંજ લાગવું તો જોઇએ. અરેરે! સંતાન વગર જીવવું શા ખપનું? જેને માત્ર એક પણ ફરઝંદ પ્રભુએ આપ્યું નથી તેનું જીવવું કિંવા નહીં જીવવું સૌ સરખુંજ છે. જે અભાગણી સ્ત્રીને પોતાનાં વ્હાલાં બાળકને પારણામાં પોઢાડી મિઠાં મધુર હાલરડાં ગાવાનો લ્હાવો ન મળે, માતાને જોઇને આનંદની લહેરમાં ઉછાળા મારતાં બાળકને કેડે બેસાડી ચુમીઓ ને બોકીઓ લેવાનું ના મળે, તેવી સ્ત્રીના જન્મને ધિક્કાર છે!" આવી સ્ત્રીને પુત્રની પ્રાપ્તિ થવી એ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિ કરતાં વધુ મનહર છે. પુત્રને પાળી પોષી મોટો કર્યો, વિદ્યા અભ્યાસ કરાવી સવ વિષયમાં કેળવીને કુશળ અને જ્ઞાની કર્યો. આ માતા જેવી ધાર્મિક, દયાળુ, ક્ષમાવાન, શિયળવંત, સહનશીલ, અને ગુણવંતી હતી તેવાજ

શુણો શ્રવણમાં ઉતરેલા હોવાથી તે મા-બાપની સેવા કરવામાં આ જમાનાને એક ઉત્તમ આદર્શ રૂપ, એક ઉમદા નમુનો આપી ગયો છે. શાયર કહે છે કે;

પસન્દીદેહતરઃ કસ ઝે ફરઝંદ નીસ્ત,
ચુ પયવંદે ફરઝંદ પયવન્દ નીસ્ત.

પેટનાં ફરઝંદ કરતાં વધારે પ્યારૂં કોઈ હોતું નથી. દીકરા દીકરીના સગપણ જેવું બીજું કોઇ પણ સગપણ ચઢતું નથી. વળી ફીરદુશી બીજો પણ ઉભરો કાઢે છે કેઃ—

જવાની ન માન્દસ્તો ફરઝંદ નીસ્ત,
બ ગેતી ચુ ફરઝંદ પયવન્દ નીસ્ત.

મ્હારી જવાની પણ રહી નથી અને ફરઝંદ પણ થયું નથી, અને આ દુન્યાંમાં તો બેટા બેટીના જેવી સગાઇ કે દીકરા દીકરીના જેવું સુંદર જોડાણ એકે નથી. શ્રવણનું પણ માત પિતા સાથનું જોડાણ એવું હતું, કે તે પોતાનાં મા-બાપનેજ ઈશ્વર સમજીને તેમની પરમ ભક્તિથી રાત દહાડો સેવા કર્યો જતો હતો. મા-બાપની સેવાને ઈશ્વરની ભક્તિ રૂપેજ તે ગણતો. મા-બાપની સેવાનાં મહત્વ વિષે તેણે એકવાર પોતાની સ્ત્રી સાવિત્રીને કહ્યું હતું કેઃ—"પ્રિયા ! જે માતાએ આ દેહના રક્ષણ સારૂ અસાધારણ દુઃખો વેઠયાં છે, મ્હારે લીધે બેહદ કષ્ટથી તેણી દર્દ ખમીને કષ્ટાઇને હેરાન પરેશાન થઇ છે, જેણીએ મ્હારી બાળ પણની અજ્ઞાન અવસ્થાની મ્હારી ખોટી હઠ, અવિવેક અને અનેક પ્રકારે મેં તેણીને આપેલા કંટાળાને સહન કરીને મને ઉછેરી ઉધારી મ્હારૂં રક્ષણ કર્યું, તેમની વૃદ્ધાવસ્થાની બદલાયલી તેમની પ્રકૃતિનાં વાંકાં ચુકાં એક બે વેણ પણ જો હું સહન ન કરૂં ત્યારે તો તેણીએ મ્હારા જેવા નાલાયકનો નવ મહિના અમથોજ ભાર વહ્યો કહેવાયને ? પ્રિયે ! તું સત્ય જાણજે, કે પુત્રને પોતાના મા-બાપ સમાન બીજી કોઇ છાયા નથી. માત પિતાના જેવી બીજી કોઈ ગતિ નથી. જબ લગ અંકુશ શિશ પર, તબ લગ નિર્મળ દેહ; તુલસી અંકુર બાહિરે, સિર પર ડારત ખેહ. મા બાપના જેવું રક્ષણ કરનારૂં બીજું કોઈ નથી. મા-બાપના જેવું ઉંચું તીર્થ કે પર્વ કોઈ નથી. વૃદ્ધ મા-બાપો ગમે એવાં કડવાં વેણ કહે તો તેમને બાળક જેવાં નિર્દોષ સમજી તેમનો પડયો બોલ ઉચકવો જોઇએ. બાળકની પ્રકૃતિ જેમ તેના માય બાપ સાચવે છે, તેમ માય બાપની પ્રકૃતિ ઘડપણના વખતમાં તેમનાં સંતાનોએ સાચવવી એજ બચ્ચાંનો ધર્મ છે.

"પુત્ર કરે જો પાપ, પિતા તે પુણ્યજ જાણે;
પુત્ર કાઢે દે દુઃખ, પિતા તે સુખ પ્રમાણે.

પુત્ર કરે જો હાણ, પિતા તે લાભજ લેખે;
પુત્ર વદે જો જુઠ, પિતા તે દિલ સત્યજ પેખે.
અવગુણ અસંખ્યધા પુત્રના, પિતાને મન તો લાડ છે;
શા ગુણ ઓશીંકળ કીજીયે, પૂર્ણ પિતાનો પાડ છે. ”

ભાઇઓ સાંભળો ! હવે શ્રવણનાં મા-બાપ બન્ને બેઉ આંખે આંધળાં થયાં. આ વેળાએ દીકરાએ, મા-બાપની સેવા કેમ બજાવી તે જૂઓ. રાત દિવસ અંધ મા-બાપની સેવા તો બજાવતો પણ વળી મા-બાપની આવી હાલતમાં એવી ઇચ્છા થઇ કે; “દીકરા ! અમોને બધી જાત્રા કરાવ ! અમોને સઘળાં તીર્થ કરાવી લાવ !” મા-બાપની આ અગવડ આજ્ઞા તેણે કેમ ઉઠાવી ? બન્ને મા-બાપને કાવડમાં બેસાડીને એ કાવડ પોતાની ખાંધ ઉપર મૂકીને તીર્થ યાત્રા કરાવવાને આખાં હિંદુસ્થાનમાં બાર વરસ વેર શ્રવણ ફર્યો હતો ! ઘરડાં, અશક્ત, અને અપંગ માબાપની સેંકડો કોશ જેટલા લાંબા માર્ગમાં સેવા ચાકરી ઉઠાવવી, તેમનો ભાર એકલે ખભે ઉઠાવવો, અને વળી પોતાનાં અને તેમના પેટનું પોષણ કરવું, એક ગામથી બીજે ગામ રખડવું, એમ બાર બાર વર્ષ વેર ભટકવું, એના જેવી માબાપની સેવા કરવાનો દાખલો જગતના ઇતિહાસમાં બીજો મળશે નહીં. શ્રવણ જ્યારે પોતાનાં માબાપને કાવડમાં બેસાડી તીર્થ યાત્રા કરાવતો કરાવતો કાશી બનારસમાં જઇ ચઢયો, અને એક પરમહંસે તેને આમ કરવાનું કારણ પુછયું ત્યારે તે નીચલો સવૈયો બોલ્યોઃ—

માત પિતા પદ સો સબ તીરથ, માત પિતા નવ ભાતિ નિધી હૈ;
માત પિતા ગુરૂ, માત પિતા સૂર, માત પિતા વ્રત દાન વિધી હૈ;
માત પિતા પદ કલ્પતરૂ, અરૂ માત પિતા પદ-રેનું રિધી હૈ;
સાધન સિદ્ધિ ન-શોધત હો કછુ, મેરે તો માત પિતા સુ સિધિ હૈ.

એજ પરમહંસે આવા અપંગ માબાપની આવી ઉગ્ર સેવા છોડી દેવાને જ્યારે જણાવ્યું ત્યારે શ્રવણે બીજો સવૈયો ગાયોઃ—

ધ્રુવ ચળી ધરણીજ ઢળે, કદી સૂર્ય ઉગે જઇ પશ્ચિમ પાસે,
મેરૂ ડગે ધરતી પરથી, કદી સાગરથી મરિયાદ મૂકાશે;
આધિ અને વળી વ્યાધિ તણુંજ, ઉપાધિ વધી ભલે પ્રાણજ જાશે;
તોપણ માત પિતા ન મૂકું, મુજ વ્રત થનારૂં હશે તેમ થાશે.

કાશીથી નિકળેલો શ્રવણ અયોધ્યા પાસેનાં એક જંગલમાં આવ્યો, જ્યાં માબાપને તરસ લાગવાથી કાવડ ઉતારીને સરયું નદીમાં રાતની વેળાએ પાણી લેવા ગયો. બનાવ એવો બન્યો, કે રાજા દશરથ એ દિવસે શિકાર કરવા ગએલા, પરંતુ શિકાર ન મળવાથી ઝાડ ઉપર ચઢીને શિકારની શોધ કરતા હતા.

શ્રવણે પોતાનું કમંડળુ નદીનાં પાણીમાં બોળ્યું. તેનો અવાજ દશરથે સાંભળ્યો. તેમણે જાણ્યું કે, જંગલી હાથી નદીમાં પાણી પીએ છે, તે ઉપરથી શબ્દની નિશાન કરીને શબ્દવેધી બાણ માર્યું. આ બાણ આબાદ શ્રવણને વાગ્યો. બાણ વાગ્યાથી શ્રવણ બાપડો ચીસ ખાઈને ભોંય ઉપર પડયો. ચીસો પાડવાથી દશરથને લાગ્યું કે આ તો કોઈ માણસ મૂઓ! જેથી તુર્ત નીચે ઉતરી ત્યાં ગયો તો તીરથી વિંધાએલો શ્રવણ દુઃખથી રડતો હતો. રાજાએ પુછતાં તે બોલ્યોઃ—"હું તપસ્વી છું. મ્હારાં વૃદ્ધ ને અંધ માબાપને અહિંથી થોડેક છેટે એક કાવડમાં બેસાડેલાં છે. તેઓ ઘણાં તરસ્યાં છે. તેમને સારૂ હું પાણી લેવા આવ્યો હતો. હું તમારાં બાણથી મરી જાઉં છું. હવે મ્હારાં અપંગ માતપિતાની શી વલે થશે! હાય હાય! મને મરવાની જરાએ ચિંત્તા નથી, પરંતુ હવે મ્હારાં મા–બાપની સેવા ચાકરી કોણ કરશે? તેમનું શું થશે, તેનીજ મને ફીકર થાય છે. ગમે તે થશે પણ તેમને પાણી પાઇ તરસ છિપાવો મહેરબાન!" એક બ્રાહ્મણને મારવાથી બ્રહ્મહત્યાનો મોટો દોષ લાગશે એમ સમજીને દશરથ બહુ રોવા લાગ્યો. શ્રવણે રાજાને ધીરજ આપી શોક પોક નહીં કરવા કહી જણાવ્યું કે; મને મરવા ભાગી બીક નથી, મ્હારાં માબાપની તમે સંભાળ લેજો! રાજાએ કહ્યું; આ પાપના બદલામાં મને તમે મરતાં મરતાં કાંઈ શ્રાપ આપો, કે હું પાપથી મૂક્ત થાઉં. શ્રવણે પોતાના ત્યાગી ધર્મ પ્રમાણે શ્રાપ આપવાની ના પાડી, મગર રાજાએ ઘણી હઠ લીધાથી શ્રાપ દીધો કે; "જ્યારે તમારૂં મોત આવે ત્યારે જે બાણથી મ્હારો જીવ જાય છે, તેજ બાણથી તમારો પણ પ્રાણ જજો!" આટલું બોલી શ્રવણ મરણ પામ્યો. કવિ કહે છે;

"સુચવે સુપંથ પ્રતિ વખતે પ્રબોધ આપે,
ચિત્તમાં પવિત્ર ચિત્ર પાડે ચતુરાઇનું;
જીવ ગયા લગી જત્ન કરે ન જુદાઇનું;
સ્વારથ તજીને સુખ દુઃખમાં સહાય કરે;
મુખથી વદે ન કશું, વાક્ય વડાઇનું;
પાપથી બચાવી મહા તાપને મટાડનાર,
સપુત્ર મિલાપ સુખ સર્વથા સવાઇનું."

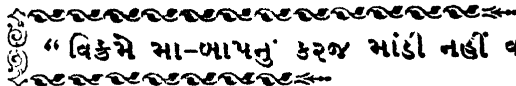
હવે દશરથ રાજા પેલું પાણીનું કમંડળુ પાણીથી ભરી પેલાં આંધળાં ડોસા ડોસી કને લઈ ગયો, અને પોતાને હાથે અજાણપણે શ્રવણનું ખૂન કર્યાના સમાચાર કહી તેમની બહુજ માફી માગવા લાગ્યો. અરેરે! પેલાં મહા દુઃખીઓનાં રૂદન ને કકળાટનો હવે શું પાર! કહ્યામાં આવી શકે નહીં. તેમના અંધાપાની આંખ, ઘડપણની લાકડી, અને આ સંસાર સાગર તરી જવાનું નાવ, તેજ જ્યારે ભર દરિયામાં અંતરિયાળ મૂકીને ડુબી ગયું, ત્યારે તેમની તરસ તો

જ્યાંની ત્યાં રહી ગઈ, ને ઉપલી ભયાનક ખબર સાંભળીને તેમનું જીગર ચિરાઈ ગયાથી તેઓ તત્કાળ મરી ગયાં! મરતાં મરતાં કાંઈ શ્રાપ દઈ જવા દશરથે તેમને વિનંતિ કરી, પરંતુ તે અંધ માબાપે શ્રાપ દીધા નહીં. દશરથે જ્યારે ઘણુજ કાલાવાલા કીધા ત્યારે શ્રાપ આપ્યો કે; "જે પ્રમાણે પુત્ર વિયોગથી અમે મરીએ છિયે, તેજ પ્રમાણે તમારૂં મોત પણ પુત્ર વિયોગથીજ થશે!" ખરેખર, રામના વિયોગથી તેમના પિતા, એ દશરથ રાજા, એકદમ મરણ પામ્યા હતા. પેલા અંધ રૂષિ અને અંધ રૂષિ પત્નિ સ્વર્ગમાં જઇને પોતાના વ્હાલા દિકરા શ્રવણને મળ્યાં. અને એવી કહેતી છે, કે સ્વર્ગમાં દેવોએ આ માત પિતા તથા પુત્રને આ પૃથ્વીના લોકો સર્વદા જુએ તેવી રીતે મકર રાશીમાં સ્થાન આપ્યું. અને મૂખ્ય તારાનું નામ શ્રવણ નક્ષત્ર પાડ્યું. અને શ્રવણ નક્ષત્ર પાસે પુનમે ચંદ્ર આવે તે મહિનાનું નામ શ્રાવણ રાખ્યું, અને તે મહિનો પવિત્ર ઠરાવ્યો. શ્રવણે માત પિતાની કરેલી ઉત્તમ સેવાનો બદલો ઈશ્વર તરફથી મળી ચુકયો. માતપિતા પ્રત્યેની શ્રવણની સેવા ભક્તિને ધન્ય છે! મા-બાપની સેવા ચાકરી કરવામાં પછાત પડેલાં અભાગ્યાં પુત્રો પુત્રીને આ દ્રષ્ટાંત બસ છે. મા-બાપની સેવા હિંદુઓમાં વિશેષ પદ ભોગવે છે, તે શ્રવણનાજ દાખલા ઉપરથી. શ્રવણના ચેલાઓએ એક જુદી ન્યાત સ્થાપી કાપડી-પંથના નામથી એક પંથ સ્થાપ્યો છે. તે કાપડીઓ એકાદ ભગવું વસ્ત્ર રાખે છે, ભિક્ષા માગે છે, અને માબાપની સેવા કરવાનો ઉપદેશ ગાતા ફરે છે. જેમ શ્રવણના માબાપનો વિરહનો અગ્નિ, પાછાં શ્રવણને તેઓ મળ્યાં ત્યારેજ શાંત થયો, તેમજ કાપડીઓ શ્રવણ ગુરૂના વિરહને લીધે તેને પાછાં મળવાનાજ રાગો ગાયા કરે છે.

બુજાવે ઓર ન બડ અગન, બિન પ્રિયદ રસન તોય;
સબ તબપેં કહ્યું નિજ દિસા, સુનિ વાકી ઘટિ હોય. (દયારામ)

વિરહ રૂપી અગ્નિને ઓળવવાને પોતાનાં પ્રિયનાં દર્શન રૂપી પાણી વિના બીજું કોઇ જળ સમર્થ નથી. પરંતુ આ દુઃખ કાંઇક ઘટાડવાને એક ઉપાય છે. તે એ કે આપણને પોતાને જુદાઈના તાપનું જેવું દુઃખ હોય તેવીજ તરેહનું દુઃખ આપણાં વ્હાલાંને પણ થાય છે, એવું જ્યારે આપણે સાંભળ્યે, ત્યારે આપણું દુઃખ કંઇક ઘટે, પણ બાકીનું સઘળું તો તેના મેલાપથીજ ઘટે.

૩ જી આજ્ઞા.

"વિક્રમે મા-બાપનું કરજ માંડી નહીં વાળ્યું!"

પરમાર્થ કરવો એ દરેક માણસનું કર્તવ્ય છે, કેમકે જે કોઇ બીજાનો રૂણી એટલે કરજદાર ન હોય એવો કોઈ પણ માણસ નથી. દરેક માણસ સીધી કે આડકત્રી રીતે કુટુંબનો, સમાજનો, દેશનો અને જગત્‌નો રૂણી છે, અને એ

કરજ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ફેડવું એ પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે. એ કરજ ફેડવાનો મુખ્ય ઉપાય પરોપકાર કરવો એજ છે. ઉજ્જનના પરદુઃખ ભંજન વિક્રમ રાજા એ પોતાની પ્રજાને મનુષ્યના કરજમાંથી મુક્ત કીધી હતી. તેના ભંડારમાં અખુટ ખજાનો હતો. એણે વિચાર કીધો કે, માણસને માથે કરજ જેવું મોટું દુઃખ કોઇ નથી. એ કરજ ચાર પ્રકારના છે. ૧–દેવરૂણ; ૨–પિતૃરૂણ; ૩–રૂષિરૂણ; ૪–મનુષ્ય રૂણ. પરમેશ્વરની બંદગી કરવી, ભજન કિર્તન કરવું, વગેરે ધર્મના કામો કરવાથી પરમેશ્વરનાં કરજ ટળે છે. ગૃહસ્થાશ્રમ ધારણ કરી, બચ્ચાં છોકરાં પેદા કરીને મા–બાપની સેવા કરવાથી તથા તેમના મુવા બાદ તેમના બાજ રોજગાર તથા શ્રાધ તર્પણ કરવાથી પિતૃરૂણ યાને મા–બાપના કરજથી મુક્ત થવાય છે. ધર્મ શાસ્ત્ર ભણવાથી રૂષિરૂણ યાને ગુરૂનાં કરજ વળે છે. અને લોકો પાસેથી ઉધાર ઉછીનું લીધું હોય તે આ જન્મમાં અદા કરવાથી મનુષ્ય રૂણમાંથી, કરજથી, મુક્ત થવાય છે. મનુષ્ય રૂણમાંથી છોડવવાને વિક્રમે એવો ઢંઢેરો બહાર પાડયો, કે આશો વદ અમાસ પહેલાં લોકોએ પોત પોતાનું કરજ પતાવી દેવું. જેમનામાં પોતાનું દેવું પતાવી દેવાની શક્તિ ના હોય, તેમણે પોતાના દેવાંનો આંકડો દરબારમાં રજુ કરી તેટલાં નાણાં સરકારી ત્રીજોરીમાંથી લઈ જવાં, અને જેનું કોઇનું માગતું લેણું હોય તે તેને ચુકતે કરવું. આ ઢંઢેરાનો અમલ થવાથી સૌ લોક ન–કરજા બન્યાં અને બીજે દિવસે પરદુઃખ ભંજન વિક્રમાદિત્યનો નવોજ સંવત કાતિક શુદ ૧ ને દિવસે ચાલુ થયો, જેનો હાલ ૧૯૭૫ સને ચાલે છે. એટલામાં એક વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ પોતાના નાફરમાન બેટાને શિખવીને વિક્રમની આગળ મોકલ્યો, કે મહારાજ! મ્હારા માત પિતા કહે છે કે, વિક્રમની સઘળી ત્રીજોરી ખરચાય તોએ અમારા દીકરાએ અમારૂં કરેલું કરજ ફિટાડી શકાતું નથી, તો મને કાંઈ વિશેષ આલો!" વિક્રમ કહે; "હે બેટા! મા–બાપનું દીકરા ઉપરનું કરજ તો વિક્રમ પોતે વેચાય તોએ ફેડી ના શકાય, એ કરજ તો મા બાપની સેવા દીકરા દીકરી ફેડે ત્યારેજ ફેડાય! જા, ત્હારાં માતપિતાની તુંજ સેવા ચાકરી કર!"

तत्कृतं यन्न केनापि तद्दत्तं यन्न केनचित्।
तत्साधितमसाध्यं यद् विक्रमार्केण भूभुजा ॥

જે કોઈ રાજાએ કર્યું ન હતું, અને જે કોઇ રાજાએ દીધું ન હતું, તથા અસાધ્ય સમજીને કોઈ પણ રાજાએ જે સાધ્યું ન હતું, તે વિક્રમ મહીપતિએ કર્યું છે, દીધું છે અને સાધ્યું છે, પરંતુ મા–બાપના ઉપકારનું કરજ તો જે તે દીકરા દીકરીઓએજ તેમની સેવા ચાકરી કરીને, તેમની આજ્ઞા પાળીને અદા કરવું

ચાહીએ; વિક્રમ જેવા રાજાથી પણ પિતૃરૂણ તો અદા થઈ ન શકે. જગત્‌માં હરિજનના પુત્ર બે પ્રકારના છે. કેટલાક નિંદાનારા છે, ને કેટલાક નિંદનારા છે. તેમાં એક પિતાના ધનના લેનારા છે, ને બીજા રૂણના લેનારા છે. મા-બાપની અને પ્રભુની સેવા ચાકરી કરનારા તો નમન અને સ્તુતિના કરનારા પુણ્યરૂપી ધન લે છે, અને બીજા નાફરમાની કરનારા નિમકહરામ પુત્ર તો પાપ રૂપી કરજ લે છે. મા-બાપ તો નિર્મલ રહે, હરીજન તો સદા નિર્લેપ રહે. કવિ કહે;

હરિ જનકે સુત રૂબિધિ જગ, બંદક નિંદા કરત;
લે ધન સુકૃત રૂ પાપ રૂન, સદા અમલ હે ભકત.

મા-બાપના આપણા ઉપર કેટલા કેટલા ઉપકારો છે તે પિંજન કરવાની ઘણી જરૂર નથી. પહેલી ચોપડીના પહેલા પાઠથીજ તે તો આપણે ભણતાં આવ્યાં છિયે, પરંતુ મા-બાપની સેવા શાસ્ત્રિય રીતે કરવાની ફરજ વિષે સમજાવવાની જરૂર છે. આપણા મા-બાપ સાથે આપણું ઘણા કાળથી લેણુ દેણુ ચાલતું આવે છે. આ વિષયમાં મા-બાપની સેવા વિષેજ કહેવાનું હોવાથી મા-બાપે પુત્રો તથા પુત્રીઓ પ્રત્યે બજાવવાની સેવા વિષે વર્ણન કરવાનું નથી, બાકી મા-બાપ જેટલે દરજજે અને જેવી રીતે પોતાનાં બાળકોને ઉધારે, ઉછેરે, કેળવે, અને દુન્યાના વહેવારમાં રાખે તેટલેજ દરજજે બચ્ચાં મોટપણે મા-બાપની તાબેદારી ઉઠાવે છે. માટે મા-બાપે દીકરાં દીકરીની સેવા મેળવવી હોય તો તેમને પ્રથમથીજ "લાડ ઘેલાં" કરી મેલવાં નહીં. ગાયને પેટે વરૂ શાં જન્મે ? તમે જેવાં હો તેવો તમારો વ્યાર. તજે કસ્તુરી તો કબૂ નહિ ખવાસ; ભુરાં ચીથરાંમાં ભલે રાખ પાસ. જેવું મુળ તેવું થડ થવાનું. સિંહના પેટમાં સાબર ન પાકે; સિંહનાં બચ્ચાં સિંહજ પાકે. જો કે વારંવાર બને છે કે, કેટલાંક છોકરાં નંદન ચંદનની પેઠે સુગંધી આપવાજ પેદા થાય છે, ને કેટલાંક બાળકની પેઠે વર્તન કરીને કુળના ઉચ્છેદ અને પાયમાલી કરવાજ પેટે પેદા પડે છે. શોભીતી અંબાડીવાળા હાથી ઉપર તો મૂર્ખ લોકો પણ ચઢે છે. નટ કે રામશગર પણ પાનનાં બિડાં ચાવે છે, ને રાજા રાણી પણ તાંબુલ વગેરે ચાવે છે. હાથી કે કીડી પણ પેટ તો ભરે છે. ચકલી કે કબુતર પણ મોટા મહેલોમાં તો વસે છે. પરંતુ એમાંના કોઈની સ્તુતિ તો તેજ બેટા બેટીઓની થાય છે, કે જેઓ પોતાના મા-બાપને નહીં ફેડાય એવો મોટો ઉપકાર તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવીને તેમની આજ્ઞા પાળીને વાળે છે. જે ના ફરમાન નિમકહરામ દીકરા દીકરી મા-બાપનું ફરજ ફેડતાં નથી તેમને સો વાર ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે.

"માત તણા ઉપકાર બરાબર, અન્ય નહીં ઉપકારજ એકે;
માત તણી મમતાની બરાબર અન્ય તણી મમ કોણ લેખે ?

માત તણા ઉપકારની કિંમત, રાજ તણી રિદ્ધિથી અધકી છે;
માત તણી મમતા તણી કિંમતથી, અવધી! અવધી! અવધી છે!"

મા—બાપની સેવા.

(ન)

"Even when parents are ill-tempered and unreasonable, they should be treated with respect and forbearance by their children."—Chambers'.

૪ થી આજ્ઞા.

માતાનાં એક રાતનાં કષ્ટોની કીંમત કેટલી?

ઘણા શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું છે, કે પરમાત્માએ માણસોની રૂહાંની પાક મકાનમાં ભરી મૂકેલી છે. જગતમાં જન્મ લેતી વખતે પુરૂષની પીઠમાંથી પાણીનું એક ટીપું સ્ત્રીના ગર્ભસ્થાનમાં, ઓરતના રેહમમાં પ્રવેશ કરે છે. ૪૦ દિવસમાં તેને લોહી પહોંચે છે. ત્યારે સ્ત્રીને ૪૦ પ્રકારની વેદના થાય છે. બીજા ૪૦ દિવસ માં માંસનો લોચો થાય છે ત્યારે ૧૬૦૦ ગણી પીડાકારી થાય છે. ત્રીજા ૪૦ દિવસમાં હાડકાં બંધાઇને હાથ પગ તૈયાર થતી વેળાની ક્રિયા વખતે ૨૫૬૦ દુઃખો પડે છે. અને ચોથાં ચાલીસાંની આખરે એ ફરસ્તાઓની મારફતે પરમાત્મા તે લોચામાં રૂહ મૂકાવે છે. ત્યાર પછી માતાના દુઃખોનો પાર રહેતો નથી. બાપના બુંદમાં, એક ન્હાના સરખા કતરામાં છેક સાત સાત પેઢીના ગુણદોષ, સારી માઠી ખસલત, ચાલાકી, બુધ્ધિ, ખાંદાંની, રીતભાત, ચાલ ચલણ, રોગરાઈ, આદત, ખોડ ખાપણ એ સઘળું ભરેલું હોય છે. શારીરિક કે માનસિક બધાં તત્વોનું બંધારણ પેલાં પાણી સરખાં ટીપાંમાં કોણ જાણે કેવી રીતે સમાયેલું હોય છે. ચોર બાપના બુંદમાં સાત સાત પેઢીનું ચોરીનું લક્ષણ બંધાયેલું હોય છે. ધર્મી બાપના બુંદમાં કંઈ પેઢીઓથી ધર્મના અંશનું સત્વ બંધાયેલું હોય છે. પરમાત્માના ગેબી ખજાનામાં રૂહોનો કાંઈ તોટો નથી, પરંતુ બાળકનો ચહેરો તથા તેના શરીરનો રંગ માતાના કરતાં બાપના મુકાબલે વધુ મળતો છે. જાનવરોમાં પણ એમજ છે. સુંદર ઉંચા તોખમના ઘોડાના બચ્ચાં ઘોડી ગમે તેવી હોય તોએ દેખાવદાર આવે છે. દારૂડિયા બાપના બેટાઓ દારૂડયા જન્મે છે. પરંતુ

બાપનું બુંદ પોષવાનું જે પાત્ર તે માતાનું ઉદર છે. જ્યાં બુંદ પોખવાની જગ્યા તે જગ્યા સ્વચ્છ ન હોય તો ગમે એવું ઉત્તમ બુંદ ખરાબ થાય છે. એક ગ્રહસ્થને પેટે ૬ છોકરા ને ૩ છોકરી હતી, તે સઘળાંમાં માતાનો ખહિનો રોગ ઉતરેલો હોવાથી સઘળાં ખહીથીજ મરણ પામ્યાં હતાં. કહેવાનો સાર એ છે, કે આપણા જન્મ વિષે જેટલી જવાબદારી બાપની ઉપર છે તેટલીજ માતાની ઉપર છે. કેટલાકો એવું એક ચાર્વાકિ સિદ્ધાંત કહી મા બાપની સેવામાંથી છટકવા માગે છે, કે મા બાપે પોતાની ઇચ્છાથી લગ્ન કર્યાં અને તેનું જે પરિણામ આવ્યું તે માટે પરિણામ કાંઈ જવાબદાર રહેતું નથી. પરંતુ આ મગ્રહકી મત ને ચાર્વાકી સિદ્ધાંત કહેવાય. મા બાપ પોતાનાં બાળકોને કેટલાં સંભાળે છે, તેમને માટે શું શું કરે છે, તેને થકી અપવાસ, તેની જાળવણીને ખાતર ખોરાકની પહરેઝી, તેને માટે ઉજાગરા, તેને માટે વૃતો, માનતાઓ, ભયો, અને કેથે ફરવા હરવાની બંધી વગેરે વેઠીને જે જે ઉપકારો બાપ કે મા કરે છે તેને હિકમત લગાવીને અપકારમાં બદલો વાળનારાં બેટાબેટીઓ કદિ સુખી થશે નહીં. અકેકી રાતે બાળકે બિછાના ઉપર અઘમૂત કરી માતાને માટે પોઢવાની જગા પણ નથી રાખી એવી માતા, પલંગની ઇસ ઉપર આખી રાત પડી રહી બાળકને કોરી પથારીએ પોઢાવે છે તે માતાના ઉપકાર વાળવાની દીકરાંની ફરજ તર્કશાસ્ત્રની રૂએ પણ શું ના પાડી શકાશે! નહિજ. આ ઉપરથી કવિ કહે છે કે,

“ પૂત ન સેવત માત પિતા પદ, પુત કપુત તેં જન્મ ધર્યોં કાં?
પૂતનો પ્રેમ ન માત પિતા પદ, પુત કપુત જીવ્યો જનમી કાં?
પૂત જો માત પિતા ન ભજ્યો તવ, પુત ન પથ્થર પેટ પડયો કાં?
પૂત ન સેવત માત પિતા તવ, ફોગટ ભાર વહ્યો જનની કાં?

માતાના આવા ઉપકારોથી લીન થયેલા શિકંદર બાદશાહ જ્યારે એશિયા ખંડમાં યુધ્ધ ચલાવતો હતો, ત્યારે શિકંદરની માતા ઓલીમ્પ્યાસ રાજ્યકારભારમાં માથાં મારતી હોવાથી કંટાળીને, પ્રધાને શિકંદર ઉપર ફરિયાદ લખી મોકલી, કે રાજ્ય પ્રકરણી કામમાં, મેસેડોનિયાના કામમાં, માથું નહિં મારવાને તમારી માતાને સૂચવવું. શિકંદરે ગુસ્સાથી પ્રધાનને પત્ર લખ્યો કે; “ખબરદાર! મ્હારાથી આમ કદિ થઇ શકશે નહીં. યાદ રાખજે પ્રધાન! મ્હારી માનું એક આંસુ આવાં એક હજાર પત્રોને ધોઇ નાખવાને શક્તિવાન છે!” પિતા પ્રત્યેના એવાજ ઉપકારોથી વધુ તલ્લીન થઇને પોલંડનો રાજા પોલેસલ પોતાના પિતાજીની છબી પોતાના ગળામાં હમેશ પહેરતો હતો. તે લાકીટનેજ સર્વથી કિંમતી ઘરેણું તે ગણતો હતો. કોઇ પણ કામ આરંભતાં પહેલાં તે છબીને રાજા નમન કરતો, ને કહેતો કે; “પિતાજી! આપની અને પ્રભુને ઝાંખ લાગે એવું કૃત્ય મ્હારે હાથથી ના કરાવશો! હું પ્રભુનો ને તમારો કરજદાર છું, માટે હું બન્નેને નમું છું!”

નેમખ્યા મહી; ઈપૂછ્યા મહી, થ્વા મઝદા અહુરા! હે પરવરદેગાર! અમે ત્હારાં દેણુદાર કરજદાર છિયે તેથીજ તને અમે ઘણાં નમીએ છીએ. પરવરસી કરનાર બન્ને બાપને નમવાની અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાની આપણી ફરજ છે. દુષ્ટ બાપના બુંદમાં બુન્યાદી ન હશે તો તેને પુત્ર તેને નમશે નહીં', આ એક જાણીતી કહેવત છે. ટરકી જેનરલ જમાલપાશાની આજ્ઞાથી જ્યારે આરમીન્યનોની અને આરબોની કતલ ટુરકી લોકો ચલાવતા હતા ત્યારે, તે કતલ ચલતી જોઈને તે ખુશ ખુશ થતો સીગાર પીતો હતો! પાછળથી એનું કારણ એ જણાયું છે કે, ટરકીના સુલતાન મેહમુદના વખતમાં જે આસામી જલ્લાદનું, ગળાં ફાંસવાનું, ને ગરદન વહેરવાનું કામ બજાવતો હતો, તેનોજ એ જમાલપાશા પૌત્ર થતો હોવાથી તેના બુનમાં, તેનાં લોહીમાં, ક્રૂરપણે લોહી પીવાની ઘાતકી બુન્યાદ તેના બપાવાથી ઓધે ઉતરી આવેલી હતી. વળી એથી ઉલટ અસ્ફંદિઆર જેવો બાદશાહી બુનનો શાહજાદો રૂશતમ પહેલવાનના હાથ ઉપર કાવત્રાંથી માર્યો ગયો ત્યારે રૂશતમ ઊપર વેર ન લેવાનેજ તેણે મરતી વખતે પણ કહ્યું હતું.

હમી દાસ્તાન ઝદ તેહમતન બરૂ;
કે અર મુશ્ક રીઝદ નરીઝદ્દશ બૂ. (શાહનામું.)

કસ્તુરી ગમે ત્યાં વેરવીખેર કાં ન થઈજાય તોએ પણ તેની સુગંધ કદિ જતી રહેતી નથી. તેમજ અમીરી અસીલ ખાંદાંનનો ખવાસ પડતી ખરતી હાલતમાં પણ જતો રહેતો નથી. માટે હે બંધુઓ! તમારાં બુનની બુન્યાદ પરખવાની કસોટી તમારા ખવાસથી બતાવો. તમારાં મા–બાપની સાથે બુંડાઈ ન કરો, પણ ગુલામની પેઠે વર્તો. તેહમુસ્પ નામામાં કહ્યું છે કે; ઇરાનના પાદશાહ ફરેદુને, પોતાના નઠારા નાલાયક બેટાઓ સેલમ અને તુરની નાફરમાની અને સરકસી વધી પડી ત્યારે, એક પત્ર લખ્યો હતો કે; "જે શખ્સ પોતાનાં મા બાપ સાથે બુંડાઇ કરે તે પોતાનાં ફરઝંદોથી કદિ પણ ભલાઈ નહિં પામે. જે કોઇ પોતાનાં મા બાપને માન નહીં આપે તે શખ્સ પોતાના બેટા બેટીઓ તરફથી માન નહીં પામે. જે કોઈ કે પોતાના ભાઈઓ સાથે દુશમની, અદાવત, અને કુસંપ કરે તે શખ્સ ભાઈના દરજ્જાને લાયકનો નથી. વઝીરોનો અંત કયારે આવે, કે 'જ્યારે તેઓ અભિમાન રાખે અને બીજાં સર્વને કશા હિસાબમાં નહીં લેખે. અરે ઓ દુન્યાના લોકો! યાદ રાખજો, કે આ જમાનો જે છે તે તમારી કરણીનું દફતર છે. એ દફતરમાં નેક કામો અને ભલી કરણીનાજ લેખો લખી રાખો. એ લેખ આ જેહાનમાં ને તે જેહાંનમાં કામ આવશે." ન્હાનું બાળક જેનામાં પોતાની મેળે બેસવા ઉઠવા કે ખાવાપીવાની શકિત નથી, તેવા બાળકને તેના માતપિતા જે તત્વના બળથી ઉછેરે છે, રમાડે છે, અતિ પ્રસન્નતાથી પોતાના સુખને ભોગે તેને સુખી કરે છે,

તેમજ જે તત્વના બળથી એક બાપ ભારે પરિશ્રમથી ભેગા કરેલા પૈસા પોતાના પુત્રને કેળવવામાં, પરણાવવામાં, અને તેની ઉન્નતિ કરવામાં ખરચી નાંખે છે, જે તત્વ પશુ પક્ષી, કીટ કીડા કે જાનવર માત્રમાં થોડે કે ઘણે અંશે વ્યાપેલુ છે તે કુદ્રતિ પ્યાર નામનું નિર્દોષ તત્વ હરેક માણસનો એક સદ્ગુણ છે. આવા અખંડ પ્રેમને લીધે એક રાજા કહે છે કે; "હું સઘળાં ઉપર સત્તા ભોગવું છું." એક ધર્મગુરૂ કહે છે કે; "હું સઘળા માટે બંદગી કરૂં છું." એક ધારા શાસ્ત્રી કહે છે કે; "હું સઘળાં તરફથી વકીલાત કરૂં છું." એક સિપાહ કહે છે કે; "હું સઘળા માટે લડું છું." એક મજુર કહે છે કે; "હું સઘળાં માટે તન તાવી નાખું છુ." પણ મા બાપ કહે છે કે; "અમે અમારાં ફરજંદો સારૂ સઘળું કર્યે છિયે." આમ સઘળાં પ્રેમને લઇનેજ એક બીજાં માટે કાર્ય કરી રહ્યાં છે, તો પછી ફરજંદો શું એકલાંજ નિમકહરામી અને નાફરમાની કરવાનો ઇજારો લઇ આવ્યાં છે? પ્રેમ અને પ્યારના તત્વ ઉપરજ પોતાના આશ્રિત કુટુંબને નિભાવવાની જેવી મા બાપની ફરજ છે, તેવી ઘડપણે દિકરા દીકરીઓની પણ મા બાપની સેવા બજાવવાની ફરજ છે. ત્યારે જેવી ખુદા તરફ બજાવવાની આપણી ફરજ તેવીજ મા બાપના તરફની ફરજ સમજવી.

"જેણે માત તાત તણો પ્રેમરસ પીધો નહીં,
પ્રભુ તણો પ્રેમરસ પીધો તે શા કામનો ?
પ્રસન્ન કર્યાં ન માત તાતને પૂજન કરી,
રહ્યો ન આ દેહ પછી કોડી તણા કામનો;
મેળવ્યો ન લાભ માત તાત તણો સારી ભાતે,
કામનો ન ભાવ મલ્યો જગત તમામનો;
માત તાત પ્રસન્ન કર્યાં ન તેણે મેળવ્યો ન,
જગતમાં જીવી લાભ કુટીરે બદામનો."

લૉર્ડ લૅંગડેલે પોતાની માતા વિષે એક વેળા કહ્યું હતું; કે; "તરાજુનાં એક પલ્લાંમાં મ્હારી માવતરને મુકો ને બીજાં પલ્લાંમાં આખી પ્રથવીને મૂકો તો મ્હારી વ્હાલી માયવાળું પલ્લું જરૂર નીચે બેસશે; ને આખા જગતનું પલ્લું ઉંચે ચડી જશે" અર્થાત, એક સલુકના દીકરાનો માતૃભકિત વાશે કેવડી ઉંચી પ્રીતિ હોવી જોઇએ તે આ ઉપરથી સહેલથી સમજી શકાય છે.

૫ મી આજ્ઞા.

પગનું ખાસડું પગમાં શોભે, માથે નહીં શોભે.

હોમ્યોપથી વિદ્યા કહેછે, કે રોગના મૂળને તેજ રોગના મૂળથી મારી શકાય. જયારે એલોપથીની વિદ્યા કહેછે, કે રોગને તેના ઉતારથી, ઝેરને

તેના પાવઝેરથીજ મારી શકાય. માબાપની સેવા મોટપણે ફરજંદો ઉઠાવે ને બુઢાપામાં તેઓ તેમની આજ્ઞા માને તેને સારૂ તો ઉપલી બન્ને વિદ્યા જરૂરની છે. દુષ્ટ મંત્રિથી રાજાનો, કુસંગથી યતિનો અને લાડ લડાવ્યાથી પુત્રનો નાશ થાય છે. એવા લાડીલા પુત્રો, એવાં લાડઘેલાં બચ્ચાંઓ નીતિ સંબંધી કાંઇ મોટા ગુનાહ કરે છે તોપણ માયામાં આંધળાં થએલાં માતપિતાથી તેમને શિક્ષા કરી શકાતી નથી, તેમણે ઠપકો સરખો પણ આપી શકાતો નથી, જેનું પારણામ એ આવેછે કે; ધીમે ધીમે તે બચ્ચાં હઠીલાં, મનસ્વીપણે જે ગમે તે કામ કરનારાં, ઉદ્ધત, અને દુર્ગુણીજ બનતાં જાય છે. માટે માબાપે તો ઘરમાં વાઘ અને બહાર તો બકરી જેવાં રહેવું. હૃદયનો પ્રેમ મોહુમાયા રૂપમાં ફેરવાઇને મોહાંધતાના સ્વરૂપમાં બદલાય છે, તે વખતે માણસોએ બહુજ સાવધ રહેવું જોઈએ. પ્રેમરૂપી તલવાર એવી છે, કે જો તેનો સદ્ઉપયોગ થાય તો સેંકડોનું રક્ષણ કરે, અને દુર ઉપયોગ થાય તો આપણો પોતાનો અને સેંકડો નિરપરાધીઓનો પણ નાશ કરે છે. માટે હે બાપો! પગમાંનું ખાસડું પગમાં રાખો. રોમના કેટલાક શહેનશાહો બચપણમાં સારા હતા, પણ ગાદીએ બેઠા પછી:ધનના લાડે અને અધિકારના મદથી તેઓ ભ્રષ્ટ થયા. મકોડાને પાંખ આવી તે મરવાનીજ નિશાની નેપોલ્યન બોનાપાર્ટ પહેલાં ભલો હતો પણ વિનાશ કાળ આવ્યો ત્યારે તેને ગર્વ સુઝ પડયો. વળી કવિ વર્ડસવર્થ, અને હેનરી માર્ટીન એ બન્ને નાનપણમાં ખરાબ સ્વભાવના, ચિડાઉ, ઉદાસિન, અને શોકમય હતા. બન્ને જરા જરામાં ઉશકેરાઇને કામ વધારી મેલતા હતા. ઉમરે તેમને ડાહ્યા બનાવ્યા અને આખરે તાબેદાર બેટા તરીકે સુખી કેમ થવું તેનો ધડો પોતાનાજ અનુભવથી બીજાંઓને આપ્યો, કે બચ્ચાંને લાડ-ઘેલાં કરવાથી મા બાપો તેમનું ભવિષ્યનું અણહિત કરે છે. જેવું મા બાપ છોકરાંને આપે તેવું તેઓ લે છે. દુનિયાનો એજ કાયદો છે, કે જેવો માલ તેવું મૂલ. શાયર વદે છે કે;

"હએ દુનીયા જીસકા નામ મીઆં, યહ જોર તરેહકી બસની હએ;
જો મેંઘોકું યહ મેંઘી હય, ઓર સસતોંકુ યેહ સસતી હએ,
ઇહાં હરદમ ઝઘડે ઉડતે હએ, હર આન અદાલત બસતી હએ;
ગર મસ્ત કરે તો મસ્તી હએ, ઔર પસ્ત કરે તો પસ્તી હએ.
કુછ દેર નહીં, અંધેર નહીં, ઇનસાફ ઔર અદ્દલ પરસ્તી હએ;
જીસ હાથ કરો ઇસ હાથ મીલે, ઇહાં સેદા દસ્ત બદસ્તી હએ."

મુંબઇ શહેરના કેટલાક એવા દાખલા બનેલા છે, કે એક પ્રીંટર બાપે ભારે પરિશ્રમ લઇને પસીનો પાડી પાઇ પાઇ ભેગી કરી પોતાના પુત્રને શિખવ્યો કેળવ્યો; એક બાવરચી જેવા પિતાએ ગધાવઇત્રું કરીને મેળવેલો પસો પોતાના દિકરાને ડાકટર બનાવવા પાછળ ખરચી દીધો; એક મોબેદે પોતાના દીકરાને મો-

બેહી પેશામાં ઘાંટાં પાડી જીવ પટકીને મેળવેલી પુંજી પોતાના દીકરાને એમ. એ. કરવા પાછળ ખરચી દીધી; એક વીસી ધરાવનારે દીકરાને ઇંગ્લંડ મોકલી ઉંચી કેળવણી આપી; પરંતુ અફસોસ! તે દીકરાઓને બાપેજ “ બાવા—બાવા ” કીધાથી, બાપેજ તેમની ગુલામગીરી કીધાથી છકી જઇને છકેલ એમ. ડી. અને છટેલ બેરીસ્ટર બેટાઓ મુંબઈ આવીને બાપોને બંદર ઉપરથીજ કહેવાડે છે કે; “ બાવા ! હું ઉંચી સોસાયટીમાં હવે ભેળાવાનો, મને મળવા ને મુલાકાત આપવા મોટ મોટિયારો આવવાના, માટે મ્હારે એટીકેટ જાળવવા જુદા રહેવું જોઇએ ! હું તમારા જેવા ધંધાદારીનો દીકરો છું એમ મંડળમાં દેખડાવવું ન જોઇએ, માટે તમે મ્હારી મુલાકાતે પણ આવશો ના, મળવું હશે તો નવરે વખ્તે હુંજ તમને મળી જઇશ ! ” વગેરે—વગેરે. પગમાંનું ખાસડું પગમાં નહીં રાખીને “ બાવા—બાવા ” કરીને છકાવ્યાનાં એ પરિણામ. કાર્દિનલ વુલ્સી, ડીફો, એકેનસાઇડ, અને કર્કંહ્વાઇટ ખાટકી બાપોના બેટા હતા છતાં કસાઈ-પુત્રો કહેવાઇનેજ નામદારી મેળવી હતી, તે આ છકેલ ગ્રેજ્યુએટો કેમ ભુલી જતા હશે ! બ્રાહ્મણ પુત્ર જન્મવાથી ને મોબેદના દીકરા થઇને ઉંચી કેળવણી લીધાથી તો ઑર વિશેષ શોભા છે. જસ્ટીસ રાનડે અને જસ્ટીસ ટેલંગ બ્રાહ્મણના દીકરા હોવાથી કાંઈ લજ્જા પામ્યા નો'તા. મોબેદનાજ દીકરાઓ જમશેદજી ટાટા, ફીરોજશા મહેતા, ને દાદાભાઇ નવરોજી હતાને ? હિંદુસ્થાનની લડાઈઓમાં નામ કાઢનારા લોર્ડ હાર્ડિંજ, કર્નલ એડવર્ડસ, અને મેજર હોડસન એ ક્રિસ્ચિયન પાદરીઓનાજ બેટા હતા છતાં તેઓએ તો બ્રાહ્મણ–પુત્ર હોવાની લજ્જા નો'તી ધરી. આવી હલકી બુદ્ધિના ને લંગડી અકકલના જે ગ્રેજ્યુએટોએ પોતાના પિતાની આખા ભવની રળેલી દોલતે સુખની ને આબરૂ દરકારની જીંદગી પ્રાપ્ત કરી, છેવટ દહાડે મા બાપનો ધિકકાર કરી નાફરમાન ને નિમકહરામ થાય, તેમણે તો કેળવણી લીધીજ નથી એમ કહેવું જોઇએ. એવી કેળવણી ઉપર ભટ પડો !

જેણે માત તાત તણી પ્રાર્થના ન પ્રિત્યે ગાઇ,
પ્રભુ કેરી પ્રાથના જે ગાઇ તે ન ગાઇ છે;
ચાહી નહિ માત તાત તણી પુજા ચિત્ત માંહી,
પ્રભુ તણી પુજા ચિત્ત ચાહી તે ન ચાહી છે;
જેણે માત તાત તણી આંતરડી ઠારી નહીં;
અન્ય તણી આંતરડી ઠારી તે ન ઠારી છે,
ચાખી ન પ્રસાદી માત તાત તણી મન કરી,
પ્રભુની પ્રસાદી ચાહી ચાખી તે ન ચાખી છે.” (ગુજરાતી કવિ.)

હે પુત્રો ! ઑર તમે ખુશી થાવ,કે તમારાં ગરીબ માબાપો તમારી ચડતી સ્થિતિ જોઇને પોતાની આગળી નબળી પાતળી સ્થિતિ યાદ કરીને હર્ષનાં

આંસુ પાડે. તેમને તમે હવે છારવો, તેમને હવે તમે ઠારવો, તો તેઓ કેટલાં બધાં ખુશી થાય! થિબ્સ માંહેલા નામાંકિત યોદ્ધા ઇપેમિનંડાસને કોઈએ એક વેળાએ પુછયું કે:—"તમારી આખી જીંદગીમાં તમને અત્યંત સંતોષ અને ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારો બનાવ કીયો બન્યો છે?" ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; "મોટી લડાઇમાં મને ફતેહો મળી તેની વધામણી સાંભળવાને મ્હારાં માત પિતા જીવવા પામ્યાં હતા, એ વાત મને સૌથી વધારે ખુશાલી ઉત્પન્ન કરાવનારી અને મોટામાં મોટો સંતોષ આપનારી નિવડી છે. આથી વધારે મન ગમતો ને મન માનતો એકે બનાવ મ્હારાં જીવનમાં બન્યો નથી." બંધુઓ! ફાટાં લુગડાંએ ને ઘરડાં મા બાપે તે કાંઇ શરમ છે? ગરીબ સ્થિતી ને ગરીબ મા બાપે તે કાંઇ લજ્જા છે? કવિ મીલ્ટન લંડનના એક ગ્રી કારકુનનો પુત્ર હોવાથી તેને કાંઈ લાજ લાગી? પોપ અને સધે જેવા કવિરાજો કાપડ વેચનારા ના દીકરા હોવાથી કાંઈ શરમાયા હતા? ઉલટું, તેમણે પોતાની જાતિ ચંચળાઇથી ગરીબ કુટુંબનો દહાડો ફેરવ્યો હતો. પ્રોફેસર વીલસન તો એક ગરીબ કારિગરનો બેટો હોવામાં માન સમજતો હતો! મેકોલે જેવો મહાન લેખક, એક આફ્રિકન ફેરિયા વેપારીનો દિકરો હોવાથી લજવાતો નો'તો. એ સઘળાએ પોતાનાં નસીબ તો ફેરવ્યાં, પણ પોતાનાં કુટુંબને આગળ પાડવામાંજ શોભા માની. કીત્સ એક ગરીબ ગાંધી હતો, અને સર હંફ્રી ડેવી તો એક ગાંધીની દુકાને નોકર રહેલો હતો, તેથી કાંઈ હલકા ધંધાએ તેને ખેજાલત લગાડી? ધંધો માણસને લજાવતો નથી, પણ માણસ ધંધાને લજાવી શકે. નીચા મા બાપનું અને નીચાં કુળનું શરમાવાનું હોતું નથી. નીચાં કે હલકાં મા બાપ તેનાં બચ્ચાંઓને તો એક રાજા રાણી કરતાં પણ વધારે મોટાં છે. પેલી બ્રાહ્મણી નામની શ્રીમંત ઉમરાવ ખાંદાનની, ઉંચાં કુળમાં જન્મેલી છતાં એક ગરીબ પણ ધર્માત્મા બ્રાહ્મણ, ભિક્ષુક બ્રાહ્મણનેજ પરણવામાં ઉકમાઈ લેતી હતી. પૈસે કંગાળ બાપનો બેટો કંગાળજ નિવડે એવો કાંઈ સિદ્ધાંત નથી. પેલા "કમનસિબ જેકોર્ડ"નું જીવન વાચો. તેને કેળવણી આપવા જેટલી પણ માબાપની ગુંજાસ ન હોવાથી માબાપે તેને કોઈ કાગદીને ત્યાં ચોપડાં બાંધવાં માટે રાખ્યો હતો. જાતિ ચંચળાઈથી તેણે ભાગ્યનો ઉદય કર્યો, અને પોતાના માબાપનેજ પોતાની સુખી હાલત માટે આભારી લેખી કહેતો કે; "માબાપની મહેરબાનીથી હું સારા ધંધામાં પહેલાંથીજ મૂકાયો હતો!" જે ઉછાંછળા ઉછંકલ બેટાઓ શીખી ભણી નામદાર થાય, પરંતુ પોતાના હલકા ધંધાના, હલકા પોષાકના, સાદા માંદા, ભોલાભાલા બાપની પાસે બેસવામાં કે બાપની જોડાજોડ ફરવા હરવામાં પોતાને અપમાન માનતા હોય, લજવાતા કે શરમાતા હોય તેમના જેવા દગાખોર દુશમનો આ ધરતી ઉપર બીજા કોઇ હોતા નથી. ફીરદુશી એક ઠામ કહે છે કે;

ચુ દુશમન ખુવદ શુફ્ત ફરઝંદે બદ,
ફરાઝશ ન બાયદ કશીદન બપીશ;
ચુનીન ગુફ્ત મન મોબેદે રાસ્ત કીશ,
કે ચુન પુરે બા સહમ મેહતર શવદ;
અઝુ બાબશ રૂઝ બદતર શવદ.
રહી કઝ ખુદાવંદ સર બર કશીદ;
અઝ અંદાઝેહ પસ સરશ બાયદ બુરીદ.

એક નિમકહરામ દિકરો તે દિકરો નહીં પણ બાપનો દુશમન સમજવો. એવા ભુંડા દીકરાને વધારવો જોઈતો નથી. એ વિષે સાચા ધર્મી મોબેદે એમ કહ્યું છે કે; જ્યારે મા બાપને હલાકી પહોંચાડનારો એક બેટો જો લશ્કરનો સરદાર થાય, કિંવા દેશમાં અગ્રેસર થઇ પડે ત્યારે તેના પિતાનો દહાડો બરગસ્તે થાય છે. જે ગુલામ પોતાના શેઠને નાફરમાન કે નિમકહરામ થાય તો તો તેનું માથું ધીમે ધીમે કાપીજ નાખવું જોઇએ.

મા–બાપની સેવા.

(૩)

For parents to hope everything from the good education they bestow on their children is an excess of confidence; and it is an equally great mistake to expect nothing, and to neglect it." La Bruyere.

૬ થી આજ્ઞા.

નખે ટુંપી નહીં નાખશો તો કોવાડાથી પણ છેદાશે નહીં.

બાળકોનાં મન કોરાં કાગળ જેવાં હોય છે. તેના ઉપર આપણે જે લખવા ધારીએ તે લખી શકાય છે. પરંતુ એકવાર લખ્યું તે પથ્થરના લેપ જેવું મજબુત થઇ જાય છે, માટે બાળકનાં મનની તખ્તી ઉપર જે કાંઈ લેખ કોતરવો તે સંપૂર્ણ વિચાર કરીનેજ કોતરવો. હાલ એને નખે ટુંપી નાંખવો હોય તો તેમ થઇ શકે તેવો છે, પછી કોવાડાથી પણ તે છેદાવો કઠણ છે. મા બાપે વૃદ્ધપણામાં દીકરા દીકરી પાસે સેવા ચાકરીની ઉમેદ રાખવી હોય તો નાનપણથીજ તેમને સારી નીતિવાન અને ધર્મિ કેળવણી આપવી. અધર્મિ, અનીતિની,

અવિવેકની, ને નાસ્તિક કેળવણીમાં જો બચ્ચાંને ઉત્તેજન આપ્યું તો મોટપણે તે બચ્ચાં મા બાપને પણ ઠોકરે મારે છે, ચાબખે છે, ને ખુદાના ઉપર અવિશ્વાસુ બનવાથી નિમકહરામી, નાફરમાની, અને અપકાર કરવામાં તેઓ નફફટ ને નિષ્ઠુર થઈ જાય છે. એટલા માટે ઇંગ્લંડની રાણી એલીઝાબેથના વઝીર લોર્ડ બર્લેએ મરતી વેળાએ પોતાના દીકરાને પાસે-બોલાવીને એવી શિખામણ આપી હતી કે; "ત્હારાં બચ્ચાંઓને કેળવણી આપી નીતિ અને નમ્રતા સારી પેઠે શિખવજે, પરંતુ તેમના ઉપર દેખીતો કાંઇએ જુલમ કર્યા વિના તેમને જાહેરમાં શાબાશી આપજે, ને ઠપકો દેવાનો પ્રસંગ આવે તો તે ખાનગીમાં ગુપ્ત રીતે આપજે!" આમ કરશે તો ત્હારાં બચ્ચાં તને માન આપશે. ફીરદુશી કહે,

ચુ ફરઝંદ બાશદ બ ફરહંગ દાર.
ઝમાને ઝે બાઝી વરૂ તંગ દાર.

હે ભાઈ! જો ત્હારે પેટે બેટો પેદા પડયો હોય તો તેને સારી કેળવણીજ આપજે. અને રમત ગમત કે ચેનબાજી માટે તેને થોડોજ વખત આપજે! લૉર્ડ બ્રોમનું મત એ છે, કે એક બચ્ચું તેની ૧૮ અને ૩૦ મહિનાની ઉમરમાંજ આ દુન્યા વિષેનું સર્વથી વિશેષ જ્ઞાન મેળવે છે, તેમજ પોતાની શક્તિઓ સમજી જાય છે. બીજી ચીજોના ગુણદોષ પણ સમજી જાય છે. અને પોતાની તેમજ પારકાંઓની મગજશક્તિ પામી જાય છે. એટલા માટે બચ્ચાંને જેમ લાડ-ઘેલાં બચપણથી કરવાથી માબાપને પણ નાફરમાન થઇ સંતાપે છે, તેમજ વળી તેમનાં કુમળાં મગજ ઉપર ભયના અને બાયલાં હિચકારાં બનાવનારા છાપ છાપ્યાથી તેઓ સંસારના ઘસારાને નાલાયક થઇ પડી માબાપને માથે પડે છે. એસીર્યન માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંઓને "હે નાર્સિસ આવ્યો! નાર્સિસ આવ્યો!" એવી ધાક આપી ચુપ રાખતાં હોવાથી કંઇકંઇ બચ્ચાંઓ ફાળ ખાઈ મુઆં છે. સીરિયન માતાઓ પોતાનાં રોતાં બાળકોને બંધ રાખવા સારૂ ઝબકાવતી હતી કે; "જૂઓ! જૂઓ! પેલો રિચર્ડ! કયોર ડી લાયન આવ્યો!" લાયન સિંહજ હશે એમ માનીને ઘણાં બાળકો માણસ માત્રને જોઇને બીતાં હતાં. ગૉથીક સરદાર બોહની બીક આપીને ડચ માતાઓ પોતાનાં બાળકોને "બોહ આવ્યો! બોહ આવ્યો!" કરીને બિવાડતી હોવાથી ડચ બચ્ચાંને એક જાતની નઠારી તાપ લાગુ પડતી હતી. હિંદની માતાઓ "એ પેલો બાહુ આવ્યો" કરીને બાહુબળ રાજાનો ભય આપતી હોવાથી હિંદુ બાળકો હેબતાઇ ગ્હેલાં માલમ પડતાં હતાં. યાહુદી માતાઓ "જોયો કે પેલો લીલીથ!" એમ કહીને બાળકોને બાયલાં બનાવતી હતી. હંગેરીના રાજા મેથ્યાસ. કોવાનસના ભયાનક તરખાટને લીધે ટર્ક માતાઓ પોતાનાં બાળકોને છાનામાના રહેવા માટે ગભ-

રાવતી કે; " મૂંગો રહે! નહી તો ત્હારૂં રડવું સાંભળીને મેથ્યાસ પાછો આવશે, ચપી જા!" આ હેબતને લીધે કંઇક બાળકોને મુગાપણું આવ્યું, ને કંઈકના તો પ્રાણ ગયા. અંગ્રેજ માતાઓ "લુન્સફોર્ટ" ના નામથી બચ્ચાંને ઝબકાવતી, અને બંગાળમાં તેમજ દક્ષિણ હિંદુસ્થાનમાં માતાઓ પોતાનાં બચ્ચાંને ચુપ રહેવા સારૂ "ટીપુ વાઘ આવ્યો!" આમ કહી ગભરાવી મારતી હતી, જેથી વારંવાર પ્રજા ને પ્રજા બાયલી ને હિચકારી નિવડતી હતી. આવા ખોટા ભયથી બચ્ચાંઓ એકાએક મરણ પામતાં જણાયાં છે. તેઓ શાથી મરણ પામે છે, તેની પણ માત પિતાને ખબર પડતી નથી.

"No brother, sister, friend, no parent nigh,
To soothe his pangs, or catch his parting sigh;
Alone, unknown the Muses' darling dies,
And with the vulgar dead unnoted lies"

૭ મી આજ્ઞા.

પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે!

"પુત્રી તો પારકા ઘરને શોભાવશે!" એવી માન્યતાથી જેઓ પુત્રીને કેળવણી આપતા નથી, તેઓ પોતાના પ્રેમને કલંક લગાડે છે. એટલુંજ નહીં પણ પોતાના કુળને પણ કલંકિત કરનારા થઈ પુત્રીઓની સેવા ચાકરીમાં નિષ્ફળ જાય છે. પુત્રી અને પુત્ર એકજ પિતાની બે આંખો છે. માતાના હાથ પગ એ બન્ને છે. અને માત પિતાના પ્રેમ ઉપર એક સરખો બન્નેનો હકક છે, છતાં આ પ્રમાણે ઓછું વ-તું બતાવવાથી મા બાપનેજ દુઃખ થાય છે, કેળવણીના સંસ્કાર પામેલી પુત્રી સાસરાંમાં સુખી રહે તો માબાપને સંતાપ ઓછો. કેળવણી વિનાની પુત્રી દુઃખમાં દિવસો ગાળે તો તેનો બળાપો પણ મા બાપનેજ. નીતિ રીતિની કેળવણી વગરની પુત્રી જો દુરાચરણી નિવડે છે, તો વળી મોટો જોખમ મા બાપનેજ પહોંચે છે, ને કુળને કલંક લાગે છે. માટે બેઉ સરખી આંખે જોવું જોઇએ. જયારે પાત્ર હોય છે ત્યારે વિત્ત નથી હોતું, ને વિત્ત હોય છે ત્યારે પાત્ર નથી હોતું, એમ ચિંતામાં પડેલો મહુડો જેમ રૂદન કરતો બેસે છે, તેમ ધર્મ નીતિની, સંસાર વહેવારની કેળવણી લીધા વિનાની પુત્રીની નાફરમાની અને માથે છેડો મુકીને ફરવાની રીતભાતથી મા બાપનેજ હાથ ચોળતાં બેસીને પસ્તાવો કરવો પડે છે. એવી છકેલ છોડીઓ જે કાંઇ કામ કરે છે તે મા બાપની ઉપરવાળી થઇનેજ કરે છે.

વળી જે મા બાપો પેટના જણેલાં બાળકો પૈકી એક ઉપર હેત રાખી બીજા ઉપરથી મન ઉતારો કરે છે, તેઓ પણ પરિણામે હેરાન થાય છે. તવારીખમાં એવાં સતાપેલાં મા બાપોના ઘણા દાખલા મળે છે. ઇરાનના પાદશાહ ફરેદુને પોતાના ન્હાના બેટા એરચ પ્રત્યેના બેહદ પ્રેમને લીધે, તેમ તેની ચંચળાઇથી ખુશી થઇને પ્રાચીન કાળથી ચાલતો આવેલો વહેવારિ રવૈયો તોડયો. બાપના મુવા પછી વડા દિકરાને રાજગાદી ઉપર આવવાનો જે હક, તે છિનવી લઇને પોતાના રાજ્યની વહેંચણી ગેરવાજબી રીતે કીધી; જેથી તેના ૩ દિકરાઓ તુર, સેલમ, અને એરચ વચ્ચે ભારે કજયો જાગ્યો, લઢાઈઓ ચાલી, અને પાછલા જમાનાના કેયાંની વંશના પાદશાહોમાં પણ કીનો વ્યાપ્યો. આ ભુલ માટે ફરેદુનને પોતાને પણ ભારે પસ્તાવો થયો હતો. પાછલા લખનારાઓ ઈરાનની મહાન લઢાઇમાં રેડાએલાં લોહીને માટે આ ભલા બાપ ફરેદુન પાદશાહને બદનામ કીધા વિના રહ્યા નથી. માટે કોઇ પણ બાપે જો પોતાનાં મરણ પછી પોતાનાં કુટુંબની પાયમાલી થતી અટકાવવી હોય તો પોતાના અમુક દિકરા ઉપર મોહબતથી લોભાઈને અનિષ્ટ કરવું નહીં. એરચને તેના ભાઈઓએ કાપી નાંખીને તેના બાપ ફરેદુન હજુર જ્યારે લોહીથી ઝર-ઝરતું માથું સોનાની તબકમાં મૂકીને તેના ઉપર મોકલી આપ્યું, અને એરચના શરીરના ટુકડાઓ જંગલી જનાવરોના ભક્ષ સારૂ પેલા બાપથી નારાજ થયેલા બેટાઓએ ફેંકી દીધા, તે વારે પેલા ગેરવાજબી વહેંચણી કરનારા બાપને એટલું બધું દુઃખ થયું હતું, કે તે ગમમાં ને ગમમાં ગીરફતાર થઇને, તમામ એશ આરામ તજી દઇને લાંબો વખત સુધી ખુલ્લી ભોંય ઉપર પડીને રડયા કરતો હતો; તે એટલે સુધી, કે તેની બગલ માંહેલા બાલ પણ ઘાસ જેવડા લાંબા થઈ ગયા હતા! માટે બધા બાપોએ બચ્ચાંનો પ્રેમ કાયમ રહેવા સારૂ બેઉ સરખી આંખે જોવું જોઇએ. તોપણ ફરેદુન એટલો તો ડાહ્યો હતો, કે એક ખુનનો બદલો બે દિકરાના ખુન કરીને લીધો નથી.

“ શનીદી કે બર ઇરજે નેક બખ્ત, ચે આમદ બ તુર અઝ પયે તાજો તખ્ત;
બદ અઝ તુરો સેલ્મ આમદ અંદર ઝમીન, સરાસર બે ગુસ્તર્દ બી દાદો દીન.
ફરીદુન કે અઝ દર્દે દિલ રૂઝો શબ, બનફરીન કુશાદી બરીશાં દો લબ.
બ યારીએ દાદારે નેકી દેહેશ, હમશ મેહરે દીલ બુદો હમ પરવરેશ.”

(શાહનામું)

તમો જાણો છો; કે નેક બખ્ત એરચ ઉપર તાજ અને તખ્તને લીધે તુર તરફથી કેવી કેવી વિપત્તિઓ પડી ? તુર અને સેલમથીજ જગતમાં ભુંડાઈનું બી રોપાયું; અને અન્યાય, જુલમ, તથા કીનો કપટ ચોમેર ફેલાઇ ગયો. પાદશાહ ફરેદુન જોકે આવા નાફરમાન ને નિમકહરામ બેટાઓ ઉપર દુઃખા-

ચેલાં દિલે ધિક્કાર ને લ્યાનત નાખતો હતો, તોપણ પરવરદેગારની બક્ષેશથી તેના દિલમાં દયા હતી, અને દયાના કામોમાંજ તે મોટો થયો હતો, જેથી પેટના જણેલા આવા નાલાયક બેટાઓ ઉપર કીનો નહીં લીધો.

૮ મી આજ્ઞા.

બાપ બેટાને એક શિક્ષા પત્ર.

હે દુઃખી બાપ! પૈસાને ખાતર દિકરાઓ તને ગાંડો ઠરાવવા માગે છે, અને તેઓ કહે છે, કે તું લાખો રૂપ્યાની દોલત દિકરાઓને નહીં આપતાં એક હલકી જાતની સ્ત્રીના વિષયને વશ થઇ તેણીને સઘળું આપી જવાનું વીલ કરે છે! તમો બન્ને બાપ બેટાઓ અકેક કરતાં અધિક દુઃખી થઇ પડયા છો. હે બાપ! તેં જો સકમાઇના પૈસા મેળવ્યા નહીં હશે તો તું આવી વેશ્યા સ્ત્રીનેજ પાપી પૈસો આપી જવા લલચાશે. હે બેટાઓ! જો તમારા બાપનો પૈસો હરામનો સમજતા હો, તો તે પૈસાની ઘણી કનવાર કરશો મા. બાપ કહે છે કે, “મેં કેવાં કેવાં કુંડા કપટ કરીને દોલત ભેગી કરી, હવે તેના ઉપર ત્રાપ મારવા સારૂ મ્હારા કફોડા દિકરાઓ તલેપી રહ્યા છે; ને હું સોને શિખામણ દઉં એવો હરતો કરતો છું છતાં, મને ડાકટરો પાસે ગાંડો ઠરાવવાના પ્રપંચો કરેછે! લાંચ્યા ડાકટરો પણ મને ગાંડો ઠરાવી વગર ગુનાહે તુરંગમાં રાખવાની સરટીફીકેટ આપે છે, અને મ્હારાં સગાં વ્હાલાંઓને પણ મળવા આવતાં બંધ કરે છે! મ્હારી બાયડી, એ દુકતાઓની માય થતી મરી ગઈ ત્યારે ઘડપણમાં મ્હારી ચાકરી કરવા સારૂ મેં નાત્રું કરવા કીધું, તેમાં પણ નાપેકારો આડા પડયા, હું મ્હારૂં દુઃખ કોની આગળ રડું! દીકરા થતા નિત ઉઠીને નહીં તેવી મને ગાળો ભાંડે છે, તે મ્હારાથી સાંભળી પણ શકાતી નથી. દિકરાઓથી દુઃખી થયેલાં બાપો એમજ સંતોષ કરે છે.

“કયા તાબ બર્કમેં જો મુકાબિલ હો આહકે,
નાલેકે મેરે રદનેકી ભી હમસરી ન કીઇ.”

વિજળીમાં પણ કયાં એવો તાબ છે કે, મ્હારી આહ નિકળે છે તેની બરોબરી કરી શકે! અને ગગડાટ પણ મ્હારા જારી કરવાના પોકારોનો મુકાબલો કેમ કરી શકે!

દિકરાઓ કહે છે કે; “લાખો રૂપ્યાની દોલત અને વડીલોપાર્જિત મીલકત આ ધાંખરો એક નીચ રાખને અને તેને પેટનાં છોકરાંને આપી જવા માગે છે. અમોને અને અમારાં મુવાંઓને રખડાવી જવા માગે છે. અમે પૈસે

પૈસે ફાંફાં મારી અમારાં બાળકોને એક વેરજ ખવડાવીને ગુજારો કર્યે છિયે, અને આ ચડી ગએલો બાપ થતો બાપ ખાલિયામાં કંચન ખંખેરવા માગે છે. સૌ અમ દીકરાઓનોજ વાંક કાઢે છે, પરંતુ આવા બાપનો સંતાપ અમારાથી કેમ ખમી શકાય ! એને સમજાવવા પટાવવા જઇયે છિયે, તો મ્હોં ચુકીને સારાં માણસો દેખત તરેહવાર અપશબ્દો અને નાલાયક ગાળો આપે છે. અમે કરજદાર થઇ ગયા છિયે, તેની પણ એ નાકદરને કદર આવતી નથી. રાતદિન વ્યાજ ભરતા ભરતા મરીએ છિયે, કરજના સોસારાથી સુકાઈ ઉગાઇ જઇએ છીએ, હે પ્રભુ ? તું દુષ્ટ લોકો ઉપર દયા કર, ભલાં માણસો ઉપર તો તેં કયારનીયે દયા કરેલીજ છે, કારણ કે તેં તેમને ભલા સરજાવ્યા છે !" હે બાપ બેટાઓ ! જરા સાંભળો. આગલા વખતમાં પિતાનાં વચનને પુત્રો પ્રથમ સાંભળતા, પણ હાલ તો તે વચનનું કારણ પુછવાને તેઓ તત્પર થાય છે. પરંતુ જો ઉચ્ચ ભાવના પાછી જાગૃત કરવી હોય, તો પુત્રોએ પણ પિતાની ઉમર, ઉપકાર, અનુભવ, વિશેષ જ્ઞાન વિગેરે ધ્યાનમાં લઈ તેમનાં વચનને માન આપતાં શિખવું જોઇયે. પિતાની પુત્ર ઉપર રહેલી સત્તા કબુલ રાખવી જોઇએ. આમ જયારે થશે ત્યારેજ વિરોધ અને દિલસોજીના અભાવને બદલે શાંતિ અને પ્રેમ તમારા ઘર સંસારમાં ફરીથી પ્રસરશે. હે ભાઇઓ ! શાયર કહે છે તેમ

નીશાંને પેદર બાંયદ અંદર પેસર,
રવા ન બુવદ અર કમતર આરદ હુનર.

છોકરામાં બાપના ગુણ અને ખાસિયત હોવી જોઇએ. જો એમાં કાંઈ કમીપણું હોય તો તે વાજબી ગણાય નહીં. બેટા બેટીઓએ પોતાના માત પિતા ઉપર એવું તો વ્હાલ અને એવો તો પ્યાર રાખવો જોઈએ, કે જેમ નાગરવેલને હીમ પડીને બાળે છે ત્યારે તેનાં પાંદડાં ૧૦૦ ગાઉ દૂર ગયાં હોય તો ત્યાં પણ તેઓ બળી જાય છે, તેમ બચ્ચાંઓએ માત પિતા પ્રત્યે તેવીજ દાઝ રાખવી જોઇએ. ઐસે પ્યારે ચાહિયે, સંતતી અંબ રૂ તાત; દહિ તુસાર અહિ બેલિ પત, શત કોસહૂ જર જાત. જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરાવનાર, વિદ્યા ભણાવનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી બચાવનાર એ પાંચે મુરબી પિતા ગણાય છે, પરંતુ આજે તો પુત્રો પૈસાનેજ મુરબી બાપ માની બેઠા છે, તો આવા ખોટા નકલી બાપથી તેમને સુખ કયાંથી મળે! પ્રાપ્તિનો હર્ષ નહીં, હાનિનો શોક નહિ, એ ધોરણે જે ભોગ્ય વસ્તુઓનું સેવન કરે છે, તેને તે ભોગ ભોગવ્યા છતાં પણ અચળ શાંતિ મળે છે. દિકરા દિકરી, મીત્ર, સ્ત્રી, સેવકો, કુટુંબીઓ, ધન વગરના પુરૂષને છોડી દે છે, અને જો તેજ પુરૂષ ધનવાન થાય છે, તો બાપ કહીને તેનો આશરો લેવા આવે છે. આ જગતમાં ધનજ પુરૂષનો બંધુ છે, પૈસોજ બેટા બેટીઓનો બાપ

છે, અને જ્યારે આ જીવ વગરની વસ્તુને સુરખી માનવા તરફ બેટાઓ ને બેટીઓ ખેંચાઇને મા બાપની સેવા ઉઠાવવાને બદલે, હુકમ ઉઠાવવાને બદલે, તેમને હેરાન ને દુઃખી કરે છે, ત્યારે સાત સાત વાર તેમને ધિક્કાર છે, ધિક્કાર છે ! કવિરાજનો કોલ છે કે;

" સાંઇ અૈસે પુત્રસેં, બાંઝ રહે બરૂ નારિ,
બિગરી બેટે બાપસેં, જાય રહૈ સસુરારી.
જાય રહૈ સસુરારી, નારીકે નામ બિકાનો,
કુલકે ધર્મ નસાય, અૌર પરિવાર નસાનો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, માતુ ભૂખે વહિ ઠાંઈ,
અસ કપુત કયૌં ભયો ? બાંઝ રહતિઉં બરૂ સાંઇ."

બાળકના જન્મ સમયે માત પિતા જે કલેશ ને દુઃખ સહન કરે છે, તેનો બદલો પુત્રથી સો વર્ષે પણ વાળી શકાય તેમ નથી. આમ છતાં પુત્રો જો પોતાના પિતાને ના ફરમાન થાય, તો જરૂરજ કુદ્રતનો કહેર તેમના ઉપર વરસે છે. તેમાં-એ વળી મોટો પુત્ર સારો હોય, તો કુળને વધારે છે, અને ખરાબ હોય તો કુળનો નાશ પણ કરે છે. મોટો દીકરો નઠારો હોય તો પોતે જે કુળમાં જન્મ્યો હોય તેનું સર્વસ્વ પણ હણી નાખે. લહ સુખ કુમગિ રૂ દુઃખ કણુ, તહુ તજિ સુચ સોચ; બુરી તરિ ન્હહરિ સુ સયાણુ જ્યોં, સાહસ પેર કપોચ. કુમાર્ગી બેટા બેટીઓ જેઓ અવળે માર્ગે ચાલનારાં છે તે કદાપિ સુખો પામે, અને સુમાર્ગી જે સીધે રસ્તે ચાલનારાં છોકરાં છે તે કદાપિ દુઃખો પામે, તોપણ તેમણે હર્ષ કે શોક ના કરવો, કેમકે નાવમાં બેસીને નદિ કે સમુદ્રને પાર પહોંચતાં કદાપિ બુડી જાય તોએ તે ડાહ્યુંજ કહેવાય, અને વગર વિચારે સાહસ ઉઠાવીને નદિમાં વગર આધારે તરીને પેલે પાર પહોંચાય તોપણ તે મૂર્ખતાજ કહેવાય. માટે કદાપિ સમાર્ગે ચાલતાં દુઃખો પામ્યે તોએ સુમાર્ગેજ ચાલવું, પછી ભલેને દુષ્ટ માર્ગે ચાલતાં સુખ થતું હોય તો તે ના કરવું ભાઇઓ ને બ્હેનો ! ગમે એવાં ભુંડાં લાગતાં હશે તોપણ એ તમારાં બાપ ને માયઃછે, એટલુંજ સમજીને તેમના ઉપર પ્રેમભાવ રાખો. સિંહ અને વાઘ જેવાં ભયાનક જનાવરોને જોઇ સર્વ લોકો તેમનાથી ડરે છે, પણ તેમનાં બચ્ચાં તો તેમની આગળ નિર્ભયપણે ગમે એવા લાડ લડે છે, લાતો મારે છે, કરડે છે, આમ છતાં તે બચ્ચાંની સંભાળતો તેમનાં ફાડી ખાનારાં મા બાપજ કરે છે, કેમકે ત્યાં બાપ બચ્ચાંઓ વચ્ચે પ્રેમ રહેલો છે. ત્યાં માતા ને છોકરાં વચ્ચે ખાલેસ પ્યાર નસેલો છે. જો બેટો બાપને ના ફરમાન હોય, તો તે પોતેજ ના ફરમાની દેખ-વાનો. પુત્રી માવતરને બેઇમાન નિવડી, તો તેના બચ્ચાંજ તેણીજ ખેંચવાની. માથે કાળચક્ર ચઢે ત્યારે ભવનચક્ર પણ ચઢે. જેવા બાપ તેવા બેટા એ પણ સાથે સાથેજ યાદ રાખજો.

" જે શીરી કે આશદ શિકારશ પલંગ;
ચે ગાયદ બ જુઝ શીરે શર ઝેહ બ ચંગ ? "

ચિત્તાનો શિકાર કરનારો સિંહ શિવાય બીજું શું જણે? ઈરાનના પાદશાહ લોખંડી પંજાવાળા સિંહ હોરમજનો કુમાર પરવીઝ હતો. તેનાથી હોરમજ પ્રસન્ન થયો અને તેના માનમાં અને સમૃદ્ધિમાં ઘણો વધારો થયો. અને ખુશરૂ પાદશાહનો કુમાર શિરોય પોતાના પિતાથી અમર્યાદ ચાલતો હતો, તેથી તેની ભાગ્યહિનતા થવાથી ધૂળમાં આળોટતો થયો હતો. હે નિર્દય પિતા ! ત્હારા પુત્રો સાથે અંતર પાડીને તું કદિએ સ્વર્ગે પહોંચવાનો નથી. આગલા વખતના પિતાઓ પણ ગયા, ને પુત્રો પણ ગયા. આજે તો પિતા અને પુત્ર વચ્ચે મોટું અંત્તર પડેલું જણાય છે. પિતા પોતાના પુત્ર જોડે બોલવામાં અથવા તેના તરફ પ્યાર બતાવવામાં પોતાની મોટાઈ ઘટતી હોય એમ માને છે, અને તેથી પુત્રને પોતાથી દૂર રાખે છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે પુત્ર પિતાથી ડરતો રહે છે, અને કેટલીકવાર પિતાને શત્રુ તરીકે ગણે છે. ઘણીવાર પિતાઓ સ્વાર્થનાજ વિચારમાં મશગુલ રહે છે, અને પુત્રોની જરૂરિયાતોના સંબંધમાં બેદરકાર રહે છે, અને પોતે જ્યારે જુવાનીમાં હતા, ત્યારે પોતાનામાં જે લાલસાઓ ઉત્પન્ન થતી હતી, તે તેઓ તદન ભુલી જાય છે, અને પોતાના હક તથા સત્તા તરફ જેટલું ધ્યાન આપે છે એટલું તે ઉગતા છોડવાઓ ઉપર દયા રાખવામાં કિંવા પ્રેમ રાખવામાં બતાવતા નથી. આનું ખેદકારક પરિણામ એ આવે છે, કે પિતાના પ્રેમ ભર્યા અને નીતિ યુક્ત સહવાસમાં ઉછરવાને બદલે, તે પુત્રો તે પ્રેમભાવ પોતાના સમોવડિયા મિત્રોની સોબતમાં શોધે છે, અને પછી આડે રસ્તે તેઓ ઘણીવાર દોરાય છે. આમ થવાથીજ સઘળે સંસાર દુઃખમય થઇ પડયો છે. સઘળે સ્વાર્થી સંસાર મંડાયો છે. હે ભાઇઓ ! પૈસા પૈસા શું કરો છો, પૈસાને આગ લાગે ! મુંબઈમાં એક પારસી બાપનો આ ખરેખરો બનેલો બનાવ છે, કે તેને પેટે ૪ છોકરા હતા, તેમને તે બાપે શિખવ્યા, કેળવ્યા, ધંધે રોજગારે ઠેરવ્યા, પરંતુ વીલમાં ન્હાના દીકરાને ફાળે કાંઇક વધારે રકમ ને વિશેષ માલ મીલકત આપીને બાપ મરી ગયો. શું કહું તમને ! સાંજે તે બાપની મરવાની છેહલી ઘડીનો શ્વાસ ચાલતો હતો ત્યારે ધસી ધસીને તે મરતા બાપને મારવા અકેક પછી ત્રણે દિકરાઓ તેના અંગ ઉપર ધસી જઇ તરેહ કીસમની ગાળો ભાંડવા લાગ્યા હતા ! " અરે નખ્ખોદ જાય ત્હારા બાપ થતાનું ! તેં તો એક આંખે જોયું ને એકજ દિકરાને નેહાલ કીધો, ને બીજાઓને નાગા કીધા ! અરે આંધળા ! તું બાપનો થતો દોજખમાં જજે ! " વિગેરે વિગેરે. હવે એટલુંતો જાણે સમજ્યા, પરંતુ રાત્રિએ પેલા ભાઇઓ એટલા તો ઝુંબેશ ઉપર ચઢયા, એટલા તો ઉશકેરાઇને શૂર ઉપર ચઢયા, કે સંજોગીને મુકેલા મરનાર બાપનું

મુડદું એક દિકરો એક ગમથી તાણીને જમીન ઉપર રગડોળવા લાગ્યો ! વળી બીજો પગ પકડીને તે રૂવાનને ગાળો દઇને ઘસડતો ઘસડતો બીજે ખુણે ઘસડી જતો ! આમ ત્રણેય દિકરાઓ તે મુએલાં શરીરને એવું તો રગડોળવા લાગ્યા, કે ભોંય આગળ ભણવા બેઠેલા મોબેદ પણ અભેખરમાં અભડાઈ ગયા ! આવા અનર્થો આ કલિયુગમાં થયા જાય છે તેનું કારણ શું ? સત્યુગમાં આવા બનાવોનો કોઈને ખ્યાલ સુદ્ધાં નો'તો આવતો. સત્યુગમાં પેદા પડેલા બાપ બેટાઓના જેવું આચરણ આજે થતું નથી, તેથીજ આજનો સંસાર સંતાપિતા થઈ લાગ્યો છે. પિતા અને પુત્રના સંબંધની ઉચ્ચ લાગણીના ઉત્તમ નમુના સારૂ દશરથ બાપ અને રામચંદ્રજી જેવા બેટાનાં દ્રષ્ટાંત આપણાં અંતઃકરણ આગળ નિરંતર રાખવાં ઘટે છે. રામચંદ્રે દર્શાવેલી પિત્ર ભક્તિના અનેક પુરાવા છે. જે દિવસે રામને રાજ્યાભિષેક કરવાના સમારંભો થતા હતા, થોડાજ વખતમાં જે પુત્ર ચક્રવર્તી રાજાનું પદ પામવાનો હતો, અને સર્વ આનંદ વ્યાપી રહ્યો હતો, તેજ દિવસે દસરથ રાજાની બીજી બાયડી કૈકેઇએ પોતાને પેટના પુત્ર ભરતને અયોધ્યાની ગાદી આપવા દશરથને સમજાવ્યો, ને રામને વનવાસ મોકલવાની હઠ લીધી પોતાના પિતાનું વચન ને આજ્ઞા પાળવાને સારૂ, ચૌદ વરસ સુધી વનવાસ ભોગવવાને સારૂ રામચંદ્રજી એકે બોલે તૈયાર થયા, અને રાજ્ય વૈભવનો તથા રાજપાટનો ત્યાગ કરી દેશ પાર ગયા. આ બનાવજ તેમની પિતા તરફની ફરમાંબરદારીનું ઉત્તમ દ્રષ્ટાંત, આજના દિકરાઓએ હમેશાં પોતાની આગળ ધરી રાખવાને પુરતું છે. હવે દશરથ જેવા માયાળુ પિતાનો વિચાર કરો. શું તે પોતાના પૂત્ર તરફ પ્રેમાળ, દિલસોઝ, અને મોહબતવાળો નો'તો ? હતોજ. તેનો પુત્ર-પ્રેમ અખંડ હતો, જોકે પોતાની પત્નિ કૈકેઇને આપેલાં વચનને લીધે રામચંદ્રજીને વનવાસ મોકલવાની તેને જરૂર પડી હતી, તોપણ તેનું પ્રેમાળ હૃદય તો તેને તલસ્તું હતું, જેથી પુત્ર વિયોગના શોકને લીધે માત્ર એકજ રાતમાં તે માયાળુ બાપ મરણ પામ્યો હતો ! વળી ભરત જેવા ભાઇ તરફ જૂઓ. રામચંદ્ર તો કૌશલ્યા માતાને પેટે જન્મેલા હતા, ને ભરત તો કૈકેઇ માયને પેટે અવતરેલો હતો, છતાં રામચંદ્ર ઉપર મા જન્યા ભાઇ કરતાંએ અધિક પ્યાર ભરત ભાઈ ધરાવતો હોવાથી, પોતાની માયે રાજગાદી લેવા તેને ઘમે એટલો સમજાવ્યો, તોએ ગાદી ઉપર નહીં બેસતાં તખ્ત ઉપર રામચંદ્રજીના પહેરતા જોડા મુકીને તે મોજડીની હમેશાં પુજા કરતો; ને કહેતો કે, ગાદી ઉપર તો ભાઇ રામ આવીનેજ બેસશે ! આવા પિતા, આવા પુત્ર, ને આવા ભાઈ આ જમાને કયાં ગયા ? શું પેલા ઇશાની બાપે એવો જવાબ નથી કહ્યો કે,

"ચુનીન દાદ પાસોખ, કે નજદે પેદર,
ગેરાંમી ચુ દાનસ્ત, ફરરોખ પેસર;

પસ અઝ મગ નામસ, બે માનદ બ જાય,
અઝીરા પેસર ખાનદશ રેહનુમાય.” (ફીરદુશી)

મુબારક બાપવખો બેટો પોતાના પિતાની આગળ પ્રાણ કરતાંએ પ્યારો છે; તેનાથીજ મુવા પછી બાપનું નામ કાયમ રહે છે; કેમકે તે પુત્ર પોતાને રસ્તો બતાવનારા લેખે પોતાના પિતાનેજ ઓળખાવશે.

માબાપની—સેવા.

(૪)

૯ મી આજ્ઞા.

બાપને માથેની પાઘડી, બેટા! તું નહીં પહેર!

“Look how he laughs and stretches out his arms,
And opens wide his blue eye upon thine,
To hail his father; while his little form
Flutters as winged with joy! Talk not of pain!
The childless cherubs well might envy thee
The pleasures of a parent!”—Byron.

એક પાદશાહે ક્રોધે ભરાઇને પોતાનો દીકરો જે બીજાં રાજયનો રાજા હતો, તેના ઉપર લખી મોકલ્યું કે; “જો તમે મ્હારા ઉપર પડશો તો તેના પહેલાં હું તમારા ઉપર પડીશ!” આ લેખ જયારે પુત્ર-બાદશાહ આગળ વંચાયો ત્યારે વઝીરો અમીરો સર્વ વિચારમાં પડયા, કે હવે એનો શો જવાબ લખવો! ત્યાં એક ડાહ્યો મુત્સદ્દી હાજર હતો તેણે પાદશાહને અરજ કરી કે, હુકમ હોય તો બધાંને પસંદ આવે એવો જવાબ પિતા-બાદશાહ ઉપર હું લખી લાઉં. હુકમ મળવાથી તેણે બાદશાહ તરફથી પિતાજી ઉપર લખ્યું કે; “હું પથ્થર જેવો છું અને આપ કાચ જેવા છો; ગમે તો તમે મ્હારા ઉપર પડો કે હું તમારા ઉપર પડું, અમારે મનથી તો બન્ને વાત સરખી છે, પછી જોશો કે કોણ શિકસ્ત પામે છે!” આ લખાણના ભેદ જૂદા જૂદા છે, પણ મુખ્ય મર્મ એજ છે કે, બાપ દિકરા ઉપર ચઢાઈ લાવી તુટી પડે, અથવા દિકરો બાપ ઉપર ચઢી જઈ તેના ઉપર તુટી પડે, તોએ બન્નેને દુઃખ તો સરખુંજ પડવાનું. માટે હે ક્રૂર બાપો! બકરીને દોહીને કુતરીને પાવાનો વિચાર કરશો ના. ઘરનાં છોકરાં ઘંટી

ચાટે ને રામજણિને લાડુ, એ રીતિ બાપ બેટા બન્નેને ખરાબ કરે છે. પસો ટકો ને રાજ્યપાટ કોઈનાં રહ્યાં નથી, માટે તમારાં પેટનાં બચ્ચાંનો તિરસ્કાર કરીને હિણશો તો તમેજ હિણાઈ જશો. વળી બાપનું બાપપણું છિનવી લેઈ નાફરમાની કરનારા દીકરાઓ બાપને દુઃખી કરી કદિએ સુખ પામતા નથી આ કાંઇ વ્હેમની વાત નથી. સિધ્ધાંતની વાત છે. માટે બાપના છત્ર નીચે રહી તેમની આજ્ઞામાં રહેવું, તેમના તાબામાં રહીને ગુલામની માફકજ સેવા બજાવવાથી કુદ્રતી સુખો મળે છે. સ્ત્રી, દિકરા, ને ગુલામ કોઇવાર પણ સ્વતંત્ર હોઇ શકેજ નહિં. સર્વ ધર્મશાસ્ત્રમાં કહ્યુ છે કે, મા બાપની આજ્ઞા માનવી અને તેમને રૂચે એવી રીતે વર્તવું, એ દિકરા દિકરીનું પહેલું ને અગત્યનું કર્તવ્ય છે. આ પ્રમાણે વર્તવાની રીતિ રૂઢી છેક છેક ઘણા જુના જમાનાથી ચાલતી આવી છે, તો તેમાં કાંઈ રહસ્ય હશે ત્યારેજ કેની ? મહાન ફીલસુફો અને પંડિતો કરતાં તો કાંઈ આપણે મોટા થઇ ગયા નથી, મહાન પેગંબરો કે સાલેકો કરતાં કાંઈ આપણે ચઢિયાતા થયા નથી. તે મહાન પુરૂષો માત પિતાને પ્રત્યક્ષ નમીને માન આપી ગયા છે, માબાપની સેવા બજાવી ગયા છે, આજ્ઞા પાળી ગયા છે, તો તેમના કહેવાને અને તેમનાં શિક્ષણોને પણ આપણે હસી કેમ કાઢયે! દેસ્યસ રાજાને એકવાર મનમાં એવું આવ્યું કે, "હવે આપણે બુઢા થયા, માટે આપણી ગાદી આપણા પુત્રને આપી માથેની ચિંતા દૂર કરીએ." આ વિચાર જણાતાંજ તાબેદાર બેટો બોલ્યોઃ—"મુરબ્બી પિતાશ્રી ! હું રાજા થયા પછી પણ તમારો પુત્રજ છું એ વાત કદાંચિત ભુલી જાઉં અને મ્હારે હાથે આપ મુરબ્બીનું અપમાન થાય તે સારૂં નહીં, માટે મને આપના માથાની ઉચ્ચ પાઘડી ન જોઇએ. હું રાજા થયો એમ કહેવરાવવા કરતાં હું આપનો પિતૃભક્ત બાપવખો પુત્ર કહેવરાવવામાં મોટું માન સમજું છું. આપ મને જે આજ્ઞા કરો તે માથે ચઢાવી ચાલવાને આજે હું ખડે પગે ઉભો છું, પરંતુ રાજા થયા પછી આપને મ્હારી આજ્ઞામાં રહેવું પડે, તેના કરતાં તો હું દુષ્ટ પુત્ર મુવેલો ભલો!" શાહનામામાં કહ્યું છે કે;

પેદર ઝીન્દેહો પૂર જૂયાએ ગાહ;
અઝીન ખામતર નીજ કારી મ ખાહ.

બાપ જીવતો જાગતો માથે બેઠેલો હોય અને તેનો દીકરો તખ્તનો તલબગાર બને તો એ કરતાં વધારે મૂર્ખાઇભર્યું બીજું કોઇ કામજ ન હોય. આ ઉપરથી ભોજ રાજાના કંકણુ ઉપર કોતરેલી પેલી ચાર આર્યાઓ યાદ આવે છે. ભોજને હાથે પહેરેલાં કંકણની એક બાજુએ લખેલું હતું કેઃ—" ચંચલ એવી સંપત્તિ છે ત્યાં સુધી ઉપકાર કરી સેવા કરો, જ્યારે વિપત્તિનો ઉદય થશે ત્યારે

ઉપકાર કરવાનો ને સેવા ચાકરી કરવાનો અવસરજ કયાં આવશે?" એજ ગુજરીની બીજી બાજુએ કોતરેલું હતું કે:—" હે! પુર્ણિમાના ચંદ્ર! હાથમાં સમૃદ્ધિને જોર હોય ત્યારેજ ભુવનોને ધવલ કરી લે, કેમકે આ જગત્‌માં વિધિ કોઈને પણ એકને એક સ્થિતિમાં રહેવા દેતો નથી." વળી બીજા કાંની ઉપર લેખ હતો કેઃ—" હે સરોવર! તરસાંને તૃપ્ત કરવાનો આજ અવસર છે, જળ તો પાછું સુકાઇ જશે, ને કોઈના ઉપર ઉપકાર કરવાનો તો રહીજ જશે." આ પોંચીની બીજી બાજુએ લખ્યું હતું કે:—"ઉન્નતિ કરવાવાળું ભરતીનું પૂર તો થોડાજ દિવસ રહેવાનું, ને નદીનાં તટ તો સુકાઈ જવાનાં, માટે કોઈને કામ નહીં લાગ્યાનું મહા પાપ તો જાવેદાનનું રહી જવાનું." આપણી પાસે જે ધન કે બળ હોય તે સૂર્ય અસ્ત થતાં પહેલાં હાજતમંદોને અપાયાં નહિં, તો તે ધન અને તે બળ કોણ જાણી બેઠું છે, કે સવાર પડતાં કોના થશે! ઉરદુ નાટકમાં ગાય છે કે;

" શાહી તો કયા હય? સરભી જો જાય તો ગમ નહીં,
પીરંગા રાહે હકસે મગર મય કદમ નહીં.
નામર્દ જરપે મરતે હય, ઔર મર્દ નામ પર;
મીલ જાય નેક નામોંમેં કયા ઐસે હમ નહીં?
કહે અય જવાન! સાત તેરે હો સત્રાસ તું,
હાતમ હય નામ મેરા! મંય હિમ્મતમેં કમ નહીં."

હે બંધુઓ! બાપ લેખે ઉદાર થાવ ને બેટા તરીકે પણ ઉદાર દીલવળા ક્ષમાવાન ને સહનશીલ થાવ. જોકે ઉદાર દિલની જરૂરિયાત તો હરેક માણસને છેજ, તોપણ જે માણસ કુટુંબનો વડો હોય, સમાજનો અગ્રેસર હોય, દેશનો પાદશાહ હોય તેણે તો મોટું મન ને ઉદાર દિલ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. જો એમના મોટાં મન ન હોય તો બાપથી દિકરા દિકરીની, અગ્રેસર પ્રમુખથી સમાજના જનોની, અને પાદશાહથી રૈયતની પ્રીતિ, સેવા ચાકરી, ને આજ્ઞાનો અમલ સંપાદન કરી શકાતો નથી ઉદાર દિલ વગર ઘરના માણસો બેદિલ થાય છે, સમાજનો તેનાથી વિરૂદ્ધ પડી જાય છે, ને ઘણાની વિરૂદ્ધ લાગણીથી વ્યવસ્થા સઘળી તૂટી જાય છે. મહત્તા ને વડીલપણું પણ ચાલી જાય છે, તેમજ સહનશીલતાનો ગુણ, ખાસ કરીને આશ્રિત કુટુંબીઓને કે નોકર ચાકરને માટે, અથવા સેવા ચાકરી કરનારાંને વિષે નહીં બતાવવાથીજ બેદીલી, નાફરમાની ને નિમકહરામી ઉભી થાય છે. જો ડાહ્યાં દિકરા દિકરીઓમાં પણ એ ગુણ હોતો નથી, તો પોતે બજાવવાનું કર્તવ્ય તેમનાથી બજાવી શકાતું નથી, તેમજ મા બાપની પ્રીતિ દિકરાંઓ મેળવી શકતાં નથી, કે નથો નોકર ચાકરો સહનના વગર ઉપરી અધિકારીની કે શેઠની પ્રીતિ સંપાદન કરી શકતાં. પછી સર્વ સ્વાર્થ અને તુંડાઇથી ભ્રષ્ટ થાય છે. કબીરજીએ કહ્યું છે કે;

જો તોેને કાંટા બુવે, તેકો તું બો ફુલ;
તેકો ફુલપે ફુલ હય, વાકો કાંટા સુલ.

હે બંદા! તને કોઈ કાંટો મારે તો તું ફુલ માર. ત્હારાં ફુલનું તો ફળજ મળશે, ને કાંટો મારનારનેજ કાંટો તો લાગશે. ત્હારો બેટો પણ જો ત્હારી સાથે ભુંડઇ કરે તોએ તું તો ભલાઈજ કર, કેમકે તે નાલાયકની ભુંડાઈનું કડવું ફળ તો તેને પોતાનાંજ બચ્ચાંઓ તરફથી ચાખવાનું મળશે.

૧૦ મી આજ્ઞા.

બહાર બડાઈ ને ઘરમાં લડાઈ શા કામની?

બાપ બેટા વચ્ચે, માય ને દીકરી વચ્ચે, એક બીજાની પ્રકૃતિનો ભેદ સહન ન થવાથી સામ સામે અરૂચિ અને દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી જે કાંઈ પરસ્પર ઐકયતા અને સંપ હોય છે તે ધીમે ધીમે તૂટવા માંડે છે, અને ઘરમાં કજીઆ કંકાસ ચાલુ થાય છે. સંપ તૂટે છે ત્યારે એક બીજાના મન જુદાં પડવાથી પરસ્પર એક બીજાની બદગોઈ ને બદબોઈ ચાલુ થાય છે. પછી ઘરની બો બહાર પ્રસરે છે, અને પ્રતિષ્ટા ઘટવા માંડે છે, લાજ શરમ ઘટતી જાય છે, ચારે તરફ હિણુપત થાય છે, અને થોડાજ વખતમાં તે ઘરની અને તે કુટુંબની પડતી દશા આવી જાય છે. પછી સૌ સૌના ચાવલ જુદા પાડે. સૌ સૌની ગતમાં લોટે. સૌ સૌના પેચમાં રમે. સૌ પોતાનુંજ તાણે. સૌ પોતાનીજ રોટલી પર ઈંગાર ખેંચે. સૌ સૌને મનથી ડાહ્યાં થાય. એમ એમ કરતાંજ કંકાશ વધે છે. કજીઓ થોડો ને ચરસ ઘણી. પછી ઘરનો વડો ગમે એવો શાણો દાણો હોય તોપણ ફાટેલા વોહને અટકાવવાને અસમર્થ થઇ પડી, હાથ જોડીને બેસીને તમાશા જોયા કરે છે. બોંતેર ગામની જમાબંદી, ને તોંતેરની લવાદી કરે, ને ઘરમાં તો ચોટલા પિંખાય. માટે માબાપ સાથે કંકાસ ન કરો. કુટુંબી કજીઆથીજ જવાન મોત નિપજે છે.

ઇરખ્યા ઉપજે અંગ, રંગ હદે ન રૂડો ચઢે;
અળગો થાય ઉમંગ, કાળું મુખ કંકાસનું.
અતડો રેહ જન એહ, જે વાને તરૂ એરના;
દેખ્યો સુખી ન દેહ, કાળું મુખ કંકાસનું.
રહે ચડેલાં મુખ દુઃખમાં દાટયાં હોય ત્યમ;
સ્વપ્ને લહે ન સુખ, કાળું મોં કંકાસનું.
સંકટ આવે શિર, ઓથ રહે ન અન્યની;
ન ટકે ગોળી નીર, કાળું મુખ કંકાસનું (ભુજાબી.)

એટલા માટે વિચારશીલ ગ્રહસ્થ બાપે પોતાનું અને કુટુંબનું હિત જાળવવું હોય તો કુટુંબની અંદર ઐકયતાનું અને સંપનું રક્ષણ કરવું. સંપમાંજ વિજય છે. સંપ એજ બળ તથા ગૌરવ છે. સંપ હશે તો બાવલની પાલીમાં સમાઇ શકશો. સંપ હોય તો કુલ્લીમાંએ સમાઇએ. કુટુંબ કલેશથી, કુટુંબ કંકાસથી, કુટુંબ કલહથી છિન્ન ભિન્ન થઇને ઘણાં પારસી ઘરો આજે સુના પડયાં છે. બેટા બેટી મા બાપની સેવા કરતાં તો રહ્યાં, પણ મા બાપને ત્રાહે ત્રાહે પોકરાવે છે. દિકરાંને છકાવી મેલવાથી છેવટે ફોક ફોક આંસુએ ખુણે ભરાઇને રડવું પડે છે. કહેણુસરનાં દિકરાં દિકરી. ન હોવાથી આજ્ઞા પાળતાં તો રહ્યાં, પણ મા બાપના નાક કપાવે છે ને લત્યાં પિખાવે છે. માટે હે બાપ દીકરાંઓ! હળીને મળી સઊ, રહો ખુશ ખુશાલ; રહે તન જુદાં, જાન એક મિશાલ. સિંહને ઓથે વાડ રહે, ને વાડને ઓથે સિંહ રહે. મોટાં મન રાખી, મોટાં પેટ રાખી, ઉદાર દિલ રાખી સહનશીલતાથી જો કુટુંબી કલહ સમાવી દેવામાં નથી આવતો તો કુટુંબની પાયમાલીનોજ વખત આવી પહોંચે છે ડૉન્કીન અને ડન્કન ખાંદાંનના લોકો એટલા માટેજ પોતાના ઘરોમાં એવો મુદ્રાલેખ બચ્ચાં પાસે રખાવે છે કે; “ સહન કરતાં ને ખમતાં શિખો ! ” મા બાપે તેમજ છોકરા છોકરીએ સહનશીલતા રાખીને એક બીજાની પ્રકૃતિને સહન કરી લેવાનો ગુણ તેમનામાં ન હોય તો છેવટે સંકટો સહન કરાવવાને કુદ્રત બમણા જોરથી તેમના ઉપર મારો ચલાવે છે; જેથી જરા જરામાં અસહનશીલતા રાખવાનું પરિણામ સંકટો સહન કરવામાંજ આવે છે. પાળે તેનો ધર્મ, મારે તેની તલવાર; રડે તેનું દુઃખ ને ખમે તેનો સંસાર. ખમે તે ખાય. મા બાપ માટે આ એક મૂખ્ય મુદ્રા છે કે; “ ઝમાનેએ બા તુ ન સાઝદ, તુ બા ઝમાનએ સાઝ।” એટલે બની શકે તો મા બાપે દિકરા દિકરીને કરી રાખવાં, ને નહીં બને તો તેમના થઈ રહેવું.

आशंसते हि पुत्रेषु पितामाताच (भारत) ।
यशः कीर्तिमथैश्वर्य्यं प्रजा धर्म्मं तथैवच ।
तयोराशान्तु सफलायः करोति स धर्म्मवित् ॥

પોતાના પુત્રને જશ મળે, કીર્ત્તિ, ઐશ્વર્ય, સંતાન, અને ધર્મ પ્રાપ્ત થાય એવી આશા મા બાપ હમેશાં કર્યા કરે છે; માટે જે દિકરા મા બાપની ઉમેદ પાર પાડે છે તે ધર્મ સમજનાર કહેવાય છે. ઇંગ્લંડના મહાન પુરૂષ સર ટૉમસ મૂરને લોર્ડ ચાન્સેલરની પદ્વી મળી હતી, અને તેના બાવાજી ત્યાંની મોટી અદાલતમાં ન્યાયાધિશ નિમાયા હતા. સર ટૉમસ મૂરનો એક એવો નિયમ હતો, કે પોતાના પિતાજી ન્યાયાસન ઉપર બેઠા હોય ત્યાં જઇને દરરોજ તેમને

પગે લાગે, પિતાજીના આશિર્વાદ લે, અને પછીજ પોતાના મહત્વના કામ ઉપર બેશે. મૂરની ખાત્રી થઈ હતી, કે પિતાજીના આશિર્વાદ મેળવ્યા વિના કોઇ પણ કામ સારૂં થવાનું નથી! માટે બેટાએ પોતાના બાપનીજ રાહ રસમ ઉપર ચાલવાથી તેને ધંધા રોજગારમાં બરકત મળે છે. ફીરદુશી શાયરનું વચન છેઃ—

કે હરકુ ઝે ફરમાનો પંદે પેદર;
બેતાબદ મરૂ હસ્ત જાદુ પેસર.

પોતાના મુરબ્બી પિતાજીની આજ્ઞા અને સલાહથી જે પુત્ર ઉલટો માર્ગ અખત્યાર કરે તે બેટો શેતાનની ચાલે ચાલનારો જાદુગર લેખાય છે. કુદ્રતી નિયમ છે, કે મનુષ્ય માત્રની બાળવયમાં તેના સુખ સગવડ અને વૈભવના કોડ પૂરા પાડવા સારૂ બચ્ચાં તરીકે જે ધણીની આગળ જવું પડતું હોય, તે ધણી પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની લાગણી સ્વભાવિક રીતે તેને ઉભરી આવે છે. જ્યાં સુધી આપણે મા બાપ ઉપર આધાર રાખી જીંદગી ગુજારવાની સ્થિતિમાં હોઇએ ત્યાં સુધીનો આ કુદ્રતી કાનુન પોતાના પૂર જોશથી અમલમાં આવી શકે છે. મગર જ્યારે આપણે મોટાં થઈએ છિયે, અને આપણે આપણું ફોડી લેવાની સ્વતંત્ર સ્થિતિએ પહોંચ્યે છિયે, ત્યારે ઉપલો કાયદો પોતાના જોશમાં લગાર કમી થવા માંડે છે, અને ધીમે ધીમે બેટા બેટીઓ તરફથી માત પિતા પ્રત્યે નિમકહરામી અને નાફરમાની થવા માંડે છે. આ અવગુણ દૂર કરવા માટે જુદી જુદી પ્રજાઓમાં અનેક જાતના શિખામણ રૂપી કાયદા ઠરાવવામાં આવેલા છે. યાહુદીઓના પેગંબરે ફરમાન આપ્યું છે કે; Honour thy father and thy mother, that thy days may be long in the land. તું ત્હારાં મા બાપને માનથી નમીને ચાલ, જેથી આ દુન્યામાં તું ઘણું જીવીશ. વળી નાફરમાન બેટા બેટીઓને એમના શાસ્ત્રમાં દુઃખ કહેલું છે, ને મરણ પણ વહેલું થવાનું જણાવેલું છે. ચીન દેશમાં એવો રિવાજ છે, કે ભલેને દીકરો તવંગર થયો હોય, તોપણ ત્યાં એવું કદિ બનતું નથી, કે ગરીબમાં ગરીબ બાપ શ્રીમંતમાં શ્રીમંત દિકરા ઉપર હાકમી ને હુકમ નહીં ચલાવી શકતો હોય. ચીનો-બેટો બાપનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને બંધાએલો હોય છે. કેમકે દિકરાની તમામ સ્થાવર જંગમ મીલકતનો માલિક પણ એકલો તેનો બાપજ હોય છે. દિકરો લાખો રૂપિયાની દોલત ભેગી કાં નહીં કરે, તોએ તે વેચી સાટી નાંખવાને પણ તેનો બાપ મુખત્યાર હોય છે. એટલુંજ નહીં, પણ પોતાના દિકરાનાં દિકરાંઓનો માલિક મુખત્યાર પણ તેજ ગણાય છે, જેથી તે બચ્ચાંઓ જો મોટાબાવાને નાફરમાન થાય તો પારકા ધણીને તે છોકરાંઓ વેચી દેવાનો પણ તેમના બપાવાને હક છે! આમ વેચાણ કરતાં તે છોકરાંના મા બાપથી કાંઇએ આડાં અવાતું નથી. મા બાપની

સેવા બજાવવી અને તેમની આજ્ઞા માનવી એ નિયમ કૉન્ફ્યુસ્યસનો સ્થાપેલો છે, અને ચીનાઇ સરકારે તેને કાયદા તરીકે બહાલ રાખેલો છે. ચીનના એક મૅન્ડેરીઅન કે મેજીસ્ત્રેટ આગળ જો એક બાપ પોતાના બેટા સામે કાંઇ ફરિયાદી માંડે તો તેને સારૂ બાપને કાંઇ પુરાવો કરવાની જરૂર પડતી નથી. કેમકે એક દિકરાનો અપરાધ થયા શિવાય તેનો બાપ ફરિયાદ લાવી શકેજ નહીં, એવીજ ત્યાં માન્યતા હોય છે. જો એક દિકરાએ બાપને ચિડાવ્યો હોય, મજાક મશ્કરી કરી હોય, અગર આગળ વધીને બાપને માર માર્યો હોય, તો જે જીલ્લામાં તે કૃત્ય થયું હોય તે આખો ઇલાકો પોકાર કરી ઉઠે છે કે; “બેટાએ બાપને માર્યો! હાય હાય, હવે દુન્યાની આખેરી આવી!” વળી આ મહા અપરાધની તપાસ ખુદ ચીનના શહેનશાહની રૂબરૂજ ચાલતી. એટલુંજ નહિં, પણ જે વિભાગમાં આવો ગુન્હો બન્યો હોય તે લત્તાના સઘળા મેજીસ્ત્રેટોને ઓદ્ધા ઉપરથી બરતરફ કરવામાં આવે, અગર બીજા જીલ્લામાં તેમની બદલીઓ કરી દેવામાં આવે; એ અર્થે, કે પોતાના જીલ્લામાં લોકોને તેઓ શિક્ષા શિક્ષણ આપતા હોવા ન જોઇએ, કે જેથી બેટો બાપને મારી શકે. વળી જે ઘરમાં આ અપરાધ બન્યો હોય તેના પાડ પડોશીઓને બીજે ગામ બદલી નાખવામાં આવે છે; એવા હેતુથી, કે પાડોશીનો છોકરો બગડતો બગડતો બાપને મારવા સુધીની હદે આવ્યો ત્યાં સુધી તેને ઠેકાણે લાવવાને નિષ્કાળજી વાપરવામાં તેમણે ઠપકાને પાત્ર કૃત્ય કર્યું. પછી પેલા દુષ્ટ દુકતાને કાપીને હજાર ટુકડા કરવામાં આવતા, તેના હાડકાં બાળીને ભસ્મ કરતા, તેના ઘરને જડમુળથી ઉખેડાવી કાઢતા, ને આસપાસના ઘરોને તોડાવીને જમીન દોસ્ત કરાવતા. માયમારૂ ને બાપ–બડફાટુ દુષ્ટ દુકતાઓ માટે આ કાંઇ જેવી તેવી ચાનક નથી.

પછી તે જમીનમાં મીઠાંની વાવણી કરાવતા, જેથી બાપ તરફ બેટાએ ચલાવેલી નાલાયાક ચાલચલણના જે કાંઇ બીયાં જમીનમાં પેવશ થએલાં હોય તેનો નાશ થાય! મા બાપ તરફના ભક્તિભાવનો આ કેવો ઉત્તમ દાખલો ચીનાઓએ આપણને પૂરો પાડયો છે! ચીનના એક ખેડુતને આ કાનુન જેવો લાગુ છે તેવોજ ત્યાંના શહેનશાહ સુધી સર્વ મૅન્ડેરિયનોને પણ લાગુ છે. નવા વર્ષને દહાડે શહેનશાહ પોતાનાં માતુશ્રીને ખાસ માન આપવા સારૂ તેણીના મહેલમાં અદબસર જતો, અને માતૃ સેવાની સઘળી વિચિત્ર ક્રિયામાં સામેલ થવાની સઘળા અરકાને દૌલતને ફરજ પડતી હતી. શહેનશાહ પોતાના બાપના મરણ કરતાં માતાનાં મરણનું દુ:ખ મોટું માનતા. માતા ગઈ એટલે મોટી આફત સમજવામાં આવતી. સંસાર ખોળાઈજ ગયો હોય એમ માનવામાં આવતું. કવિ પણ કહે છે કે;

" માય વિના સુનો સંસાર, માય વિના તે શો અવતાર!
જે બાળકની માતા ગઈ મરી, બાપની સગાઇ સાથે ઉતરી.
જેવું આથમતા રવિનું તેજ, મા વિન એવું બાપનું હેત;
સુરભી મરતા જેવું વછ, જળ વિણુ જેવું તલપે મછ;
ટોળાં વછોઇ જેવી મૃગલી, મા વિના દિકરી એકલી.
લવણુ વિના જેવું ફીકું અન્ન, ભાવ વિના જેવું ભોજન;
કીકી વિના જેવું લોચન, મા વિન એવું બાપનું મન.
ઘડો ફુટે રઝળે ઠીકરી, મા વિના એવી દિકરી.
ગોળ વિના મોળો કંસાર, માત વિના સુનો સંસાર."

મા-બાપની સેવા.

(૫)

"That mother may have been sleeping quietly for years under some yew-tree in a village church-yard hundreds of miles away; but her voice still speaks,—the old tones, choked with tears, are heard,—the hand that was wont to be laid on his head in prayer as he knelt on her lap, knocks at his heart-door, and does not knock in vain."—Macduff.

૧૧મી આજ્ઞા.

કહે કલમ તમ સર્વને, કરવા આબાદાન;
સરસ રીત તો એજ છે, દો માતાને માન.

અસલી ઇરાની લોકોમાં પણુ ચીનાઓની માફક ખેડુતથી તે પાદશાહ સુધી સર્વએ માત પીતા તરફ ફરમાંબરદારી, તાબેદારી, અને નીમકહલાલી બતાવવાનું બંધારણુ હતું. જ્યાં બાપ બેઠેલા હોય ત્યાં દીકરાથી બેસી શકાતું નો'તું, મગર બડે પગે અદબથી ઉભાં રહેવું પડતું હતું. આ રિવાજ નવસારીનાં જુનાં દેશાઇ દશતુરનાં ખાંદાંનોમાં પણુ છેકથી છેક વેર હતો. આ લખનાર પણુ માંદગી શિવાય પોતાના પિતાજી સનમુખ કદિ બેસવા પામ્યો નથી. એટલી બધી અદબ ને મલાજો અનુભવેલો છે, કે મ્હારા બાપે કોઈ પણુ દહાડો મને કેડપર લઈને બાળક તરીકે બોકી દઇને રમાડયો નથી. દેશાઈ કુટુંબમાં મર્યાદા

ને લજ્જા કુહાવી ગઈ હતી. અનજુમનના એક અકાબર દેસાઈજી ખુરશેદજી રૂશતમજી પોતાના ઘરના ઓટલા ઉપર બેસીને દાતણ કરતા હતા. એવામાં તેમનું બાળક જે પાછળથી અકાબર તરીકે દેસાઇજી પેશતનજી ખુરશેદજી નિમાયા હતા, તેઓને ઓટલા ઉપર રમતા મૂકેલા તેમનાં માતાજી વિગેરે ઘરમાં ભરાઈ જતાં તેમને લઇ જવાનું ભુલી ગયાં, અને રમતાં રમતાં એ બાળક ઉંચા ઓટલા ઉપરથી હેઠળ ગબડી પડ્યું. લોહી નિકળ્યું, જબ્બર વાગ્યું, ને બચ્ચું રડતું ભોંય ઉપર પડેલું છે, તોએ પિતાજી તેઃ "ઓ! ઓ!" કરીને દાતણ કરતા બેસીજ રહ્યા! મલાજો ને અદબ એટલી બધી નૌબતે પહોંચી હતી, કે ના તો બાપથી રોતાં બાળકને ઉંચકી લેવાયું, કે ના તો ઘરમાંના બૈરાંઓથી મુરબ્બીનાં દેખતાં બહાર આવીને બચ્ચાંને લઇ જઇ શકાયું! અંતે આતસબહેરામથી વડી દરેહમેહેરમાં જતા મોબેદ વારાદાર ત્યાંથી પસાર થયા, તેમને રૂઆબમાંજ ખુરશેદજી દેશાઇએ હાથની ઈસારત કરી, કે લોહી લુહાણ બાળકને ઘરમાં આપી આવવું. અને તે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું. બાપની બેસવાની બેઠક ઉપર મગદુર શું કે કવખતે પણ દિકરો બેસે! મોહલ્લામાં દિવસે માટીડાનો મલાજો રાખવા સારૂ કુટુંબનાં બૈરાંથી બહાર તો બીલકુલ નિકળાતુંજ નહીં. બૈરાં માટીડામાં હદથી બેહદ મલાજો ને માન અદબ હતાં. વડા ભાઇની આગળ નાના ભાઇઓ વટીક અદબ વાળીને ઉભા રહેતા. મા બાપ દેખત ધણી પોતાની ધણિયાણી સાથે એક શબ્દ પણ બોલે એ તો બનેજ નહીં. અરે! કેટલીક સ્ત્રીઓ મરવા પડી હોય તેમની આગળ સસરાથી તો નહીંજ પણ સાસુ શિવાય ધણીથી પણ આગળ જવાતુંજ નો'તું. છેક છેલ્લી ઘડીએ મા બાપ પોતાના દિકરાને રજા આપતાં, કે " બરજોરની માયની આગળ જઈ આવ!" બાપડો ધણી જેવો ધણી તે ઓશિયાળે અવતારે થોડોક વાર મરણ ખાટલી આગળ ઉભો રહી પાછો ફરતો. ગમે એવું જવાન મોત થયું હોય તોપણ મગદુર શી, કે ધણી મોટે મોટે બાપ દેખત રડે! અથવા બૈરાંઓની તાકાતજ નો'તી, કે બહાર બેઠેલા માટીડાઓ સાંભળે તેમ પોક મુકીને રડી શકે! બાપે દિકરાને કેડ પર લઇ રમાડવો એ તો જાણે મોટામાં મોટી અનીતિ ને કુટુંબની પડતી આવવાની નિશાની જેવું લેખાતું. અરે, એ કરતાં પણ બીજા મલજાના પ્રતિબંધો ઘણા ઘણા હતા. લખનારના ઉપર પણ વિત્યું છે, અને જાત માહિતીના અનુભવો થયા છે. જ્યારે છેક હમણા સુધી નવસારીમાં દેશાઈ ખાંદાંનમાં આવા મા બાપના મલાજા ને માન હતાં, ત્યારે ઈરાનના દબદબા વખતે આગલા ઈરાનીઓમાં કેટલી અદબ આદાબ ને માન મલાજો હશે તેનો ખ્યાલ કરી લેવો. નોશિરવાન અદૂલ પાદશાહની દરબારમાં તેનો ગાદીવારેસ બેટો હંમેશાં અદબ વાળીને બસ ઉભોજ રહેતો. એકવાર રાત્રિના ઉજાગરાને લીધે, બાપની

સમક્ષ એક બે ઘંટા સુધી ખડે પગે ઉભાં રહેતાં જ્યારે પાદશાહજાદાને ઉંઘનો ઝોકો આવ્યો ત્યારે નોશીરવાને તેને નાફરમાન ને બેઅદબ બેટો ગણી સજા વટીક કરી હતી ! શાહનામામાં શિક્ષા કહી છે કે;

પેસર્‌રા પેદર ગર બ ઝીન્દાંન કુનદ;
અઝાં બેહ કે દુશ્મન ગુલ અફ્શાં કુનદ.

એવા છોકરાને તેનો બાપ કેદખાને પૂરે તો તે બેહતર છે, મગર શત્રુઓ તે છોકરા ઉપર ફુલોનો વર્ષાદ વરસાવે તે બેહતર નથી. હીરોદોતસના કહેવા પ્રમાણે તો એક ઈરાની બેટો બાપને હેરાન કરે, સતાવે, કે મારે તો તે ગુન્હાની સજા ચીન દેશની પેઠેમ ઈરાનમાં પણ ભારે કરવામાં આવતી. બેટાએ બાપને મારવો અગર બાપને ઠાર કરવો એ અપરાધ કદિએ નહીંજ બને એવું અસલી ઈરાનીઓ દ્રઢતાથી માનતા હતા. જો કોઈ કદાચ આવા પ્રકારનો ગુન્હો બનતો તો તેઓ આમજ કહેતાં કે; “ એ અપરાધી પેલા મરનારનો છોકરો હોયજ નહીં.” અગર તો બાપને દિકરાએ મારી નાખ્યો હોય એ વિષે તેઓ શકનીજ નજરે જોતાં હતાં. એક ગુન્હો સાબીત થાય તો તેઓ કહેતા કે બાપ પણ તેવોજ ભુંડો હોવો જોઈએ. ભલા બ્યારનું ફળ ભુંડું ના હોય, એમ તેઓ યકીનથી માનતાં.

ગરશ બાર ખારસ્ત, ખુદ કેશ્તઇ;
વગર પરનેયાનસ્ત, ખુદ રેસ્તઇ. (શીરદુશી.)

જો તે કાંટા રૂપ ફરઝંદ છે તો તે ત્હારૂં પોતાનુંજ રોપેલું બીજ છે, અને તે ફરઝંદ જો રેશમ રૂપ છે તો તે પણ ત્હારૂં પોતાનુંજ કાંટેલું રેશમ છે. જેવું તેં બીજ વવ્યું તેવુંજ તેં ચાખ્યું. સીસેરો કહી ગયો છે, કે એથન્સનો પેલો ડાહ્યો ધારા શાસ્ત્રી જ્યારે દરેક પ્રકારના ગુન્હાઓ બદલ કાયદાઓ બાંધી રહ્યો ત્યારે તેને પુછવામાં આવ્યું કે; “ પિતૃ હત્યાના તથા માતાને મારી નાખવાના અપરાધ વિષેનો કશો પણ પ્રતિબંધ તમે કાં નહીં મુકયો વારૂં ! ” ત્યારે કાયદા શાસ્ત્રીએ ઉત્તર દીધો કે; “ જે અપરાધ વિષે આપણે જાણતાજ ન હોઈએ, અગર જે અપરાધ વિષે આપણે કદિએ સાંભળ્યુંજ નહીં હોય, તેવા અપરાધ વિષે કાયદો ઘડવો અને તેની શિક્ષા ઠરાવવી, એ તે ગુન્હાનો અટકાવ કરવાને બદલે તે ગુન્હાને આમંત્રણ કર્યા બરાબર છે. ” અર્થાત, બાપને દિકરો મારી નાખે, કે બેટો માતાનો પ્રાણ લે, એવું બનવું બીલકુલ અસંભવિત માનવામાં આવતું હતું. ફારસીમાં કહેવત કહી છે કે; “ કસી ચશ્મો દીલરા બ સૂઝન ન દુખ્ત. ” એટલે કોઇ પોતાને હાથેજ પોતાની આંખ અને દિલ બન્નેને સાથેજ સોયાથી વિંધતુ નથી. બાપની તાબેદારી ઉઠાવવાને બદલે તેના ઉપર કીને ભરાઇને દસ્ત દરાજી કરનારો બેટો બુન્યાદજાદો કહેવાવો નજ જોઇએ. ભલો બેટો તો તેજ છે, કે જે

પોતાના પિતાશ્રીનો ધર્મ બજાવે, અને પિતાશ્રી ઉપર કીનો રાખી તેના દિલ ઉપર હાથ ઉગામે નહીં. શાયર કહે છે કે;

પેસર આન ખુદ બેહ કે દીને પેદર;
બેગીરદ ન યાઝદ બકીને પેદર.

રોમ શહેર બંધાયા પછી ૬૦૦ વર્ષ વહી ગયાં ત્યાં સુધી બાપની હત્યા કરવાનો ગુન્હા રોમનોના સાંભળવામાં પણ નો'તો આવ્યો. ૬૦૦ વરસ બાદ જ્યારે પિતૃ હત્યાનો અપરાધ કરવાનો પહેલ વહેલો બનાવ બન્યો ત્યારે તે નીચ બેટાને નીચે મુજબ સજા કરવામાં આવી હતી. તેના શરીર ઉપરની તમામ ચામડી ઉતારી ત્યાં સુધી તેને જેરબન અને ચાબુકનો માર મારવામાં આવ્યો. પછી એક મોટા કોથળામાં તેને પોતાને, એક કુતરાને, એક મરઘાને, એક વાગળાંને, અને એક વાંદરાને, એમ બધાંને સીવી લઈ દરિયાનાં છેક ઉંડાણુમાં ફેંકી દેવામાં આવ્યો. એટલાજ માટે શીરદુશીએ કોલ આપ્યો છે કે;

કે ફરઝંદે બદ ગર, બુવદ નરરે શીર; બ ખૂને પેદર હમ ન બાશદ દલીર.
મગર દર નેહાંની, સખુન દીગરસ્ત; પઝુહન્દેરા રાઝ બા માદરસ્ત.
પેસર કુ રહા કર્દ, રસ્મે પેદર; તો બીગાને ખાનો મ ખાનશ પેસર.

સિંહના જેવું ગમે એવું શેરમર્દ પણ ભુંડું ફરઝંદ હોય, તોપણ તે પોતાના બાપનુંજ ખુન કરવામાં સરફરાઝી સમજતું નથી. પરંતુ ઉંડાણુમાં વિચાર કીધાથી જુદીજ વાત જણાય છે. તલાસ કરનારને તો તેની માયની દામનની અને બાપની બુન્યાદી વિષેજ શકનો ભેદ માલમ પડે છે. જે છોકરો બાપવખો નહીં રહેતાં બાપનો માર્ગ છોડી બેસે, તો હે ભાઈ! તેને પિતાનો પુત્ર નહીં પણ કોઈ ત્રાહિતનોજ ગણી લે.

૧૨મી આજ્ઞા.

જણની જણે તો ત્રણ જણ, ભકત-દાતા-કે શૂર;
નહીંતો રહેજે વાંઝણી, મત ગુમાવીશ નૂર.

"માબાપની સેવા કરવી, સેવા કરવી," એમ અમસ્થું બોલ્યા કરવાથી તેનું ખરૂં તાત્પર્ય જુવાન બેટા બેટીઓ સમજી શકતાં નથી. જો શાસ્ત્રિય રીતે સમજાવો તોજ ખરી દલીલ ઉપર તેઓ ધ્યાન આપે. છોકરાંઓએ માબાપના કહ્યાસર ચાલવું એમાંજ તેમનું હિત છે, એમ પંડિતો ને ફીલસુફો સમજાવે છે; પરંતુ તે ખરૂંજ માની લેવું કે કેમ? એનો ખુલાસો એટલોજ છે, કે દાક્તા

મે કુટાઈ કુટાઇને પાકા થયેલા ગુરૂઓનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ મુકયા વગર બિન અનુભવી જવાનોને ચાલે એમ નથી. સંસાર વહેવારમાં ગુરૂઓના ઉપર વિશ્વાસ મૂકયા વિના ચાલતું નથી. આપણે કાંઈ આપણા બાપ કાકાઓને જન્મથીજ ઓળખતાં નથી. "આ ત્હારી માય! આ ત્હારો બાપ! આ ત્હારો ભાઈ! ને આ ત્હારી બ્હેન," એમ આપણને આપણા સંબંધીઓએ બચપણમાં સમજાવ્યું ને આપણે માન્યું. એ વિષે કાંઈ જાત માહિતી લેવા આપણે ગયાં નથી. વિશ્વાસથીજ માન્યે છીએ. વિંછીના કે સર્પના ડંશથી ભારે વેદના થાય છે, અગ્નિને અડકવાથી દાઝી જઈએ છિયે, સોમલ કે અફીણ ખાધાથી મરી જઈએ, અમુક દવા પીધાથી અમુક રોગ મટે, એ સૌ સૌ વાતનો જાત અનુભવ લેવા લોકો તે કાંઈ પ્રત્યક્ષ કરતાં નથી. જેમને તેનો અનુભવ થયો છે તેઓ કહે છે, ને આપણે માન્યે છિયે. માનવુંજ પડે. માબાપનું અંતઃકરણ છોકરાંનાં દુઃખદર્દ વખતે કેવું દુઃખી થાય છે, અને બચ્ચાંનાં સુખ સારૂ કેવા કેવા ઉપાય કરવાને તેઓ તત્પર રહે છે. તેનું ગમે એવું વર્ણન કરીએ, પરંતુ જાત અનુભવ તો તેજ બચ્ચાંઓ જયાંસુધી માબાપ તરીકેની સ્થિતિમાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તો થાય નહીં. માબાપનું મન બાળકોનાં હિત સારૂ મહા સંકટો વેઠવાને પણ તૈયાર હોય છે. પોતાને ગમે એટલું દુઃખ પડે, ગમે એટલા પૈસા ખર્ચાય, ગમે એટલું અપમાન થાય, પરંતુ પોતાનાં બચ્ચાંઓનું ગમે એ ભોગે પણ ભલું થાય એમ સર્વ માબાપો ઇચ્છે છે. આ કાર્યમાં તે વખતે તેમને પોતાનાં સુખનો કે સ્વાર્થનો તો ખ્યાલે હોતો નથી. પેટનાં બચ્ચાંનું હિત કરવામાંજ તેઓ સંતોષ માની લે છે. તેમનો મોટો સ્વાર્થ એટલોજ હોય છે. માયનો મિઠો માવો કંઈ અજબ તરેહનો હોય છે. નેપોલ્યન બોનાપાર્ટને સેંટ હેલીનાના ટાપુમાં કેદ કરવામાં આવ્યા પછી કેટલેક વખતે માંદો પડયાની ખબર તેની મા લેતિશિયાને પડી. દિકરા ઉપર પડેલાં સંકટથી માતાનું દિલ ઝરઝરી ઉઠયાથી ઇંગ્લંડના રાજાને તેણીએ કાકલુદી ભરી એક અરજ કરી કે; "મહારાજ! હું નેપોલ્યન બોનાપાર્ટની દુઃખ્યારી માતા છું. તેનો જીવ મ્હારા જીવ કરતાંએ મને વિશેષ વ્હાલો છે. પરમેશ્વર અતિ મહાન અને દયાવાન છે, અને આપણે સઘળાં તેના અંશની પ્રતિમા છીએ. હું તમને હાથ જોડીને, ખોળો ઓળીને માંગી લઉં છું, કે કૃપા કરીને મ્હારા નૂરેચશ્મ બેટાને બંધનથી મુક્ત કરો. તેને દુઃખમાંથી છોડવો. મહારાજ! આપ પરમેશ્વરના પ્રતિનિધિ છો. મુજ અનાથની એટલી અરજ સ્વીકારો!" માતાનો આ કેટલો બધો પુત્ર-પ્રેમ! ખરેખર, આપણાથી માના ગુણને ઓશિંગણ થવાતું નથી. ઈ. સ. પૂ. ૪૭૭ વર્ષ પહેલાં એત્નાના જવાળામૂખી પર્વતે ફાટીને આસપાસના સેંકડો ગામોનો નાશ કરી મેલ્યો, ત્યારે સર્વ લોક પોતાની કિંમતી જીનસો લઇને નાસવા

લાગ્યા, તે વેળાએ એક ઘણુંજ વૃદ્ધ, નાતવાન અને જઇફ ધણી ધણીઆણીનું જોડું નાસી જવાને અશક્ત થઇ પડેલું માલમ પડયું હતું. ઇશ્વર કૃપાથી એ જોડાંના બે પ્રિય પુત્રો નામે એનેપિયસ અને એમ્ફીનોમસ કરીને હતા. એ સપુતોએ કાંઇપણ દર દાગીના કે કિંમતી જનસો લઇને નાસવાને બદલે સૌથી અમુલ્ય વસ્તુ લેખે, એકે પોતાની માતાને અને બીજાએ પોતાના પિતાને ખાંધ પર ઉઠાવી લઇ દોડવા માંડયું ! આ બનાવને ઘણું અતિશ્યોક્તિ ભર્યું રૂપ આપતાં ક્લેમિરીઅસ જણાવી ગયો છે કે; "પોતાના માબાપ તરફની આવી ભક્તિથી, ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવાથી, અચંબો પમાડનારી જાનફેશાંનીથી ભગવાને પ્રસન્ન થઇ જવાળામૂખીની ભયંકર આગનાં બળતાં તે ને તેજ જગોએ અટકાવી દીધાં !" કહે છે કે, જે રસ્તેથી આ નીમકહલાલ બેટાઓ પોતાનાં મા બાપને ઉપાડીને ચાલતા હતા, તેટલોજ રસ્તો આગ વગર મોકળો રહ્યો હતો, બાકી આસપાસ બધે લાવાના બાળીને રાખ કરનારા મોજાઓ રેલની માફક પ્રસરીજ રહેલા હતા. જે માર્ગે આ મા-બાપવખા દિકરાઓ નાસતા હતા, તે રસ્તે ખુશનુમા હવા ફેલાઈ રહી હતી; અને ત્યાર પછી કંઈક જમાના વિતી ગયા તોએ, આ જગાને "પવિત્ર પુત્રોની ભૂમી" (Field of the Pious)ના નામથીજ ઓળખવામાં આવે છે. હિંદુસ્થાનમાં જેવો સપુત શ્રવણ પુજાયો છે, તેવાજ એ પુત્રો પુજાયા છે. પિતા પુનિત ગુરૂ તુલ્યને, પિતા રૂપ પરમેશ; એવું જાણી પ્રેમથી, સેવે સપુત હમેશ. આ કલિકાળમાં એવા સપુતો શાથી પેદા થતા નથી ? આજે તો બાપ બેટા વચ્ચે અંત્તર, મા દિકરી વચ્ચે અંત્તર. ભાઇ ભાઈઓ વચ્ચે અંત્તર, ભાઇ બ્હેન વચ્ચે અંત્તર. જ્યાં જુઓ ત્યાં અંત્તર, અંત્તર, ને અંત્તર.

"ઇં ચે શોરસ્ત કે દર દોરે કમર મી બીનમ;
હમે આફાક પૂર અઝ ફેત્ન ઓ શરમી બીનમ !"

આ શું શોર ને ફરિયાદ છે, કે આ માહતાબના દોરમા, આ જેહાંને જમાનમાં મેં એવું જોયું કે, ઘેરે ઘેર ને શહેરે શહેર સઘળે ફિતના ને કજી આજ ભરાઈ ગયા છે !

હીચ શફકત ન બેરાદર બ બેરાદર દારદ;
હીચ મેહરી ન પેદરસ બ પેસર મી બીનમ !

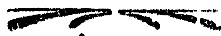
ભાઇ પોતાના મા જન્યા ભાઇ ઉપર નથી મહેર રાખતો; કે એક બાપ પોતાના દિકરા ઉપર મમતા રાખતો મને જણાતો નથી.

દુખ્તરાંરા હમે જંગસ્તો જદ્દ બા માદર,
પેસરાંરા હમે બદખાહે પેદર મી બીનમ !

છોકરીઓ પોતાની માવતરને ના'ફરમાન થઇને ઘરમાં લરાઈને કજીઆ કરે છે, અને દિકરાઓ પોતાના બાપનુંજ ભુંડું ચાહતા જોવામાં આવે છે, એનું કારણ શું ? એમ કાંય ? સબબ એ છે, જવાબ એ છે, કે

ઈસ દોરમેં ગઈ હય મરૂવતકી આંખે ફુટ;
માલુમ હય જેહાંમેં ચશમે હયા પરસ્ત.

આ સંસારના ઝગડામાં હાલે મરવત, મલાજા, અને લાજ શરમવાળી આંખો ફુટી ગઇ છે. આ કલિયુગમાં શરમ લાજવાળા લોકોની આંખો પણ નાબુદ થઇ ગઈ છે. જુઓ, કે કોઇએ પણ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી આપવો એ ગૃહસ્થપણાનું લક્ષણ છે, અને વિચાર કરતાં બાળકો ઉપર મા બાપના જેટલા ઉપકાર તો કોઈનાએ હોતા નથી, ત્યારે આ ઉપકાર વાળવાની તો સૌથી પહેલી ફરજ છે છતાં આ જમાનામાં તેજ ફરજને સર્વથી છેલ્લી ગણી કાઢવામાં કાં આવે છે ? મા બાપની સેવા કરવાથી, તેમની આજ્ઞા પાળવાથી તો છોકરાનુંજ હિત થાય છે, અને મા બાપનો જીવ ખુશી રાખવાથી પરમેશ્વર પણ પ્રસન્ન થાય છે, આમ છતાં આપણે મા બાપનેજ કાં નાફરમાન થવું વારૂં ! ધન, દોલત, માન કે કીર્તિ તો ગમે ત્યારે પણ મળશે, પરંતુ ઘરડાં અશકત મા બાપની સેવા ચાકરી કરવાનું કયારે ફરી ફરીથી મળશે ? ઇંગ્લંડનો પહેલો એડવર્ડ રાજા પેલેસ્ટાઇનમાં ધર્મની લડાઇ માં જયારે ગુંતાયો હતો ત્યારે તેના એકના એક પુત્રના મરણની ખબર તેને મળી. આ માઠા સમાચાર સાંભળવાથી તેને સંતાપ તો થયો, પણ ગંભીરતા રાખી એટલું દુઃખ તો તેણે ખમી લીધું. થોડા વખત પછી તેને પોતાના પિતાજીના મરણની ખબર પડી. આ ખબર સાંભળી તેનું કાળજું કપાઇ ગયું, ને ન્હાનાં બચ્ચાંની માફક ફોક ફોકે રડવા લાગ્યો. કેટલોક કાળ વહી ગયા પછી તેને મ્હોં લાગ્યા સીસીલીના રાજા ચાર્લસે પુછયું કે; પેટના પુત્રનું, એકપૂરા દીકરાનું મરણ નિપજયું ત્યારે આપ રડયા નો'તા ને બુઢા બાપ ગુજરી ગયા તેનો તમે એટલો બધો સંતાપ કાં કીધો હશે ? રાજાએ જવાબ દીધો; "પરમેશ્વરની મહેરબાની થશે તો મ્હારે ત્યાં બીજો દિકરો તો આપશે, પરંતુ મ્હારા બાપનું છત્ર સદાનું ગુમ થયું, તેનો હુકમ જે મને માન ઉપન્ન કરતો હતો, તે હવે મને પાછો કયાં મળવાનો?" ટ્રોયના ઘેરાનો ઇતિહાસ જેમણે વાંચ્યો હશે તેમને ઝટ યાદ આવશે, કે મા બાપની ભારે સેવા બજાવનાર ઇનિસને 'Æneas the pious' નો, "પુજય અને પવિત્ર ઇનીસ" નો, મહાન એલકાબ લોકો તરફથી આપવામાં આવયો હતો. **એટલે કે મા-બાપની સેવા એજ પવિત્ર છે.**

૧૩મી આજ્ઞા.

૧૩–માબાપના પગની નીચે બેહેસ્ત છે!

ઘરડાં વડાંથી આપણને કહેવામાં આવ્યું છે; કે "મા બાપના તળિયાં નીચે બેહેસ્ત છે, દરરોજ તમે જોયા કરો, એક પણ દિવસે ત્યાં તમને સ્વર્ગ જણાશે." એનો અર્થ એટલોજ છે, કે મા બાપને તીર્થ સ્વરૂપ માનીને તેમના પગ ઉપર માથું મુકીને હરદમ તેમને નમતાં રહેવું. જેને મા બાપના દરરોજ દર્શન કરવાને મળતાં હોય, તેને તીર્થ, યાત્રા, કે પવિત્ર ધામોએ ભટકવાની જરૂરજ નથી. ત્યાંજ તેનું તો યાત્રાનું સ્થળ છે. માટે હે બંધુઓ! મા બાપને જે નમે તે પેટ ભરીને જમે; એ વચનને મિથ્યા નહીં સમજો; મા બાપને નમતા રહો, તેમની અંતઃકરણની ભરી દુવા તમને ગુપ્ત લાભો કીધા વગર રહેતી નથી. મા બાપને નમતા રહો, તેમના આશિર્વાદ ફળ્યા વગર રહેતા નથી.

"ઉચાં પાણી ના ટિંકે, નિચે હિ ઠેરાય;
નિચા હોય સો ભર પીએં, ઉચાં પ્યાસા જાય" (કબીર)

પાણી છે તે ઊંચી જગા ઉપર ઠરી શકતું નથી; જ્યારે તે નીચાણ કબુલ રાખે છે ત્યારેજ ઠરીને બેસે છે. તેમ જે દિકરા મા બાપની આગળ વાંકા વળીને નમી પડે છે તેઓજ ઠરીને રહે છે. વાંકા વળે તો તેઓ અમૃત પી શકે, ઉભો ટટાર રહેવાથી અમૃત પી શકાય નહીં. જે કોઇ મા બાપથી ઉંચો થવા માગે છે તે નીચોજ પડે છે, ને નમતાઈ રાખે છે તે સુખી થાય છે. મા બાપને દુઃખી કીધાથી તેઓ જો બચ્ચાંને બદ દુવા કે શ્રાપ દે છે તો તે શ્રાપ પણ લાગ્યા વગર રહેતા નથી. માટે હે જીવ! આ મનુષ્ય જન્મ ઘણો મોંઘો છે, તે તને પરવરદેગારે કૃપા કરીને ત્હારાં માત પિતાને પેટે આપ્યો છે, તો માતૃભકિત અને પિતૃભકિત કરી લેવાનો જે દાવ આવ્યો છે તેટલાં તેમને ભજી લે, ભજી લે; એ સમો વિત્યા પછી ફરિ ફરીને એવો લાગ આવવાનો નથી. લોઢાંનો તાવ ગયો તે પાછો મળતો નથી. પોમ્પોનિયસ એટીકસે પોતાની માતાના મરણ સમયે પાયદસ્ત નીકળી ત્યારે કરેલાં ભાષણમાં એવું જણાવ્યું હતું કે; "મ્હારી માવતર સાથે ૬૭ વર્ષ સુધી રહયો, પરંતુ કદે પણ તેણીના મનનું સમાધાન હું કરી શકયો નથી." એ એટીકસ પોતાની માતા ઉપર અતિશય વ્હાલ રાખનારો અને તેણીને

પુજનારો હતો, અને માતૃસેવા બહુજ કરનારો હતો, એમ સૌ લોકોમાં તેનું નામ કહેવત રૂપ થઈ પડેલું છતાં, તેને આવું ઉલટું વચન બોલતો સાંભળીને લોકો દિગમૂઢ થઈ ગયાં છે, એમ જોઇને તે તુર્તજ બોલી ઉઠયો; "કારણ કે એ ૧૭ વરસ જેટલી મુદતમાં અમો મા દિકરા વચ્ચે એક દહાડો પણ બોલચાલ કે અણ બનાવ બન્યો નથી, જેથી મને તેના મનનું સમાધાન કરવા જવાનો વખતજ આવ્યો નથી". ૧૭ વર્ષની ઉમરના એક દીકરાને પોતાની માતાની સામે એક પણ વાર બોલાચાલી કરવાનો પ્રસંગ ન આવે, એના જેવો પુત્રપ્રેમ ને માતૃ–સેવા બીજી હોયજ શી ? જે ઘરમાં એવા વ્હાલા પુત્રનો પ્રેમ નથી તે ઘર સ્મશાન સમજવું. એટલા માટે ઘરનાં આવાં સુખને સૌને માથે મુકવામાં આવ્યું છે. વીલબર ફ્રોર્સને હાથે એક દિવસે સરકારી દસ્તાવેજ કેઠે ગેરવલ્લે મુકાઇ ગએલો જાણીને ઉતાવળે રાજા જ્યોર્જ ત્રીજાએ તેની પાસે તેજ દસ્તાવેજ માંગ્યો. વીલબર ફ્રોર્સ આભરો ગાભરો બનીને પોતાનાં મકાનમાં ઇંતેજારીથી તે શોધતો હતો, એવામાં તેનો ન્હાનો પુત્ર રોવા લાગ્યો. રાજા જ્યોર્જ આ ગભરાટ જોયા કરતો હતો. જ્યારે બાળક ઘણુંજ રોવા લાગ્યું ત્યારે રાજા જ્યોર્જે પ્રધાન પીટને કહ્યું; "હવેજ આપણે આપણા શાંત મિત્ર વીલ્યમને મીજાજ ખોએલો દેખીશું !" એટલામાં પાસેના ઓરડામાં વીલબર મોટેથી બોલતો સંભળાયો; "આ મધુર પ્યારો રડવાનો અવાજ સદા કાયમ રહો ! આ મધુરો રાગડો જો મ્હારા ઘરમાં હસતી ધરાવતો ન હોત, તો હમણાના જેવા ગભરાટના વખતમાં મ્હારો મીજાજ મ્હારા કાબુમાં ના રહેત ! એ અવાજ તો મ્હારે સારૂ ભક્તિ કરે છે !" મા બાપના પગ હેઠળ બેહેસ્ત છે તે તેમનાં દિકરાં માટે છે, પરંતુ મા બાપનું બેહેસ્ત પોતાનાં દિકરાંઓના દીદાર ઉપર હોય છે. તેમના દીદાર જોવાથી તેઓને સ્વર્ગ જોવાની ખુશાલી જેવી ખુશાલી લાગે છે. એકવાર થેમીસ્ટોકિલસે કહ્યું હતું કે; "મ્હારૂં બાળક આખી જગત્ ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે !" વડા વજીરે પુછયું કે, તે કેમ બને ? ત્યારે રાજાએ ઉત્તર વાળ્યો; "જુઓ ! મ્હારો બાળક બેટો તેની મા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. તેની મા મ્હારી ઉપર સત્તા ને અમલ ચલાવે છે. હું એથેન્યનો ઉપર હકુમત કરૂં છું. એથેન્યનો ગ્રીકો ઉપર સત્તા ચલાવે છે. ગ્રીકો યૂરોપ ઉપર અમલ કરે છે. અને યુરોપ આખી દુનિયા ઉપર હાકમી ચલાવે છે. ત્યારે કહો કે; મ્હારો દિકરો આખી પૃથ્વિ ઉપર રાજ્ય ચલાવે છે કે નહીં ?" અર્થાત, આ દુન્યામાં માબાપ અને બેટા બેટી વિષે મોહબતની જેવી સાંકળ જોડાયલી છે, તેવી સાંકળ બીજા કોઇ પણ પ્રેમમાં હોતી નથી. શેકસપીયરે એને માટે ઉત્તમ શબ્દોમાં સમાપ્તિ કરેલી છે.

"The voice of parents is the voice of Gods,
For their children they are heaven's lieutenants;
Made fathers not for common uses merely

Of procreation.........
For these are we made fathers, and for these
May challenge duty on our children's part."

મા-બાપની સેવા.

૬)

"The joys of parents are secret, and so are their griefs and fears: they cannot utter the one, they will not utter the other. Children sweeten labours, but they make misfortunes more bitter; they increase the cares of life, but they mitigate the remembrance of death."—Bacon.

મા-બાપની શિખામણ અને તાબેદારી ઉઠાવી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાનું ડાહ્યા લોકો કહી ગયા છે તેનું ખરૂં કારણ જોશો, તો ભવિષ્યની જીંદગીમાં તેજ બચ્ચાંઓ દુઃખી ન થાય તેટલા માટેજ છે. એક સોલજર પોતાના કમાન્ડરનો જેટલી તાબેદારીથી પડયો બોલ ઉપાડી લે છે, તેના ઉપરીનો હુકમ જીવ જતાં સુધીને માટે ઉપાડી લેવાને જેટલો તે બંધાયેલો છે, તેટલીજ તાબેદારીથી દરેક બેટાઓએ બાળપણથીજ પોતાના માબાપનો હુકમ પ્રાણ જતાં સુધીને માટે ઉઠાવી માથે ચઢાવવો જોઇએ. દરેક બાળક પોતે પણ આ સંસારની લડાઇમાં એક સોલજર થવાનેજ ઉછરે છે; અને જીંદગીની લડાઇમાં માબાપની સેવા ચાકરી કરી તેમની આજ્ઞા પાળીને સોલજરના જેવીજ બહાદુરી તેમણે બતાવવાની છે; સબબ તેણે પણ પ્રથમથીજ તાબેદારી ઉઠાવતાં શીખવું જોઇએ. જેઓ ઘણું ખમશે તેઓ ઘણું સારૂં કરી શકશે, અને જેઓ તાબેદારી ઉઠાવતાં શિખશે તેઓ હુકમ કરવાનો હુન્નર ઘણો સારી રીતે શિખશે. માબાપની શિક્ષાનું શિક્ષણ એટલાજ માટે હોય છે કે બેટા બેટી સુખી થાય, અને સંકટ વિકટમાં સપડાતાં બચે. માટે માબાપને સહનશીલતા ને નમ્રતાથી રિઝવવાથી લાભ તો બચ્ચાંનેજ થાય છે. દયારામ કવિનો મત છે કે;

સબળ ખમી નિર્ગવ ધની, કોમલ વિદ્યાવંત;
ભુવા ભુષન તિન હય, ઔર સબી અનંત.

જે બેટો બળવાન હોય છતાં માબાપ વિષે સહનશીલતા રાખે, મોટી પદ્વિએ ચઢયો હોય છતાં અહંકાર કે અભિમાન ના કરે, ભણેલો પંડિત હોય તોએ માબાપ સાથે નમ્રતાથી વર્તે, એ એક માબાપવખા દિકરાના ત્રણ ગુણો

મોટા સ્નંગાર સમાન છે, બાકી બીજા બધા સ્નંગાર તો ઘણાએ પડેલા છે. શૂરવીર સરદાર સેર્ટોરિયસ જોકે લડાયક જીંદગીમાં બહુ બહાદુર હોઈ યુદ્ધમાં મોજ માનતો હતો, અને જોકે સ્પેન દેશમાં તેના જેવો બહાદુર યોદ્ધો કોઈ ન હતો, હુન્નર પણ તેજ શ્રેષ્ટ હતો, તોપણ ભારે કટાકટીના વખતમાં પોતાને ગામ જઇ વ્હાલી માવતરનાં દર્શન કરી, તેની સેવા ચાકરી કરી, આશીર્વાદ મેળવવા સારૂ વતનમાં જવાની તેણે સેનેટ પાસે રજા માગી. પરવાનગી મળે તે પહેલાં તેને ખબર મળી કે, તેનાં માતુશ્રી મરણ પામ્યાં છે. આ માઠા સમાચારથી સેર્ટોરિયસના મનને એટલું તો માઠું લાગ્યું કે, તે પોતાના તંબુમાં જઇ ઉંધે મસ્તક પડી જાર બેજાર રડયો, અને ગમખ્વારીની ગીરફતારીમાં રાત દહાડો ભુખો તરસો તંબુમાંજ ભરાઈ રહી કેટલાક દહાડા ગીરોગાનીમાંજ પસાર કીધા. પોતાના મિત્રો તેની ગમગોસારી દુર કરવા દિલાસો દેવાને આવ્યા, ને તેને કહ્યું કે: "દેશસેવા કરનારા યોદ્ધાએ આવું પોચાપણું શા માટે બતાવવું!" ત્યારે તે બોલ્યો; "જેઓ માતૃ સેવા કરી જાણતા નથી તેઓ જન સેવા કે દેશ સેવા બજાવવાને નાલાયક છે!" આવા ઉમરે પુગેલા બહાદુર સરદારનો ઘરડી ખખ થઇ ગએલી માતા તરફનો આ કેવો અગાધ પ્રેમ અને કેવી ઉંડી લાગણી હશે તે ઉપલાં ઉદાહરણથી સર્વ બેટાઓને સહેજમાં સમજાઈ જશે. રોમમાં કહો કે આખાં ઈટલીમાં સર્વથી પહેલું ચિત્રયુક્ત બાવલું જો કોઇનું પણ મુકવામાં આવ્યું હોય, તો તે એક દિકરાએ ભક્તિભાવ બતાવવા સારૂ પોતાના બાપનું બનાવેલું બાવલું છે, જે થર્મોપ્લીની ગળી આગળ એન્ટીઓકસ ઉપર પોતાના બાપે મેળવેલી મહાન ફત્તેહના સ્મારક ને સ્મરણાર્થે એકીલ્યસ ગ્લેબ્રીઓએ મહા પવિત્ર દેવળમાં ઉભું કરેલું છે, અને દિકરાએ બાપની બુનિયાદ બતાવી આપી છે.

હરાં કસ કે ઉ બાશદ અઝ આબે પાક,
ન યારદ સરે ગૌહર અંદર મગાક.

જે બેટો કે ઉંચી બુન્યાદ ધરાવતો હોય છે તે પોતાની બુન્યાદ ખાંદાંનીને ધૂળમાં રોળાવા દેતો નથી; એવું ફીરદોશી કહી ગયા છે.

૧૪ મી આજ્ઞા.

દુધની અસર=પુતમેં પુત ગાયકા, ઔર દુધમેં દુધ માયકા.

હે માબાપો! તમારાં પુત્રા પુત્રીઓ ઘણીવાર બેઇમાન નિવડે છે, ઘણીવાર નાફરમાન, અને દુરાચરણી ને અનીતિમાન નિવડે છે, તમારા ફહ્માસરનાં હોતાં નથી, તમને બાળીને કોયલો કરે છે, તેનું કારણ જોવા જશો તો તમે જે દુધ ધવડાવો છો તેની મૂખ્ય અસર છે. બાપના બુંદમાં કે માતાના દુધમાં તેમનાં

ખાનદાનનું સાત સાત પેઢીનું સત્વ સમાયેલું હોય છે. તમે એક ભાડુતી લોંડી કે પગારદાર આયાને તમારી બેટીને ધવાડવા આપો, તો પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે લોંડીઓ તમે જોશો. એક આયાને ઠેકાણે બબે આયા ઘરમાં તળે ઉપર થતી તમે અનુભવશો.

પેસર કૂ ઓ રાહે પેદર બોગઝરદ ;
દેલીરશ ઓ પેસ્ને પેદર ન શમરદ. (શાહનામું.)

જે બેટો પોતાના બાપને પગલે ને બાપની રાહરસમથી ઉલટો ચાલે તે બેટાને બહાદુર લોકો તેના બાપના ખુનથી ગણતા નથી; કેમકે તેનામાં બાપની સાત પેઢીનું ધૂણુ ધોવાયું નથી. ઝાડને નામેજ ફળ વેચાય છે. આગલા જમાનાનો એક ગ્રીક ફીલસુફ વારંવાર એજ કહેતો હતો કે ; " તમારાં બચ્ચાંને ગુલામના હાથમાં ઉધારવાને આપો, અને પછી તમારા ઘરમાં એકને બદલે બે ગુલામો જોવામાં આવશે ! " હાલ જમાનાની માતાઓ જેટલી છોકરાંવાળી થવાની હોંસ રાખે છે એટલી તેમને ઉછેરવા ઉધારવાની રાખતી નથી. જો બચ્ચાંને પોતાનું લુણ ખવાડયું હોય તો તે લુણહરામી ન થાય. જો બચ્ચાંને પોતાનું દુધ ધવાડયું હોય તો તે દુધ હરામી ન થાય. આગલા પંડિતો જન્મનું સ્થાન જોઇને બચ્ચાંની પરિક્ષા નો'તા કરતા, પરંતુ ગુણનું ને લુણનું સ્થાન જોઇને સુજન કે દુર્જન નિવડવાની પરિક્ષા કરતા. રેશમી વસ્ત્ર કીડામાંથી થાય છે; સોનું પત્થરમાંથી થાય છે; દુર્વા પણ ગાયનાં રૂવાંટીમાંથી થાય છે; ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી થાય છે; શ્યામ કમળ છાણમાંથી થાય છે; અગ્નિ લાકડાંમાંથી થાય છે; મણિ સર્પની ફેણમાંથી થાય છે; ગોરોચન ગાયના પિત્તમાંથી થાય છે. એટલે કે, ગુણીજનો પોતાના જે સત્વથી પોષાય છે, તે ગુણોના ઉદયથીજ ગુણવાન થાય છે. વિકટોર્યા રાણીએ પોતાનાં એકે એક બાળકને પોતેજ ધવાડયાં હતાં, અને હસવામાં કહેતાં કે, "તેમનામાં હું દુધ રેડતી નથી, પણ રાજગુણ રેડું છું." માયનું દુધ ધાવેલું હોય તોજ હિકરાં તે દુધ હલાલ કરે, નહીં તો જેટલા તણીના ગુણો નવ માસમાં કસ રૂપે ખેંચાઇને જીવ વગરના લોચામાં એકઠા થયેલા તે ગુણોને જે ખાતર જોઇએ, તેજ જો દુર્ગુણી ખાતર હોય;તો, છોડવા પણ દુર્ગંધી નિવડે. રોમ્યુલસ ને રીમસ બેઉની જોડી વરૂને ધાવીને ઉધરી હતી, જેથી તેમનામાં રંક લોકોને સપડાવવાનો ને સંતાપવાનોજ ગુણ ઉતર્યો હતો. એટલુંજ નહિં; પણ તેમણે પોતાનાં અશક્ત થઈ પડેલાં માત પિતાની આપતમાં જરાએ ભાગ લીધો નો'તો; જરાએ ઘરડાં માબાપની તેમને કદર આવી નો'તી. ખ્યાલીઓ ખ્યાલ ગાય છે કે;

જાત બીના નહીં ભાંત પરે, તુમ સુનના ચાતુરે;
નીચ ઉંચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હુય ફેરે !

કાળી ઉનકી કાંમળ લે કર, રંગમેં ડબવોઈ;
હજાર હીકમત કરોજી ઉસ પર, રંગ ચહુરે નાંહી.
ખાસા રેશમી કપરા ફેસ પર, રંગ ચહુરે સબ્બાઇ;
ફાટ ફુટ કર ટુકડે હો જાવે, રંગ ઓ કા ઓઈ.
અસીલ સે નહીં ખતા ઉસે, તે લાંના ખાતરે;
નીચ ઉંચ દરમ્યાન તફાવત, બડાજી હુય ફેરે !

દીવો અંધકાર અને અંધારાંનું ભક્ષણ કરનો હોવાથી કાળી કાજળને જન્મ આપે છે, તો જોકે દીપક પોતે તો ઉજળો છે, પરંતુ કાળાં ઘોર અંધારાંનો ખોરાક ખઇને જીવનો હોવાથીજ તેનું ફળ મેસ રૂપે કાળું નિપજે છે. તેજ પ્રમાણે બચ્ચું જેવી જાતની બાઈનું દુધ પીએ છે તેવી જાતનો ગુણ તેનમાં ઉતરે છે. જયારે રાણી એગ્રીપ્પીના ઉપર પ્રજાએ જુલમ ગુજારવા માંડયો ને મારાઓને તેણીનો પ્રણ લેવા સારૂ મોકલવામાં આવ્યા, ત્યારે તેણી ગર્ભવતી હતી; જેથી મારાઓને તેણીએ કહ્યું:— " તમે મને મારો છો, પણ મ્હારાં ગર્ભસ્થાન ઉપર પહેલા ફટકા લગાવો ! અંદર અઝદા છે, તે વળી વરૂને ધાવશે એટલે આ દેશમાં એવડાં વરૂઓ ઉભાઇ જશે ! " ભેદ એ હતો, કે તેણીના પેટમાં નીરો જેવો દુષ્ટ પાદશાહ પોષતો હતો અને માતા મરી જશે ને તે જો જન્મવા પામશે તો દાસીને ધાવીને દાસી પુત્ર નિવડશે તો પ્રજા દુઃખી થશે; એમ કહેવાનો તેણીનો હેતુ હતો. એગ્રીપ્પીના બચી જવા પામી, અને ખુની દુધ ધાવેલો નીરો જેવો સપુત (!) પેદા પડયો; જેણે પોતાની માવતરનુંજ ખુન કર્યું ! દાસી-દુધ ધાવેલા ઓરેસ્ટીસ અને આલ્કમ્યોન, એ રાજાઓએ પણ પોતાને હાથેજ પોતાની માયોનાં ખુન કર્યાં હતાં. તે વખ્તે રોમન માતાઓએ, છોકરાનો જન્મ આપવો એ એક પાપ, ને જન્મીને પરાઇ માતાને ધવાડવા આપવો એ બીજું પાપ, એમ સમજવા માંડયું, અને બેગો જન્મે, કે તેના ગળામાં નીચલા લેખ વાળું પાટિયું લટકાવી સમુદ્રમાં છોડી દેવામાં આવતો:—" હું તને ઉછેરવાની ના પાડું છું, કે રખેને તું મોટો થઇને મ્હારી માયનેજ મારી નાખે ! " ફરઝંદની વૃદ્ધિ થવા માટે માયો વગખાં મારે છે, પરંતુ વૃદ્ધિ તે તો દુધ પાવાથીજ થાય. જન્મ થવો એજ કાંઇ વૃદ્ધિ નથી. થેબન લોકો ફરઝંદાન ફરઝંદ રોજી મેળવીને, અને બાર બેટાના બાપ થઇને શું વાંઝયા એપીમીનોન્ડસના કતાં કાંઇ મા બાપની સેવા વધુ બજાવી ગયા છે ? ના. નહિંજ. પ્રાયમને પેઠે નકામા માથે પડેલા ૫૦ પુત્રા પૌત્રો હતા, તથા હોમરને પેઠે કાંઇએ ફરઝંદ નહીં હતું, છતાં શુદ્ધ માતાને ધાવેલો એક હોમર પચાસ પ્રાયમોને કુદાવી ગયો છે. માટે હે માતા, તમે જણવાનું કષ્ટ લીધું તેટલું પોષવાનું કષ્ટ લેશો તોજ તમો આયંદે દિકરાંવખાં રહેશો. તમે દાયણને ન દો. આયાને ન આપો. પારકાં દુધની અસરથી તમે તમારા કુળનું સત્યાનાશ વાળો છો. શાયરે કહ્યું છે કે;

બ દુઝખ મ બર કુદકાનરા બ પાય;
કે દના ન ખાનદ તુરા પાક નાપ.

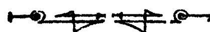
હે મા! તું ચાલી ચલાવીને ત્હારાં બચ્ચાંઓને નરકમાં ન નાંખ. અનુભવ મેળવેલાં ડાહ્યાં લોકો તને દુરંદેશ ને નેક બુદ્ધિવાળી નહીં કહેશે. ચાતક પક્ષી જેમ વર્ષાદની ધારાને ધારણ કરે છે, તેમ સુગડ લોકો પોતાના સ્તનની ધારા જ્યારે બાળકના મોંમાં રેડે છે, ચાતકીની માફક પેટનું બાળક ધરાય છે, ત્યારેજ છીપ છે તે શ્વાતિ નક્ષેત્રનાં પાણીના બુંદથી ધરાઇનેજ જેમ મોતી ધારણ કરે છે, તેમ માતાનું દુધ ધાવેલાંજ મોતીની ઓખાડ ઉપર જાય છે. વળી જેમ તેજ શ્વાતિ નક્ષત્રનું પાણી જો સર્પના મોઢાંમાં જાય છે તો ત્યાં તે ઝેર થાય છે, તેમ દાસીનું દુધ સુજન બાળક રૂપી છીપમાં મોતીને બદલે સર્પના મોઢાંમાં ઝેર રેડયા માફક અસર કરે છે, અને સુજન માતાનું દુધ એક દાસી પુત્રને પણ સર્પના મુખમાં મોતી પકવે છે. ઇંગ્લંડનો રાજા ૧ લો જેમ્સ પોતાનો રાજવશી ટેક ગુમાવી દઇને ચાકર નફરો સાથે વારંવાર અલૈયાં બલૈયાં કરવામાં મોજ માનતો. સાધારણ રૈયત વર્ગમાં બેસી ઠાઠાડીઠી કરવાનો તેને શોખ હતો. જેથી તે ઘણો હિણાવા લાગ્યો. પાછળથી ડાહ્યા લોકે એવીજ તર્ક બાંધી, ને તે ખરી પડી, કે એક હલકી વેટરનું દુધ ધાવીને તે ઉધર્યો હતો!. જેવો આહાર એવો ઓડકાર નિકળવાનોજ. તરબુચમાંથી આગ નિકળે, ને માખણમાંથી વરાળે ના નિકળે. જેવું જે દુધ ધાવ્યો હોય તેવીજ ઓખાડ ઉપર તે જવાનો એ નક્કી. દુધની અસર કેમે કરતાં ટળતી નથી. માટે કવેત કીધું છે કે;

લસનકી ગાંઠકું કપુરકે રસમેં, બાર પચાસકે ધોઇ મંગાઇ;
કેસરકે પુટ દેકેં અરૂ, ચંદન બ્રચ્છકી છાંવ સુકાઇ;
બટ મોગરે મહિ લપેટ ધરી, એહિ બાસ કુબાસહિ આઇજ આઇ;
ઐસેહિ નીચકું નીચકી સંગત. કોટી ઉપાયે કુટેવ ન જાઇ.

પારસી મા બાપોને મ્હારી બે હાથ જોડીને વિનંતિ છે, કે ફેશનને લીધે કિંવા હલકાઈ ટચાકીને લીધે, અથવા આળસાઇ કે રોકાણને લીધે તમે તમારી આલ ઓલાદને પર કોમના થાનમાંનું દુધ નહીં પાવ. પર કોમના આચાર વિચાર પારસી કોમથી જુદા છે, અને તે કોમોના દુધની અસર આખા ટોળામાં નહીં પસરાવો. પારકું દુધ ધાવેલાં દિકરાં દિકરીમાં ગુપ્ત રીતે એવી અસર નિપજે છે, કે મોટપણે મા બાપને તેઓ પારકાં જેવાંજ ગણે છે. જેમ ઓષડનો સ્વાદ જુદાં જુદાં અનુપાનથી જુદો જુદો ગુણ બદલે છે, તેમ હૈયાનો ભાવ, ચેતનાનું સત્વ જુદે જુદે સ્થાને જુદી જુદી અસરો ઉપજાવે છે. ઘણીવાર આપણને જે સુખ આપનારાં હોય તેજ દુઃખનાં દેનારાં થઇ પડે છે, તેમનો અસલ પ્રભાવ રહેતો નથી, ને અસલ નસલમાં નકલ પેઠાથી પગ ધોઇને

પાણી પીવા જેવડી મા બાપની સેવા કરવાને બદલે લાકડી કે સોટાથી માબાપની દિકરાઓ ખૂબ સેવા ચાકરી કરતા જણાય છે. દિકરાં દિકરી માનાં દુધ નહીં ધાવ્યાથી માના ધર્મ તજીને જે પર ધર્મવાળાનું દુધ ધાવ્યું હોય તે તરફ પોતાની મનોવૃત્તિ કુદ્રતી રીતે આપોઆપ ખેંચી લે છે. પછી ધર્મ નષ્ટ થતાં આખા કુટુંબ ઉપર અધર્મનો અમલ બેસે છે. અધર્મનો અમલ થતાં કુટું બની સ્ત્રીઓ ભ્રષ્ટ થાય છે. ઘરની સ્ત્રીઓ બગડતાં વર્ણસંકર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે. પ્રજા વર્ણસંકર થતાંજ ટોળો કે કોમ છિન્ન ભિન્ન થઈ જાય છે. દુધથી સ્વભાવમાં પણ ફેર પડે છે. દુધનાં સિંચનથી મતિ બગડે છે કે સુધરે છે. અને જેવું દુધ ધાવીને એક બાળક ઉછરીને ઉભું થયું, કે પછી સ્વભાવ કે મતિ જે પેઠી તે પેઠીજ સમજવી. પછી કવિ કહે તેમ

ખરકો તુરંગ ન નિપજે, સજે અતિસેં સાજ;
ફુવડ હોય ન પદમની, કગા બને ન બાજ.
કગા બને ન બાજ, કાચ કંચન નવ હોવે;
મર્કટ ગલેમેં હાર, જાય જંગલમેં ખોવે.
કથે શું કવિયાં કાન. ફીર સભાવ ન પલટે નરકો;
સજે અતિસે સાજ, તુરંગ ન નિપજે ખરકો.

૧૫ મી આજ્ઞા.

અકબરની દરબારમાં દુધનું પ્રબળ.

દિલ્લીના બાદશાહ અકબરે એકવાર મોટી દરબાર ભરી બધા ખંડિયા રજપુત રાજાઓ તથા ભાયાતોનો જમેલો એકઠો કર્યો હતો. તેમાં ભાયાત અમરસિંહ પોતાના બાર વર્ષની વયના પુત્રને લઇ આવ્યો હતો. તે જવાનને ઢાલ તરવાર વગેરે હથિયારોથી સજ કરેલો હોવાથી મોટા શૂરવીર જેવો જણાતો હતો. આ જોઇને બાદશાહે અમરસિંહને પૂછયું:—“ પુત્રે જેવો રજપુત સાજ સજેલો છે, તેવો રજપુત ધર્મ પણ અખત્યાર કીધો છે કે ? રજપુતની પટાબાજી સમજે એવો રજપુત લોહી ધરાવે છે કે ?” અમરસિંહ કહે:— “બાર વર્ષમાં રજપુતનો હુન્નર એણે સંપાદન કર્યો છે હુઝુર ! પરિક્ષા કરવી હોય તો હુકમની એ રાહ જુએ છે ! ” બાદશાહે છોકરાને આગળ બોલાવી પુછયું કે; આ બેઠેલા સરદારો માંહી તું કોની સાથે પટાબાજી કરીશ ? છોકરાએ સૌમાં જે વડો સરદાર હતો,

તેના તરફજ આંગળી બતાવી ! દરબારીઓ ચકિત થઈ ગયા. પટાબાજી ચાલતાં છોકરો પ્રથમ તો જરા પાછળ હટી ગયો ! પછી હિંમતથી બોલ્યોઃ–" હે શૂરવીર તું સાવધ રહીને લડ, નહીં તો હું ડોકું ઉડાવીશ !" સરદાર હસીને કહેવા લાગ્યો; "બેટા ! હજી તો ત્હારી માતાનાં ધાવેલાં દુધના દાધા ત્હારા હોઠ ઉપર પસરી રહ્યા છે, તું આશનાઈ મ્હારી સાથે કેમ કરીશ ! હે અમરસિંહ ! ત્હારો બેટો મ્હારે હાથે છુંદાઈ જશે, માટે એને આવો લાડ કરતાં વાર !" અમરસિંહ કહે; "તું ત્હારાં કામ ઉપર સાવધ રહે, ગાફેલ રહીશ તો એ તને છટકાવી નાખશે !" અલેટ પલેટ પટાબાજી ચાલતાં બાર વર્ષના બુચાએ બુઢ્ઢા સરદારનુ ડેકું ઉડાવી દીધું, અને લોહીથી ઝરઝરતી શમશેર મ્યાનમાં ઘાલીને બાપની આગળ આવી જેવો પગે પડવા જાય છે, કે લાલચોળ આંખો કરી, છોકરા ઉપર તિરસ્કાર કરી, તેને દૂર કરી ક્રોધાયમાન થઈ બોલ્યોઃ–"તુ બદમાશ મ્હારાં બુનનો નહીં હોય, અગર ત્હારી માતાનું દુધ ધાવેલો નહીં હોય ! તેં રજપુત ધર્મ ડુબાડયો; માટે હું તપાસ કરીને ત્હારો પ્રાણ લઈશ !" બાદશાહ અને દરબારીઓ અમરસિંહ ને સમજાવવા લાગ્યા કે; "એમાં છોકરાનો દોષ નથી, સરદાર મરવાનોજ હતો તે એના હાથ ઉપર બધી સાવધગીરી રાખવા છતાં મૂવો, દિકરાને ઠપકો નહીં આપ, શાબાશી આપ !" અમરસિંહ કહે; "હુજુર ! સરદારનું ડોકું ઉડાવ્યું તે માટે હું એનો તિરસ્કાર કરતો નથી. ડોકાં છટકાવવાં ને ખુન રેડવાં એ તો રજપુતનો ધર્મજ છે. પરંતુ લડાઈમાં માથાં ઉડાવ્યા પછી તરવાર મ્યાન કરતી વખતે લોહીના દાધા સાફ કર્યા બાદ તરવાર મ્યાન કરવી જોઇએ એવો રજપુતનો ધર્મ છે, તેને બદલે એણે લોહીથી ઝરઝરતી તલવાર એમ ને એમ મ્યાનમાં ઘાલી ત્યારે મને શક જાય છે, કે બુનમાં કે દુધમાં કાંઈ ખામી રહી ગયેલી છે. વળી લડતી વખતે પ્રથમ તે પાછળ હટયો હતો, માટે મને શક જાય છે !" આમ કહી નાગી તરવાર સાથે પોતાની પ્રિયા આગળ જઇ બોલ્યોઃ—" હે સુશીલી ! ખરેખરૂં કહે, કે આ પુત્ર મ્હારાં બુનનો છે ? સાચે સાચું કહે, કે એણે ત્હારૂંજ દુધ ધાવેલું છે ? ફરક પડશે તો ત્હારો પ્રાણ આ ઘડી લઈશ !" રજપુતાણીએ પતિને આડા હાથ કરી લજ્જા લાવી કહ્યું; "એ પુત્ર તમારાં બુનથીજ છે એમ પ્રભુના કસમથી કહું છું. પરંતુ તે વરસ દોઢેકનો થયો હતો ત્યારે હું કેઠે બહાર ગએલી હોવાથી છોકરો બહુજ રડયા કીધો, જેથી પાસેની વાણિયણ પડોસણે ઘરમાં આવી એને મુગો રાખવા સારૂ ધવાડવા માંડયો. એટલામાં હું જઇ લાગી, ને વાણિયણને ધવાડતાં દીઠી; એટલે મ્હારો મીજાજ ગયો; કે હાય હાય ! આ શું કર્યું ! તુર્તજ તેણીના હાથમાંથી એને ખુંચવી લઈ ચત્તો સુવાડી દઈ છાતી અને પેટ દાબી દાબીને સઘળું દુધ ઓકાવી કાઢયું, પરંતુ

વાણિયણના દુધની કંઈક કસર રહી ગયેલી હોવાંથીજ થોડીક બાયલાપણાની અસર એનામાં રહી જવા પામી છે!" હકીકત સાંભળી અમરસિંહ ખુશી થયો કે બુન્યાદ પણ મ્હારી છે ને દુધ પણ માયનું ધાવેલો છે, મગર જરા જેટલી નાલાયકી રજપુત પૂતમાં વાણિયણ દુધની અસરની રહી ગએલી છે, એટલીજ દિલગીરી છે.

ગર ઉ બી હુનર શુદહમ અઝ પેશ્તે મરત;
દીલે મા બરીન રાસતી બર ગવાહસ્ત. (ફીરદુશી)

જોકે મ્હારો બેટો મ્હારા હુન્નરમાં જરા લગાર કચાશ બતાવે છે, તોપણ તે મ્હારાથીજ ઉતરેલો છે, એ વાતની સચ્ચાઈ વિષે મ્હારાં દિલની હવે ખાત્રી થઈ છે. માતાના પેટમાં ગર્ભ રહ્યો ત્યારથીજ માતાના સારા માઠા વિચારની સાથે સાથેજ લોહીની અસર ગર્ભ ઉપર થાય છે, અને જન્મ દીધા પછી સારા માઠા વિચારની તે અસર લોહીમાંથી દુધમાં ઉતરે છે. ગર્ભ અવસ્થામાં બાળકની માતા જો ધર્મનાજ વિચારો કરે છે, અને ધાર્મિક કાર્યમાં મશગુલ રહે છે તો ગર્ભના મગજ ઉપર અને ગર્ભના લોહી ઉપર ધર્મનીજ છાપ પડે છે, અને જો તેજ ધાર્મિક લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થએલું દુધ તે બાળક ધાવે છે તો તે બાળક ધર્મિષ્ટજ બને છે. જો માતા ઇંદ્રિઓના વિષય સુખમાં મગ્ન રહે છે, અને રાત ને દહાડો તેવાજ વિચાર કર્યા કરે છે તો તેણીના લોહી અને દુધમાં હવસ ને વિષયનુંજ તત્વ સત્વ સમાયેલું હોવાથી, ગર્ભના લોહીમાં ને તેના ખોરાકમાં હવસ ને હવસજ પસરી રહેલો હોય છે; જેથી બાળક ભોગ વિલાસી નિવડે છે. જો ગર્ભિણી વિદ્યા વિલાસી હશે તો તેના લોહી અને દુધની અસર તેનાં બાળકમાં પણ વિદ્યાનો જ વિષય પ્રસારશે. સંકર કે વર્ણસંકર છોકરાં કદિપણ પોતાના માબાપ તરફ ભકિતભાવવાળાં નિવડતાં નથી. જેનાં માતપિતા જુદી જુદી ન્યતિ જાતિના કે પર કોમના હોય છે, તેઓ વર્ણસંકર કહેવાય છે. તેમાં બે પ્રકારના ગુણભેદ હોય છે. માતા શૂદ્રી હોય તો તેણીની કંઈક અધમતા, ને બાપ બ્રાહ્મણ કે ધર્મ ગુરૂ વર્ગનો હોય છે તો તેની કંઈક ઉત્તમતા, એટલે એક પણ વર્ણમાં નહીં, તેવા છોકરા દાધારળી નિવડે છે, જેમનામાં કંઈક બાપ તરફનું જ્ઞાન ઉતરેલું હોય છે, ને માતા હુતોક્ષ કે વાસીયોસ હોવાથી કેટલુંક અજ્ઞાન પણ ઉતરેલું હોય છે. દયારામ કવિએ તે ઉપરથી કહ્યું છે કે;

આછો અગ્યાની કિયેં, નીરો પૂરન ગ્યાન;
બુરો જુ સંકર જાતિ સે, જાંન હુ ખરો અજાંન.

એક શેઠને એક છોકરો હતો, તેને માટે એક ધાવ આયા રાખી હતી. છોકરાની સુખાકારી માટે ધવાડનારી પોતે પરહેજી પાળતી હતી. ને તે છોકરો

પોતાની માતાને નહીં પણ આયાનેજ માય સમજીને પાય કરતાં વિશેષ માયા રાખતો હતો, પરંતુ તે છોકરો એકાએક મરી ગયો ત્યારે ખરી માયને શોક થયો, મગર ધાવ આયાને કાંઈએ લાગ્યું નહીં. તેણીના મનથી તો એક છોકરો ગયો, તો બીજો છોકરો પાળવા ને ધવાડવાને મળશે, તો નોકરીનો સ્વાર્થ જળવાશે એમજ હતું; જેથી તેને દુઃખ નો'તું થયું. ખરૂં દુઃખ તો તેની પોતાનીજ માતાને ઉપજ્યું હતું. પ્લુટાર્કનો દિકરો મરી ગયો ત્યારે પોતાની બાયડીની સબુરી બેહદ જોઇને પ્લુટાર્કે તેણીને જણાવ્યું હતું કે; "બીજી માતાઓ પોતાનાં વ્હાલાંઓને પોતાની છાતીસે વળગાવીને ધવરાવતી નથી, અને પોતાનાં બાળક તો જાણે રમવાનાં રમકડાં હોય તેમ પોતાનાં બાળકને ફક્ત રમાડવા પુરતાંજ પોતાના હાથમાં થોડોકવાર લઇને બેકી બેસા કરીને પાછાં આયાઓને સોંપી દે છે જ્યારે તું, જેણી ત્હારાં બચ્ચાંને ત્હારીજ છાતીએ ધવાડે છે, તથા તેમને ચોખું. દુધ મળે તે સારૂ ખાનપાનની પહરેઝી રાખી કેટલીક વેદના ને પીડા ખમે છે, પણ જ્યારે તે બચ્ચાં મરણ પામે છે ત્યારે અસાધારણ શોર બકોર અને રૂદન કરે છે; તેવી તું જેવી માતાને બચ્ચાંનાં મોત વખ્તે ઘણુંજ લાગવું જોઈએ, તે છતાં ખુદાઈ હુકમને તું તાબે રહે છે, ને બીજાંઓની આયા ઘણું રડે છે તે માત્ર લોક જાણું કરવા થકીજ છે, એમ હું સમજી પ્રસન્ન છું." માય જો પોતાના દિકરાને આયાને ધાવવા આપીને માબાપ વખો દિકરો મેળવવાની આશા રાખે તો તે ફોકટ છે. એવાં પરાઈ ધાઇને ધાવેલાં બચ્ચાં પરાયાં જેવાંજ હોય છે. સિંહનું બચ્ચું જો બકરીનું દુધ ધાવીને ઉધરે તો સિંહનું શૂરાટન ગુમાવે છે. સિંહણનું દુધ ધાવેલું બચ્ચુંજ સિંહ નિવડે છે. તેમ ગાયનાં બચ્ચાંને સિંહણનું દુધ પાવાથી તે ગાય સિંહણ થઈ શક્તી નથી. અર્થાત; દુધના ગુણ તો ઑર ઑર છે. દુધમાં દુધ તો જેની તેની માયનુંજ ઉત્તમ છે.

ગૌવનકે જાયે તેસો, ધરસે લપટ રહે,
ગધિયા ન ગૌવ હોત, ગંગસે નલાયસે;
સિંહનકે જાયે તાઝી, એરાવત આન માને,
શિયાળ ન સિંહ હોત, માટીકે ખિલાયસે;
હંસનકે જાયે વો તો, ઉનનકે મોતી ચૂંગે;
બગલા ન હંસ હોત, મોતીકે ચુંગાયસેઃ
કહે મિયાં તાનસેન, સુનો શાહ અકબર,
નફા નહીં હોત કછુ, નીચકું બઢાયસે. (તાનસેન).

માબાપની—સેવા.

(૭)

"Thou art the only comfort of my age:
Like an old tree, I stand amongst the storms;
Thou art the only limb that I have left me,
My dear green branch! and how I prize thee, child,
Heaven only knows"—Lee

૧૬ મી આજ્ઞા.

એક પુત્રને માટે માબાપ શું શું કરે છે?

પેટે પુત્ર નહીં હોય તેનું તો એકજ દુઃખ. માબાપને બીજાં અગણિત દુઃખ પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે, પુત્ર થઇને મરી જાય તે માટે, અને મોટો થઇ નીમક હરામ નિવડે તે માટે. ગર્ભ સમયે દુઃખ; જન્મતાં કષ્ટાવાનું દુઃખ, અને મરી જાય તો અનંત દુઃખ. જયાં લગી માતા ગર્ભને ધારણ નહીં કરે ત્યાં લગી મા બાપ બન્નેને ભારે દુઃખ થાય છે. જો ગર્ભ રહે તોએ તેમની ચિંત્તા મટી જતી નથી. પુત્ર થશે કે પુત્રી તેની ચિંત્તા રહે છેજ. વળી રખેને ગર્ભ ગળી જાય તે વીશે ફીકર રહે છે. જો નવ માસ વિતી ગયે થોડીક વધુ મુદતે પુત્ર જન્મે છે તો જનતાંને કષ્ટ અને જનકને ભારે દુઃખ થાય છે. સારી જગત્‌માં કોઇ જણનો એવો જન્મ નથી, કે જેમાં નવ ગ્રહમાંથી એક બે ગ્રહ પણ બગડયા નહીં હોય. તે બિગડેલા ગ્રહની ચિંત્તા રાત ને દહાડો માતા પિતા એકાંત બેસીને કર્યાંજ કરવાના. એવી રીતે અઢાર ઓવાઈ ને નવ નવાઇનો દિકરો જન્મ્યો એટલે માતા તો ઓવરાઇ પોવરાઈ જઇ ઓવારણા લઈ લઇને આશિષો દે છે. "મરૂંરે મરૂં! દરિયામાં પાણી રહે ત્યાં લગી જીવજે, ને આંખનાં પાંપણ સાવરણી બનાવવા જેટલાં લાંબાં થાય ત્યાં સુધી અખઇ રહેજે! બેહરામશાહના દરાન દમયેદ કરજે!" પણ માત્ર ધાવવું છોડીને બાળક ઉદાસ થાય છે ત્યારે તેજ માબાપ રડવા લાગે છે. આમ ફીકર ચિંતામાં કેટલાક માસ વિત્યા બાદ ઝીણા દાંત ફુટવા માંડે છે. દાંત ફુટતાં કંઈક બાળકો મરી જાય છે, તેનો વળી ભારે શોક માબાપનેજ. એવી એવી ધાસ્તીમાંથી દુર્બળ બાળક જીવવા પામે એ ધખારાથી ચકલે ચકલે ઉતાર મૂકે છે; મ્લેચ્છ, ચમાર, ચાંડાળ, અને દુબળા કોળી જેવાની પાસે પિછી

ઉજાણી નંખાવે છે, અને ખ્વાજા, સૈયદ, પીર તથા ફકીરો પાસે જઇ જઇને નમે છે. તથા અધીરાં પડી પડીને હાથ જોડી જોડીને નમે છે. જેને હિંદુ કે પારસી લોકો કદિ માને નહીં તેની માનતા પુત્રને થકી કરે છે. નાના ભૂત ભૈરવને મનાવે છે, અને જોશી કે ધૂતારાના કહ્યા મુજબ સ્મશાન ભૂમિમાં શિયાળને વટીક બળિદાન ને ભોગ ધરાવે છે ઘરમાં વાઘરીનાં ને ભૂત્તાનાં ડાકલાં વણે છે. અને તેને હાથ જોડતાં કે પૂજા કરતાં પણ માબાપો લાજતાં કે શરમાતાં નથી. બીજાં બહુ બહુ તાવીજો ને મંત્ર જંત્ર લખાવીને પુત્રના ગળામાં માદળિયાં મઢાવે છે. જયાં એક ઇશ્વરને પુજવાનો ચાલ ત્યાં સ્વપ્ને નહીં એવાં ચેડાં ઘેલાં, પુત્રના હિતને સારૂ, તે માબાપ કાઢે છે. વળી શિતળાનું નિકળવું થાય ત્યારે તેઓ હેબતાય છે, અને સ્નાન વિગેરે ક્રિયાઓ કરવાનું પણ તજી દઇ પરમદેવ લેખે ગધેડાને માને છે! તેઓ વાગને મરડીને કહે છે કે; “હે ગધેડી માતા! મ્હારો પુત્ર બચાવજો! ને હું તમારા ધણી ગધેડાને ચરાવી લાઉં!” આમ બોલી ખોળામાં ચણા ધરી વિનંતિ કરી ગધેડાને ચારે છે. એવાં એવાં અગણિત દુઃખોથી માબાપ પુત્રનું પાલન કરે છે, અને બાકીનાં બીજાં હજારો દુઃખો તે મોટો થાય ત્યાં લગી વેઠે છે. પરંતુ જો પુત્રની ઉમર થોડીજ હોય છે તો તેમના શોક ને દિલગીરીનો પારજ હોતો નથી. આમ છતાં જો દિકરો જીવ્યો તો સપુત જવલેજ નિવડે. કપુત નિકળે છે તો મા બાપના દુઃખનો પાર હોતોજ નથી. મોટો થઈ પરણ્યો એટલે મા બાપ સમુ જોતોએ નથી ને પોતાની સ્ત્રીનું ભરણ પોષણ કરવા લાગે છે. જેમણે તેને ઉધાર્યો તેમને બાડી આંખે પણ દેખતો નથી. રાત્રે પલંગ પર બાયડી શિખવે કે સાસુ સસરા મને ગાળો દેછે, તો તે સાંભળી સપુત હોય તો વળી મા બાપને જરા છેટેથી નમસ્કાર કરે, પણ કપુત હોય તો મા બાપને તરછોડીને, ગાળો ભાંડીને, ઘરમાંનું સર્વ લૂટી લઇને જુદો પડે છે, અને મા બાપની સીડીએ પણ ચઢતો નથી. સ્ત્રીજ તેને મનથી મા બાપ સરખી વ્હાલી લાગે છે. મા બાપની સેવા ચાકરી તો આઘી રહી, પણ સ્ત્રીની સેવા ચાકરી કરી જગતને બતાવી આપે છે, કે કફોડાં અભાગ્યાં માત પિતાનો હું અકર્મી દિકરો છું.

> કરે કિયારી કપુરકી મૃગમદ બરહા બંધ;
> સીંચે નીર ગુલાબસેં, લહસુન તજ ન ગંધ.
> લહસુન તજેન ગંધ, રૂદ્ર જે અગર સંજુતા,
> કબહુ હોહિ ગજ રાજ, કબહું શુકરકે પુતા.
> કહે ગિરધર કવિરાય, વેદ ભાખૈ યહ સારી,
> બીજ બોયો સો હોય, કહા કરે ઉત્તમ કયારી! (કવિ ગિરધર.)

કોઇએ પણ કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળી આપવો એ માણુસ જાતનો ધર્મ છે. પરંતુ ઉપર જણાવેલી ટુંક હકીકત ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે, કે દિકરા

દિકરી ઉપર મા બાપના ઉપકાર તો અપાર ને અપરંપાર છે; માટે તેમનાં ઘડપણે કિંવા નબળી અવસ્થામાં તેમની આજ્ઞા પાળીને સેવા બજાવ્યા શિવાય તે ઉપકારનો બદલો પુત્ર પુત્રી કેવી રીતે વાળી શકે? પરંતુ જેમ ઉપર કવિત કહ્યું તેમ લસનના કયારડામાં તમે ગુલાબજળ સિંચીને કપુરનું ખાતર કાં નહીં પૂરો, તોએ લસન પોતાનો ગુણ બતાવ્યા વિના રહેતું નથી; તેજ પ્રમાણે દિકરા દિકરી નઠારાં, નાલાયક, નીમક હરામ, નિર્લજ ને નાફરમાન નિવડવા માટે બાપની બુન્યાદનો ને માતાના દુધનોજ વાંક નિકળી શકશે. કવિ બાયરનની નાકદર માતાએ બાયરન પુત્રથી દુઃખજ દીઠું. નાટકકાર કુટની નિર્દય માતાએ નિર્દય થએલા દીકરાથી દુઃખજ દેખ્યું. તેની ઉડાઉ માતા જ્યારે કરજ નહીં ભરાયાથી કેદખાને ગઇ ત્યારે તેણીએ સપુત (!) કુટ ઉપર પત્ર લખ્યોઃ—"વ્હાલા સેમ! કરજને લીધે હું કેદમાં છું. આવીને છોડાવો તમારી વ્હાલી માતા ઇ. કુટને." એના જવાબમાં પુત્રે લખ્યું:— "વ્હાલી માતા! જેવી તું છે તેવોજ હું પણ છું. પરિણામે વ્હાલી માતા તરફની ફરજનું કરજ અદા કરી મ્હારાં માતા પ્રત્યેનાં કરજની ફરજ અદા કરવાને જોકે અશક્ત છું, તો પણ જેવી મા તેવો દિકરો છે. લી. તમારો વ્હાલો દુઃખી દિકરો સેમ કુટ." જેના તેના બુન અને દુધ ઉપર ગુણ કે પ્રકૃતિ બંધાય છે. તોખમશ તાસીર એ ખરેખરી કહેવત છે. લોંડીનું દુધ ધાવેલો અમીરી ખાસ્યત કદાચજ ધરાવે. કલેબર, લેફીરી, સષેટ, વીકટર, લેનીસ, સોલ્ટ, મેસીના, સેંટ કાયર, ડી એરલોં, મ્યુરેટ, નેએ, ઓગેરૂ, અને બેસીરીઝ જેવા જવાં મર્દો સિપાહી બચ્ચાનું બુન ધરાવનારા ને સિપાહજાદીઓને ધાવેલા સિપાહોએ ગમે એવી મુલકી, વેપારી, અને ઉપાધ્યાયની પદવિઓને તરછોડીને લડાયક યોદ્ધાજ રહેવાનું પસંદ કેમ કર્યું હશે, તે એટલા ઉપરથીજ સમજવું જોઇએ. ઘણાક દાખલામાં તો બાયરન અને કુટની માતાઓની માફક પુત્રો કપુત નિકળ્યા તે માટે માતાઓજ એકલી જવાબદાર ઠરી છે.

मातापित्रोः प्रजायन्ते पुत्राः साधारणाः ।
तेषां पिता यथा स्वामी, तथा माता न संशयः ॥

માતાને પિતાથી પુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી પુત્રો છે તે માય બાપ બન્નેને એક સરખી વસ્તુ છે, માટે પુત્ર વિષે પિતાની જવાબદારીનું સ્વામિત્વ છે, તેજ પ્રમાણે માતાની જવાબદારીનું પણ છેજ, એમાં સંશય નથી. જે દિકરા દિકરીનાં મા બાપજ નથી, તે પુત્રાં પુત્રિઓએ મરેલાં મા બાપની સેવા ચાકરી કેવી રીતે કરવી, અને નાનપણમાં મૂકીને મરી ગએલાં માતા પિતાની આજ્ઞા કેમ પાળવી, તે પાછળથી લંબાણથી સમજાવીશ.

૧૭ મી આજ્ઞા.

સારી માતા ૧૦૦ ગુરૂની ગરજ સારે.

એક પુત્ર કે પુત્રીનું ભવિષ્યમાં સારી કે નઠારી વર્તણુકનું નિવડવું તે કેવળ તેની માતાનાં શિક્ષણ ઉપર આધાર રાખે છે. બચપણમાંજ બાળકોના મગજ ઉપર મૂખ્ય અસરો થાય છે, અને પહેલીજ જોગવાઇએ તે અસરોનું તેજ પ્રકાશવા માંડે છે. તેજ સમયે નવિન વિચારો ને શુભ ચારિત્રના છાપો બાળકના મગજ ઉપર ઉંડી છાપ મારે છે, જે છાપ કદિએ ભુસાતી નથી. સર વોલ્ટર સ્કોટ ન્હાનો હતો ત્યારથીજ તેની માતા તેના આગળ સ્કોટલંડ દેશના આગલા બહાદુર વીર પુરૂષોનાં પરાક્રમોની લાવણીઓ ગાતી હતી, જેની અસર તેને એવી થઇ, કે વાંચતાં લખતાં આવડે તેની અગાઉ તો તેનામાં એ જાતનાં આગલાં સાહિત્યનો શોખ વધ્યો, અને તે બચપણની છાપના પરિણામે અસલ સ્કોટીશ શીવલરીનો ખ્યાલ આપનારાં તેણે ૩૫-૪૦ નોવેલો લખી કાઢયાં. બચપણ તો એક આરસી છે, જેમાં પડેલાં પહેલાં ચિત્રો પાછળથી ખુલ્લી રીતે પ્રકાશે છે. બાળકની પહેલી ચીજ તેજ સર્વથી છેલ્લે સુધી તેના મગજમાં રહે છે. દીકરામાં કામ ક્રોધ આદિનો વારસો માતાથી ઉતરે છે. ઘણાંક દર્દ, રોગ, ને વ્યાધિ જેમ માતાના તરફથી હિકરાંને મળે છે, તેમ દુર્ગુણો પણ ઓધે ઉતરે છે. ખરાબ અને વઢકણુ સ્વભાવની માતાઓજ પોતાનાં બાળકોને નઠારાં કે વઢકણાં બનાવે છે. બાયરન કવિ મગજનો ફાંટાબાજ હતો. કાબુને ધિક્કારનારો હતો. ધિક્કારની મજબુત લાગણી ધરાવનારો હતો. ચિડાઉ સ્વભાવનો અને મીજાજનો પાજી હતો. એ બધા ગુણો તેનામાં તેની માતાથીજ ઉતર્યા હતા. કેમકે તેણી પોતેજ અચોક્કસ વિચારવાળી, જરા જરામાં ઉશ્કેરાઇ જાય એવી, અને જીદ્દી હતી. પોતાનાજ હિકરાને વારે ઘડિયે "કરૂપો છે" એમ કહી ટાણો માર્યા કરતી. વારે ઘડિયે ચીપ્યો લઇને બાયરનને મારવા દોડતી, અને ફાવે તો છુટોજ ફેંકતી! એક નાદાન માતાની આવી વર્તણુકનેજ લીધે બાયરન બાપડો દુઃખી હતો, અને માતાને નાફરમાન નિવડેલા બેટાઓના લીસ્ટમાં વગર કારણે એનું નામ રજીષ્ટર થયું. પુત્ર લેખે નાફરમાન ને નલાયક કહેવાયલો આ કવિ છેવટે બળાપો કરીને કહે છે કેઃ—

And thus untaught in youth my heart to tame,
My springs of life were poisoned.

મ્હારાં અંતઃકરણને પાંસરૂં ચલાવવાની મને બાળપણમાં કેળવણી નહીં મળી, તેથી મ્હારી જવાંનીના ઝરાઓ ઝેરી થઇ પડયા હતા. જે માતા સદ્‌ગુણો-વાળી હશે, તે બચ્ચાંને સદગુણોજ શિખવશે. પછી તેના બચ્ચાંઓ તેનો પડયો બોલ ઉપાડી લેવાને આંખના એક ઈસારાનેજ પાદશાહી. ફરમાન જેવું ગણશે. તેમના ઘરમાં નાફરમાની, નીમકહરામી, ને આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કદિએ દીઠામાં ન આવશે. તેણી હીરાઓ જણશે, ને હીરાને વળી પાલીશ પણ કરશે. અને તે બેમૂલાં નંગોની ભારે કિંમત થશે. મી. ટકનેલ પોતાની સ્કુલોના રિપોર્ટમાં લખે છે કે; કેટલાંક મોટાં કારખાનાઓમાં છોકરાઓને નોકરીએ રાખવા અગાઉ તેમની માતાઓની ચાલચલણુ માટે પૂરતી તપાસ કરવામાં આવેછે, અને જો માતા સારી માલમ પડેછે તો બેધડક તેના છોકરાને ઝટ નોકરીએ રાખી લેવામાં આવેછે. તેમના બાપોની વર્તણુકની તો કારખાનાવાળાઓ જરાપણુ દરકાર રાખતા નથી." આ ઉપરથી સાબીત થાય છે, કે બચ્ચાંઓની વર્તણુકનો આધાર મૂખ્યત્વે તેમની માતાઓ ઉપર રહે છે. માટે બચ્ચાંની સેવા લેવી હોય તો માતાએજ બચ્ચાંને સાચવવાં જોઇએ. એવી એક માતા

કે પરવરદેગાર અઝ પેદર બેહતર અરત,
હમાન રાઝબા મહેરબાન માદર અરત.

કે જે ઉછેરી, પાળી પોષી, ઉધારીને મોટાં કરનારી આપણી પરવર-શીની કરનારી છે, તેણી આપણા બાપ કરતાં પણ ચઢિયાતી છે. ખરો આપણો ભેદ ભરમ તો માતાની મહેરબાનીનોજ છે. One good mother is worth a hundred schoolmasters. એક સદગુણી માતા તો એક સો મહેતાજી કે સહસ્ર શિક્ષકોની બરાબરની છે. દિકરી જો માયની વિરૂદ્ધ જઇને પોતાનું દીન ઇમાન તજી બેસે, દિકરી જો બાપને તરછોડીને બેગાના સાથે નિકળી જાય, અને દિકરો જો મોટો થઇને બાપની પાસે બેસવામાં પોતાનું પ્રેસ્ટીજ ઘટતું માને, તો તે દિકરા દિકરીનોજ વાંક તમે ના કાઢશો. તેના માત પિતાનેજ દોષ દેજો. माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः। જે માબાપોએ પોતાનાં દિકરા દિકરીને સદ્‌ગુણ શિખવ્યા નથી, તે બાપો અને તે માયોજ તે દિકરાં દિકરીનાં દુશમન સમજવાં. સદગુણની, નીતિ ને ધર્મની કેળવણીની ખેતી કરવાથીજ કુમળાં મગજોની બુદ્ધિ રૂપી જમીન સારો પાક આપી શકે છે, એ ખુબ યાદ રાખજો. As is the mother so is the daughter. જેવી મા તેવી દિકરી. માતા પોતેજ જેવાં માગે એવાં બચ્ચાં નિપજાવી શકે. કહ્યાસરનાં દિકરાં જોઈતાં હોય તો ના–કહ્યાસરની એટલે આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારી કેળવણી તમે ના આપો. મા પોતાની સેવા કરાવનારાં પુત્રાં પુત્રી ઈચ્છતિ હશે તો તેણે કહ્યાગરાં છોકરાં નિપજાવવાને સારૂ, સૈન્યમાં જેવી કવાયદ અપાય છે, તેવી તાબેદારીની કેળવણી

બચ્ચાંને આપવી. માની ઇચ્છા હોય તે, સ્વર્ગ સમી લેખાય; માટે તેના પગ તળે, આખું સ્વર્ગ દેખાય. પરંતુ માબાપજ જો પાધરાં ના હોય, તેઓજ છકેલ ને છટેલ હોય, તેઓજ જો દીન ડુબાઉ-દેશ ભુલાઉ-ને ખુદા વીસરાઉ હોય તો પછી તેમની સેવા તેજ ધોરણ ઉપર દીકરાંઓ કરવાનાં. તેઓ નાસ્તિક ને સ્વછંદી નિકળવાનાજ. તેઓ રસ્તે ચાલતા ઢેડભંગી સાથે પણ નિકળી નાસતાં શરમાવાનાં નથી. આવાં કછોડાં ને કફોડાં દિકરા દિકરી બટ્ટો લગાડીને એકવાર નાક લઇ ચુક્યાં, પછી કપાળ કુટવું ફોકટ. આબે-રૂ એકવાર ગયું તે ગયું, પછી અફસોસ કરવામાં શો અર્થ ? એક પારસી કવિનું વચન છે કેઃ—

"શ્વાસ ઉડીને ફુલ રહ્યું તો તે ચાહીને હાંસીલ શું ?
ફુલ છતે નહીં પાન મળે તો તોરો બાંધી હાંસીલ શું ?
ઝાડ છતે નહીં પાન મળે તો ઝાડો રાખો હાંસીલ શું ?
નંગ છતાં નંગ ખોલ નહીં તો તેને જડવે હાંસીલ શું ?
આશ ગઈ રહી જાય અહીં તો તેમાં પડવે હાંસીલ શું ?
આબ ગયું બેતાબ કરી તો છાપ જુવેથી હાંસીલ શું ?"

---

૧૮ મી આજ્ઞા.

માત પિતા સંતોષવાં, આધીન રહોને રોજ;

પ્રેમ સગાંમાં રાખવો, વધે જેમ નિજ બોધ. બચ્ચાંને જન્મ આપી ઉછેરવા ઉધારવા ને ઉદ્ધાર કરવામાં મા બાપને જે દુઃખો ખમવાં પડે છે, અને જીવસે સંકટો વેઠીને સંભાળવાં પડે છે, તેનો બદલો દકરા દિકરી ૧૦૦ વરસ સુધી સેવાચાકરી કરે તોએ તે ઉપકારનો બદલો વાળી શકાતો નથી, એવું મનુ મહારાજનું કહેવું છે. માટે હે બંદા ! તું ત્હારાં વૃદ્ધ મા બાપને દુઃખવીશ નહીં.

પેદર પીરે સર શુદ તુ બર ના દીહી,
કે દીદારે પીરાન ચેરા બોગ્સેલી ? (ફીરદુશી.)

ત્હારા પિતાશ્રી ઘરડા થયા છે અને તું હજી જવાન છે, તો તું તે બુઢ્ઢા બાપના દીદાર જોવાને બદલે તેનાથી વિમુખ ના થા ! તેનાથી તું દૂર શા માટે રહે છે ? હે જીવ ! તું જ્યારે અશક્ત હતો ત્યારે ત્હારાં મા બાપ સશક્ત હતાં. જેથી જ્યારે ત્હારી પોતાની સેવા ચાકરી તુંથી થઇ શકતી નો'તી ત્યારે તેઓ ત્હારી સેવા ચાકરી કરતાં હતાં. હવે જ્યારે તેઓ ઘડપણથી અશક્ત થયાં, ને તુ

સશક્ત થયો છે, ત્યારે લ્હારી ફરજ, તે અશકતોની સેવા બજાવી લ્હારૂં કરજ ભરપાઇ કરવાની આપો આપ સિદ્ધ થાય છે. તે શું તું સમજતો નથી ? તું તેમને માઠું લાગે એવા બોલ શા માટે રૂારે છે ?

> મિઠા ઉનસે બોલીએ, સુખ ઉપજે કછુ ઔર;
> ઓહિ વશીકરન મંત્ર હય, તજીયે બચન કઠોર. (કબીર.)

તેમની સાથે તું મિઠા બોલ બોલે, તેના જેવું તેમને સુખ આપનારૂં બીજું કાંઇએ નથી. તેમના દિલ જીતવાનું વશીકરણ અને તેમને રાજી રાખવાનું મંત્ર તે મિઠા શબ્દોજ છે. માટે તું તેમની સામા કઠોર શબ્દ નહીં ઉચ્ચાર. મા બાપના સારા આશિર્વાદથી બચ્ચાંને ગુપ્ત સુખો પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેમની પ્રસન્નતા વિના એક ડગલું પણ નહીં ભર. જેમને મા બાપ હોતાં નથી એવાં સમજુ થએલાં બાળકો માત પિતાના ઉપકારના આરતા કરે છે. કાંકે તેમણે આપેલી શિખામણો કેવી કિંમતી, સુખકર અને જીંદગીને સફળ કરે એવી હોય છે! તેમનાં જીગરમાં ભરેલો સાચો પ્રેમ ને સ્નેહ કેવો ઉમદા હોય છે ! તેમનું હેત, પ્રીત, ને વ્હાલ બીજાં બધાં કરતાં કેટલું બધું ચઢિયાતું હોયછે ! બાળકની સંભાળ લેવાની તેમની કાળજી બીજા' કરતાં કેટલી અધિક હોય છે ! પોતે દુ:ખી થઇને તમને સુખી કરવાને તેઓ કેટલો બધો આત્મભોગ આપે છે! આ સઘળું જો તમો વિચાર વિચાર કરીને સમજો તો તમે જરૂર કહેશો કે, મા બાપ જેટલે દરજ્જે પેટના કાદવનું ભલું ઇચ્છે છે, એટલે દરજ્જે ભલું ઇચ્છનારૂં બીજું કોઇજ હોતું નથી. તેમની મિઠી નજરનો લાભ લ્હાવો જેટલો લેવાય એટલો થોડો છે. મા બાપ વગરનાં બચ્ચાંનું ખરાં દિલનું આ સ્વાર્થ સંસારમાં કોઇએ સગું હોતું નથી. ઇશ્વર શિવાય તેમનો રક્ષક બેલી કોણ હોય ? માત પિતાએ આપણા ઉપર કરેલા ગુણની સીમાજ હોતી નથી. મા બાપના છત્ર હેઠળ જે શિતળતા છે તે કેઠે પણ મળતી નથી. શાહનામામાં કહ્યું છે કે,

> કસી કુ શવદ ઝીરે નખ્લે બુલંદ;
> હમાં સાયે ઝુ બાઝ દારદ ગઝંદ.

એ તો સાધારણ છે, કે કોઇ પણ મનુષ્ય એક મોટાં વૃદ્ધ ઝાડની નીચે આશરો લે છે, તો તેના માથા ઉપરથી સૂર્યનો બળ્યાં બળ્યાં કરતો તડકો દુર રહીને ઝાડનો છાયો તેને દુ:ખમાંથી વેગળોજ રાખે છે. મા બાપની આફતની વખ્તે જે દિકરાં પોતાની બાંહાંની છોડતાં નથી તેમનેજ ધન્ય છે. સૂર્યનાં કિરણોનો તાપ પડતાં બરફ પોતાના દેહનો વટીક ત્યાગ કરીને પોતાની શિતળતા પણ આપી દે છે, તેમ દિકરાંઓએ પોતાનાં સુખોનું પણ મા બાપને ખાતર બળિદાન કરવું જોઇએ. કબીરજીનો કોલ છે કે;

ઉંચે કુલકે કારને, બાંશ બડયો અહંકાર;
રામ ભજન હિરદે નહીં, જાહ્યો સબ પરિવાર.

હું ખાંદાંની છું, હું ઉંચા કુળનો છું, એમ લાંબા વાંસની માફક તું ઉકમાઈ કરે છે, પરંતુ યાદ રાખજે કે એ ઉંચાપણાની મોઢની વડાઈમાં જેમ વાંસો એકેક સાથે ઘસાઇને આખાં જંગલમાં આગ સળગાવી સઘળું બાળી મૂકે છે, તેમ ખાંદાંની-ખાંદાંની એમ મોટે બોલે બોલીને, ખાંદાંની ગુણ નહીં બતાવતાં, કાંઇ કાર્ય કરી જાણુતા નથી, એવા ખાંદાંનીઓ તો આખાં કુટુંબ પરિવારનું સત્યાનાશ વાળે છે. ખાંદાંની તો કયારે; કે પોતાનાં લેણુદાર કહેતાં મા બાપનું લેણું તેમની સેવા ચાકરીથી વસુલ કરીને, તેમની આજ્ઞાનું પાલણ કરે ત્યારે. જે દિકરા તેમના માથા ઉપર પગ મુકીને ચાલવાની ઇચ્છા કરે છે તેમને કોઇ દિવસ પણ શાંતિનાં સુખનો અનુભવ મળતો નથી. જો તમને શાંત અને સુખી જીવન ગાળવાની ઇચ્છા હોય તો તમે મા બ.પ કરતાં વડાં થવાની લાલસા ન રાખતાં તેમને નમો, ને માન આપી તેમને કાળજે ટાઢક પમાડી, તમારા ઘરમાં સંપ જાળવી મા બાપની તાબેદારી ઉઠાવો, નાફરમાની ને નિમકહરામીને દૂર રાખો. તમારા ઘરમાં શાંતિ ફેલાવો.

વઈનીત્ અહિ ન્માને સ્રઓષો અસ્રુસ્તીમ, આહ્‌લતિશ્ અનાક્ષ્તીમ્, રાધ્દતિશ્ અરાઈતીમ્, આર્મઇતિશ તરોમઇતીમ્, અરષુખ્ધો વાક્ષ મિથઓખ્તેમ વાચિમ અષદ્દુજેમ યથ અહમ્ય અમેષાઓ સ્પેન્ત સ્રઓષાધ અષ્યાધ પઇતિષાન વંઘહુશ યસ્નાંસ્ય વહ્માંચ્ય, વોહુ યસ્નેમ્ય વહમેમ્ય, હ્વએરેતીમ્ય, ઉસ્ત-એરેતીમ્ય, વન્ત-એરેતીમ્ય આદરેધાત ખાત્રષ્યાત. મા યવે ઇમત ન્માનેમ ખાથ્રત ખરેનો ફ્રઝહીત; મા ખાથ્રવઇતિ ઇશતિશ, મા ખાથ્રવોત આસ્ન ફ્રઝઇન્તિશ; ખાથ્રા-દિસ્યેહે પઇતિ અષોઇસ્ય વંઘહુયાઓ દરેઘેમ હખ્મ.(તંદોરસ્તી અવસ્તાની)

આ તમારાં ઘરમાં તાબેદારી નાફરમાનીને મારજો ! સલાહ સંપ કજીઆ કંકાશને મારી હઠાવો ! પૈસાના લોભને અને બખીલાઈ કે કંજુશાઈને સખાવત અને દાન ધર્મના ઉદાર દિલથી મારી પાડજો ! તમારાં આ ઘરમાં સભ્યતા, વિવેક, મરજાદા, ને મલાજાના હથિયાર વડે અહંકાર તથા તુંડાઇને જીતી લ્યો ! સત્ય વચન વડે તમારી પવિત્રાઇને ખરાબ કરનારાં જુઠાંણુાંને તોડી નાખો ! એમ કીધાથી તમારાં આ કબીલાવાળાં ઘરમાં સરોશ ઇઝદની મારફતે ભલી ઇજશનેઓ, ભલી આરાધનાઓ, અસર કરે એવી ઇજશનેઓ અને અસરકારક આરાધનાઓ કેવી કેવી ઉત્તમ ભેટો લાવશે ! તંદોરસ્તીના હદીઆ તથા દોસ્તી ઉત્પન્ન કરનારાં નઝરાંણુાં લેવાને બધા અમશાસ્પંદ સાહેબો તમારાં સંપીલાં ઘરમાં પધારશે, અને કુટુંબ કબીલાનું લાંબા કાળ સૂધી સંરક્ષણ કરશે. તાબેદારી ઉઠાવનારાં તમારાં આ ઘરમાં સુખશાંતિ, આસાંનીવાળું ખોરેહ, રાહતભર્યું સુખ, આનંદ આપનારી

અક્કલવાળાં ફરજંદો આ ઘરને છોડીને ચાલ્યાં નહીં જશે. વળી જે ચીજો દિલાસો દેનારી છે, રાહત ને શાંતિ આપનારી છે તેની, તથા અશિશવંધની લાંબી દોસ્તી આ સંપીલાં ઘરને કદિ પણ છોડી જશે નહીં. ગોલ્ડસ્મીથ કુળમાં બચ્ચાંઓને નાનપણથીજ એવા મુદ્રાલેખવાળો પોશાક પહેરાવે છે કે; "સંપથી, એકદિલીથી, તાબેદારીથી, અને પ્રયત્નથીજ આ વંશ ફાળ્યું છે!" કવેતમાં કહ્યું છે કે,

રહે બારા બરસ મૂનિ, નમું ખોલેં ન કુછ બોલેં;
તપે ધુની, નહાએ ગંગમેં, બનમેં સદા ડોલેં;
હિમાલયમેં ગલે, પૂજા કરે, ફિર સબકોં લેં;
પિતા સેવા રહે ભારી, તરાજૂમેં અગર તોલેં.
નિકલના હય કઠિન ઇસકો બડા કડવા હય યે મેવા;
મગર સંસારકે જપ તપસે બઢ કર હય માત સેવા.

મા—બાપની સેવા.

(૮)

૧૯ મી આજ્ઞા.

"How sharper than a serpent's tooth it is
To have a thankless child."—Shakspeare.

સુખનાં સાથી ને દુખનાં વેરી—કપુત ને કપુત્રી.

હે પુત્ર! ત્હારા પિતાને ખરાં અંતઃકરણથી માન આપ, ને ત્હારી માતા વિષેની કાળજી તું ભુલતો ના. ત્હારે માટે તેમણે જે જે કાંઈ વેઠાય એટલું વેઠયું તેનો બદલો ત્હારી સેવા ચાકરીથીજ વાળી આપ. મા બાપે પાળી પોષી મોટાં કર્યાં, બચપણમાં લાડ લડાવ્યા, માગ્યું તે હાજર કરવામાં તત્પર રહ્યાં, પડયો બોલ ઉંચકી લીધો, તમે જરાએ બિમાર પડયાં કે તેઓ ગાંડાં ઘેલાં થઇ હરણફાડ રહી વીસ વીસ રાત ઉજાગરા ને ભુખમરા વેઠયા, ને તમારી અજ્ઞાન ને નિરાધાર સ્થિતિની સંભાળ રાખી તમને શિખવ્યાં, તમને સદ્‌ગુણી અને સદાચરણી કર્યાં, એટલા એટલા ઉપકારો મા બાપે કર્યાં, કે તે કદિ ન ભુલાય એવા આભારો ને એહેશાંનો કીધાં, એટલુંજ નહીં પણ તમારો સંસાર આયંદે સુખી કરવા સારૂ સુંદર સાસરાં અપાવી મોટા ખરચો કર્યા. એવા માય બાપના પ્રેમની, ગુણની, અને આભારની

ગશ્રુત્રિ થઈ શકવા જેવી નથી, તો તેમની ઘડપણે ચાકરી ઉઠાવી આજ્ઞા પાળી તેમને પ્રસન્ન રાખવા જેટલું પણ રૂણ દિકરા દિકરીએ શું અદા નજ કરવું? શું કૃતઘ્નીજ રહેવું? તેમને સંતોષવાં, રાજી રાખવાં, અને તેમની કીર્તિ વધારવાથી તે ઘરડાં વડાંઓના મુખ ઉપર જે આનંદનો પ્રકાશ જણાય તેજ ઈશ્વરનો આનંદ, ત્યાંજ સાક્ષાત ઇશ્વરનાં દર્શન, અને ત્યાંજ સ્વર્ગનો મહિમા તમને જરૂર જણાશે. માટે માતા પિતાને સાક્ષાત દેવતા કિંવા ફરેસ્તા માનીને સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી સર્વદા બાળકોએ તેમની સેવાજ કર્યા કરવી. આટલા ઉપકારો કીધા છતાં જ્યારે કછોડાં પુત્રા પુત્રી મા બાપને દગો કરે છે ત્યારે તેમનાં કાળજાં કેવાં ચિરાતાં હશે? માઠું પિતાને બહુ લાગે છે, પુત્ર દગો દે જ્યારે; અથવા આપત્તિ અવસરમાં, અળગો થઇ ધિક્કારે. પ્રિત પ્રથમ કરી પછી તરછોડે, પીડામાં પ્રતિકૂળ; ઝડ ઝડ છાતિ ત્યારે બળતી, જાણે નિકળે શૂળ. હાય! મમ પૂત્રે આ શું કર્યું! કલ્પાંતજ એમ કરે છે; નાખીને નિશ્વાસ નિરંતર, આંખે આંસુ ભરે છે. વાડ ગળે વેલાને ત્યારે, કયાં કરવી ફરિયાદી; એમ દૈવનો કોપ ગણીને, પામે પીડ પ્રસાદી. ઘડપણ આવ્યું એટલે મા બાપના હાથ પગ રહી જાય છે, દાંત પડવાથી ખવાતું નથી ને ખાય તો હજમ થતું નથી, આંખે દીસતું નથી, કાને સંભળાતું નથી, મોઢામાંથી લાળ પડે છે, સરૂપનું કરૂપ થઇ જાય છે, કોઇ પાસે આવીને ઉભું રહેતું નથી, દિકરાં દિકરી પ્રીત કરતાં નથી, એવી આપદા વ્હેલા ભરેલી સ્થિતિમાં મા બાપને દિકરાં તરછોડે ત્યારે તેમને જે દુઃખ થાય છે, ને હાય મારે છે, તે જોયલાં જોવાતાં નથી કે સાંભળેલાં સંભળાતાં નથી. લોર્ડ બેકન કહે તેમ તેમનાથી એકજ રીતે કુદ્રતને તાબે થવાય છે, તે એજ કે તેમને કુદ્રતને તાબે થવું પડે છે. પરંતુ તેની હાય બચ્ચાંનેજ લાગે છે. તેઓ તો બાપડાં ગમ ખાઇને ખુદા ખુદા કરતાં સહન કરે છે, મુગે મોઢે રામ–રામ પોકારીને દુઃખી અવસ્થા પસાર કરે છે, પરંતુ તેમના કપુતોને તેમના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતા નથી.

ગમ સમાન ભોજન નહીં, જો કોઈ ગમકો ખાય;
અમરરિખ ગમ ખાઈયાં, દુરવાસા વિરલાય. (કબીર.)

વૃદ્ધ માતાપિતાને તો ગમ ખાવોજ પડે છે. દિકરાં દીકરી અપમાન ને મશ્કરી કરે કે સંતાપે તે શાંતપણે સહન કરેજ છે, અને ઉત્તમ ખોરાકજ તેમને તો ગમ ખાયા કરવાનોજ થઇ પડે છે. અમિરીશ રાજા જેવા અસીલ પુરૂષને દુર્વાષા જેવાનાં કડવાં વચન સાંભળવાં પડયાં અને વળી એ રૂષિનો શ્રાપ પણ મુગે મોઢે ખમવો પડયો, તોએ પણ બેઉ હાથ જોડીને પોતે રાજા છતો સામો એક પણ બોલ બોલ્યો નહીં, જેથી નુકસાન તો એ રૂષિનેજ થયું, અને અમિરીશ તો સુખ શાંતિમાંજ રહ્યો. તમે તમારાં ઘરડાં મા બાપનું ગમે એવું બોલવું થાય તો તે સહન કરો, સામા

થઈ વાંકો બોલ નહીં બોલો, તમે જરૂરજ મા બાપના આશિર્વાદ પામશો. પ્રિય બોલવાનું છોડશો મા. પ્રિય લાગે એવું બોલવાથી મા બાપ સંતોષ માને છે. કોયલ આપણને શું આપી દે છે, ને કાળી કાગડી આપણું શું લઈ જાય છે, કે કોયલને આપણે ચાહિયે છિયે, ને કાગડીને હાંક હાંક કર્યે છિયે? મા બાપથી કાંઇ કાર્ય સાધવું હોય છે તો મિઠાં મધુર વચન બોલનાર દિકરોજ સાધી શકે છે. જેણે મા બાપને હણ્યાં તેઓ પોતાનાં બચ્ચાંથી હિણાવાનાંજ. મા બાપના મરતી વખતના શ્રાપ લાગ્યા વગર રહેતાજ નથી. તેઓ કહી કહીને આમજ કહેશે કે; "જેવાં તેં અમને દુઃખી કીધાં તેવાં તને ત્હારાં બચ્ચાં દુઃખીજ કરશે!" ચાલતાં ચલણમાં તો મા બાપની સેવા સૌ કોઇ બજાવે, પરંતુ જે સપુતો હોય તેજ તેમના પડતીના, આખર અવસ્થાના વખતમાં છાવરી લેવા ઉભાં રહે છે. કવિનું દ્રષ્ટાંત છે કે;

હેત નકામું હંસનું, પિડા પડયે ઉડ જાય;
સાચી પ્રીત શેવાળની, જળ સાથે સુકાય.
ઝાડ શુકાણું જે સમે, ઉડયાં વાસિ વિહંગ;
પણ કોમળ કિશલય બધાં, સૂકાણાં તે સંગ.

હંસનું હેત તો નકામું. તળાવ સુકાય કે તે તો બીજી ગમ ઉડી જાય, પણ શેવાળ જે લીલ તે તો તળાવની સાથે સાથેજ સુકાયા કરે.. ઝાડ સુકાવા માડયું, કે તેમાં રહેનારાં પક્ષીઓ તો ઉડીને ચાલ્યાં જાય છે, પરંતુ તેનાં ડાખળાં પાંદડાં વગેરે જે અંગી ને સંગી કમળિયાં છે તે તો ઝાડની સાથે સાથેજ વળગી રહીને સુકાયા કરે છે. એક શ્રીમંત વેપારી પોતાના ભાગીદારો સાથે છુટો પડીને બીજે ગામ જઇ વેપાર કરવા લાગ્યો. થોડુંકમાં તેની બાયડી મરી ગયાથી તેનો દિકરો બહુ સંતાપ કરવા લાગ્યો; ત્યારે તેણે વ્હાલા બેટાને પસવારીને કહ્યું:– "ત્હારી માય મરી ગઇ! નહીં પૂરી શકાય એવી આપણને ખોટ લાગી. હવે હાથમાં કાંઇ ઇલાજ નથી, પરંતુ ઇશ્વરનું ભજન કરી શાંતિ પકડ, ત્હારા શિવાય હવે મને કોણ છે? મ્હારા દોસ્તો હતા તે તો છુટા પડયા. તું ડાહ્યો નિવડજે, ઉદ્યોગ કરજે, હું હવે ત્હારે લાયકની ઉંચા કુળની બાયડી શોધી લાઉં!" આમ આમ કરતાં વહુ લાવ્યો, ને અરધી દોલત વર વહુને આપી દીધી, અને અરધી પોતાના મોત જીવન માટે રાખી. બેટાને પેટે એક બાલાક નબીરો જન્મવાથી ડોસો ખુશી થયો. વરસો પસાર થયાં કેડે વહુનો અણગમો સસરા ઉપર થયો. જરા જરા કરતાં બાપડા ડોસા ઉપર તેણી ભારે જુલમ ગુજારવા લાગી. વેરે સુકી રોટી ઉપર પણ ભાટવેડા પાડવા લાગી. ઘરની આબ્રુ રાખવા સારૂ સઘળું મુગે મોઢે ડોસો ખમ્યા કરતો. એક વાર પોતાનાજ દિકરાને તેની બાયડી એવું કહેતી સંભળાઇ કે; "આ ધાંખરાની સાથે એકજ ઘરમાં હું હવે રહી શકીશ નહીં!" આમ બોલી

સસરા ઉપર તરેહ કીસમનાં તોહમતો પણ મૂકવા લાગી. કાચા કાનના ધણી થતાએ બધું ખરૂંજ માની લીધું, ઘર જુદું માંડવા તૈયાર થયો, ને ડોસાને ઘર બહાર કાઢી મૂકવા કબુલ થયો! દિકરે કહ્યું:–"જા બાપા! મરશો ત્યારે મરણ ક્રિયા હું કરીશ!" આ આફત જોઇ ડોસો થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો, અને રડતો રડતો દિકરાને કહેવા લાગ્યો; "મ્હારા પુત્ર! મ્હારે માટે આવાં ભુંડાં વચન શું ત્હારે મોઢેથી નિકળે? મેં ત્હારે માટે જીવ ઉપર જોશાવરી કરા પસીનો પાડીને રાત દિવસ એક ગણીને ઉદ્યોગ કરી દોલત મેળવી, તે તને આપી દીધી; તને પાળ્યો પરણાવ્યો, તેનો ઘડપણમાં શું આવો નતીજો આપીશ? ખેર. બેટા! તું મને ઘરમાંથી હાંકી નહીં કાઢ. હું જીવું ત્યાં સુધી તો ઘરનાં એકાદાં ખુણામાં મને પડી રહેવા દે. વિચાર કર મ્હારા વ્હાલા પુત્ર! મેં ત્હારે ખાતર કેટ કેટલી કષ્ટિ ખેંચી છે! હવે તો હું ત્હારેજ આશરે છું!"

ઝે ગશ્તે જેહાં ચું શવદ મર્દ પીર;
બ ફરઝંદ નાઝદ કે શુદ દસ્તગીર. (શાહનામુ.)

પુરૂષ જ્યારે આ દુનિયાંમાં જૈફ થાય છે ત્યારે પોતાના દિકરા ઉપરજ લાડ કરે છે, કેમકે તેનાજ આશરા સારૂ તે દિકરો તેનો હાથ ઝાલનારો હોય છે. આવી કાકલુદીથી પેટના દિકરાને લાગી તો આવ્યું, પરંતુ સ્ત્રીની હઠ આગળ તે નાચાર થઈ પડયો, અને બાપને કહે કે, તમારે ઘર બહાર નિકળવુંજ પડશે! ઘરડો બાપ જાર જાર આંખ પાણી ભરીને કહેવા લાગ્યો; "તું મ્હારો બેટોજ મને ઘડપણમાં નહીં પાળે, ઘરના એક ખુણામાં પણ પડયો રહેવા ન દે, તો પછી હું બીજાંઓ પાસે છતે ઘેરે આશરો માગવા કેમ જાઉં?" પરંતુ જ્યારે પોતાનાજ ઘરમાંથી ડોસાને નિકળી જવાનો વખતજ આવ્યો ત્યારે ખુદાની બંદગી કીધી, અને પ્રાર્થના કરી કે; "ગમે તે બની છે પણ હે ખુદા! મ્હારા આ નિમકહરામ બેટાને તું માફ કરજે!" આમ બોલી લાકડી લઇને, કકડતી ઠંડીમાં ઓઢવા સારૂ એકાદ જુનો ડગલો આપવા દીકરાને વિનંતિ કરી ચાલવા માંડયું. એટલામાં ઓરડામાંથી વહુ બોલી ઉઠી કે; "ડગલો બગલો કાંઈ મળશે નહીં, ચાલ્ગો જા હવે વહેલો!" આખરે બાયડી ન જાણે તેમ પેલા સપુતે (!) પોતાના ઘોડાને ઓઢાડવાનો એક રગ ડોસાને આપવાની પોતાના બચ્ચાને ઇસારત કીધી! આ સઘળી ધાંધળ તે ચકોર ચેકુશ પામી ગએલો હોવાથી બાપના તબેલામાં જઇને એક ઉંચામાં ઉંચો રગ લઇ આવ્યો, તેના બે ટુકડા કીધા, અને અરધો ટુકડો પોતાના મોટા બાવાના દિલ પર ફેંકયો. બાપડો ડોસો બધાંથીજ હિણાતો જોઈ બોલ્યો; "મને બધાંજ હિણે છે! બધાં તો મને હડસેલે છે, પણ આ પ્યારો મ્હારો પૌત્ર પણ મને અપમાન કરે છે! અરે પરમેશ્વર! જેવી ત્હારી ઇચ્છા! આ સંકટ

સમયે પ્રભુ, અમને તુજ વિણ કોણ સંભાળે ? બ્રહ્મા લીખીત સમું કર્મ, નહીં શક્તિ અવર કોઈની ચાલે!” કબીરજી કહી ગયા છે કે;

તાથેં કહિયે લોકાચાર, વેદ કતેબ કથે વહેવાર;
જારી બારી કરી આવે દેહા, મુવા પીછેં પ્રીતિ સ્નેહા.
જીવત પિતૃકો મારે ડંગા, મુવા પિતૃ લે ઘાલેં ગંગ;
જીવત પિતૃકું અન્ન ન ખિલાવે, મુવા પીછેં પિંડ ભરાવે.
જીવત પિતૃકું બોલે અપરાધ, મુવા પીછે દેહ સરાધ;
કહે કબીર મોહે અચરજ આવે, કૌવા ખાય પિતૃકયું પાવે!

ડોસાની દિલ પિગળાવનારી કાકલુદી સાંભળી ડોસાનો દિકરો પોતાના બુચાને ધમકાવવા લાગ્યો કે; “મેં તને હુકમ કર્યા પ્રમાણે તેં અમલ કેમ ન કર્યો ? આખો રગ કેમ ના આલ્યો ?” ત્યારે ચેકુશ બોલ્યો:-“પપા! મેં ભુલ તો કરી છે, પરંતુ મ્હારા મનમાં એક વિચાર આવ્યાથી મેં ભુલ કરી છે.. મે અરધો રગ તમારે માટે રહેવા દીધો છે, કે **તમોને પણ ઘડપણમાં મ્હારા મોટા બાવાની માફક એ ટુકડો કામ લાગે!”** જમાનો સૌને જેર કરે છે. દિકરા દિકરીનાં સંતાપેલાં મા બાપો! તમે એમજ સમજીને જીવ મોટો કરો, કે બચ્ચાં છે, હોય! પેટનાં બચ્ચાં આજે તો પીઠ પર લાત મારે છે, ને કાલે ઉઠીને પેટ પર પણ લાત મારશે. મન મોટું રાખજો, કે છોડાં કછોડાં થયાં, કાંઈ માય બાપથી કછોડાં થવાયું ? યાદ રાખજો કે તેમનાં બચ્ચાં દહાડે વારે તેમને તમારા કરતાં વધારે હેરાન કરશે. હવે જૂઓ. પેલા ચેકુશનો ઉપલો ઝટકો તે નિર્દય બેટાને એવો તો સચોટ લાગ્યો, કે તેણે એકદમ પોતાની બાયડીનેજ ઘર બહાર કાઢી મેલી, બાપના પગ ઉપર મસ્તક મૂકીને જાર જાર રડયો, અને બાપને હમેશાં તાબેદાર રહેવાનું વચન આપી પ્રભુની માફી માગી. આ ખરા બનેલા બનાવ ઉપરથી ધડો લેવો, કે જે બચ્ચાં પોતાના મા બાપની ઘડપણે સેવા ચાકરી કરતાં તો રહ્યાં પણ તેમને પીડે છે, તેઓને તેમનાં દિકરાં દિકરી પણ તેવાંજ નાફરમાન ને ડગાખોર નિવડે છે. અવાજો નથી તેની લાકડીને, છુપા માર ખાશો પિતાસે લડીને. બુરાંઓ સજા ને ભલાંઓ ઈનામો, કરો જેહવું તેવું અહિંઆંજ પામો! નાટકવાળાઓ ગાય છે કે

આહલે વફાસે દુન્યામેં બહેતર નહીં કોઇ,
કયા દુન્યાંકા હુએ દીકા ઉસે ડર નહીં કોઈ.
ઇનસાનમેં વફાસા હુએ જોહર નહીં કોઇ;
જીસમેં વફા હુએ ઉસકેસા તો નર નહીં કોઇ.

---

૨૦ મી આજ્ઞા.

પગનું ખાસડું પગમાંજ શોભે; માથે નહીં શોભે.

એક જર્મન પોર્ટરે પોતાના દિકરાને એટલુંજ શિખવી રાખ્યું હતું કે, "ગમે એમ થાય, જીવ જતો હોય તોપણ મ્હારી આજ્ઞા ત્હારે પાળવી. મ્હારો હુકમ નહીં માનીશ તો ત્હારો પ્રાણ લઈશ!" આ શિક્ષણ તેને બચપણથીજ સચોટ મળેલું હોવાથી એક દિવસે બે આગગાડી એક બીજાની સામેથી આવતી હતી, તે વેળાએ પેલો પોર્ટર એક ગાડીને એક પાટા ઉપર અને બીજીને બીજા પાટા ઉપર લાવવા માટે ખસેડવાનો હાથો લઇને ઉભો હતો. તેણે સામે જોયું તો પોતાનો પેલો દિકરો સામા પાટા ઉપર રમતો હતો. પોતાનું કામ પડતું મૂકીને દિકરાને બચાવવા જાય તો ગાડી ઉંધી વળી સઘળા ઉતારૂઓના જાન જાય, કેમકે બન્ને ગાડી અથડાઇ પડે છે! છોકરાને ખસેડવા ન જાય તો તે કચડાઈ જાય છે! એવું જોઇને તે બોલ્યો; "મ્હારો છોકરો મરી જશે તો કાંઈ ચિંતા નહીં, પરંતુ હજારો માણસને મરવા દઇશ નહીં, હું મ્હારી બન્ને ફરજ બજાવીશ!" આમ બોલી પાટો ખસેડવાનો ડાંડો પકડીને મોટા અવાજથી પોતાના છોકરાને હુકમ કીધો કે; "દિકરા! પાટાની વચમાં સૂઇ જા—પાટાની વચ્ચો વચમાં સૂઇ જા!" બાપની આજ્ઞા પાળવાનું શિક્ષણ તેને મળેલું હોવાથી તુર્તજ તે સુઇ ગયો, અને તુર્તજ તેના ઉપરથી ગાડી રડસડાટ ચાલી ગઇ, અને છોકરો બચી ગયો! મા બાપની આજ્ઞા પાળવાથી જીવ જતો પણ બચે છે. કુમળાં ઝાડને જેમ વાળીએ તેમ વળે છે; માટે દરેક બાપે જાણવું જોઇએ, કે બાળ વયથીજ બાળકોને લાડ લડાવવા કરતાં સદ્ગુણોથી વાળી રાખવાં; કાંકે બાળપણની છાપ ભુસાતીજ નથી. બાળપણમાં સંસારનું જેટલું શિક્ષણ બાળકો લે છે એટલું મોટપણે લેતાં નથી. માટે મા બાપોએ આખર અવસ્થામાં કહેણુસરનાં દિકરા દિકરી બનાવવાં હોય તો હમેશાં પગમાનું ખાસડું પગમાં રાખવું. ઉમરે પહોંચ્યા પછી મેળવેલી અક્કલ કરતાં ન્હાની ઉમરે મેળવેલું શિક્ષણ તેમના જીગરમાં ચોંટી રહે છે. પુત્રનું પાંચ વર્ષ સુધી લાલન પાલન કરવું, દશ વર્ષ સુધી કેળવણી આપવી, અને સોળ વર્ષનો થાય ત્યારથી તેની સાથે મિત્રની પેઠે વર્તવું. લાડ લડાવવાથી ઘણી હાનિ થાય છે, અને કડો ડોળો રાખી કેળવણી આપ્યાથી ઘણો લાભ થાય છે. માટે પુત્રને તો પાંચજ વર્ષ લાડ લડાવવા.

विद्यागमार्थं पुत्रस्य वृत्यर्थं यतते चयः ।
पुत्र सदा साधु शास्ति प्रीतिकृत सपिताऽनणा ॥

પ્રીતિ રાખનારો જે બાપ પોતાના પુત્રને વિદ્યાભ્યાસ કરાવવામાં તથા ધંધો રોજગાર શિખવવામાં મહેનત કરે અને સદા રૂડી શિખામણો આપે છે તે બાપ પોતાના પુત્રના કરજથી મુકત થય છે. વડીલોની આજ્ઞા નહીં માનતાં પોતાની મરજી મુજબ સ્વછંદપણે વર્તવું એ કાંઇ ખરી સ્વતંત્રતા નથી. બીજાને માથે પડયા વિના પોતાનાજ પરાક્રમ કે પુરૂષાર્થથી પ્રમાણિકપણે ઉદ્યોગ કરીને જાડો પાતળો રોટલો મેળવી પોતાનું, પોતાના કુટુંબનું, અને બને તો બીજાનું પણ પોષણ કરનારા પુત્રોજ સુખી ને સ્વતંત્ર ગણાય. મા બાપ, વડીલો, કે ડાહ્યા માણસોની આજ્ઞાનો અનાદર કરીને વર્તનારા પુત્રોને સ્વતંત્ર કહેવા કરતાં સ્વછંદી કહેવા જોઇએ. જે પુત્રો પોતાનાં મા બાપની અવગણના કરી તેમને દુઃખી કરે છે તેઓ મા બાપની સેવા બજાવવાનાં રૂણમાંથી મુકત થતા નથી. શાયરે

હમી ગુફ્ત હર કસ કે દર્દે પેદર;
બે જુઇઅદ અઝીં બદતર આયદ પેસર.

એમ કહ્યું છે કે; જે બેટો પોતાના બાપને દુઃખી કરે છે તે બેટાના ઉપર તેનાં છોકરાં તેથી પણ વધારે દુઃખો પાડી ખરાબી કરે છે. પાંદડાંનું પાલન કરનાર રસ જ્યાં સુધી ઝાડમાં સલામત હોય છે ત્યાં સુધી પાંદડાં તે ઝાડનાં સગાં વ્હાલાં થઇને વળગી રહે છે, પણ જેવો રસ ખૂટયો કે શિયાળાની કકડતી ઠંડીમાં ઝાડને નાગું ઉઘાડું થરથરતું મૂકીને પાંદડાં એક પછી એક ખરતાં જાય છે. એજ મુજબ મા બાપ પાસે માયા પુંજી હોય છે ત્યાં સૂધી તેમનો રસ નઠારાં દિકરાં ચુસ્યા કરે છે, પરંતુ જ્યારે મા બાપના ખીસાં ખાલી થવા લાગે છે ત્યારે દિકરા દિકરી જુદાં ઘર માંડવા તૈયાર થઇ જાય છે. મા બાપ જ્યારે ગરીબ હાલતમાં કે અશકિતમાં આવે છે ત્યારેજ ખરા સપુતો અને કપુતોની પરિક્ષા થાય છે. સુખી ને સંપીલો સંસાર, વગર સ્વાર્થે કે સ્વાર્થે મા બાપની જે ઘરમાં સેવા થતી હશે ત્યાંજ જણાશે.

સ્વાર્થકા સબ કોઇ સગા, જુગ સારાહી જાસ;
જો જાકે હીરદે બસેં, સો તાહીકે પાસ. (કબીરવાણી.)

આ સંસાર સઘળો સ્વાર્થિ છે. સૌ કોઈ પોતાના સ્વાર્થ માટે સગાં વ્હાલાં થાય છે, ને સ્નેહી કહેવાડે છે, પણ જે કોઇ પોતાનો સ્વાર્થ સાધ્યા વગર સગાં સંબંધી થઈ દુઃખની વેળાએ અંગી થઈ મદદ કરે તેમનોજ પ્યાર તે ખરો પ્યાર છે. કબીરજી વળી કહે છે કે;

સુખકે સંગ હય સ્વાર્થી, દુઃખમેં રહે જો દૂર;
કહે કબીર પરમારથી, દુઃખ સુખ સદા હજૂર.

મતલબી લોકો આપણાં ચાલતાં ચલણમાં અને સુખની વખતે પાસે આવીને એકઠાં મળે છે, ને સંકટની વેળાએ દુર નાસે છે, પરંતુ જે કોઇ પરમાર્થી હોય તે તો આપણાં સુખ કે દુઃખ બન્ને પ્રસંગે આપણને વળગી રહીને સહાય કરે ને ઉલટાં દુઃખને વખ્તેજ વધારે મદદ કરે છે. સચિવ વિનાનું રાજ્ય, હથિયાર વિનાનું લશ્કર, આંખ વિનાનું મુખ, વાદળાં વિનાનો વર્ષાદ, દાન વિનાનો ધનવાન, ઘી વિનાનું ભોજન, શીળ વગરની પત્નિ, સ્નેહ વિનાનો સુત, પ્રતાપ વગરનો રાજા, ભક્તિ વિનાનો ચેલો, ધર્મ વિનાનો પુરૂષ, તેમ સંપ વિનાનો સંસાર, અને આજ્ઞા વિનાનો પુત્ર સારોએ લાગતો નથી, ને વખણાતોએ નથી. કેટલાક પુત્રો આ જમાનામાં જોવામાં આવ્યા છે, કે મા બાપે કેળવી શિખવીને મોટે ઓધ્ધે ઠેકાણે પાડયા પછી, હજાર બારસોનો પગાર થયા પછી, માને આટો દળીને પોષણ કરતી જાણે છે તોએ દયા કરતા નથી. બાપને મોએદી કરતો જોઇને તેનાથી દૂર રહે છે. બાવા કીનખાબની ટોપી પહેરી સદરા લેંગા ઉપર બેસીને ભણુતા હોય તેથી સરજ્યન દિકરાને ખરાબ લાગે છે, કે ઘરે તો નેકટાઇ કૉલરવાળા એટીકેટુઓ ભલા ભલા મુલાકાતે આવે છે, તે જોઇને દિકરો અસલી જુના જમાનાના ખખ મા બાપોને હણીને તજી બેસે છે! થૂ તુમારે મુહપે દુશમન દીન ઔર ઈમાનકે; ઇતને જલદી ફંદમેં આ જાતે હો શયતાનકે!

નાની વયથી છોરૂનો, નીતિશું વાળો લક્ષ;
શાણું માત પિતા તણો, એજ રૂડો છે પક્ષ.
એજ રૂડો છે પક્ષ; સ્વાર્થ પરમારથ કરવા,
કરવા જીવનું હીત, વળી ભવસાગર તરવા.
પઢે મણી પ્રભુરામ, ઉરે જો શિશુ ઉછંકળ,
માત તાતને મળે, ખચિત અપ કીર્તિનું ફળ. (કવિ મણિરામ.)

માબાપની—સેવા.

(૯)

"Children, ay, for sooth,
They bring their own love with them when they come;
But if they come not there is peace and rest."

Ingelow.

૨૧ મી આજ્ઞા.

સદ્‌ગુણી અંતઃકરણ એજ આ જેહાનનું બેહેસ્ત છે.

ઈ. સ. ૧૭૮૩માં ન્યુયોર્કમાં ભારે ભુખમરો ચાલી સંકટ ફેલાયું ત્યારે એક ઘરડાં ડોસા ડોસીને અન્ન રાંધવાને બળતણ પણ મળી ન શકયું. આથી તેમની એક બેટી અફસોસ કરતી કાંઈ પણ જોખમે મા બાપનાં દુઃખડાં ટાળવાની યુક્તિ શોધવા લાગી. એવામાં તેણીએ એક દાંતના ડોકટરની જાહેર ખબર વાંચી, કે જે કોઇ પોતાના ઉપરના અને હેઠળના ચાર દાંત મને કાઢી લેવા દેશે, તેને ૧૦ ગીની આપવામાં આવશે. આ ખબર વાંચીને તે ડેન્ટીસ્ટને ત્યાં આ છોડી દોડી ગઇ, અને પોતાના દાંતો પાડી લઈ ઝટ ૧૦ ગીની આપવા ડોકટરને અરજ કરી. જવાન ખુબસુરત અબળાને આ પ્રમાણે પોતાના દાંત તુર્ત પડાવવાની એવી તે શી ભિડાતી પડી હશે, તે વિષે તેણીને પુછતાં તે બોલી; “મ્હારાં ઘરડાં મા બાપ ભૂખમરાથી ટવળે છે, તેમનાં દુઃખ ઓછાં કરવા સારૂ હું મ્હારા દાંતનું દુઃખ સહન કરવા તૈયાર છું, માટે ડૉકટર જલ્દી કરો!” ડોકટરે આ દુઃખી પણ મા બાપની નિમકહલાલ છોડી ઉપર દયા લાવી દાંત પાડયા વગર ઝટ ૧૦ ગીની કાઢી આપી કહ્યું; “છોડી! ત્હારા જેવીજ પુત્રીઓ સર્વ દુઃખી માત પિતાને પેટે પેદા પડજો!”

ચું ફરઝંદ બાશદ બ આઇનો ફર;
ગેરામી બ દીલ બર ચે માદે ચે નર.

જ્યારે પેટનું બચ્ચું આવી રીતભાત અને દીકરાંના દરજ્જાનું હોય ત્યારે મા બાપના દિલમાં તે અતિ વ્હાલું લાગે છે, પછી તે દીકરો હોય તો શું ને દિકરી હોય તો શું? જુનાં ને ઘરડાં મા બાપ અશકત થાય ત્યારેજ દિકરાં દિકરીની પરિક્ષા થાય. ફ્રેન્ચ કવિ ચાર્લસ બોડલેર હંમેશાં એકની એક જુની ટોપી પહેરતો હતો. લાગત બહુ વર્ષ લગી જે ને તે ઘસાઇ પિસાઇ રહેલી ટોપી પહેરવાથી કંગાલ ભિખારી જેવો દેખાતો હતો. તેનો એક દોસ્ત ટોપીના બેડોળ પણા માટે વારંવાર બોડલેરનું ધ્યાન ખેંચતો, પણ તે કોઇને ગણકારતો નહીં. આ નામાંકિત ટોપીને લીધે રસ્તે શેરીએ લોકો તેની ઠાઠા ઠીઠી કરતાં હોવાથી તેની સાથે ફરતાં હરતાં પણ તેના મિત્રનેજ નહીં પણ તેના પેટનાં દિકરાં દિકરીને પણ શરમ લાગવા માંડી. એક દિવસે તેના મિત્રે તેના બેટા દેખતાં કવિને ધમકી આપી, કે જો તું ટોપી બદલીશ નહીં તો અમો સંધાં ત્હારી જોડે બહાર ફરીશું નહીં. બોડલેર બોલ્યો; “એ જુની ટોપી હું બદલીશ નહીં. એ ટોપી જુઠા

દોસ્તોને અને નાફરમાન બેટા બેટીઓને હાંકી કાઢે છે. ત્હારા જેવા ઘણા ખોટા સંગીઓ તથા અંગીઓને દુર કીધા છે તે એ ટોપીએજ. ત્હારી ને મ્હારાં ફરઝંદોની નિમકહલાલીની પરિક્ષા કરવાની કસોટી તે આ ટોપીજ છે ! જુના મા બાપ થયાં તેમને બદલી નાંખવાનો દુન્યાનો રવૈયો છે કે શું ? અત્તરની ખુબી તો કહેશે અત્તાર; પરખશે સિપાહ ઢાલ સમશીર કટાર. જે મા બાપને તેમનાં બચ્ચાંએ ઠારવ્યાં નહીં તે કેઠે પણ ઠરતાં નથી. તેમજ જે બચ્ચાંને મા બાપે છારવ્યાં નહીં તે કેઠે પણ છારવાતાં નથી. સુખનું સ્થળ તે તો તાબેદારી વાળું શાંતિ સંપવાળું ઘરજ છે. મગર જે ઘરમાં સુલેહ, સંપ, ને પરસ્પર પ્રેમ ઉભરાયા કરતો હોય તેજ ઘર શાંતિનું સ્થળ છે. પૈસે મહેલ બાંધ્યે, પૈસે વાડી બંગલા કર્યે, પરંતુ જેમાં પરસ્પરનો પ્યાર વસતો ના હોય, તેમને હવેલી, બંગલા, કે મહેલનું નામ છાજતુંજ નથી. જે ઝુંપડીમાં મા બાપ પોતાનાં છોકરાં બચ્ચાં સાથે પ્રેમથી ને તાબેદારીથી રહેતાં હોય તેજ બંગલો કે હવેલી છે, અને સ્વર્ગ પણ તેજ છે. દીકરાં દીકરી તો તાબેદાર, પ્રેમાળ, અને મા બાપ વખાં હોય તોજ અવતરેલાં ભલાં, નહીં તો પેટે પેદા નહીંજ પડે તે ભલું, અથવા જન્મીને મૂવેલાં ભલાં. કહ્યું છે, કે આઠ હાથીઓએ આ પૃથિવનો ભાર ઉંચકી રાખ્યો છે, તેઓ એટલો બધો ભાર ખુશીથી સહન કરેછે, પરંતુ નીમકહરામ ને નાફરમાન માય-મારૂ કે બાપ-બડફાટુ બેટા બેટીઓનો સો સવાસો શેરનો ભાર પણ તેમનાથી ઉંચકી શકાતો નથી. રાજા ચાલ્સ બીજાનો દીકરો જેમ્સ ડ્યુક ઓફ મોનમથ ઘણો રૂપાળો હતો, પરંતુ ઘણો હુલ્લડ અને પ્રીતને અંગીઝ નિવડી બાપની સામે થયો ત્યારે બાપ બોલ્યો કે; "અહિંજ મને દોજખનો અનુભવ થયો, દોજખ કાંઇ બીજું નથી !" માટે કવેત કહ્યું છે કે;

બેટા નાલાયક તજો, તજો સ્વાર્થી યાર;
નિર્મોહી માતા તજો, તજો નિલજ્જી નાર.
તજો નિલજ્જી નાર, તજો સન્યાસી કામી;
બેટી નમક-હરામ તજો, તજો અન્યાયી સ્વામી.
ગુરૂ લાલચી તજો, તજો ચેલા અલસેટા,
પિતા અધર્મી તજો, તજો નાલાયક બેટા.

અગ્નિ જવાળાને પાણી બુઝાવેછે, પણ જ્યારે પાણીજ બાળે ત્યારે તે જવાળા કેમ બુઝાય ? અંધારાંનું સૂર્ય નિવારણ કરે છે, પણ જ્યારે સૂર્યજ અંધારૂં કરે ત્યારે પછી કેમ સૂઝે ? ઝેરને અમૃત ઉતારે છે, પણ અમૃતજ જ્યાં માર મારે ત્યાં કોણ વારી શકે ? તાપને મટાડી ચંદ્ર ટાઢક પમાડે છે, પણ જ્યારે ચંદ્રજ તપે તો પછી તે તાપને કોણ ટાળનાર છે? મેઘ મંડળ

આ જગતને જીવાડે છે, પણ જ્યારે મેઘજ ના વરસે તો પછી જગત્ કેમ જીવશે ? તેમજ ઘડપણે સેવા ચાકરી કરવાને કામ લાગશે એમ જાણી જે બચ્ચાં પાછળ તન મન ને ધન મા બાપે ખરચી નાખ્યાં, તેજ બચ્ચાં નાફરમાન ને નિમકહરામ નિવડે તો પછી મા બાપથી કેમ જીવાય ? મા બાપ અશક્ત ને જુના થયાં માટે શું તેમને તજી દેવાં ! જેમ્સ રાજાને વારંવાર પોતાનાં જુનાં બૂટ મંગાવવાની ટેવ હતી. તે કહેતો કે, "મ્હારા પગને જુનાં બુટ ઘણાં બંધબેસ્તાં ને સુખદાયક લાગે છે !" દુન્યામાં સૌથી મોટામાં મોટું દુઃખ એજ છે, કે જેમના ઉપર આપણે સઘળો આધાર ને વિશ્વાસ મૂકયો હોય તેજ જો બેવફા થાય. એટલા વાસ્તે દરેક જરથોસ્તી આતસની નિયાએશ ભણતાં વારંવાર પ્રાર્થના કરે છે કે;

"તુથ્રુષામ્ આસ્નામ્ ફ્રઝન્તીમ, કર્ષે-રાઝામ, વ્યાખનામ, હામ-રઓધામ હવાપામ, આંઝો બૂજિમ, હવીરામ યા મે ફ્રાધયાત ન્માનેમ્ચ, વીસેમ્ચ, ઝંતૂમ્ચ દખ્યુમ્ચ, દંઘહુ સસ્તીમ્ચ." ઓ અહુરમઝદના આતશ ! તું મને એવું ફરઝંદ આપ, કે જે મ્હારૂં પોષણ કરનારૂં, જાતિ અકકલવાળું, હફત કેશવર જમીન ઉપર સત્તા ચલાવનારૂં, અનજુમનમાં બેસનારૂં, ઉધરભાવવાળું, સારી આબરૂ દરકારવાળું, સંકટમાંથી અમારો છુટકારો કરનારૂં, પહેલવાનના જેવું બળવાન, અને જે ફરઝંદ મ્હારાં ઘરને, મ્હારાં ખાંદાંનને, મ્હારા કસ્બાને મ્હારા દેશને, તથા મ્હારા દેશના ધર્મની સેવા બજાવી સૌને આબાદ કરે ! પરંતુ જે ફરઝંદ મા બાપની સેવા બજાવી જાણતાં નથી તે કોઈ પણ સેવા બજાવવાને નાલાયક છે. દેશ—સેવા કે જન—સેવા બજાવવાને તે અધિકારી થતાં નથી. કુલકો દીપક પુત્ર હય, મૂખકો દીપક પાન; ઘરકો દીપક અસતરી, ધડકો દીપક પ્રાણ. શિરના કીડા શિરને ફોડે એવા પુત્ર પેદા પડશોજ ના, પણ પ્રાણ ફોડવાની મા બાપની આજ્ઞા થાય ત્યારે તાબેદારીથી કહે કે,

ગર કુશી વર જર્મ બખશી, દસ્તો સર આસ્તાન;
બન્દેશ ફરમાં ચે બાશદ, હરચે ફરમાઇ બરઆન.

હે પિતાજી ! આપ મારો કે ક્ષમા કરો પણ મ્હારૂં માથું અને હાથ તો આપના ઉંબર ઉપરજ મૂકયા છે, દાસની આજ્ઞા શું હોય ! આપ જેવી આજ્ઞા આપો તેવુંજ હું વર્તન કરીશ.

मित्रद्रोहि कृतघ्नश्च, तथा विश्वास घातक ।
त्रयस्ते नरकंयांति, याव चंद्र दिवाकरौ ॥

મિત્રનો છળ કરનારો, અનેક ઉપકારો કરનારાં સુરબીઓનું ભુંડું કરનારો, ને વિશ્વાસઘાતી નાફરમાન, એ ત્રણે જણ સૂર્ય ચંદ્ર તપે છે ત્યાં સુધી નરક

માંજ પડીને સબડયાં કરે છે. જે દિકરાં દિકરી મા બાપ સાથે આ જન્મમાં બેવફાઇ કરી ગયાં છે તેઓ કયાં જીવતાં રહ્યાં છે? તેઓ મરી ગયાં પણ કોઈ સાથે ભલાઇ કરી ગયાં નહીં. વે કહાં જીતે રહે, જો બેવફાઈ કર ગયે; મર ગએ આખર ન કીસે, આસનાઇ કર ગએ. બાપ સમાન બગીચો કયાં છે? ને માતા જેવો મેવો; સુખ ચાહવો બેઉ જગતૂનાં, તો તન મનથી તે સેવો. તમે શોખને ખાતર પંખીઓ ને જનાવરો પાળો છો તો શું તમારાં મા બાપને શોખને ખાતર **પણ નહીં પાળો! અબજો અબજ ટનનો બોજો આ ધરતી મુગે મોંઢે સહન કરે** છે તોએ તેને ઝાઝો બોજો જણાતો નથી, પરંતુ નિમકહરામ દિકરા દિકરીનો બોજો તેણીને ઘણો ભારી લાગે છે. એવાં બેવફા ફરઝંદ વિષે,

મૃદંગ કહે ધિક હય, ધિક હય; તબ તાલ કહે કિનકું કિનકું?
જબ હાથ પસારી કહે ગુણિકા, ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું-ઇનકું!

એવાં નાફરમાન દિકરાંઓ વિષે મુરદંગ ધિક્કાર નાંખીને ધિક ધિક અવાજો કરે છે, ને તબલાં કોને-કોને? એવા જ્યારે અવાજ કરે છે ત્યારે ગાનારી ગુણિકા આંગળી બતાવીને નીમકહરામ બેટા બેટીઓને બતાવે છે. **મેરી ડી મેડી** સીસ કેટલી કેટલી રાણીઓની અને કેટ કેટલા રાજાઓની માતા હતી, છતાં કોલોનનાં એક કાતરિયાં ઉપર ભુખે પ્યાસે ઘાસનાં બિછાનામાં એકલી મરણ પામી તોએ તેના દિકરા ફ્રાન્સના રાજા લુઇ ૧૩ માએ તેણીને આંખીને જોઇ પણ નો'તી, અને છેલ્લે સરવાળે લુઇને ફોકે ફોક રડવું પડયું હતું. હવે પિતાનો પ્રેમ તો જુઓ, કે દિલ્લીનો બાદશાહ હુમાયું મરણ ખાટલે પડયો ત્યારે તેના પિતા બાબરે અલ્લાતાલાને એવી ઇચ્છા જણાવી કે; "હે અલ્લા! હુમાયુંની ખાટલી ઉપર મને સુવાડ, ને મ્હારા દિકરાને જીવતો કર!" બાપના દીલની ઇચ્છા પરમેશ્વરે પાર પાડી. બાબર મરવા સુતો ને બેટો ટટાર થયો. મા બાપના આશિર્વાદ પણ ફળે ને હાય કે શ્રાપ પણ નડે, માટે સેવા કરો તો મા બાપની; આજ્ઞા પાળો તો મા બાપની.

ચુનીન ગુફત દીન આવરે તાઝેયાં, કે બેશ્મે પેદર જાનત આદર ઝેયાં.
પેદર કસ પેસર હીચ નાખુશ શુદસ્ત, બેદાન કાં પેસર તેઃઅમો ખારે બદસ્ત.
મ આઝાર હરગીઝ રવાને પેદર, અગર ચંદ બજ્જુ રંજત આયદ બસર. (શાહનામું)

આરબ લોકોના પેગંબરનું એવું ફરમાન છે, કે હે બેટા! ત્હારા **બાપની હાય ત્હારા જીવને નુકશાન પુગાડશે. જો એક બાપ પોતાના પુત્રથી નારાજ થયો હોય તો તું નક્કી માનજે કે તે પુત્ર જેવું એક ભુંડું ફળ છે, તેવુંજ તેનું બીજ પણ કડવુંજ નિપજશે. જો ત્હારા પિતાશ્રીથી ત્હારા ઉપર ગમે એવું પણ દુઃખ પાડવામાં આવે તોએ તું તેના જીવને સંતાપી રંજીદા ના કરતો! બાપની**

ચાલ સામે ના જોતો પણ તેના હાલ સામે જોજે. તોખમ તજે ન તોખમી, નેક તજે ન ખ્વાસ; ભાગે પણ કૂવો જૂઓ, બુજવે સઉની પ્યાસ. માટે જન્મ લૈ જગતમાં બજાવો ફરજ; બુરી બસ બદીના બની બેગરજ. ગમે એવાં નાલાયક દિકરાં દિકરી હશે તોએ તેમનાં બચ્ચાંને દુઃખી થએલાં જોવા ચાહતાં નથી. પરંતુ દીકરાંઓ તો ગરજ સરી કે મા બાપ તરફની ફરજ ભુલી જાય છે. હેત નકામું હંસનું, પીડ પડવે ઉડ જાય; સચ્ચી પ્રીત તો લીલ તણી, જળ સંગાત સુકાય. ઇંગ્લંડના રાજા હેનરી અને મેટીલ્ડાને પેટે એક પૂરો બેટો વિલ્યમ પેદા પડયો હતો. તે વહાણની ભયંકર સફરે જવા નિસર્યો ત્યારે મા બાપે હાલ તુર્ત નહીં જવા તેને સલાહ આપી. સલાહ માનવા વિના તે સફરે ગયો ને ડુબી ગયો. આ સમાચાર સાંભળી તેનો બાપ એટલો તો ગમમાં ગીરફતાર રહ્યો, કે તે આખી જીંદગી સૂધી કદી પણ હસ્યોજ નહીં! મા બાપને ગમે એવાં કફોડાં બેટા બેટીનું લાગ્યા વગર રહેતું નથી. ટુંકમાં, એટલુંજ જણાવું છું કે, હે બેટા બેટીઓ!

તમારાથી બની શકે તેટલું મા બાપનું ભલું કરો!
તમારાથી બની શકે તેટલાં સાધનથી મા બાપની સેવા કરો!
તમારાથી બની શકે તેટલી રીતે મા બાપની ચાકરી કરો!
તમારાથી બની શકે તેટલા સ્થળમાં મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવો!
તમારાથી બની શકે તેટલા વખત સુધી મા બાપને નીમકહલાલ રહો!
તમારાથી બની શકે તેટલી સંખ્યામાં માબાપના ઉપકારનો બદલો વાળો!
તમારાથી બની શકે ત્યાં સૂધી મા બાપને વફાદાર ને તાબેદાર રહો!

ગુલશનમેં બુલબુલોંકા તરાના બદલ ગયા, વોહ ચૌકીયાં બદલ ગઇ, થાના બદલ ગયા.
બદલ જો બેટા બાપસે ઉસકે અસરસે આજ, મેહફીલમેં મેરે સાજસે ગાના બદલ ગયા.
કયું હય તુઝે તાજુબ? મતલબ હય તમાશા, મતલબહી કર રહા હય એ ઇન્કેલાબ અયસા!

---

૨૨ મી આજ્ઞા.

મ્હારી માતાની આજ્ઞા હું કબરમાંથી પણ સાંભળું છું!

" That duties must not be pressed nor beaten out of us, as the waters came out of the rock when Moses smote it with his rod; but must freely drop from us, as myrrh from the tree, or honey from the comb."

નવાં વરસને દહાડે ઇશ્વર સ્મરણ કરીને તમે પહેલાં કોને પગે પડશો ? પ્રથમ કોને નમશો ? તમે કોની સાથે પહેલી હમાજોર લેશો ? તમે પરસ્પર પહેલું કોને સાલ મુબારક ઇચ્છશો ? માયાળુ માજીને અને વ્હાલા પિતાજીને. દહાડે વારે આપણાં છોકરાં આપણી સેવા ચાકરી ઉઠાવનારાં થાય, આપણને માન આપે, તેટલા માટે તેઓને ભલાં થવાનું શિક્ષણ માયાળુ સ્વભાવ રાખીને મા બાપે આપવાની જરૂર છે. તેમજ બચ્ચાંને સારાં કરવા થકી મા બાપે પોતે પ્રથમ સારાં શુદ્ધ અને નિરાભિમાની થવું જોઇએ. આપણે અનુભવથી જાણયે છિયે, કે નઠારાં મા બાપ પણ પોતાનાં છોકરાં સારાં નિવડે એવુંજ ઇચ્છે છે. પોતે સારાં ન હોય તોયે પોતાના બચ્ચાં પણ સારાં ન નિવડે એવું માબાપો ચ્હાતાં નથી. જુઠાં મા બાપ પોતાના છોડુ સાચાં નિવડે એવુંજ માંગે છે. દારૂડયાં કે જુગારી કિંવા રંડીબાજ માત પિતા હશે તેઓ પણ પોતાનાં દિકરા દિકરી તો મિતાહારી, સદાચરણી, અને બ્રહ્મચર્ય પાળનારાંજ નિવડવાની આશા રાખે છે. ઝાડનો રસ ચુસી લેનારથી ઝાડ નરૂં ચુસાઇ જાય છે, તો પણ પોતાનું ધાવણ ધાવેલાના પ્રેમમાં તે પાછું પ્રફુલ્લિત થાય છે, કેમકે તેજ ધાવનાર તે ઝાડને તાપના દહાડામાં પાણી પાવાની કાળજી રાખે છે. તેજ પ્રમાણે માતાનું તત્વ ધાવેલા પુત્ર ઘડપણ જેવા અતિ તાપિત દિવસોમાં તેને અન્ન પાણી આળશે એ ઉમેદથી પોતે પાઈ દીધેલાં દુધ માટે પ્રફુલ્લિત થાય છે. જે દીકરો તાબેદાર ને ડાહ્યો હોય તેનો બાપ આનંદી દેખાય છે. એટલા માટે વડાં મા બાપના સફેદ બાલ તરફ નજર રાખીને તેમનો મલાજો અને અદબ રાખવાથી ઘણોજ વૃદ્ધ અને ઘણોજ વડો કિરતાર તમારા ઉપર પોતાની પસંદગી ઉતારશે. જેઓ વડીલોનું માન નહીં સાચવે તેઓ લાયકીવાળાં ગણાતાં નથી. તેઓને ઉઠી ઉભાં થઇ ઇજ્જત આપવી, તેમને બેસવા માટે પહેલે જગા કરી આપવી, તેમના સાથે વિવેક ને નમ્રતાથી વાતો કરવી, દરેક રીતના સલુક વાપરવાં, તેમના પ્રત્યે અવિવેક કે બેઅદબી નહીં કરવી, તેમની સામા દાંત કાઢીને હસવું નહીં, અને તેમના મોભા દરજ્જાને છાજતી ચાલ ચલાવવી, એ બધાં સપુતનાં લક્ષણો છે. આમ છતાં જે દિકરો પોતાના મા બાપ પ્રત્યે નઠારી ચાલ ચલાવે છે તે પોતે ઘડપણમાં તેવોજ નતીજો પામે છે. જે પથારી ઉપર પોતે રાતે સુવાનો છે તેજ પથારી ઉપર તે દિવસે પાણી છાંટતો કહેવાય છે. કિયાં બેટા બેટીઓને તમે એવાં દીઠાં છે, કે જેમણે પોતાનાં મા બાપને રંજાડયાં છતાં તેમને તેમનાં બચ્ચાંઓએ રંજાડયાં નથી ? કિયાં નાફરમાન નાલાયક ને નિમકહરામ બ્યારને તમે ખુદાતાલાના તરફથી શિક્ષા પામેલાં નથી દીઠાં ? એટલા માટે હે વાંચક ભાઇઓ ! આજે તમારાથી જે કસુર ને નાફરમાની તમારા પિતાજી તરફ થઈ છે તેને માટે ઝટ ઉઠો ને તેમના પગ પર માથું મૂકીને માફી માગો. હે બ્હેનો

તમે પણ હમણાજ ઉઠોની, અને હમણાજ દરગુજરી ચાહોની! હે દિકરા! તું બાપનો તાબેદાર થા, કે બીજાઓ આગળ હું સરફરાઝી લઉં. હે બેટા! તું મા બાપની સેવા ઉઠાવનારો નિવડે તો હું મ્હારા શેઠને છાતી ઠોકીને કહી શકું કે; "જેનો દિકરો તાબેદાર છે તેનો હું બાપ થાઉં છું!" માટે હે દિકરા તું ડાહ્યો ને શાણુ સલુકનો થાય તો ત્હારા બાપ થતાના જીગરને કેવી ટાઢક થશે! આતમા કેટલો ખુશનુમા ને ખુશનુદ થશે! નહીં તો "A foolish son is the calamity of his father." નઠારો છોકરો તેના બાપની એક મોટામાં મોટી આફ્ત છે.

ટુંકમાં, બચ્ચાં વિષે માયાળુભાવ અને વ્હાલ કુદ્રતની પ્રેરણાનું કારણ છે; જેથી તેમની કસુરને પણ નહીં ગણકારતાં ઘણાં મા બાપો તેમને ઇજ્જત આપીને પોતે ઇજ્જત લેવાનો માર્ગ કરે છે. એકવાર ઇંગ્લંડના રાજા ચાર્લ્સ ૨ જાએ વિલ્યમ પેનને જ્યારે ઠપકો દેવાનો હતો, અને પોતાને તેના તરફથી ઇજ્જત જોઇતી હતી, ત્યારે જે ઉમદા અખતરો તેણે અજમાવ્યો હતો, તે દરેક માબાપે પોતે પોતાનાં બચ્ચાં જોડે અજમાવવાની ભલામણ કરી શકાશે. એક પ્રસંગે રાજા ચાર્લ્સની દરબારમાં પોતાને માથેની ટોપ ઉતાર્યા વિના વિલ્યમ પેન ગયો હતો, ત્યારે રાજાએ સભ્યતાથી તેને કહ્યું:—"પ્યારા સાહેબ! આ દરબારનો એવો નિયમ છે, કે માત્ર એકજ પુરૂષ આ દરબારમાં કેવળ ઢંકાયલો રહી શકે, એટલા સારૂ હુંજ પોતે મ્હારી ટોપી ઉતારી નાંખું છું!" આમ બોલી તુર્ત ટોપી માથા ઉપરથી ઉતારતાંજ પેનને ખેજાલત લાગી, તેણે તુર્ત ટોપી ઉતારી, અને રાજાને સર્વદા માન આપવા લાગ્યો. માબાપે છોકરાં તરફથી માન મેળવવામાં પહેલો પ્રયોગ માયાળુપણાનો છે, અને તેનાથી કામ ના સરે ત્યારે બીજે મરતબે તેમને ચમકાવીને રસ્તે ઠેકાણે લાવવાનો પ્રયોગ ઉત્તમ છે. વખતસર ચમકાવશો નહીં, તો કવખતે કછોડાં છોડાં તમને ચમકાવશે. એક ફકીરે ભિક્ષા માંગીને પૈસાનો સારો જમાવ કીધો હતો, પરંતુ તેને પેટે દિકરો નહીં હતો. એવામાં ખુદાની ફજલથી તેની ઓરતને હમેલ રહ્યા. ફકીરે ખુદા આગળ બંદગી કીધી કે; "હે માલેક! મ્હને જો તું છોકરાની નવાજેશ કરશે તો હું બદન ઉપરની ખીલ્ડી રહેવા દઇ જે કાંઈ માલ મતા છે તે સઘળી મ્હારા ફકીક કુકરા ભાઇબંધોને ખવાડી દઇશ!" ખુદાએ તેની અરજ વાંચી. તેને ત્યાં પુત્ર અવતર્યો, અને તેણે આપેલાં વચન પ્રમાણે તેણે સર્વસ્વ ફકીર કુકરાને ખવાડી દીધું. પછી સેખ શાદી કહે છે, કે જ્યારે હું શામ શહેરની સફરથી પાછો ફર્યો ત્યારે મને જણાવવામાં આવ્યું કે બાપડો તે ફકીર તો કેદખાનામાં હાથે પગે બેડી સાથે સબડે છે! મેં પુછ્યું કે એમ કેમ? ત્યારે મને કહેવામાં આવ્યું કે; "એનો દિકરો નઠારો નિકળ્યો, દારૂ પી છાકટો થયો, ને એક નિર્દોષ માણસનું ખુન કરવા માટે તેને ફાંસી

દઈ તેના બાપે તેને સારી કેળવણી નહીં આપવા માટે તેને બંદીખાને નાખવામાં આવ્યો છે!" ત્યારે મેં કહ્યું કે; "એમાં કોઇનો વાંક નથી, ફકીરનોજ દોષ છે, કે હાથે કરીને તેણેજ એવી બલા પરમેશ્વર પાસે માંગી લીધી, અને વળી પુત્ર પેદા થયો તો તેને સારી કેળવણી કેમ ન આપી?"

ઝનાને બારદાર અએ મર્દે હુશીયાર;
અગર વકતે વેલાદત માર જાયંદ,
અઝાં બેહતર બ નઝદીકે ખેરદમંદ;
કે ફર્ઝંદાંને ના હમવાર જાયંદ."

અલ્યા હુશિયાર પુરૂષ! ત્હારી સ્ત્રી નઠારાં બદકાર છોકરાં જણે તેના કરતાં તો તેણી સાપ જણે તેનેજ ડાહ્યા લોકો ભલું ગણે છે.

ઈરાનના બાદશાહ બેહરામગુર માટે ઇતિહાસમાં લેખ લખાયેલો છે કે; એક રાત્રે તેના પિતા યઝદેઝર્દની દરબારમાં ઉભો રહેતાં રહેતાં તે એટલો તો થાકી ગયો હતો, કે તેણે ઉભે ઉભેજ ઉંઘનો એક ઝોકો ખાધો. આટલીજ બેઅદબીને ખાતર બાપે તેને કેદખાનામાં થોડો વખત સૂધી રાખીને સજા કીધી, કે આજે રાજપુત્ર પોતાના બાપની બેઅદબી કરે છે તો કાલ ઉઠીને આખી ઈરાની રૈયત બેઅદબ થઇ પડશે. ફીદુરશી શાયરે પણ નાફરમાન બેટા બેટીઓ માટે એજ ઉપાયને વખાણ્યો છે, અને કહ્યું છે કે;

"સેયહ માર ચું સર બર આરદ બે કુબ;
ઝે સુરાખ પીચાન શવદ સુએ ચુબ."

જયારે કાળો સાપ પોતાના સુરાખમાંથી બહાર આવીને ડાકું ભરવા સારૂ માથું ઉંચકે, ત્યારે તો લાકડીએ કરીને તેનું મસ્તક ભાંગવુંજ સજાવર છે. મનુષ્ય લેખે જન્મ ધારણ કરવો એ કાંઇ જેવી તેવી વાત નથી. તેમાં પણ ઘણાં વર્ષ જીવતાં રહેવું એ મોટી વાત છે; અને વળી તે જીવન, મા બાપ જીવતાં હોય ને ગુજારવું એ તો બહુજ દુર્લભ છે. અને તેઓમાં વળી ઉત્તમ વાત તો એ છે, કે મા બાપની શિખામણો સાંભળવાનો મોકકો જેને મળે તે તો વધુ ભાગ્યશાળીનાજ બખ્તમાં હોય છે. મગર તેજ માણસે સર્વોત્તમ જન્મ લીધેલો કહેવાય, કે જેને મા બાપની સેવા ચાકરી ઉઠાવી, શુખરૂ રહી, મોટાંમાં મોટાં દેણુમાંથી છૂટવાનો ઉત્તમ પ્રસંગ મળે, એટલા માટે મા બાપની સેવા બજાવવાનો ઉપાય મુર્ખ દિકરા દિકરીને છેવટે સુઝે છે, પરંતુ ડાહ્યાં દિકરાંઓને તો તે ઉપાય પ્રારંભથીજ સુઝે છે. જે પોતાનાં સારાં આચરણ વડે પોતાનાં મા બાપને પ્રસન્ન કરે તેજ ખરાં દિકરા દિકરી. જેણી પોતાના માટીનું સારૂં માંગે તેજ સ્ત્રી. અને જે ચઢતી કે પડતીમાં સમતોલ રહે એજ મિત્ર. સ્ત્રીએ જે ભાવ ભક્તિ પોતાના પતિ પ્રત્યે બતા-

વવાની છે, તેવીજ પુત્ર પુત્રી પ્રત્યે પ્રમાણુસર બતાવવાની છે. એક તરફ ઠંડો ને બીજી ગમ ગરમ ભાવ કલેશ વધારે છે. એક તહેવારને દિવસે વાણિયણે બાસુદી બનાવી. તેણીએ પોતાના પતિની પત્રાળી કરતાં પોતાના પુત્ર કીકાની પત્રાળીમાં વત્તી બાસુદી પિરસી, એટલે વાણિયો ક્રોધે ભરાઈ બોલ્યો; "અલી કીકાની મા! ત્હારો હું કે એ? હું ધણી કે એ પૂત? મ્હારી પત્રાળી ખાલી ને એની ભરેલી કેમ?" વાણિયેણુ કહે:-"હે મૂરખડાજી! તું કાંઇ મ્હારો પુત્ર છે વારૂં? એ મ્હારો પુત્ર કે તું?" એટલામાં કીકો બોલી ઉઠયોઃ "બાપા બાપા! આ માય મ્હારી કે ત્હારી? જે એને પેટનો દિકરો હોય તે વત્તી બાસુદી ખાય. માતાનું હેત દિકરા પર ના હોય તો કોના ઉપર હોય?" આ વાતો થતાંમાં, પરોણો પંડિત જે સાથે જમતો હતો, તેને કીકો કહે:-"કાકા કાકા! તમે અમને પાંડિત્ય શિખવ્યાને અડધો કલાક નથી થયો, કે મા બાપે બાળકો ઉપર વિશેષ પ્રીતિ રાખવી, ને બાળકે મા બાપના કહેણુસર રહેવું, ત્યારે તમારો ઉપદેશ અમારામાંથી કિયા મૂરખડાએ મન ઉપર નહીં લીધો વારૂં?" પંડિત કહે:-ત્રણેવે. શાસ્ત્રકારે કહ્યું છે કે;

"मातरं पितर ञ्चैव साक्षात् प्रत्यक्ष देवतां ।
मत्वागृही निषेवेत सदा सर्व्वं प्रयत्नतः ॥"

જે કોઇ ગ્રહસ્થ હશે તેમણે પોતાના મા બાપને સાક્ષાત પ્રત્યક્ષ ઇશ્વર સ્વરૂપના માનીને દરેક રીતે હરદમ તેમની સેવા ચાકરી કરવી. એ સેવાનું ફળ મળેજ છે. આપણે બાળપણમાં હોઇએ છિયે ત્યારે માવતરનો પ્રેમ જેવો પ્રેમ આપણને એકે લાગતો નથી. પરંતુ જ્યારે પરણીને માત્ર એક રાત પોતાની સ્ત્રી સાથે રહ્યા, એટલે તેણીનો પ્રેમ અધિક લાગવા માંડે છે. પરંતુ માવતરનો પ્રેમ અંતરમાં જડ ઘાલેલો હોવાથી આપણી સ્ત્રીના અંતરમાં તેવોજ પ્રેમ જડ ઘાલવા માટે તેટલાજ લાંબા વખતની જરૂર રહે છે. ઘણા બેટાઓનો અખંડ પ્યાર પોતાની માતા તરફ હોવા છતાં બાયડી પરણી લાવ્યા પછી તેણીના માત્ર એકજ રાત્રિના પ્રસંગથી ઘણા દિકરાઓ માતાને દુઃખી કરવા મંડી જાય છે. સ્ત્રી જાતિમાં અદેખાઈ એ મહા મોટું લાંછન રહે છે. જેમ ચંદન જુનું થતું જાય છે તેમ તેમ તેમાં અધિક સુગંધી આવતી જાય છે, તેમજ જેમ જેમ મા બાપ વયે પહોંચે છે તેમ તેમ તેમનું હેત ને માયાળુપણું તો અધિક વધતું જાય છે. સર વોલ્ટર સ્કોટ પોતાના બાપને બહુજ માન આપતો હતો, અને બાપની સેવા ઉઠાવવામાં તેના હુકમ વિના કાંઇ પણ નહીં કરવામાં પોતાનું કલ્યાણ સમજનારો હતો. એક પ્રસંગે ભારે તુફાનના પ્રસંગે તે બાપની રજા વિના કુદરતનો મહિમા જોવાને બહાર નિકળી પડવા માટે પાછળથી બહુ પસ્તાયો હતો. કવિ કહે છે તેમ માયની માયા કરતાં બાપની માયા પણ કાંઇ ઓછી હોતી નથી.

ગોપીચંદે માતાને રંજાડીને ખાધેલું કડવું ફળ.

ગૌડ બંગાલાનો રાજા ગોપીચંદ પોતાની સાધ્વી માતા મૈનાવતી ઉપર બહુ પ્રેમ રાખતો હતો. સવારથી સાંજ સુધી તેણીની સેવા ઉઠાવતો. માતાનો પડયો બોલ ઝીલી લેતો. મૈનાવતી એક સતી સ્ત્રી હોવાથી પોતાના પતિ ત્રૈલોક્યચંદના મરણ કેડે આ જગત જીવનને ક્ષણભંગુર સમજી પારલૌકિક હિત સાધવાને એ સાધ્વી તત્પર હતી. સંસારની માયામાં સપડાયાને લીધે તેણી શોકાતુર હતી. એવામાં જાળંધર નામનો મહા યોગી રાજવાડામાં આવી ચઢયો. તેની તે સેવકી બનીને તેના ઉપદેશ લેવા લાગી. રાજમાતા આ ગુરૂના ચર્ણમાં વંદન કરતી કરતી દરબારમાં આવી. પરંતુ રાજમાતાનો આ ધાર્મિક જુસ્સો અને ભક્તિભાવ અદેખા લોકો સમજી શકયા નહીં. જોકે તેણી અતિ ધાર્મિક ને નીતિમાન હતી છતાં, ગોપીચંદની પટરાણી ઔમારાણીએ સાસુની નિંદા શરૂ કીધી. તેણીએ પોતાના પતિરાજને સમજાવ્યો કે, મૈનાવતીના વિપરિત આચરણથી આપણને લજ્જા લાગે છે. આ જોગતાની સાથે આડો વહેવાર હોવાનું લોકો આળ મૂકી આપણને નિંદે છે. ગોપીચંદે ભ્રમી જઈ એક દિવસે સમાધિમાં બેઠેલા જાળંધરને ઉપડાવીને ઘોડાઓના તબેલા પાછળના કૂવામાં નંખાવી દઈ આખો કૂવો ઘોડાની લાદ અને કચરાથી પૂરાવી દીધો. આ વાતની ખબર કાંઇ મૈનાવતીને પડી નહીં. તેણી સમજી કે મ્હારી સેવામાં કાંઇ કમીપણું જણાયાથી યોગી ચાલ્યા ગયા છે. આથી કરીને દૂધ પીને દહાડા કાઢવા લાગી, પણ મ્હોં પર અન્નનો એક કણ પણ ના મૂકયો. તેણી ઝરૂખે બેસીને મુઝાયા કરતી. ગોપીચંદને ૧૬૦૦ સ્ત્રીઓ હતી. તેના વર્ષગાંઠને દિવસે રાજવાડાના ચોકમાં આ સ્ત્રીઓ તેને અંગોળ કરાવતી દેખી મૈનાવતીએ બેઠી બેઠી સંતાપ કર્યો કે, આત્માનું અંગોળ છોડીને આ ક્ષણભંગુર દેહનું અંગોળ કરાવ્યાનું શું સાર્થક છે! આમ બોલી રડી પડી. રડવાથી નવધાર આંસુ નીચે પડયાં, અને તે ગરમ આંસુના ટીપાં ગોપીચંદના ગાલ ઉપર પડયાથી ગોપીચંદના ગાલ ઉપર ફોલ્લા પડયા! તપાસ કરાવતાં ગોપીચંદને જ્યારે જણાયું કે; આ તો તેની માતાના આંસુ છે, તેવોજ તે બોલી ઉઠયો; "અરે શું આ મ્હારી વ્હાલી માતાનાં આંસુ! મ્હારી માયાળુ માજીને શોકાતુર કરાવનાર એ છે કોણ? મારી હયાતિમાં મ્હારી પ્યારી માવતરને દુભવનાર એ છે કોણ?" એટલું બોલીને જેવાં તેવાં કપડાં પહેરી લઈ માતા પાસે જઇને પગે પડયો, અને પૂછવા લાગ્યો; "હે માતા! મ્હારો શો અપરાધ થયો? મને કહો તો જેનો અપરાધ હશે તેનો નાશ કરીશ!" માતા કહેઃ-બેટા! જે નાશવંત છે તેનો નાશ કરવામાં મોટાઈ શી? નાશવંત છે તે અમર શી રીતે થાય, તેનાજ વિચારમાં હું છું. તું પ્રભુના નામનું રટણ કર! પુત્ર

તું યોગ ગ્રહણુ કરીને અમર થા!" આ પછી ગોપીચંદની ખાત્રી થઇ, કે આવી સાધ્વી માતા ઉપર તેણે પોતાની સ્ત્રીના કહ્યા ઉપરથી શંકા લઇ જઈ માતા તરફ મહા અપરાધ કીધો. તે પસ્તાયો, જાર જાર રડયો, અને પાછળથી જાળંધર યોગના બળથી પાછો કૂવામાંથી બહાર આવ્યો, અને ગોપીચંદ ભગવાં વસ્ત્ર પહેરી ભિક્ષા માંગવા નિકળી પડયો. ભાઇઓ! તમારી સ્ત્રી અને તમારાં લાડકવાયાં કરતાં વધારે પ્યારાં તમારાં મા બાપનેજ સમજો. તમારાં વિત્ત, ધન, ને માલમતા કરતાં પણ તમારાં મા બાપનો લોભ તમે વધારે રાખજો.

"હતો માતનાં પેટમાં ગર્ભરૂપ, ધર્યો મ્હારે કાજે વિવેક ખુબ;
જરા દુઃખ ના દીધું રાખ્યાંજ રાજી, વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી.
બહુ કષ્ટથી માજી જ્યારે રિબાતાં, દિલાસે ઉપાયે કરી સુખ સાતાં;
રડયો સુણવા રાખિ આતૂરતા જી, વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી.
કર્યાં માજીને સુખ જે મુજ માટે, નથી આપવાનું કને તેની સાટે;
સુણી જન્મ મારો ફુલાઇ જતાજી, વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી."

આર્યાવૃતમાં સર્વ હિંદુ લોકો લગ્ન, જનોઇ, અગર બીજા સર્વ માંગલિક પ્રસંગે પહેલી પુજા ગણુપતિની કરીને श्री गणेशायनमः ॥ થી સર્વ શુભ કાર્યનો આરંભ એટલા માટે પણ કરે છે, કે માતૃ સેવા બજાવનારાઓમાં સર્વથી ઉંચું માન ને મહત્વ ગણુપતિનું ગણાયું છે. ગણેશ એ શંકરના પુત્ર છતાં પોતાના પિતાશ્રીને તે ઓળખતા નહોતા. એક દિવસે શંકરના પત્નિ અને ગણેશનાં માતુશ્રી પારવતીએ, પોતાના દિકરા ગણેશને ઘરના દરવાજા ઉપર બહાર ચોકી કરવા બેસાડી, પોતે ઘરમાં ખાનગી કૃત્ય કરતાં હોવાથી દીકરાને કહી રાખ્યું હતું કે; "પુત્રે! માતાની લાજ રાખવા માટે ત્હારે ચોકી કરવાની છે. કોઇને પણ મ્હારો બીજો હુકમ થતાં સૂધી ઘરમાં પેસવા દઇશ મા." ગણુપતિએ માયનો હુકમ પાળ્યો, અને પોતાના પિતાશ્રી શંકર આવી જેવા ઘરમાં પેસવા કરતા, તેવાજ તેમને પણ અટકાવ્યા!" શંકરે કહ્યું કે; "ત્હારૂં મસ્તક ઉડાડી નાખીશ!" ગણુપતિએ મસ્તક નીચું કરીને કહ્યું:—"માતાની આજ્ઞા આગળ આ મસ્તકની કશી કિંમતજ શી છે? આ રહ્યું શીશ!" શંકરે તેનું ડોકું કાપી નાખ્યું. આ બનાવની ખબર પારવતી માતાને પડતાંજ તેમણે સત્યાગ્રહ પકડયો કે; "માતાની સેવા ઉઠાવતાં જે સપુતે મસ્તક આપ્યું તેનું માથું જો હમણાં ને હમણાંજ નહીં ગોઠવાય તો પ્રાણુ ત્યાગ કરીશ!" એટલામાં એક હાથી આવી લાગતાં શંકરે હાથીનું મસ્તક ઉડાડી દઇને ગણુપતિનાં ધડ ઉપર મૂકી દઇ દીકરાને જીવતો કીધો! માતાની આજ્ઞા પાળનારા દિકરાની આજે પણ સર્વ મંગલ પ્રસંગે લોકો પુજા કરે છે. તો જે દીકરા દીકરીએ પોતાની પુજા કરાવવી હોય તેમણે પ્રથમ મા–બાપની પુજા કરતાં શિખવું જોઇએ.

કોઇ ઠેકાણેથી મેં નીચલો ફકરો મ્હારી નોંધપોથીમાં ઉતારેલો છે. "એક મજબુત શરીરવાળી અને મજબુત મનવાળી મા, પોતાની ૧૯ વર્ષની પુત્રીને ડો૦ ફાઉલર પાસે લાવીને કહેવા લાગી કેઃ—" ડોકટર ! આ મ્હારી છોકરીને કાંઈક વાંક માટે જરા પણ કહેવામાં આવે છે કે તેણી રડી પડે છે. સદા ગમગીન રહે છે, અને બધો વખત ધર્મનાં પુસ્તકોજ વાંચ્યા કરે છે, માટે આ શું દર્દ છે, અને તેનો ઉપાય કાંઇ બતાવો તો બહુ સારૂં." ડો૦ ફાઉલર મસ્તકવિદ્યામાં બહુ કુશળ હતો, જેથી તેણે તેણીની માતાનું મસ્તક તપાસ્યું, તથા ગર્ભાવસ્થામાં તેણીની મગજની સ્થિતિ કેવી હતી તે વિષે પૂછપરછ કરવાથી ડોકટરને માલુમ પડયું કે, તે માતા પોતાના મા બાપની શિખામણ અને સલાહ નહીં માનતાં એક નઠારા સ્વભાવના ધણીને ઉતાવળે પરણી નિકળી હતી. તે ધણી તેણીની સાથે નાલાયક ચાલ ચલાવતો હતો, જેથી તેણી નિરંતર ઉદાસ રહેતી, અને સારો દહાડો બાઇબલ વાંચ્યા કરતી. આવી માનસિક ઉદાસીમાં પેલી છોડી વખ્તે તેણીને ગર્ભ રહ્યો હતો, અને તે કારણથી તેની આ ૧૯ વર્ષની છોડીના મગજ ઉપર માતાની છાપ રહી ગયાથીજ તેણી પોતાની માતાના જેવાં આચરણ કરે છે. આ ઉપરથી સર્વ વાંચનારાંએ વિચારી લેવું જોઇએ, કે મા બાપની પૂરેપૂરી અસર તેમના બચ્ચાંમાં પ્રથમથીજ કુદ્રતી રીતે ઉતરે છે. માટે જેઓ પોતાના મા બાપની સેવા ઉઠાવવાની આદતમાં હશે તેઓનાં બચ્ચાંને પણ ગર્ભસ્થાનમાંથીજ તેમના મા બાપની સેવા બજાવવાની અસર ઉત્પન્ન થશે. લૉર્ડ રેન્ડોલ્ફ ચર્ચીલનો પુત્ર મી૦ વિન્સટન ચર્ચીલ, જેણે ટ્રાન્સવાલના યુદ્ધ પ્રસંગે એક ઉત્તમ બાતમીદાર લેખે રાજ્યની સેવા બજાવી હતી, તેનામાં પોતાના બાપની રાજ્ય સેવા બજાવવાની કુદ્રત આપોઆપ ઉતરેલી હતી. તે જ્યારે માત્ર ૧૦ વર્ષની વયનો હતો ત્યારથીજ તેને પોતાના પિતાની માફક રાજસેવા ઓધ્ધે ઉતરેલી હોવાનું સર વિલ્યમ હાર-કોર્ટે પાર્લામેન્ટમાં જણાવ્યું હતું. અર્થાત, જે દિકરા દિકરીઓ કુદ્રતી પ્રેરણાથી પ્રેરાઇને પોતાના મા બાપનાં તાબેદાર અને હુકમ ઉઠાવનાર નિવડે છે, તેઓએ જરૂર યાદ રાખવું કે તેમનાં બચ્ચાં પણ તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવનારાંજ નિવડશે. દિકરા દિકરી સારાં, તાબેદાર, કહેણુસરનાં નિવડી મા બાપની સેવા બજાવનારાં નિકળે એ હેતુથી દેશદેશનાં મા બાપ, બચ્ચાંના જન્મથીજ અનેક પ્રકારના વ્હેમો પાળે છે. તુર્કસ્તાનમાં એ કારણને લઇને પ્રત્યેક માતા પોતાનાં બાળકોને ચિઠ્ઠી દોરા અને માદળિયાંથી નરાં ભરી નાંખે છે. એટલુંજ નહીં, પણ મંત્રેલી ગોળીઓ તેમના મસ્તકે વળગાડે છે. અને તેમનું જોઇને સ્પેન દેશમાં અમુક ઝાડની છાલ બચ્ચાંના કપાળે ઘસે છે. સ્વીડનમાં તો બાળક પોઢયું હોય ત્યાં તેના માથા તળે એકાદ પુસ્તક મેળે છે, એવાં માયાળુપણાથી કે મ્હારૂં બચ્ચું વિદ્યા ભણે. અને તેવીજ લાગણીથી તેને અંગોળ કરાવતી વેળાએ પાણીના હાંડામાં પૈસા નાખે છે, કે તે બાળક લક્ષ્મીથી ભરપૂર થઇ જાય. આવી માતા, જો મોટપણે તે દિકરાને

મરવા કહે, તો તે મરી તો નહીં જઈ શકે, તોપણ આંખ મિચીને અરધો કલાક પડી તો રહેજ. કવિ નર્મદ કહે તેમ વળી બાપ પોતાનાં બચ્ચાંના જન્મથી કેવો હરખાઇ જાય છે કે;

"વધાઈ કહેનારને આપી ઝટ્ટ, પહેરાવી સોંયાણીને સાડી સટ્ટ;
ખરો પ્રેમ પહેલાંથી દેખાડતાજી, વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી.
બહુ હર્ષથી ઉદ્યમે જન્મ જાણે, કરાવ્યાં ગળ્યાં લોકને ગોળ ધાણે;
અરે ગુણ ને રૂપ જોયા વિનાજી. વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી.
ઘણી રીતથી પાળી પોષી ઉછેર્યો, વિવેકે વધુ પ્રેમ પાશેજ ઘેર્યો;
બજારે તમે બ્હાર તેડી જતાજી, વળાએ નહીં પાડ વ્હાલા પિતાજી."

માતા જેવું શાસ્ત્ર કે તીર્થ બીજું એકે નથી. એ શાસ્ત્રમાંથીજ આપણે સદાચરણ, વિવેક, અને નીતિ ધર્મ શિખ્યે છિયે. માતાના પ્રેમ અને પ્રીતિ એ કાંઇ જુદીજ ચીજ છે. આયરીશ માતાઓ પોતાના બચ્ચાંને રખે કાંઇ ઇજા પહોંચે એ બીકથી પોતાના માથેના બાલ ગુંથીને તેનો પટો પહેરાવે છે, કે જે કાંઇ બલા આવી પડે તે માયનેજ માથે આવજો! આવી પ્રેમાળ માય વગરનાં બચ્ચાંને જન્મ સુધી કેવો ચોળો રહી જતો હશે તેનો વિચાર કરી કરીને દિકરાં દિકરીએ પોતાની માતાની સેવા ભક્તિ નિત ઉઠીને કરવી જોઇએ. કવિ ગ્રેને માટે તો એટલે વેર તેનો મિત્ર મેસન લખી ગયો છે, કે જયારે જયારે ગ્રે કવિને તેની માતાની કોઈ વાત કરતાં તમે સાંભળો, ત્યારે ત્યારે તેણીના સ્મરણથી તેને એટલું બધું તો દુઃખ લાગી આવતું હતું કે, એક ડચકું ખાધા વગર તે કાંઇ પણ કહી શકતો ન હતો. તેની કાબેલ્યત ભરેલી કવિત્વ શક્તિ તેમજ તેની શાંત જીંદગીને માટે તે આખે આખું માન પોતાની માવતરને આપતો હતો. ભાઇઓ! તમારી માય જીવતી હોય ત્યારે મિત્રોની માયા, ને પાડોશીની ચાહ્યા સંપાદન કરવા પહેલાં તમારી માયની માયા સંપાદન કરજો. તમારા શેઠનું દિલ જીતવું હોય તો પહેલે તમારા પિતાનું દિલ જીતજો. માતા જેવો મહેરબાન અને માયાળુ શિક્ષાગુરૂ પૃથ્વી ઉપર એકે નથી. માતાના જેટલી કાળજી બાળકના સુખ માટે અને જન્મ માટે બીજા કોઇને હોતી નથી. એટલા માટે સ્કોટલંડમાં તો વાંઝણી બાઈઓ બાળક વગરનાં ખાલી પારણાને, ખાલી જોળીને પણ હિંચકા નાંખી નાંખીને બચ્ચાંથી પારણું ભરાઈ જાય એવાં ગીતો ગાયા કરે છે. હિંદુસ્થાનમાં તો ઉલટું કોઇ પણ સ્ત્રી ખાલી પારણું ઘરમાં રાખતીજ નથી, અથવા ખાલી જોળી ઘરમાં હોય તો તેને હિંચકા નાંખવામાં અપશુકન સમજે છે. દુન્યામાં માતાના જેવો મિઠો મેવો બીજો એકે નથી. દરેક બચ્ચાંને માય ને બાપ તો કોઈ પણ હોયજ હોય. પરંતુ જે કરટુટી, પોતાને પેટે બાળક હોવા માટે એક માતા કરે છે, એવી દ્રઢ ભાવના તો પિતાની પણ હોતી નથી. આવાં માયાળુ માજીની સેવા ચાકરી નહીં ઉઠાવવી એના જેવું નગુણાપણું,

નાફરમાની, બેઈમાની, અને નફટાઇ બીજી કોઈ હોઈ શકેજ નહીં. કેમકે જન્મ આપતી વખતનાં કષ્ટ ભોગવ્યાં એટલેથીજ તેનાં દુઃખ અટકતાં નથી.

"નહીં એટલેથી તમે આંટખ્યાં જી, અસંખ્યાત દુઃખો પછી તો સહ્યાંજી;
કર્યાં કાજ તે સાનમાં જે કહ્યાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
ભુખે રોઉં તો થાનનું દુધ પાતાં, જમાડી પ્રેમથી પછી આપ ખાતાં;
સુવાડયા વિના દુર તો ના જતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
દુઃખે રોઉં તો મીઠડાં ગીત ગાતાં, કિલા ભાઇ બાપૂ કહી પેટ વ્હાતાં;
વદી પ્રેમ ને ગોદ ઉછાળતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
રમાડયો કરાવી બહુવાર 'ઝા','ઝા', બહુ વાર કહાડયાંજ ગૂમૂત્ર ઝાઝાં;
ન્હડાવી નહીં સુગ લેશે કદાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી."

ગ્રીસ દેશની માતાઓ તો વળી બચ્ચાંને પાળણે પોઢાવ્યા આગમચ આતશ રોશન કરીને જોળીની આસપાસ ત્રણ ફેરા ફરીને બચ્ચાંને આશિષો દે છે. માતાના એવા આશિર્વાદો પામેલો બોનાપાર્ટ પોતાની ઉજ્જવળ નામાંકિત જીંદગી માટે જેમ પોતાની માતાના ગુણોને આભારી હતો, તેમજ ઓલીવર ક્રોમરને પ્રભુ પ્રત્યેનો પ્રેમ, ધૈર્ય, દરેક કામ પાછળ ધીરજ ભરી ખંત, સંસારની શાણપટ, અને સાદી જીંદગી એ સૌ તેની માતાની સેવામાંજ ઉતરેલાં હતાં. હોલેંડ દેશની માયો તો બચ્ચાંના પાળણાંમાં મૂળો તથા એક પાઉંની કાત્રી અને મીઠું મુકી બધા શુકન માંગતી માંગતી હિંચકા ખવાડે છે. ટુંકમાં કહ્યે તો દીકરાં દીકરીએ બરાબર મનમાં ઠસાવવું જોઇએ, કે જે સેવા ચાકરી મોટપણે માબાપની કીધાથી પોતાના અંતરાત્માને સુખ થાય તે ઘણા આદરમાન અને ભાવની સાથે કરવી, તેમાં જે વિપરીત કર્યું હોય તેનો તો ત્યાગજ કરવો. કેમકે,

"यं मातापितरौ क्लेशं सहेते संभवे नृणां ।
न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्षशतैरपि ॥

બચ્ચાંના જન્મ વખતે માયબાપ જે કષ્ટ ખેંચે છે, જે કલેશ માથે ઉઠાવે છે, અને જે દુઃખો સહન કરે છે, તેનો બદલો તો સો વર્ષે પણ દીકરાં દીકરીથી વાળી શકાવાનો નથી. માટે બ્હેનો ને બંધુઓ! તમારાં માબાપની સેવા ચાકરી આંખને જોરે ઉઠાવજો. તમે વિચાર કરો, કે લાકડાંના ટુકડાને પાણી છે તે ડૂબી મરવા કાં દેતું નથી? એટલાજ કારણે, કે જે પાણી પીને પોતે ઉધરેલું ઉછરેલું તે લાકડાંને હરદમ પોતાની છાતીની સપાટી ઉપર રાખી મેલીને ઉપકાર કરે છે. છોકરાં મોટાં થઇને, જે મા બાપે તેમને ખવાડી પીવાડીને ઉપકારો કરેલા, તેનો બદલો જો લાકડાં અને પાણીના ઉદાહરણે પણ પાછો વાળે તો તેઓ ઉપકારીજ કહેવાય. માબાપ રૂપી પાણી દિકરાં રૂપી વહાણને કદી ડૂબવા દેશે નહીં.

સીંચા તબ તરૂવર ભયા, કાટા તબ ભયા આગ;
તારે પણ બોલે નહીં, પ્રભુ બાંહ્ય ગ્રહેકી લાજ.

ઉપકાર ફેડવાને બદલે જે પુત્ર મા બાપની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તે પુત્ર તો પેટે પથરો પડયા બરાબર છે. જે પુત્ર મા બાપનો હુકમ અર્ધ મનથી આનાકાની કરીને ઉઠાવે તે કથીર છે. જે દિકરો પોતાના મા બાપના કહ્યા પ્રમાણે કામ કરી ઉઠે તે સોના તુલ્ય છે. પણ પોતાના માત પિતાની માત્ર ઇચ્છા સમજી જઈને જે અજ્ઞા ઉઠાવે તે પુત્રને તો હીરો કહ્યો છે. પણ જે દિકરો પોતાના મા બાપનું ખુન કરે તેનાથી તો શેતાન પણ ડરે છે. પરંતુ

ચકી આન કે નાપાક ખૂને પેદર;
ન રીઝદ કે તન પાક ઝાદેહ પેસર.

એક બુન્યાદજાદો પાક દિકરો પોતાના બાપ જેવા બાપનું ખુન કદિએ કરશેજ નહીં.

મા—બાપની સેવા.

(૧૦)

નાફરમાન બચ્ચાંને માટે સ્વર્ગની રજા નથી.

He who is false to parental duty breaks a thread in the loom, and will find the flaw when he may have forgotten its cause.

૨૩ મી આજ્ઞા.

જે જે મહા પુરૂષો થયા છે તે તેમાં કોઈજ એવા જણાયા હશે, કે જેમણે પોતાના માત પિતાની આજ્ઞા પાળી ના હોય. ઘણે ભાગે બધા મહાન પુરૂષોનું જીવન વૃત્તાંત વાંચતાં એમજ જણાઈ આવ્યું છે. કે તેઓએ પહેલી સેવા મા બાપની બજાવી છે. મહાન અમેરિકન રાજદ્વારિ જોન રેન્ડલફ તો એટલાં સૂધી કહી ગયા છે કે; "અગર મ્હારી બાળવયની શુભ યાદદાસ્તો મને રોકી ન રાખત તો હું ઇશ્વરની પણ અમાન્યતા કરત. મ્હારી તે અતિ વ્હાલી માવતર નિરંતર મને ગુંટણ મંડિયે બેસાડીને મ્હારા બન્ને હાથો પકડીને ઇશ્વર સ્મરણ કરાવતાં બોલતી હતી કે:—"આપણો મહાન બાપ જે સ્વર્ગમાં છે તેની સેવા પહેલી કર, પછી અમારી સેવા કર!"

બ્હેનો તમે જરૂર યાદ રાખજો, કે મા બાપ તરફ હેત નહીં રાખનારા પુત્રો જરૂરજ નઠારા ધણીઓ નિવડે છે. જો કોઈ જુવાન તેની મા અથવા બ્હેન તરફ માયાવંતો ના હોય તો તે સારો ખાવીંદ ભાગ્યેજ નિવડશે. જે માતાને પેટે પરણુવા લાયકની દિકરી થઇ હોય તેણે એવા મા બાપની અવગણના કરનારાને જમાઈ કરવોજ નહીં. નહીં તો તેની દિકરીના ભવિષ્યમાં દુઃખજ મળશે. એથી ઉલટું જો કોઈ જુવાન માણુસ તેની મા અને બ્હેનો પ્રત્યે માયાળુ અને હેતાળુ હશે તો એવો માણુસ ઘણું કરીને ઉત્તમ ભરથાર નિવડશે. દુઃખી લોકોને મોટા દિલાસારૂપ જે મહાન થીઓડોર પાર્કર, તેની પિતૃભક્તિ ઘણીજ પ્રબળ હતી. તે પોતાના બાપવડેજ પોતાનું ઉત્તમ ચારિત્ર બંધાયેલું સમજતો હોવાથી, તેના બાપ જ્યારે મરી ગયા ત્યારે તેના જીગરમાં ઉંડો કારી ઘા લાગ્યો હતો. કુમારી કોબ્બેટને એક પત્ર લખીને તેણે પોતાની તે વેળાની મનની બેચેની જણાવી હતી. તે પત્રમાં તે લખે છે કે; “ હું મારા પિતાજીને માટે શોક કરતો નથી, પણ હું પોતે મારે માટેજ શોક કરૂં છું. સ્વર્ગમાં સિધારીને તેમના મિત્રો, તેમની આ સંસારની ભાગ્યેણુ, તેમના પૂર્વ પુરૂષો, અને છોકરાંને જઇને તેઓ તો મળશે. તેમની તે મુલાકાત કેવી આનંદકારક હોવી જોઇએ ? આ દુઃખી જગતમાં તેઓને વધુ વખત રહેવું પડયું તેથી તેઓ કદાચ દુઃખી થતા હશે, અને હમણાં તેણે નિશ્ચય દેહ ત્યાગીને અમરગી મેળવી છે; જેથી તેઓ તો આનંદ કરતા હશે. સગડીની પાસે એકલો બેબાકળો બેસીને મને તમારો કાગળ વાંચતાં જણાયું કે, જાણે તેમનાં અશો નેઆંગાંનો, મ્હારી પ્યારી માતુશ્રી અને મ્હારા પિતાજીની આગમચ સ્વર્ગે ગએલા તેમના મિત્રો તેમને ફરી ફરીને ખૂબ આલિંગન કરવાને માટે તેમની ચારે બાજુએ વિંટાયલાં છે. તેઓના આવકારનાં ગાયન અને આનંદના અવાજ હજી પણ મ્હારા કાનમાં સંભળાયા કરે છે ! પરંતુ મેં આગળ લખ્યું છે કે, હું તેને માટે દુઃખ કરતો નથી. તેને માટે લાંબો શ્વાસ કાઢવાનું અથવા આંસુ પાડવાનું કંઇ કારણ નથી. તોપણ જેમના હાથથી મ્હારૂં લાલણુ પાલણુ થએલું, જેમના હાથથી મેં ખાધેલું પીધેલું, તેમની પ્રાર્થનાના આશિર્વાદો મેં મેળવેલા, અને તેમની મ્હારે માટેની બેહદ કાળજીથી હું અનુભવમાં આવ્યો, હવે તેમના મરણથી જે ગમ મને લાગ્યો છે, તે હું કેમ દબાવી શકું ? હવે ઘણું થયું છે, અમારે પણ હવે તેમની સાથે મળવું થશે. લાંબો વખત સુધી રડીશ તો મ્હારાં શરીરની ખરાબી થશે; પરંતુ વખતો વખત મ્હારા પિતાજીના ઉપકારો યાદ આવ્યાથી મ્હને એટલોજ શોક થાય છે, કે લાંબો વખત તેમની સેવા બજાવી તેમનું કરજ ફેડીને હું કૃતાર્થ થયો નહીં ! ” વળી તા. ૨૩ મી આગષ્ટ ૧૮૫૨ ની ડાયરીમાં તેણે લખ્યું છે કે; “ ૪૨ વર્ષ ઉપર પ્રભાતે મારા પિતાશ્રી પોતાના અગીઆરમા છોકરાની જન્મવાની વાટ જોતા હતા, તે પ્રસંગે

તેમને જે દુઃખ થયું હતું, તે દુઃખ મને કવચિત પણ યાદ કરતાં ભારે ખેદ થાય છે, કે માતાની સેવા બજાવી કૃતાર્થ થવાનું તો મ્હારાથી બન્યુંજ નથી. માતા પોતાનાં બાળકને જઠરમાં ધારણ કરે છે, અને જેને હૃદયમાં લઇને લાલણ પાલણ કરે છે તેવી એક માતાની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાની તક તો મ્હને નહીંજ મળી. અફસોસ !

The path of duty is the way to glory. હે પિતા ! હે માતા ! તમે જે પુત્રને, કેટલું બધું કષ્ટ વેઠીને, પ્રતિપાલન અને ધર્મ શિક્ષા આપી હતી, તેને તમે જાણતાં નથી, કે કેટલાં માણસો શ્રાપ દે છે! હું તમને ધન્યવાદ આપું છું. તમે મારે માટે ખરેખરાં માત પિતાનું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે! તમે સર્વથી પહેલાં મને પરમેશ્વરના પ્રત્યે કર્તવ્યનું શિક્ષણ આપ્યુ હતું. તમારી આગળથી શિક્ષણ મેળવ્યું હતું, કે માણસની જીંદગી દુઃખ અથવા સુખ ભોગવવાને માટે નથી, પણ જન સમાજની સેવા કરવાને માટે છે. તમારાં મુખેથી સાંભળેલી વાતોથી આ સત્યની શિક્ષા મેં લીધી છે. તમે જો સ્વર્ગમાંથી નજર કરી જોતાં હશો તો તમને દેખાતું હશે કે, તમારા નાના છોકરામાં હજી અવ- ગુણો ઘણા રહેલા છે. મને આશા છે, કે મારાં ચારિત્રમાં તમારે મન પસંદ થોડુંક તો કાંઇ રહેલું છે. મ્હારા માયાળુ પિતા! હું હજી પણ તમારી સેવા કરીશ, અને માણુસ જાતનું ભલું કરીશ. હું તમારા ઉપકાર કેમ ભુલીશ ?”

વિસરે કેમ કહોજી વિસારી, માત તાત માયા જે તમારી.—અહો ! વિસરે.
બાળપણથી સંભાળ તો લીધી, કશી વાતે કસર નવ કીધી;
લીધાં તસદી અમો કાજ ભારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
થતાં સુખિયાં, દેખી સુખી અમને, દેખી દુઃખમાં, થતું દુઃખ તમને;
એવી મેહેર સદા મન ધારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
ખાન પાન અમોને આપી, જ્ઞાનદાનથી કુમતી કાપી;
એથી છૈયે અધિક આભારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
પાડ વાળિયે કેમ તમારો ? નથી આશરો કાંઇ અમારો;
તોય ગણશું ગુણો સંભારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
કદી અમ પર રીસ જો કરતે, બચપણમાંહી વેગળાં ધરતે;
વલે થાત ખુદા શી અમારી ? અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
પણ માયાળુ માત પિતા તે, એવું કદિયે કહે ન જરા તે;
બચ્ચાં પેટનાં દિલમાં વિચારી, અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
કર્યું આટલું ને જે કરે છે, હેત અડકું જે હૈયે ધરે છે;
એથી કોણ બીજાં સુખકારી ? અહો ! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
ગુણ માત પિતાનાજ ભૂલે, પાપી બાળક દુઃખમાં ડૂલે;

થાય હાલત બહુ દુઃખિયારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
હદથી જ્યારે જે લાડ લડાવ્યાં, તેથી સુખ તે મળ્યાં મન ભાવ્યાં;
એવી કુદ્રતની પ્રીતિ તે ન્યારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી.
ખુશી કરવા ખુદાને ધારી, મરજી રાખીશું રોજ તમારી;
તેથી બીજું નથી લાભકારી, અહો! વિસરે કેમ કહોજી વિસારી."

(હો. ન. લોર્ડ.)

ભાઇઓ! માબાપના કીધેલા ગુણ તમે કેમ વિસરશો? બ્હેનો! માતપિતા તમને કડવું કહેશે તે પણ ગુણકારી સમજીને તેમના છાયામાં, તમે તેમના ઉપકારોજ માત્ર ધ્યાનમાં લઇને શાંત રહી શકશો. અપકારી કે કૃતઘ્ની ના થશો. બાવળના ઝાડમાં નહીં કળી શકાય એવી કાંટાની શૂળો હોય છે, પરંતુ તેની છાયામાં બેસનારને તો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. લીંબડાના પાંદડે પાંદડાં કડવાશથી ભરેલાં હોય છે, પણ તેની શિતળ છાયાના આશ્રામાં તો વટેમાર્ગુને આનંદ થાય છે. તેમ તમારૂં સારૂં નરસું થવાનો સઘળો આધાર તમને કડવા બોલ કહેનારી માતા ઉપરજ અવલંબેલો છે. બોનાપાર્ટ કહેતા કે; "મ્હારામાં જે ઉમંગ, જે ખંત, જે મહેનત, જે ગુણ, જે હિંમત, અને જે કર્તવ્ય પરાયણતા મ્હારામાં આવી છે, તે મ્હારી માતાએ ભરેલી છે." માતાની માયાનું પ્રબળ અને પિતાની આજ્ઞા એ બન્નેનું તોલ સરખું છે. માટે એકગમથી માતાની માયાનું જોર હોય અને પિતાની આજ્ઞા કડક હોય ત્યારે સપુતે શતાનંદ થવું. ગૌતમને એકવાર એમ જણાયું કે, પોતાની સ્ત્રી અહલ્યાએ ઇંદ્રની સાથે વ્યભિચાર કર્યો છે, માટે તેમણે પોતાના પુત્ર શતાનંદને આજ્ઞા કરી કે, "હે વત્સ! ત્હારી માતાને મારી નાંખ!" પરંતુ જેમ આપણે કોઇને કહીએ છિયે કે, "આ તો શતન બ્હેરો છે! તેમ જાણે સાંભળ્યુંજ ન હોય તેમ શતાનંદે તે અકાર્ય કરતાં વાર લગાડી. એટલામાં તો ગૌતમનો કોપ શાંત પડયો, અને તેમણે અહલ્યા ઉપર ક્ષમા કરી. આવી રીતે શતાનંદે પોતાની માતા તરફની ફરજ માટે અકાર્ય કરવામાં વિલંબ કર્યો તે પ્રશંસા પાત્ર થઇ પડયો હતો. આમ કોઇવાર માબાપ બન્નેનું મન રાખવું હોય ત્યારે વિલંબ કરેલો પણ સારો ગણીને શતાનંદ બહેરા થવાનો આપણામાં હજી પણ ચાલ છે.

૨૪ મી આજ્ઞા.

માય વિના શુનો સંસાર! અને બાપ વિના પૂરો અંધકાર!

" As we do turn our backs
From our companion thrown into his grave,
So his familiars to his buried fortunes
Slink all away;
Leave their false vows with him
Like empty purses pick'd; and his poor self,
A dedicated beggar to the air."

—Shakspeare.

દિકરાઓ! તમારી મા તે મા, ને બીજાં તો વગડાના વા. દિકરીઓ! તમારા બાપ તે બાપ, ને બીજાં તો સાકર છુરીના કાપ. જગતમાં જે ઉપકારો તમારાં મા બાપે કર્યાં છે તેવા ઉપકારો કરનારાં બીજાં કોઇથી ના થવાય. એટલા માટે મા બાપની જેમણે સેવા ના કરી, જે દિકરા દિકરીએ નાફરમાન થઈ મા બાપનો હુકમ ના ઉઠાવ્યો, જે છોકરાં કૃતઘ્ની નિવડયાં તે દિકરાંને કુદ્રત કદીએ ઠાર દેતી નથી. હજારો લડવૈયાઓની સામે જે જંગ બહાદુર જોદ્ધા નમણું આપતા નથી, તેજ જોદ્ધાઓ મરકટ સરીખાં મા બાપને નમણું આપવા તૈયાર હોય છે. પરંતુ જે દિકરાં પોતાના બાપનાં થતાં નથી તે માયના ગુણો જાણતાં નથી, ને જગતમાં કદી પણ અપકારીજ નિવડે છે.

"ધિક્કાર તે ફરજંદને, જેથી દુઃખી મા બાપ છે;
ફરજંદ નહીં તે દિલ પસંદ, પણ જેમ ઝેરી સાપ છે.

બાપાલા બાપ મ્હણે ના, તર ચુલત્યાલા કાકા કોણ મ્હણતો? જે દીકરો બાપને બાપ નહીં કહે, તે દિકરો પાડોસીને કાકો કદી કહેશેજ નહીં. અને વહેવારમાં તમે જરૂર યાદ રાખશો, કે જે મનુષ્ય પોતાના મા-બાપવખો નહીં હોય તેનો વિશ્વાસ રાખેથી ગળું કપાવ્યા વિના રહેતો નથી. સંસારમાં માના આશિષ અને બાપના શ્રાપ બન્ને લાગ્યા વિના રહેતા નથી. એટલા માટેજ કહેવત છે કે, "માય તે માયો ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો." તમે તમારી માતાના એક શબ્દને શાસ્ત્રના અનિવાર્ય હુકમ પ્રમાણે લેખો. જેનરલ જ્યોર્જ વોશીંગટન જવાન વયમાં વહાણના મુખ્ય અધિકારી લેખે જ્યારે એકવાર દરિયાની સફરે જવા નિકળ્યો હતો ત્યારે દરેક ગોઠવણ નક્કી કરી હતી, અને તે વહાણ તેના બાપીકાં ઘરની સામેજ ઉભું રહેલું હતું; વોશીંગટનને લેવાનીજ રાહ જોતું તે વહાણ ઉભેલું હતું; અને તે કયારે વહાણ ઉપર વહેલો ચઢે તેની તલપાપડમાં હતો, અને જ્યારે છેલ્લાં તેની પેટી વહા-

ણમાં મુકવાને સારૂ નીચે ઉતારી ત્યારે વૉશીંગટન પોતાની માતાને " છેલ્લી સલામ " કરવા ગયો. તે વેળાએ તેની માયાળુ માવતર દીકરાથી છુટી પડવાનાં દુઃખથી નવધાર આંસુ રેડીને રોતી બેઠેલી તેના દીઠામાં આવી !

" સુકામાં સુવાડી ભિની ભાંય વેઠી, સુતાં ભારી ભેટી પથારી ન છેટી;
ગમી જો ન પીધી તથાપી દવા જી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી !
રમું ઝાલીને જો કને આસપાસ, ઉછાળી ઉંચાં પ્રેમ શૂરેજ હાસ;
પ્રિતે દાંત ને હોઠ સંકોચતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી !
પછી ઉપરા ઉપરી ઝટ્ટ ઝટ્ટ, બહુ ઓડીથી ચુસતાં પ્રેમ વટ્ટ;
કંઇ વ્હાલમાં ઉણું ના રાખતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી !
પ્રિતે ધાવતો ધાવીને મારી માથું, ઉમંગેથી હૈડું તમારૂં ભરાતું;
સદા સ્નેહના રંગમાં રોળતાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી ! "

(નર્મદ.)

જે માતા પોતાની ઉપરના પ્રેમના રંગમાં સદા રોળતાં હતાં તે માતાજીને આજે આમ રડતાં દેખીને એક શબ્દ પણ તેમને કહ્યા વગર તેણે મોઢું ફેરવ્યું, અને વિચાર કીધો કે, દીકરાને છુટો પડવાથી તેણીને દુઃખ લાગ્યું છે, વળી દરિયાનો મામલો છે, મને કાંઇ કશું થયું તો તેણી ભારે દુઃખી થઈ પડશે, એટલો વિચાર કરીને માતૃભક્તિને શ્રેષ્ટાઇ આપવા ખાતર પોતાના નોકરને બોલાવીને કહ્યું; " જા, વહાણ ઉપર જઇને મ્હારો સામાન પાછો લાવ ! હું મહારી વ્હાલી માવતરનું દિલ તોડી નાખીને બહાર જઈ શકતો નથી ! " દીકરાની આવી માતૃભક્તિ જોઇને તેણી બોલી:-" જયોર્જ ! જે છોકરાં પોતાના માબાપને માન આપે છે તે છોકરાંનું કલ્યાણ કરવાનું વચન પ્રભુએ આપ્યું છે, અને મહારી ખાત્રી છે, કે તે પરવર બાપ ત્હારૂં હરદમ કલ્યાણજ કરશે ! " અને આપણે જાણયે છિયે ઇતિહાસો ઉપરથી, કે નવ નવ વેળાએ એ નર શત્રુની તોપોની સામે જઇ જઇને ઉભો રહ્યો હતો છતાં તેને એક પણ ગોળો લાગ્યો ન હતો, અને અમેરીકન લડાઇમાં તેણે પોતાનો સિકકો અંકિત કરાવ્યો. Obedience is the only satisfactory evidence of the sincerity of our profession. મા બાપમાં જો મા પોતાના મા બાપની દિકરી લેખે હુકમ ઉઠાવનારી હોય છે તોજ તે સદગુણ તેણીનાં બચ્ચાંમાં આવે છે. ટુંકમાં માતાનું ઘર એ એક નિશાળ છે, અને નાનું સરખું એક રાજ્ય છે, અને ત્યાં મા બાપનું રાજ્ય ચાલતું હોવાથી જે સિપાહો (દિકરા દિકરી) તેમના મા બાપ રૂપી સરદારોના હુકમને માન આપે છે, તે સિપાહો જ્યારે સરદારની પદ્વિ ઉપર ચઢે છે, યાને મા બાપનો દરજ્જો મેળવે છે ત્યારે તેમનું છૈયાં છોડાંનું તમામ લશ્કર તેમને માન આદરમાન આપીને ફરમાબરદાર રહે છે. દિકરાં દિકરી ઉપર સ્વતંત્ર

સત્તા તેમનીજ ચાલે છે, કેમકે સર્વદા તે લશ્કરની પાસે ને પાસે તે મા બાપજ ઉભાં રહે છે; જેથી સ્વાભાવિક રીતે તેમનીજ પેઠે તેઓ વર્તે છે. પરંતુ જે દિકરાં મા બાપને દગાખોર નિવડે છે તેમનું કલ્યાણ પ્રભુ કરતા નથી, મગર આપોઆપ તેમનું અકલ્યાણજ થાય છે. કેમકે अविनीतः सुतो जातः कथं न दहनात्मकः ? બેઅદબ અને ઉદ્ધત દિકરો તેના મા બાપને બાળી નાખનારા અગ્નિના જેવો ઝાળ બળે એવો કેમ ન લાગે વારૂં ? ખરી રીતે તો નઠારો છોકરો પોતાના બાપને માથે એક મોટો બોજો છે. તોછડી દિકરી પોતાની માતાની એક મહાન એબ છે. ફરઝંદોએ પોતાનાં મા બાપ કબરમાં આનંદથી મૂકાય એવું કરવું એ ખુદાઇ ફરજ છે. મા બાપ પોતાનાં બચ્ચાંથી દુઃખી થઇને દિલગીરીથી કબ-રવાસ થાય એના જેવો મહા કલંક બીજો એકે હોતો નથી. સ્પેન્યાર્ડોમાં કહેતી છે કેઃ-"Even a bad mother wishes her children to be good." નઠારી માતા પણ પોતાનાં છોકરાં તો સારાંજ માંગે છે. એક પિતા પોતાના પુત્રને તેમજ વહુ વારૂઓને ઉપદેશ કરવા સ્વતંત્ર છે, પરંતુ પુત્રને વેચવાને અથવા તો દાન તરીકે આપી દેવાને બાપને સત્તા નથી. શાસ્ત્રકારોએ તો એટલાં વેર કહ્યું છે કે; પુત્રે પોતાના પિતાની જેટલી સ્રીઓ હોય તેટલી સાથે માતાની પેઠે વર્તવા શાસ્ત્ર કહે છે. વળી બાપ મરી ગયો હોય તો તે બધી સ્ત્રીઓનું ગજા પ્રમાણે ભરણ પોષણ કરવાની પણ પુત્રની ફરજ કહી છે. રાજા ટેટીયસે ઘણું મથન કીધું પણ જ્યારે તેનાથી રોમ શહેરના દરવાજા ભાંગીને અંદર દાખલ નહીંજ થવાયું, ત્યારે ત્યાંના કિલ્લાના હાકમ ટાર્પેયુસની બેટી ટાર્પેયાએ ટેટીયસ સાથે એવી શરત કીધી, કે "ત્હારા સઘળા સિપાહોના ઝભ્ભાઓ ઉપર જેટલાં પણ ઘરેણાં હોય તે બધાં જો મ્હને આપી દેવાની કબુલાત તું આપે તો હું બાપને દગો દઇને, તેને નાફરમાન થઇને પણ, હું કિલ્લાના દરવાજા ઉઘા-ડીશ !" રાજાએ વચન આપ્યું, અને પેલી બેમુરવત ને બેઇમાન બેટીએ કિલ્લાના દરવાજા દુશમનની સામા ખુલ્લા મૂકયા. હવે રોમના કિલ્લામાં બધા સિપાહો જેવા દાખલ થતા જાય, કે પોતાની લોખંડી ઢાલ, તરવાર ને બખતર વિગેરે ઘરેણાં (!) પેલી દગાખોર દિકરીના દિલ ઉપર ફેંકતા જાય ને બોલતા જાય કે; "લે, બેઈમાન બેટી ! સેબીનીસ લોકો કેવાં ઘરેણાં ઘાલે છે તે જોતી જા, ને લેતી જા !" અર્થાત્; તે ખડતળ સિપાહો પાસે તો ચકચકિત હથિયારો એજ તેમનાં ઘરેણાં હતાં. અને તે ઉંચાં (!) ઘરેણાંમાં પેલી બાપને દગો દેનારી દુકટી તો ઉભીને ઉભીજ દટાઇ ગઇ, અને તુર્ત ગુંગળાઇ ગુંગળાઈને મરણ પામી. રાજકુમારો પણ જગતમાં ઉત્તમ પદવી મેળવ્યા છતાં જો પોતાના પિતાની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે છે તો તેઓ નોકરની માફક, યયાતિ રાજાના યદુ પુત્રોની પેઠે, અને વિશ્વામિત્રના પુત્રોની પેઠે રાજ્યપદ ઉપરથી ભ્રષ્ટ થાય છે. માટે રાજપુત્રોએ પણ

સદા મન, વાણી, અને કાયાથી પિતાજીની સેવા કરવી. જે કામ કરવાથી પિતા પ્રસન્ન થાય તે કામ પંડે નિત્ય કરવું અને જે કામ કીધાથી પિતા જરા પણ નારાજ થાય તે ન કરવું. જેના ઉપર પિતાનો પ્રેમ હોય તેના ઉપર પુત્રે પણ પ્રેમ રાખવો; અને જેના ઉપર બાપની અપ્રીતિ હોય તેને પુત્રે પણ પોતાનો શત્રુ ગણવો. જે બાબતમાં પિતાનો મત ન હોય અથવા તો પિતાજીના વિચારથી વિરુદ્ધ હોય તેવું કામ હરગીઝ કરવું નહીં. પિતા દ્વેષિઓને લીધે અથવા તો ચાડી કરનારા લોકોના દોષને લીધે દીકરાની સાથે જો આડા ચાલી વિપરીત વર્તતા હોય તો એકાંતમાં પિતાજીને સંતોષ ન થતો હોય તો ચાડી ખાનારા, કાનાસોરી કરનારા શઠ લોકોને એકવાર બરાબર શિક્ષા કરવી. રાજ્ય, દોલત, ધન ને ધાન્યનો ઢગલો, શરીરનાં ઘરેણાં, વિદ્વતા, બાહુબળ, સુંદર રાગ, ઉત્તમ જાત, ને ઉંચું કુળ, એ બધું પણ હોય, તોપણ જો માબાપ તરફનો ભક્તિભાવ દીકરામાં ન હોય તો અતિ ગહન એવા સંસાર કારાગ્રહમાં તે દિકરાનું કદિએ કલ્યાણ થતું નથી. સાંખીની બ્હેન સાંથરિયેણ, તે શું કરે ભાઇ આડા; પહેલાં ખાધાં ઘર ધણી, ને પછી ખાધા દાંડા. જે મા બાપને દગો કરે તેને દેવ પણ દગો કરેજ. હવે બીજી બાપવખી રોમનીજ દિકરીનું દ્રષ્ટાંત એથી ઉલટું પણ સાંભળો. કવિ બાયરને રચેલાં કાવ્ય ચાઈલ્ડ હેરલ્ડમાં વર્ણન કર્યું છે તે ઉપરથી એમ જણાયું છે, કે એક રોમન બાપને રોમના બંદીખાનામાં વગર ખોરાક પાણીએ ભુખે મારી નાંખવાની સજા કરવામાં આવી હતી, ત્યારે તેની વફાદાર બેટીએ પહેરા ચોકીવાળાઓ પાસે હમેશાં પોતાની ઝડતી લેવડાવ્યા પછી બંદીખાનામાં પોતાના ભુખે મરતા બાપને ધવાડી ધવાડીને જીવતો રાખ્યો હતો! એક દિકરી પોતાના બાપ થતાને પોતાનાં થાનમાંનું દુધ પાઈ જીવાડે, એ પિતૃભક્તિ કેટલી બધી તમે કહી શકશો? તેણીનું આ કામ જાહેર થતાંજ આફ્રિન! આફ્રિન! પોકારી; અને તેના બાપને છુટો કરીને તેણીને સ્વાધીન કરી દેવામાં આવ્યો હતો. કવિ કહે કે;

"વફા ન રફીકમેં તો વફાદાર કોણ છે? રૌનક ન તો તાલીબે દીદાર કોણ છે?
—વફા ન રફીકમેં.

ગુલ હોય શાખપે મગર ન ગુલમેં હોય બુ; મરવત ન મોહબ્બતમેં તો પરસ્તાર કોણ છે?
—વફા ન રફીકમેં."

જે દિકરા દિકરી હરદમ પોતાનાં માતપિતાની સેવામાં ખડાં રહે છે, તેમનો હુકમ શીર પર ચઢાવે છે, તેમની આજ્ઞાનું કદિએ ઉલ્લંઘન કરતાં નથી, મા બાપને જમાડયા શિવાય જમતાં નથી, ને મા બાપ પોઢયા વિના પોતે પોઢતાં નથી, જેઓ પોતાના મા બાપનું જેમ મન ખુશ ને દિલ પ્રસન્ન રહે એવું કરે

છે, પ્રસંગે મા બાપને ખાંધ પર બેસાડી તેમનો બચાવ કરવાને તત્પર રહે છે, એ વિગેરે અનેકના ઉપાયો કરવા છતાં તેમનાથી મા બાપે કરેલા આભાર કદી ફેરવી શકાતા નથી. મા બાપનાં ઘણાં કષ્ટ પછી ઉઘારેલાં બચ્ચાં જ્યારે તેમને નીમકહરામ નિવડે છે ત્યારે મા બાપની જે આજ્ઞા ભંગ થઈ નિરાશામાં તેઓ ઝુમાઈ જાય છે, તે દુઃખના ઝટકા ઘણી વેળાએ જીવલેણ પરિણામ નિપજાવે છે. ઇંગ્લાંડના રાજા ૮ મા હેનરીનો લોર્ડ ચાન્સેલર કંગાલ અને અનાથ માતપિતાને પેટે અવતર્યો હતો. ગરીબ બાપે તેને પાળી પોષી મોટો કર્યો, કેળવ્યો ને સંસારમાં એટલો બધો આગળ પાડયો, કે પ્રધાન પદ પણ તે મેળવવા પામ્યો. મગર આવો પદ્ધિહાર પઢેલ બેટો બાપને એવો તો નિમકહરામ નિવડયો હતો, કે તેનો ગરીબ બાપ ટીકનસ એક કંગાલ ભોંયતળિયામાં દુઃખે પાપે દહાડા કાઢતો હતો છતાં, દીકરાને તેની જરાએ કદર આવી નહીં !

પેદર ઝેન્દહો પૂર જુયાએ ગાહ, ચે ગુનહ બૂવદ નીસ્ત આઇનો રાહ.

બાપ જીવતો હોય અને તેનો બેટો તખ્તનો તલબગાર બને તે કેમ બની શકે ? એવો કોઇ ધારો કે રીવાજ છેજ નહીં. આમ છતાં ઓહદો મળવાથી આ ચાન્સેલર પોતાના બાપને પાંચ પૈસે પૂછતો તો હાડવાયો, પરંતુ બાપ જીવે છે કે મરી ગયો છે તેની સુદ્ધાંત તે કપુત ઉમરાવને ખબર નો'તી. કંગાલ અવસ્થા થઇ પડયાથી તેણે વારંવાર દીકરા ઉપર પૈસાની અરજી કીધી, પણ દીકરે કાંઇએ પરવા નહીં કીધી. અંતે થાકીને બાપે આસપાસના લોકોના જુના જોડા માગીને ઓટલે જુના બુટની દુકાન કાઢી ત્યાં એક પાટિયું લટકાવ્યું કેઃ–"લાર્ડ ચાન્સેલર લાર્ડ આડલીનો બાપ–હું ટીકનેસ–જુના જોડા મોચીઓ કરતાં બહુ ઓછી કિંમતે સમારી આપું છું !" આ ખેજાલત અને આવડી મોટી ફજેતીથી લોર્ડ ચાન્સેલરને ભારે ચકુનમ પડવાથી, તુર્ત નાણાંની મોટી રકમ બાપ ઉપર મોકલીને પેલું નામનું પાટિયું ને દુકાનનું પાટિયું બન્ને ઉંચકાવી દીધાં.

"ચાહે બાળક કે કદીક ઘરડો, માથે ભલે હો પળી;
ચાહે નિર્લજ્જ કે બહાર ભમતો, છાનો ફરે તે છળી.
કુડો કે કદરૂપડો કુટિલ કે, રોગીજ હોયે વળી;
તોએ તે પ્રભુરૂપ માની બળી લે, તેથી રહે તે મળી !"

માતા જેટલી પોતાનાં ધનને ચ્હાતી નથી, માતા જેટલી પોતાનાં શરીરને ચ્હાતી નથી, એટલી પોતાનાં બાળકોને તે અધિક ચ્હાયે છે. માય જુએ આવતો, ને વૈરી જુએ લાવતો. ગમે એવી એક નઠારી માતા પરમેશ્વરનો કોપ પોતાના ઉપર ઉતરે તેની જેટલી કનવાર કરતી નથી, એટલી કનવાર પોતાનાં બાળકો ઉપર રખે ખુદાઇ કોપ ઉતરે તેની કરે છે. વળી કહ્યું છે કે; " He

that begetteth a fool doeth it to his sorrow; and the father of a fool hath no joy." કોરનેલ્યા જેવી મહાન માતા પોતાના દિકરાઓ માટે એટલું બધું માન ધરાવતી હતી, કે જ્યારે એક તવંગર સહીયેરે તેણીને પોતાનાં ઝવેરાતો બતાવ્યાં ત્યારે કોર્નેલ્યા તેથી ખુશ થઇ નહીં. આ જોઇ પેલી સહીએ વિચાર્યું કે કોર્નેલ્યા સોડે કાંઈ બહુજ અમુલ્ય ઝવેરાતો હશે, તેથી તેણીએ તેના ઝવેરાતો જોવા માંગ્યા; ત્યારે હસીને તેણીએ પોતાના બેટાઓ ટૈબીર્યસ તથા ગાયસ ભણી આંગળી બતાવીને કહ્યું;–" આ મ્હારાં ઉત્તમ જવાહીરો છે. આ જમાનાના શ્રીમંતના છોકરાઓ અહંકારી, નાફરમાન, અને નઠારાં લક્ષણના નિવડે છે, તેવા એ બેઉ ન નિવડે તેને માટે મેં ઉત્તમ જવાહીર માફક તેમની સંભાળ રાખી છે. ગરીબ માબાપોનાં સંકટોનાં દ્રષ્ટાંતોથી મેં એઓને ચોંકાવેલા રાખ્યા છે. હું એમને કહેતી આવી છું, કે ગરીબ લોકોનો જે વસ્તુ ઉપર હકક છે તેજ જો તેમના પાસેથી ખુંચવી લેવામાં ના આવે તો તેઓ શ્રીમંતો કરતાંએ વિશેષ સુખ પ્રાપ્ત કરે !"

" અહો રાત્ર જાગૃત ખડે મમર થાક મહા શકત;
યૌં કહ સુખે સુવે સદા બાળક માતા શકત."

માતાની માયામાં બાળક જે આસકત છે, તે નિરંતર એવુંજ સમજે છે, કે મ્હારી માય મ્હારૂં રક્ષણ કરવા સારૂ રાત ને દિવસ જાગતીજ રહે છે. બાળક પોતાની માતા વિશે આમજ માને છે, કે મ્હારી મા બહુજ બળવાન ને શક્તિવાન છે. ગમે એવું દુ:ખ દર્દ થયું હોય તોએ બાળક એમજ સમજે છે, કે મ્હારૂં દુ:ખ મ્હારી માતા દુર કર્યા વિના રહેવાનીજ નથી. આ દ્રઢ વિશ્વાસથી બાળક નિરાંતે સુખ ચેનમાં રહીને ઉછરે છે. આવી જેને પરમેશ્વર કરતાં પણ મોટી માનેલી તેજ માતાને ઘરડે ઘડપણ કશાં લેખાંમાં જે દિકરાઓ નહીં ગણે તેમને " કૃતઘ્ની " નોજ એલકાબ ઘટિત છે. ઘરડાં મા બાપની મશકેરી કરી તેમને તુચ્છકારવાં, એનો અર્થ ટુંકામાં એટલોજ સમજવો કે, જે બિછાના ઉપર રાત્રે પોતે સુવાનો છે, તેજ બિછાના ઉપર સહવારમાં પોતે પાણી સીંપે છે. ભાંગ પીનારને જાત શી ? નાકદર બેટાને લાજ શી ? વ્યસનીને ન્યાતિભેદ હોય નહીં, ને કપુતને કુળની લાજ હોય નહીં. મા બાપનું ભુંડું ચહાયે તે પુત્ર શેંનો ? ને પીઠ પાછળ નબળું ચિંતે તે મિત્ર શેંનો ? મડદાં પાછળ હસવું કે પોક ? કપુત પાછળ થુ કે લોક લોક. મા બાપની સેવામાં પાડ નહીં, ને પરમાર્થ પાછળ પાપ નહીં. પીડા પમાડે તે પતિ નહીં, ને ના–કદર દીકરી સતી નહીં. જ્યારે બચ્ચાં નઠારાં ને નિષ્ઠુર નિવડે છે ત્યારે જે છુટછાટ ને જે લાડ, હજારો વખતની ક્ષમા આપીને મા બાપે લડાવ્યા હોય છે, તેની તેમને મુઝવણ કરાવનારી યાદ આવે છે, અને તે મા બાપને કડવામાં કડવો પરતાવો, ફરજંદો તરફની અપકારી

વર્તણુક દીઠાથી, જેટલો બધો થાય છે એટલો બધો બીજો કોઇ પશ્ચાતાપ કે પરિતાપ આખા ભવમાં એકે હોતો નથી. રોયલ એકેડેમીના પ્રમુખ સર બેન્જામીન વેસ્ટને કોઇએ પ્રશ્ન કર્યો કે; "આટલા બધા ઉત્તમ ચિત્રકાર તમે શાથી થઇ શકયા ?" ત્યારે તેણે જવાબ દીધો હતો કે; "મ્હારી માતાની માત્ર એક ચુમીથી હું આજે મહાન ચિત્રકાર થયો છું !" અર્થાત, માતાની દિકરાં તરફે કાળજી, હેત, સારી ભાવના, અને આશિર્વાદભર્યા ઉમળકાને લીધેજ દિકરાં દિકરીનું કલ્યાણ થએલું હોય છે. આટલું છતાં જે મા બાપો પોતાના પ્રેમના આવેશમાં ઘેલાં બની જઈને બચ્ચાંને મારુકી છગાવી છકાવીને બહેકાટના લાડ લડાવે છે, તેજ બચ્ચાં મોટપણે છકેલ ચઢેલ થઇ જઈને ડોસીને વાંદરી કહીને ડોસાને વાંદર બનાવવા ચુકતાં નથી. માટે જો ઘડપણે બચ્ચાંની સેવા-ચાકરી ચાખવી હોય તો દિલમાં પ્રેમ રાખી બહારથી કરડો ડોળો રાખતાં રહેવું, અને તે પ્રેમના બચગીનાજ પ્રસંગથી એ પ્રકારનું વર્તન રાખવું. લાડની વખ્તે લાડ ને ચાનકની વખ્તે ચાનક જોઈએજ. મહાન જોદ્ધા બોનાપાર્ટ ઉપર આ દુન્યામાં હુકમ કરનાર સરદાર માત્ર એકજ હતો, જેનો પડયો બોલ તે ઉપાડી લેતો હતો, અને તે તેની માતા હુતી. ભાઈઓ ! જ્યારે હું ન્હાનો હતો ત્યારે મને એક ખાસ મહેતાજીની જરૂર હતી, અને તે મ્હારી માતા હતી, પરંતુ મોટી ઉમરે મને એક ખાસ સલાહકારની જરૂર પડી, જે મ્હારી લાયકીવાળી સ્ત્રી હતી. સાઆદીનો કોલ છે કે:—

"હરકે દર ખુરદીશ અદબ ન કુનદ;
દર બુઝોર્ગી ફલાહ અઝુ બરખાસ્ત.
ચુબે તરરા ચના કે ખાહી પીચ;
ન શવદ ખુશ્ક બ આતશ રાસ્ત."

જે બાળકને બચપણમાં અદબ આદાબ ને વિવેક મલાજો નહીં શિખવવામાં આવે તે મોટું થાય ત્યારે તેનામાં ખુબી અને માણસાઈ આવેજ નહીં. લીલાં લાકડાંને તમે ચાહો તેવું વાળી શકશો, પરંતુ સુકું થયું તો અગ્નિનો તાપ દેખાડયા શિવાય તે સીધું પાધરૂં થાયજ નહીં. મહાન કવિ ફ્રેડ્રીક વૉન સ્કીલર, જે એક જરમન બાપનો જરમન સપુત હતો, તે બાળ્યાવસ્થામાં એક દિવસ ઘરમાંથી જતો રહેલો જણાયો હતો. એ વખ્તે ભારે વરસાદ અને તુફાનનો ધુજારો હતો, એટલે તેના પિતાજીના હોંસકોસ ઉડી ગયા. જ્યારે તુફાન સમી ગયું ત્યારે બાગમાંના એક ઝાડ ઉપરથી ધીમે ધીમે તે ઉતરી આવતો જણાયો. તુર્તજ ત્યાં તેનો પિતા દોડી જઇ પુછવા લાગ્યો:—"બાપની આંખ ! તું ઘરમાંથી શા માટે વગર રજાએ ગુમ થયો ? ત્હારા બાપની આંખે એટલો વખ્ત તેં શા માટે અંધાપો આપ્યો ?" "બાવાજી !" દિકરો કહે; "વિજળી કયાંથી ઉત્પન્ન થાય છે તે

ઉંચેથી નિહાળવા સારૂ હું તે આ ઝાડ ઉપર ચઢયો હતો! મ્હારે આવાં કામ માટે પણ આપની પરવાનગી માંગવી જોઇએ, એ હું હવે સમજ્યો છું, માફ કરો, આયંદે કરો એવી અવજ્ઞા હું નહીં કરૂં!" અને ત્યાર પછી એ બેટો નજીવાં કામ પણ બાપની આજ્ઞા વગર નો'તો કરતો. કુમળો વાંસ વાળેલો વળે. પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર કોઈ ક્રોધ કરતું નથી. તેમની કસુર મા બાપો એવી રીતે દરગુજર કરે છે, કે જેવી રીતે એક દર્દથી પીડાતા દરદીને દરગુજર ને દયાથી જોવામાં આવે છે. બાળક ચિડાયું હોય ત્યારે તેની માતાના હાથમાં મેળવાથીજ તેને શાંતિ થાય છે. જે જાદુઇ કરામત બાળકની માતાના હાથમાં છે તે બીજા કોઇ પણ ઉપાયમાં હોતી નથી. માતા પાસે એવી જે વશીકરણ મોહિની છે, તેજ માતાના હાથમાં, દિકરાં મોટાં થઇ નાફરમાન નિવડે તેને વશ કરવાની તેનામાં શક્તિ હોતી નથી. માયનો પ્યાર તે માયજ જાણે છે. જ્યારે ફરઝંદો નાફરમાન નિવડે છે ત્યારે તેજ પ્યાર તે માતાની આંખોમાં આંસુઓ લાવ્યા કરે છે. ઇટાલિયનોમાં એવી કહેવત છે કે; "Even a wicked mother trembles to see her son wicked." એક દુષ્ટ માતાને પણ પોતાના દિકરાને દુષ્ટ જોતાં કંપારી છુટે છે. ટુંકમાં કહીએ, તો મા બાપની સેવા નહીં ઉઠાવનારાં બચ્ચાંને, તેમના જેમ પ્રથમ આશિર્વાદ ફળતા હતા, તેમ તેમના શ્રાપ પણ નડયા વિના રહેતા નથી, એ ખુબ કરીને સારી રવેશે સમજજો.

"જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે.
સિંહણ કેરૂં દુધ હોય તે, સિંહણ સુતને જરે;
કનકપાત્ર પાખે સહુ, ધાતુ ફોડીને નીસરે.—પ્રેમરસ.
સક્કરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે;
ક્ષાર સિંધુનું માછલડું જયમ, મીઠાં જળમાં મરે.—પ્રેમરસ."

મા–બાપની સેવા.

(૧૧)

" Why we should do it? how we are obliged to do it? The conviction of parental duty implies the soundest reason, the strongest obligation, of which our nature is susceptible."

આજ્ઞા ૨૫ મી.

માતા જણજે પુત, જે કદી ન થાય કપુત.

ભાઇઓ! જે પુત્રો મા બાપ વખા ન હોય, જે દિકરા દિકરી નાફરમાન ને નિમકહરામ હોય, તેમની સાથે ધીરધાર કરશો ના. જે દિકરા દિકરી મા બાપનું ખાધેલું નિમક પાછું આપતાં નથી તે નિમકહરામ સહેજે થશે. જે દિકરા દિકરી મા બાપનો ગુણ જાણતાં નથી તે કોઇનાં પણ ગુણજાણું થનાર નથી. જેઓ મા બાપનો ચઢેલો પાડ કે ઉપકાર ફેડતાં નથી તેઓ નગુણા સર્વદા હોય. જેઓ મા બાપનું પવિત્ર કરજ આપવાના અખાડા કરશે તેઓ પારકાનું કરજ આપવામાં ઢીલાંજ સમજવાં. માટે જેઓ કપૂત નિવડે તેમની સાથે મા બાપે તો અજાણપણે ધીરધાર કરી કહેવાય, પણ તમે કોઇ જાણી જોઈને એવા કપૂતોનો વિશ્વાસ કરશો ના. જે દિકરો મા બાપની સેવા ઉઠાવનારો નથીજ એમ જણાય તેને તમે નોકર ચાકર રાખશો ના. વેપારમાં ભાગ્યો પણ ના કરશો. કહ્યું છે કેઃ-

શ્રી હરીએ જેને સારાસાર સમજવાની શક્તિ આપી છે તે તો માતા મૂકીને કાંન્તા સેવા નહીં કરે. ગજ મૂકીને ગર્ધવ પર સ્વારી નહીં કરે. શક્તિને તજીને શંખણીની સેવા નહીં કરે. ઘેબર મૂકીને ઢેબરનું ભોજન નહીં કરે. ચિંતામણી મૂકી દઇને ચણોઠીનો હાર નહીં પહેરે. ચિરને તજી ચિથરાં ધારણ નહીં કરે. કેશર પડતી મૂકીને કાજળની આડ કપાળે નહીં કરે. પાલકનું રૂણ ફેડયા વગર પાલ્યનું રૂણ નહીં ફેડે. એક વેળાએ નેપોલિયન બોનાપાર્ટે પોતાની માતા ઉપર એક પત્ર લખ્યો હતો કે; "હે માતુશ્રી! મ્હને કેળવણી આપવામાં જે જેહમત મહેનત કરીને મ્હારા ઉપર અતિશય પાડ તમે ઉઠાવ્યો છે, મ્હારી પછવાડે તમે જે સંભાળ લીધી છે, તેનું કરજ હું કેમ ફિટાડીશ! મ્હારી જાંગ ઉપર લટકતી તરવારથી અને મ્હારા ખિસામાં હોમર જેવા નામીચા ગ્રંથકારનો ગ્રંથ સચવાયેલો છે તેથી, અને તમારી રૂડી શિખામણોથી દુન્યામાં મ્હારો રસ્તો કરવાને હું જરૂર સામર્થવાન થઇશ, એવી મ્હને દ્રઢ આશા છે." એટલા ઉપરથી સમજી શકજો બધી માતાઓ, કે બચ્ચાંને તમે જેવી તાલીમ આપશો તેવાંજ તેઓ દહાડે વારે તમને નમેલાં રહેશે. તમારાં બચ્ચાંને સારી સોબત આપશો ને તમારી સુંદર તરબ્યત દેશો, તેથીજ તેઓ જગત્‌માં નામવર થશે. એક આરબ માતા પોતાના દીકરાને હરદમ શિખામણ દેતી હતી કે; "બેટા! કેયામતને દહાડે તને ફીરસ્તાઓ જરૂર એટલોજ સવાલ કરશે કે; 'ત્હારી કરણી શું છે?" તેઓ એમ

નથી પુછવાના કે; "ત્હારી માય કોણ છે ?" ઉપલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાની તૈયારી ત્હારે હમણાથીજ કરવી જરૂરની છે. એ કામમાં તું સુસ્તી ના કરતો. સાદી સાહેબે બોધ દીધો છે કે;

"જામએ કાબેરા કે મી બુશંદ;
ઉ ન અઝ કેરમ પીલે નામી શુદ.
બા અજીઝી નીશસ્ત રૂઝી ચંદ;
લાજેરમ હમચુ ઉ ગેરાંમી શુદ."

જે કપડાંવડે કાબાનાં ઘરનો પડદો કરેલો છે તે કપડાંને લોકો ચુમી લે છે તે કાંઇ રેશમના કીડામાંથી નિકળવાથી તે કપડું નામવર કે સરફરાઝ થયું નથી, પરંતુ એક ઇજતવાળા આબરૂદાર સાથે કેટલાક દિવસ સુધી વસ્યું તેથી કરીને તેની ઇજ્જત વધી છે, ને તે કપડું પણ આબરૂમાં આવ્યું છે. પડુઆના એક ધનાઢ્ય ગ્રહસ્થ બેપટીસ્ટાને પેટે કેથેરાઇન નામની બેટી પેદા પડી હતી. તે કદી પણ તાબે થાય એવી નો'તી. લોકોએ મત આપ્યું હતું કે; "બાપની તાલીમમાંજ ખામી, એટલે દીકરીનો દોષ ઝાઝો કેમ કહેવાય!"

આકેબત ગુર્ગઝાદે ગુર્ગ શવદ; ગરચે બા આદમી બુઝોર્ગ શવદ. વરૂનો જણેલો તે આખર કરતે તો વરૂજ, પછી ભલેને મનુષ્યની સંગતમાં ઉધરી ઉછરીને તે વૃદ્ધ કાં નહીં થયું હોય. માણસ વરૂને ઉછેરીને મોટી વયનું કરશે ખરૂં પરંતુ તે ઉમ્મરનું થઇને પોતાની ખાસિયત ઉપરજ જવાનું. બાપ ભુંડો હશે તો બચ્ચાં ભુંડાંજ નિવડવાનાં. આટામાં લુણ સમાય પણ લુણમાં આટો ન સમાય. વળી એટલું પણ અનુભવમાં આવ્યું છે, કે એકલી માય અથવા એકલા બાપના સદ્ગુણોજ કાંઈ કામ લાગતા નથી. માતા પિતા બન્ને પોતાનાં બચ્ચાં માટે એક સરખા ગુણદોષવાળા ગુરૂઓ હોય છે, તોજ એક સરખા ગુણદોષવાળાં બચ્ચાં નિવડે છે. યમન શહેરમાં જકી નામનો એક કુળવાન ગ્રહસ્થ હતો, તે બહુ મર્યાદશીલ યાને મા બાપની આજ્ઞા પાળનારો હતો. તેણે રૂમ દેશની નોશા નામની એક લોંડી વેચાતી લીધી, પણ તેણી બહુજ નઠારા, અમર્યાદ, અને નાફરમાન સ્વભાવની અને આકરૂં બોલનારી હતી. તોપણ યમન દેશના ચાલ પ્રમાણે તેજ સ્ત્રી સાથે તેણે નેકા કીધા. તેણીને પેટે એક ચાલાક છોકરો થયો. તે છોકરો મોટો થયો. એક દીવસે જકીએ પોતાના છોકરાને કાંઇ કામ સોંપ્યું, ને હુકમ કર્યો કે ફલાણું કામ કરવા જા! દિકરો વ્હેલો ઉઠીને બાપનો હુકમ બજાવવા ચાલ્યો, પણ થોડેક જઇને પાછો આવીને દીવાનખાનામાં અમર્યાદ બેસી ગયો. આ દેખાવ જોઇ હકીમે હસીને કહ્યું:–"જકીએ તો એવું ચાહ્યું કે, એ છોકરો તેની આજ્ઞા પ્રમાણે અમલ કરે, જકીના દિકરાએ તો બાપનો હુકમ ઉઠાવ્યો, પણ નોશા આડી પડી, ને તેણીએ તે છોકરાને તેમ કરવાને અટકાવ્યો!" જકીએ હકીમને કહ્યું કે, "ત્યાં

નોશા તો છે નહીં, તો તે અટકાવવા ક્યાં આવી ?" હકીમ કહે:-નોશાનું શરીર ત્યાં નથી તો શું થયું, પણ નોશાના અવગુણો આ છોકરામાં હાજર છે ને'!" વળી ઘણીવાર આમ પણ બને છે, કે પૂર્વ જન્મના સંસ્કારોને લીધે મા બાપ નઠારાં હોય તોપણ દિકરા દિકરી કૂળદીપક નિવડે છે. એમાં મા બાપના ગુણદોષ કરતાં પૂર્વ જન્મના ગુણદોષ વારંવાર નજરે પડે છે.

અમર ચરિત્રમાં એક વાર્તા કહી છે કે, એક રાજાને ત્યાં દીકરી અવતરી. દીકરી સવા મહિનાની થઇ ત્યારે તેને વસ્ત્ર પહેરાવ્યું; તે વખતે તેણી રૂદન કરવા લાગી. જ્યારે વસ્ત્ર પાછું કાઢી નાંખ્યું ત્યારે રડતી બંધ પડી. એ પ્રમાણે સર્વદા બનતું, કે લુગડાં પહેરાવે તો આક્રંદ કરે, ને પાછાં ઉતારે તો આનંદ કરે. આમ કરતાં તો દીકરી પાંચ વરસની મોટી થઈ. થોડી સમજણ પણ આવી. પરંતુ વસ્ત્ર પહેરવાની વાત નહીં. સાત વર્ષની થઈ, નવની થઇ, અગિયારની થઇ, અને છેવટે ૧૩ વર્ષની થઇ તોપણ વસ્ત્રને દેખીનેજ ત્રાસ પામીને નાસી જાય. આ જોઈ રાણી ને રાજા બન્નેને લાજ લાગવા લાગી. એક દિવસે ઉદાસ ચહેરે એકાંતમાં પોતાની પુત્રીને પુછયું; "બેટા તું લુગડાં કેમ નથી પહેરતી ?" દીકરી કહે; "કોના મોઢાં આગળ પહેર્યે ?" રાજા:-"ત્યારે અમે કોના મ્હોં આગળ પહેર્યે છિયે ?" દિકરી:-"તમે તમારા જેવાંનીજ આગળ પહેરો છો તો !" કંઇ સમજ નહીં પડી. જેથી તેણીને મહેલના એક ઓરડામાંજ રાખી, બહાર જવાની મનાઇ કરી. છોડી એકાંત ઓરડામાં પડી રહે, કોઈ કોઇ વાર ઝરૂખામાં નાગી આવીને ઉભી રહે. છેવટે ૨૦ વરસની થઇ ત્યારે પાછો બીજીવાર રાજા તેણી પાસે આવ્યો ને કહેવા લાગ્યો; "બેટી ! મ્હારી લાજ જાય છે, મ્હારે નીચું જોવું પડે છે. બેટા, વસ્ત્ર પહેર !" દિકરી કહે; "વાત તો ખરી પણ વસ્ત્ર શા સારૂ પહેરવાં ? માત્ર અંગને ભાર કરવા થકીજ !" રાજા કહે; "ના દિકરી લજ્જા ઢાંકવા માટે પહેરવાં જોઇએ." દિકરી કહે; "લજ્જા ને શરમ તે કોની ? માણસની કે જાનવરની ? પુરૂષની કે પથરાની ?" રાજા કહે; "કાં દિકરી આમ કેમ બોલે છે ? શું ત્યારે અમે બધાં માણસ નહીં ?" દિકરી કહે; "નહીંજ તો !" રાજા કહે "નહીં; એમ કેમ ?" એટલામાં માર્ગેથી કોઇ પરદેશી જતો જણાયો, જે સત્યવાદી, નીતિમાન, ધાર્મિક, નિષ્કામી, નિર્લોભી, નિરભિમાની, અને સુરા શાંત હતો. તેને જોતાંજ દિકરી બોલી ઉઠી; "વસ્ત્ર લાવોરે ! લુગડાં લાવોરે ! મને લાજ લાગે છે !" આમ બોલી જેવાં લુગડાં મળ્યાં કે તુરત પહેરી લીધાં. પછી પેલો પુરૂષ થોડેક દૂર ગયો, કે પાછાં લુગડાં ફેંકી દીધાં. રાજાએ પેલા વટે-માર્ગુને વહેલો પાછો બોલાવ્યો. વટેમાર્ગુને જેવો પાછો વળતો દીઠો કે બેટીએ પાછાં લુગડાં પહેરી લીધાં. રાજાએ તે ઉપરથી બેટીને પુછયું:-"શું જગતમાં એ એકલોજ માણસ છે કે તેની લાજ કરે છે ? શું બીજાં નહીં ?" દિકરી કહે;

"પિતાજી બીજા હજારો હશે, પણ મેં તો આ એકનેજ દીઠો." રાજા કહે; ત્યારે દિકરા ત્હારી નજરમાં હું કેવો દેખાઉં છું? દિકરીઃ–"હાથી." "આ પ્રધાન કેવો દેખાય છે?" જવાબઃ–'ઉંટ.' "આ સેનાપતિ કેવો દેખાય છેઃ–'સિંહ.' "નગરના બીજા માણસો કેવા દેખાય છે?"

દિકરી કહે; ગધેડા, બિલાડા, કુતરા, બોકડા, ઉંટ, ભૂંડ વગેરે.

રાજા કહે; "બસ કર, હું સાંભળવા માંગતો નથી! ત્હારી આંખજ કાંઇ બગડેલી છે, જેથી તને ચોખ્ખું દેખાતું નથી. શું મ્હારી આટલી બધી રૈયતમાં કોઇજ માણસ દેખાતો નથી?"

દિકરી બોલીઃ–પિતાજી, આપણા રાજ્યમાં અશોકપૂર નામના નગરમાં કરોડો રૂપિયાનું ધન રાખનારો આશાનંદ નામનો વાણિયો છે તેને ઘેર આજ ૨૦ વરસ થયાં વિયોગ કુમારી નામની એક દિકરી ગુજરી ગઇ છે, તે દિકરીના એકાંત ઓરડામાં ચાંદીનો એક દાબડો છે, તેમાં અનળ નામના પક્ષિની એક પાંખ છે, એ પાંખમાં એવો ગુણ છે કે, જે માણસ તેની સામે જુએ તે માણસમાં જેવા ગુણ રહેલા હોય, તેવીજ છબી તેમાં દેખાય. જેનામાં સિંહના ગુણ હોય તે આ પાંખમાં પોતાને સિંહજ દેખે, ગધેડા હોય તો તે પોતાને ગધેડાજ જુએ. ઘોડો હોય તો પોતે પોતાને તે પાંખમાં ઘોડાજ દેખે; તે પાંખ મંગાવો, પછી હું તમને દેખાડું કે માણસ કોણ કોણ છે ને જાનવર કોણ કોણ છે. રાજાએ તે અનલ પક્ષિની પાંખ મંગાવી સભામાં મૂકતાં દરબારીઓ એક પછી એક જોવા લાગ્યા તો પોતાના ચહેરાને બદલે કોઇને ઉંટ તો કોઇને હાથી દેખાય. છેવટે જે વટેમાર્ગુને દેખીને દિકરીએ લજ્જા ધરી વસ્ત્ર પહેરી લીધાં હતાં, તેને જોવાને પેલો પાંખ રૂપી આરસો આપતાં તો તેને એકલાનેજ માણસનો આબેહુબ પોતાનો ચહેરો દેખાયો! રાજાએ અચરત થઇને પુછયુંઃ–"દિકરી! અમે કયારે માણસ થઇશું?" દિકરી કહે; "સંત સંઘમાં જોડાઈ સતસંગ કરી સજ્જનોના સદ્ગુણો ધારણ કરો ત્યારે." રાજાએ અનેક મહાત્માઓ અને પંડિતોને દરબારમાં રાખી ઉત્તમ આચરણ કરવા માંડયું. પછી ઘણે વખતે તેને પેલી પાંખમાં તે જેવાં રૂપનો માણસ હતો તે રૂપ દેખાયું; એટલે દિકરીએ ઝટ લુગડાં પહેરી લીધાં. કેમકે તેણીના સંસ્કારને લીધે હવે તેણીને પોતાનાં જન્મ માત પિતાની મર્યાદા ઝટ આવી ગઇ.

જે દિકરા દિકરી મા બાપને પેટે જન્મ લઈ મા બાપની અદબ નહીં રાખે, અને અમર્યાદ નિવડે તથા નેક રાહ નહીં પકડે, તે કયામતને દહાડે આજાબમાં ગીરફતાર થાય. મા બાપને નાફરમાન થવાનાં પાપને મહા પાતક કહ્યું છે; જે પાપ વિષે ખુદાએ કુરાનમાં ફરમાવ્યું છે કે;

"હું તમારો ન્હાનો ગુનાહ માફ કરીશ પણ માબાપની નાફરમાની
જેવા મોટા અપરાધની માફી તમને મળશે નહીં."
પંદસ્ત ખેતાબે મહેતરાન અંધે બંદ;
ચું પંદ દેહંદો ન શનવી બંદ નેહંદ.

ડાહ્યાં લોકો પહેલાં તો નસિયત કરે, પણ તે પછી તો કેદજ કરે. દિકરા! જ્યારે તને નસિયત કરવામાં આવે ત્યારે તું નહીં સાંભળે તો તને કેદ કરે ને બેડી નાંખે તે ભલી છે.

આજ્ઞા ૨૬ મી.

"If the paternal cottage still shuts us in, its roof still screins us; with a father we have as yet a prophet, priest and king, and an obedience that makes us free."—Carlyle

બાપનું ઢાંકણુ બેટડો, ને ઘરનું ઢાંકણુ નાર.

મા બાપનાં સુખમાં ભાગ લેવો ગમે છે, તો તેમનાં દુઃખમાં તમારે અલગ નજ રહેવું જોઇએ. તંગીને વખતે પોતાની પાસે જે હોય તેનાથી મા બાપને મદદ કરવી એ બચ્ચાંની ફરજ છે. ભીડને વખતે તમારૂં તે તમારાં માત પિતાનુંજ સમજી રહેવું. ગમે તેટલાં દુઃખમાં મા બાપને દિકરા દીકરીનો પરસ્પરનો પ્રેમ દુઃખ ઓછુંજ કરે છે. દુઃખમાં ભાગ લે એજ ખરાં દિકરા દિકરી, અને તેમનો ખરેખરો ધર્મ પણ એજ છે. વેળા વેળાની છાંયડી છે. કોઇનો એક સરખો સમય રહેતો નથી. કુદ્રત માણસને બહુ વાર સંપૂર્ણતાની ટોંચ ઉપર જેવા વેગથી ચઢાવે તેવાજ વેગથી ઢોળી પાડે છે. એક ડાહ્યા લેખકે દિકરા દિકરીની આજની રીતભાત ઉપર બળાપો કરતાં જણાવ્યું હતું કે, "આજના જમાનામાં છોકરાંઓ મા બાપને જેવું જોઇએ તેવું માન આપતાં નથી. મા બાપ પ્રત્યે પુજ્ય બુદ્ધિથી જોવાને બાળકના મનમાં બચપણથી ઠસાવવું જોઈએ. મા બાપની આજ્ઞા પવિત્ર અને ફરી ન શકે એવી ગણવાને તેને શીખવવું જોઇએ. પણ આજ કાલ તો મા જાણે તેની બરોબર વય અને દરજ્જાની હોય એવી રીતે બાળકને તેની સામુ બોલવાને, તેના હુકમનું અપમાન કરવાને, તેની સાથે વાદ વિવાદ ચલાવવાને અને તેને દમ ભરાવવાને છુટ આપવામાં આવે છે. આ તો સ્વતંત્રતા સમાનતા અને ભ્રાતૃ ભાવની હદ થઇ! પ્રાચિન કાળમાં કુલપતિઓને તેમની પ્રજા તેઓ દેવતાઇ અવતાર હોય એવી રીતે ગણી તેમને માન આપતી અને તેમ થવુંજ જોઇએ. પણ હાલ તેમ થાય છે? બાપને "ડોસા"ને નામે અને માને "ડોસી" કહી ઓળખાવાય છે. એવી તો ભાષા આપણા આજકાલના જુવાનીઆઓ તેમને હયાતિ

આપનાર પ્રત્યે વાપરે છે! તેમને મનથી આપણા જુના અને સાદા શબ્દો "મા અને બાપ" તો હલકા લોકને વાપરવા યોગ્ય છે! પણ કદાચ તમે કહેશો કે, મા બાપને માન અપાય એવું થવાને માટે તેઓ હાલ છે તે કરતાં વધારે લાયક થવાં જોઈએ. એ બાબતમાં હું તમારી સાથે મળતો થાઉં છું, તેઓ વધારે લાયક થવાંજ જોઈએ. બાળકને ઉછેરવાની જોખમ ભરેલી ફરજો ઉઠાવવાને ઘણાં થોડાં મા બાપો લાયક છે, એ વાત જાણી મને ખેદ થાય છે." હંસના ઇંડાં ઉપર જ્યારે મરઘી સેવન બેસે છે ત્યારે તેની બુન્યાદ માટે હંસની માદાને વસવસો ને સંતાપ ઉપજે છે કે, હંસની બુન્યાદ જતી રહેશે. શાહનામામાં કહ્યું છે કે;

"પેસર કુ ઝે રાહે પેદર બુગઝરદ;
સીતમગારેહ ખાનીમશો કમ ખેરદ.
પેદર કઝ પેસર દીદ નાખુશ શુદસ્ત;
બેદાન કાન પેસર તોખ્મો બારે બદસ્ત.
મઆઝાર હરગીઝ રવાંને પેદર,
અગર ચંદ અઝુ રંજત આયદ બસર."

જે દિકરો પોતાના પિતાની રાહ રવેશથી દૂર જાય તેને તમોએ સીતમગાર અને નાદાન સમજી લેવો. પોતાના પેટના દિકરાથી જે બાપ રંજીદા થયો હોય તે દિકરો પોતાના પિતાને મનસે એક કડવામાં કડવું ફળ જેવો લાગે છે. હે ભાઈઓ! તમે તમારા મુરબ્બી બાપના આત્માને નાખુશ નહીં કરશો. તમારા મુરબ્બી તમને ગમે એટલા રંજીદા કરે તોએ તમે તો તેમનો જીવ રંજીદા નહીં કરશો. બદનામી લેજો તમે, પણ જશ તો મા બાપનેજ અપાવજો. મહાન ચિત્રકાર બેનજામીન ફ્રાંકલીન પોતાની ચિત્રકળાની ખ્યાતિ થતી ત્યારે સર્વદા એજ ઉચ્ચાર કરતો કે:—"હું મ્હારી માયાળુ માવતરની હેતભરી એક ચૂમીથી બનેલો ચિતારો છું!" જેવી રીતે સંસારના સુખનું મૂળ એક ભલી સ્ત્રી પોતાના ભરથારને છે, તેવીજ રીતે એક આજ્ઞાંકિત બેટો પોતાના બાપને છે. સબબ તમારાં મા બાપનો તમે વિવેક રાખો, તમારાં મા બાપનો તમે ધાક રાખો. તમારાં માત પિતામાંજ તમારા પ્રભુને ઓળખો. તુ બેહદે પેદર બા રવાંનત બેદાર! તમારા પિતાજીના વચન અને આજ્ઞાને તમારા પ્રાણની માફક સાચવજો, નહીં તો તમે હડસેલો મારીને મા બાપને ખવાડેલું ધાન્ય મુઆ પછી તમનેજ તે નરક થઈને દેખાવ દેશે. તમે ભક્તિ ભાવથી મા બાપને ખવાડેલાં ધાન્યનો દાણો તમને સ્વર્ગમાં દસ હજાર દાણા જેવડો જણાશે. તમારે જો સ્વર્ગનો ઉંબર ઓળંગવો હોય તો અંદર પેદ ઉ માદ ઈં ખેશ તરસગાહ ઉ ન્યોક્ષીદાર ઉ ફર્માન બર્દાર બાશ. હે વાંચનારાં! તમે તમારાં મા બાપની આજ્ઞા સાંભળનારાં થજો. તમે તમારાં માતપિતાના આજ્ઞાંકિત તાબેદાર રહેજો. તમે તમારાં મા બાપનો પડયો

બોલ ઉઠાવી લેનાર થજો. મા બાપનું મુઝવણુ પોતાનાં ફરઝંદોના કડવાં વચન છે. મા બાપની પ્રસન્નતા ફરઝંદોનાં મધુર વેણમાં સમાઇ જાય છે. તમારી બંદગીમાં તમે પ્રાર્થના કરો કે; "હે ભગવાન! જે મા બાપે જન્મ આપી અમારૂં પાલણુ કર્યું તેમનું તું રક્ષણુ કર. અમને બસ એજ જોઇએ છે!"

આગલા ઇરાની વડવાઓમાં આ અવશ્યનો ગુણુ હતો, કે ગમે એવો જોરાવર રૂશતમ પહેલવાન પણુ પોતાના બુઢા બાપ ઝાલની આગળ અદબ વાળીને ઉભો રહી તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તતો. રૂશમત પહેલવાન જ્યારે પણુ પોતાની માવતર રોદાબે આગળ જતો ત્યારે જમીન સૂધી પોતાનું શીર ઝુંકાવીને પ્રથમ નમતો હતો. અશફંદિયારે પોતાના બાપ ગુસ્તાસ્પના હુકમને માન આપી, રૂશતમ જેવા બહાદુર પહેલવાન સાથે લડવા જવાની ગમે એવી પોતાની નામરજી છતાં, લડીને પોતાનો પ્રાણુ બાપના હુકમને અર્પણુ કર્યો હતો; અને પ્રાણુ ખોવા જતી વેળાએ તે બોલ્યો હતો કે; "પિતાજી! હું આપનો ગુલામ ફરમાંબરદાર ચરણુરજ હોવાથી આપની ઇચ્છાને માન આપીને જાઉંછું."

આ એક ઉત્તમ ધાર્મિક ફરમાન છે કે; "કો પેદ ઉ માદ ન ખુશનૂદ બેદ હુગેંઝ વહેસ્ત ન વિનેદ." જે દિકરા દિકરી પોતાનાં માત પિતાને નારાજ કરે છે તે દિકરા દિકરી માટે બેહેસ્તના દરવાજા સર્વદા બંધ રહે છે. મા બાપનો પ્યાર પૈસે ખરીદાતો નથી, પણુ તેમની આજ્ઞા પાળવાથી, તેમની તાબેદારી ઉઠાવવાથી, અને તેમને માન આપવાથી તેમનો પ્રેમ ખરીદાય છે. દહાડામાં ઈશ્વરની ભક્તિ પાંચ વખત અને મા બાપની ભક્તિ ત્રણ વખત કરવા દરેક શાસ્ત્રોએ ફરમાવેલું છે, માટે દરરોજ ત્રણુ વાર મા બાપની તમારે ખેર આફિયત પૂછવી. તેમની આજ્ઞા અને ઇચ્છા જાણી લઇને તે પ્રમાણે તમોએ તેમના હુકમો અમલમાં આણુવા.

લોર્ડ કેનીંગે માતૃ ભક્તિ જેવી ઉંડી લાગણીથી કરી છે તેવી થોડાજ લોર્ડોએ બતાવી છે. એની માતાને એક વાર એવી સ્થિતિમાં પોતાનાં બાળકોનો ગુજારો કરવો પડયો હતો, કે નાટકમાં પણુ એ માતાને પગારદાર રહી નટણીનું કામ બજાવવું પડયું હતું. આ વેળાએ કૅનીંગ લગાર પાયરીએ ચઢવા લાગ્યો, ત્યારે બહુજ કાકુલીદીનાં, દીલબરીનાં, અને જાનની ફીદાગીરીનાં પત્રો તેણે માતા ઉપર લખીને વિનંતિ કરી હતી, કે હવે અમ દિકરા તમારૂં બધું ભરણુ પોષણુ કરશું, તમે હવે નાટક તખ્તા ઉપર જશો નહીં માજી! છેવટે ઇ. સ. ૧૮૦૧ માં સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટના નાયબ લેખેનો તેનો હુદ્દો જતો રહ્યો, ને ૮૦૦૦ રૂપ્યાનું પેનશન બંધાયું, ત્યારે તે પેન્શન પોતાની માતા જીવે જાગે ત્યાં સુધી તેણીનેજ અદા કરવાનું ઠરાવ્યું હતું. જે પુરૂષ કુટુંબનું ભરણુ પોષણુ કરતો નથી, જેણે શત્રુઓનો નાશ કર્યો નથી, અને જેણે મળેલી

વસ્તુનું રક્ષણ કર્યું નથી તેનું જીવતર વ્યર્થ છે. મા બાપનો ઉપકાર ફેડયા વગર ખુદાની બંદગી કરવી એ રણની રેતીમાં પાણી નાંખ્યા બરાબર છે. જે પુત્ર મા બાપને પડતે દહાડે પોતાના કુટુંબનાં ભરણ પોષણ માટે પ્રયત્ન કરે નહીં, તેની વિદ્યા વગેરે બધા ગુણો નકામા જાણવા, અને તે પુરૂષને જીવતોજ મુએલો સમજવો. જે મા બાપને " ફ્રૂઝંતીમ્ચ ખાપરામ " એટલે ઘડપણની અશક્તિમાં તેમનું રક્ષણ કરનારાં દિકરા દિકરીની ઘણી હોંસ હોય છે, તે મા બાપને ભુખે મારવાં તેના કરતાં પોતેજ મરી જવું ભલું છે. કે ઉઝેમેમ ચોરેત વ્યાનયા પુથ્રેમ પિથ્રે ? કેમકે હે પરમાત્મા ! બેટાના બાપે સાદ મારતાંની સાથેજ તેને અદબ આદબથી બાપ તરફ પ્યાર બતાવતો ત્હારા શિવાય કોણે પેદા કીધો છે ?

મા—બાપની સેવા.

(૧૨)

આજ્ઞા ૨૭ મી.

મા પર પુત, ઓર બાપકી છાંયા.

" There is in all this cold and hollow world no fount
Of deep, strong, deathless love, save that within
A mother's heart."—Hemans.

વ્હાલાંઓ યાદ રાખી મૂકજો, કે મા તે મા, ને બીજાં તો વગડાના વા; આવે ને જાય. જેની મા મૂઇ, તેનો તો ઓછાડ પણ લેની ગઇ. એવી જે ખરાં દીલની માવતર તેનું માય નામ લેતાંજ મોઢું ભરાઈ જાય.

જોન ન્યુટન એક બદફેલ ખલાસી ઉપરથી એક પવિત્ર પાદરી કેમ થઈ શકયો ? બચગીમાં એના મા બાપ મૂકીને મરી ગયાથી તે ખલાસી થયો, ને ઘણી નજીશ કંગાલ જીંદગી ગુજારવા લાગ્યો. ઘણો હેરાનગતિમાં આવી પડયો ત્યારે તેની પ્યારી માવતરનું તેને એકદમ સ્મરણ થયું, અને તેના હૃદય ઉપર જાણે કોઇએ પ્રકાશ કર્યો હોય, અને ત્યાં જાણે તેની માતા તેને ઉપદેશ કરતી હોય એમ ભાસ્યું; અને જાણે તેણીના ઉપદેશની અસર થવાથી તેણે એકદમ જવાબ દીધોઃ—"માતા ! જીવનના ત્હારા ઉપદેશ મ્હને આજે સાંભરી આવ્યા છે, હું હવે નીતિ તથા ધર્મને માર્ગે આજથીજ લાગું છું, અને હું અનુભવસિદ્ધ ઉપદેશ લોકોને આપીશ, કે માતાનો ઉપદેશ સંકટ સમયે યાદ રાખજો " તેજ મુજબ ધર્મી, નીતિમાન, અને તાબેદાર બેટાના બાપને મોટામાં મોટી ખુશાલી

હોય છે. તે બાપ મનમાં જે મગન થાય છે તે મગ્નતાનો ખુલાસો કરવાને તે મુગો બને છે. મુગો માણસ જેમ સાકરનો સ્વાદ કે ગોળનો મિઠાશ બીજાને સમજાવી શકતો નથી, તેવી એક બાપવાળા દીકરાના બાપની હાલત હોય છે. નઠારા પુત્રનો બાપ પોતાનો સંતાપ પણ કહી શકતો નથી, ને કપુતનો કહેર તેની માતા પોતાના જીવમાં સમાવી દેતી હોવાથી તેણીનું હૃદય બળીને મુંજાયા કરે છે, તે પણ કહી શકતી નથી. કહેતી છે કે, " A foolish son is a grief to his father, and bitterness to her that bare him. " ભાઈઓ ને બ્હેનો ! કદાપિ તમારાં બાપ માય તરફથી તમને લગાર ઓછું પડયું હોય, કદાપિ તમે તેમનાથી રંજીદા થયાં હો, તોએ તમે તેમના સાથે તોછડાઈથી વર્તશો ના. તેઓને નારાજ કરવાં ને પ્રભુને નારાજ કરવો બરાબર છે. મા બાપની આજ્ઞામાં રહેનાર પુત્ર ૫૦ વર્ષ વેર સિંહ જેવો રહે છે. તેને મા બાપનો છાયો હોય ત્યાં સૂધી ૫૦ વરસ વેર કોઈનો પણ તેને ડર હોતો નથી. માથે છત્ર જેને ૫૦ વરસ વેર હોય તે વનમાં પેસે તોએ બીહતો નથી. એકાવન, બાવન, પંચાવન, સત્તાવન, અઠ્ઠાવન એ બધાં વનમાં જેમ જેમ તું ઉંડો પેસશે તેમ તેમ તે ઘાડાં વન જંગલમાં પણ માથે મા બાપનું છત્ર હશે ત્યાં સુધી તને હિંમત રહેશે, ને ૬૦ વર્ષની વયે ઘણે ભાગે તે છત્ર ઉડી જાય છે ત્યારે એકસઠ, બાસઠ, ત્રેંસઠ, ચોંસઠ, પાંસઠ, છાસઠ, સડસઠ, અડસઠ એવી સઠ, એટલે કે મૂઢપણાની ઉમરમાં ત્હારે માથે સંસારી જંજાળો આવશે, પરંતુ તેં ત્હારાં મા બાપની સેવા ચાકરી બજાવેલી ત્હારાં બચ્ચાંઓએ દીઠીજ હશે, એટલે તેઓ ત્હારૂંજ જોઈને, ત્હારૂંજ અનુકરણ કરીને ત્હારી પણ સેવા ચાકરી ઉઠાવવાને તૈયાર અને પાકાં પૂરાં થયાં હશે, એટલે ત્હારે બીવાનું નથી.

" જે દુઃખ દે મા બાપને, કરીને આજ્ઞા લોપ;
તેના ઉપર થાય છે, જગકર્તાનો કોપ. "

બચ્ચાં નાફરમાન, નઠારાં, ને મૂઢ નિવડવાથી મા બાપનેજ કલંક લગાડે છે. જેમ જેમ બાળક ઉમ્મરે વધતું જાય છે તેમ તેમ તે બદકાર નિવડતું જાય છે તો મા બાપો પોતે પોતાનાંજ કર્મને માટે ઠપકો દઇ હાથ મારે છે. એટલા માટે

पित्रोर्निदेशवर्ती यः पुत्रोऽन्वर्थनामवान् ।
श्रेष्ठ एकस्तु गुणवान्किं शतैरपी निर्गुणैः ॥

જે પુત્ર માત પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, તે પોતાના પુત્ર નામનું સાર્થક કરે છે. આવો ગુણવાન એક પુત્ર સારો, પરંતુ નિર્ગુણ સો પુત્ર પણ શા કામના ?

નેપોલ્યનની પોતાની મા તરફની ચાલ ચલણ એવી હતી, કે તેણીને પોતાની સગડી આગળથી ટાઢે ઠરઠરતી ઉઠાડી મેલતો, પણ પોતે ઠરઠરતી હાલતમાં હોય

તેઓ પોતાની માતાને સગડી આગળ વહેલો બેસાડતો. ઘડીવારમાં પોતાના સાથી-ઓને કે હાથ હેઠળનાઓને તુચ્છકારતો હોય એવામાં માતા આવી લાગે તો તે તુર્ત ચુપ થઈ જતો.

આપણાં ડાવેજર શહેનશાહબાનુ એલેક્ઝાંડ્રા જ્યારે પણ પોતાના પિતાજીને ઘેર ડેન્માર્ક જતાં ત્યારે ઇંગ્લંડમાં જે ડ્રેસ પોતે પહેરતાં હોય તે કાઢી મેલતાં. એમના પિતા ડેન્માર્કના રાજા ક્રિશ્ચિયન જ્યારે જીવતા હતા ત્યારે સાદા પોશાકની બહુ તરફદારી કરતા, અને જે કોઇ સાદાં વસ્ત્ર પહેરી ફરે તે જોઈ પોતે આનંદ માનતા હોવાથી પોતાના પિતાજીને ખુશ કરવા સારૂ ઇંગ્લંડના ઠાઠમાઠ-વાળા ડ્રેસ ત્યાંજ રહેવા દઇ, ડેન્માર્કમાં જેટલો વખત તેવણ પિયરમાં રહેતાં તેટલો વખત પોતાનો સુંદર પોશાકોનો ગમે એટલો શોખ પણ બાજુએ રાખીને, બાપને ખુશી રાખવા પોતે અતિયંત સાદાં ફરતાં. પિતૃભક્તિ માટે તેઓ પોતાની ખુશીનું જોતાં નો'તાં. એટલા માટે હરેક મા બાપ જે ખાસ દુવા માગે છે, તે માગી માગીને એજ માગે છે કે;

"વો જઇધ્યામિ. અમવઇતીમ ફ્રઝન્તીમ્ચ ખાપરામ...........
નએચિશ્ચ અંઘહાઓ યાસાઇતિ ઝયાનાઇ...........
નોઈત મહરકાઈ, નોઇત અએનંઘહે નોઇત અપયતેએ!"

હે પરવરદેગાર! હું એવું એક સલુકનું ફરજંદ ત્હારી પાસે માંગુંછું, કે જે કામ બજાવવામાં હિંમતવાન હોય, આવી પડતાં દુઃખોને ધૈર્ય રાખી સહન કરનારૂં હોય, મ્હને દુઃખ, પીડાકારી ને સંકટમાંથી ટાળનારૂં હોય, મ્હને ઘડપણે દુઃખ પહોંચાડનારૂં નહીં નિવડે, અને કશી રીતે કીનો રાખનારૂં નહીં નિપજે!

એક જમીનદારની વાડીમાં ફળોના ઝાડો ઉપરથી ફળ ચોરીને ખાવા સારૂ એક બાપના તાબેદાર પુત્રને તેના સાથીઓએ કહ્યું. દિકરો કહેઃ–"મ્હારા બાપનો હુકમ નથી." સંગાતીઓ બોલ્યાઃ–"ત્હારા બાપા કયાં જોવા આવે છે? વળી તુંજ કહેતો હતો કે, મ્હારા પિતાજી બહુ માયાળુ છે, તો તું પકડાઇ આવીશ તોએ તેઓ તને કાંઇ કરશે નહીં!" પેલો તાબેદાર બેટો બોલ્યોઃ–"મ્હારા બાપા તો મ્હને કાંઈ કરશે નહીં. પરંતુ તમને રાજી રાખવાને શું મ્હારા પિતાજીને નારાજ ને દુઃખી કરૂં? જો તેઓ શ્રી મનમાં પણ દુઃખ પામશે તો મ્હારા મનને તો હજાર ગણું દુઃખ થશે!" આવી રીતે મા બાપની આજ્ઞા તે પરમેશ્વરનીજ આજ્ઞા, એમ જે બચ્ચાં સમજે છે તેઓ મોટાં થઈને બહુજ સલુકના અને સદ્ગુણી નિવડે છે. નઠારી રીતભાતથી ઉછરેલો દિકરો પોતાના બાપને એક કલંક છે. નઠારી ઉધરેલી છોડી તેની માતાનો મોટો સંતાપ છે. મા બાપનું અખંડ હેત બચ્ચાંઓ ઉપર હોવાથી તેઓ ગમે એવી પોતાનાં બચ્ચાંની ભુલો, કસુરો, ને વાંકોની માફી આપે છે, પરંતુ વારંવારની માફી ને દરગુજરી તેજ

બચ્ચાંઓને મોટપણે દુઃખકર થઇ પડે છે, અને પાછળથી તેજ દરગુજરી માટે પસ્તાવું પડે છે. માટે પ્રથમથીજ બચ્ચાંઓએ મા બાપનું કહ્યું માન સહિત માન્ય રાખવાની જરૂર રહે છે. આખાં ઉપવનમાં સુગંધીવાળાં પુલોથી ભરેલો એકજ છોડવો આખાં ઉપવનને સુગંધમય કરે છે, તેજ પ્રમાણે આખાં ઘરમાં સદ્‌ગુણની સુગંધ પાથરનારો એકજ સપુત આખાં કુટુંબને આનંદમય ને રળિયામણું બનાવે છે.

કહા કપૂતકું ધન, મન કહા મુરખ સંગા;
કહા કાકકું કનક, કહા ગર્દભકું ગંગા.
કહા ખરકું અગર, કહા નિર્ગુણસેં નેહા;
કહા સુમકી સેવા, કહા ધરની બિન ગેહા.
પુનિ: કહા બહેરેશું ગાન, કહા ચોરસેં ચાતરી,
કહા રાવનશું રીઝમન, જૈસા દેવ એસી પાતરી.

ભાઇઓ! તમારી માતૃભક્તિ હશે તોજ તમે પિતૃભક્તિનું ગૌરવ સમજશો, અને માતા પિતાની ભક્તિ હશે તોજ ઇશ્વરને ત્યાં તમારી ભક્તિ કબુલ રહેશે. તમને જ્યાં સૂધી ઇશ્વરનાં દર્શન થયાં નથી ત્યાં સૂધી તમે મા બાપનાં દર્શનને ઇશ્વર દર્શન સમજી લ્યો. એટલાંમાં તો તેજ તમારા ખરા ભગવાન છે. પ્રત્યક્ષ દેવતા સમાન તમારૂં દૈવત તેજ છે. તેમના તમે પરતંત્ર ગુલામજ સમજી લેજો.

जीवतोरस्वतन्त्रः स्याज्जरयापि समन्विता:
तयोरपि पिता श्रेयान्बीजप्राधान्यदर्शनात् ॥

માતા પિતા જીવતાં હોય ત્યાં સૂધી છોકરો ગમે એટલો ઘરડો થયો હોય તોપણ પરતંત્ર ગણાય છે. માતા પિતામાં પણ બીજનું મૂખ્યપણું દીઠામાં આવે છે, માટે માતા કરતાં પિતા શ્રેષ્ઠ ગણી શકાય.

પિતાના અભાવમાં માતા શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, ને માતાને અભાવે વડીલ ભાઇને સ્વતંત્ર જાણવો, અને મોટાઇ તો તેના ગુણ પ્રમાણેજ મળે છે. છોકરાં જો સારાં નિવડે છે તો મા બાપને મોટાઇ આપી તેમના કલંક પણ ધોઇ નાખે છે. પણ છોકરાં નાફરમાન ને નઠારાં નિવડે છે તો મા બાપના ગુણોને ધોઇ નાખે છે. તમારાં છોકરાંને પંપાળો ને પછી નિરંતર તેમનાથી ડરતાં રહો. તમારાં બાળક તમને નમતાં હોય તેઓજ તમારાં ખરાં ફરઝંદ છે. વગર નમંતાઇવાળાં બચ્ચાંની ગણત્રિ મનુષ્યમાં કરશો ના. તે તો ચોપગાંજ સમજશો.

અગર ખુદ બરદરદ પેશાંનીએ પીલ;
ન મર્દસ્ત આંકે દર વય મર્દુમી નીસ્ત.
બની આદમ સરેશ્ત અઝ ખાક દારદ;
અગર ખાકી ન બાશદ આદમી નીસ્ત.

અગર જો તું હાથીનું મસ્તક ભાંગી શકે એવો બળવાન હોય પણ ત્હારામાં માણસાઈ ના હોય તો તું કાંઇ માણુસ નથી. આદમના બચ્ચાંઓનું પિંડ મટ્ટીમાંથી થએલું છે, ત્યારે તું ખાકી એટલે નમ્રતાવાળો ન થાય તો તું આદમીની બુન્યાદનો ના કહેવાય.

જે દિકરો નમ્રતાવાળો હોય, ડાહ્યો, કહેણુસરનો, ને બાપવખો દિકરો હોય તેજ એક ઉત્તમ બાપ નિવડે છે. એક નાફરમાન બેટ્ટો પોતાની માતાને ધિક્કારનારો હોય છે. બાપ માયની અગવડ સમજનારી દીકરીજ માતા થવાને લાયક બને છે. મીસ મેરી રસલ મીન્ટફર્ડ માતા લેખે સાચી નિવડી; કેમકે પુત્રી લેખે પણ સાચી નિવડીને પોતાના જુગારી અને વ્યસની બાપને બંધીખાનેથી છોડવવા માટે મહારાણી વિક્ટોર્યાના વખતમાં એટલો બધો તો ભોગ આપ્યો હતો, કે છેવટે પોતાનાં કપડાં લત્તાં વેચ્યાં તો વેચ્યાં પણ પોતાને મળતું પેન્શન પણ ગીરવી મૂકીને પોતાના બાપને છુટ્ટો કરી કૃતાર્થ થઇ હતી. એટલા માટે દરેક બાપ અને દરેક માય પોતે ગમે એવાં ભુંડાં હશે તોએ પરમેશ્વરની પ્રાર્થના તો એવીજ કરે છે કેઃ—

"દાયાઓ મે....તુ થામ આસનામ ફ્રઝન્તીમ.... આંઝોબૂજેમ હવિરામ યા મે ફ્રાધ્યાત ન્માનેબ્ય વિસેબ્ય ઝન્તૂબ્ય દખ્યુબ્ય દંઘહુસસ્તીબ્ય!"

હે પરવરદેગાર! તું મ્હને પોષણ કરનારૂં ફરઝંદ આપ! હે માલેક! મ્હને તું જાતિ અક્કલવાળો દિકરો આપ! હે દાદાર બાપ! મ્હને સંકટ કે બલામાંથી છુટકો કરે એવું છોકરૂં આપ! હે સાહેબ, હું અરજ કરૂં છું કે મ્હારાં કુટુંબનું, મ્હારાં પાડ પડોશીઓનું, મ્હારા હમ વતનીઓનું ભલું કરીને અમારા દેશની સેવા બજાવીને કીર્તિ વધારે એવાંજ ફરઝંદોની બક્ષેશ અમારા ઉપર તું કર!

આજ્ઞા ૨૮ મી.

"There is no velvet so soft as a mother's lap, no rose so lovely as her smile, no path so flowery as that imprinted with her footsteps.—(Abp. Thomson.)

જવાંનીના જુસ્સામાં સેખ સાદીએ એક દિવસે પોતાની બુઢી માવતરને છંછેડી નાંખી. તેણી એક ખુણામાં જઈ બેઠી, અને આંખમાં પાણી લાવી કહેવા લાગી કે; "શું ત્હારૂં બચપણ તું ભુલી ગયો, કે હમણા મ્હારા ઉપર મોટાઈ અને સખતાઈ કરવા લાગ્યો દિકરા?"

ચે ખુશ ગુફ્ત આંજી બ ફરઝંદે ખીશ;
ચુ દીદશ પલંગ અફગને પીલતન.
ગર અઝ એહેદે ખુર્દીત યાદ આમદી;
કે બીચારે બુદી દર આગુશે મન.
ન કરદી દરીન રૂઝ બર મન જફા;
કે તુ શીર મરદી ઓ મન પીર ઝન.

એક ઘરડી સ્ત્રીએ પોતાનાં બેવફા ફરઝંદને ચિત્તાને તોડી પાડનારો અને પહેલવાન પીલતન જેવો જ્યારે દીઠો ત્યારે તેને અચ્છી શિખામણ કહી હતી કે; તને બાળ્યાવસ્થાનો સમો યાદ આવતે, કે એક વાર તો તું મ્હારી ગોદમાં બીચારો જેવો હતો, ત્યારે તો તું હાલ જે શેરમર્દ છે અને હું બુઢી ઓરત છું, ત્યારે તું મ્હારા ઉપર આવડો જુલમ નહીં પાડતે. અરેરે! બ્હેનો ને બંધુઓ! માતા જેવું પવિત્ર તીર્થ ફરી ફરી મળવાનું નથી. માય જેવો મિઠો મેવો ઘડી ઘડી મળવાનો નથી. માટે માતૃસેવા જરૂર કરી લ્યો, પાછળથી પસ્તાશો નહીં.

जननी जन्मभूमिश्च जान्हवी च जनार्दन ।
जनक पंचम श्चैव जकारा पंचदुर्लभा: ॥

જનની (માતા) જન્મભૂમિ, જાન્હવી (ગંગાજી), જનાર્દન (વિષ્ણુ) અને જનક (પિતા) એ પાંચ જકાર મળવા દુર્લભ છે. એક શેઠ જેટલો વાર પૈસા આપી ઉપકાર કરે તેટલો વાર સેવક તેની સેવા બજાવે છે, પણ જે વેળાએ મા બાપ તમોને ખોળે બેસાડીને વગર નોકરીએ પગાર આપી તમારા ઉપર ઉપકારો કરે છે, પણ જ્યારે તમે સેવા કરવાને લાયક થાવ ત્યારે તે ઉપકારનો બદલો તમારી "સેવા" થી વાળી આપવાની શું તમારી ફરજ નથી? બેડા બેકાર તમે હતા ત્યારે તમને જેમણે પગાર આપ્યો, ત્યારે હવે તે તમારૂં રૂણ ફેડવાની તમારી ફરજ નથી? રામચંદ્રજીએ તો એટલાં વેર કહ્યું હતું કે; "મ્હારા પિતાજી મને હુકમ આપે તો હું ઝેર પણ પી શકું છું; આગમાં બળી શકું છું; સમુદ્રમાં કુદકો મારી શકું છું; અને રાજપાટ સીતા વગેરે જે કંઇ કહે તે છોડી શકું છું!"

શંકરે પોતાના બે પુત્રોમાં હરીફાઇ કરાવી. બન્નેને કહ્યું, કે આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા તમે કરી આવો, અને જે પુત્ર પૃથ્વી પ્રદક્ષિણા કરીને મ્હારી સમક્ષ પહેલ વહેલો આવી ઉભો રહેશે તેને હું સુંદર સ્ત્રી સાથે પહેલાં પરણાવીશ. પિતાજીના આ વચન સાંભળતાં વેંટજ એક છોકરો દુન્યાની મુસાફરી કરવા નિસરી પડયો. ગણપતિ તો ધીરે રહીને ઉઠયા, અને પોતાની માતાની આસપાસ સાત આંટા ફર્યો, ને પછી પિતાશ્રીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કીધી, અને પછી પોતાના બાપને પગે પડી કહેવા લાગ્યા; "પિતાશ્રી! વચન પાળો. હું પૃથ્વી કરતાં

પણ મોટી પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યો છું! માત પિતાની આસપાસ મુસાફરી કરી આવવી તેને હું પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરતાં પણ મોટું ગણું છું. અને તે પ્રદક્ષિણા મેં હમણાંજ પૂરી કરી!" આમ થવાથી શીવે (શંકરે) બીજો ભાઇ પાછો ફરે તે પહેલાંજ ગણપતિનાં લગ્ન કરી દીધાં. કહેવાનો સાર એ છે કે; સઘળાં ધર્મધામ કરતાં, સઘળી તીર્થ યાત્રા કરતાં, સર્વથી ઉત્તમ તીર્થ સેવા તે મા બાપની સેવા છે. અને લગ્ન પ્રસંગે સર્વથી પહેલાં હિંદુ લોકો ગણપતિ જેવા મા બાપની સેવા બજાવનારા પુત્રનીજ પહેલી પુંજા કરે છે.

દિકરા દિકરીના સંકટ સમયે મા બાપ જેવાં આભરાં ગાભરાં કોણ બને છે? બચ્ચાં માંદાં થઇ પીડાકારી ભોગવે છે ત્યારે મા બાપ તેમની માત્ર દવાદારૂ ને માવજત કરીનેજ બેસી રહેતાં નથી, પણ નહીં કરવા જેવાં અનિષ્ટ કૃત્યો પણ જો કોઇ કરવા કહે તો તે પણ તેઓ કરવાને ચુકતાં નથી. સેવડા બ્રાહ્મણ, છુમંત્ર કે બધું બધુંએ કરતાં તેઓ લજવાતાં નથી. ૨૦–૨૫ રાતના ઉજાગરા કહો કે ૩–૫ દહાડાનો અપવાસ રહો, જે કહો તે પોતાનાં બાળકને આરોગ્ય થાય એટલા ઉદ્દેશથી તેઓ બધું કરે છે, ને જરાએ વિસામો વિશ્રાંતિ કે આરામ લીધા વગર તેઓ ઉમંગ ને ઉત્સાહથી તળે ઉપર કરી રહે છે, તોએ તેમને થાક લાગતી નથી. તેઓ આખી રાત માંદા પુત્રની પથારી આગળ કેવાં ચિંતાતુર ચહેરે બેસીને ખળભળાટ કરે છે તેનો તમે વિચાર કરો. તેમની પીડાકારી મટે એ ઉદ્દેશથી કેવાં વૃત ને માનતા લઇ પોતે પીડાકારી ભોગવવા કેટલાં આતુર ને તત્પર હોય છે તેનો ખ્યાલ કરો, અને જેમ પેલા મા—વખા ફીલસુફ બેટાએ કહ્યું હતું તેમ, "મારી મા બિમાર છે, તેના ખોરાક ઔષધને માટે બીજો કંઇ પણ ઉપાય નહીં જોઈ શકયાથી આ મારાં કપડાં વેચવા જાઉછું!" એટલાં વેર માયની ચાકરી કરવાને તમે તત્પર રહો, નાફરમાન ના નિવડશો.

બેકર શહેરમાં એક બુઢાને ઘેર સાદી સાહેબ પરોણા ગયા. તે બુઢા પાસે ઘણી દોલત હતી અને એક સોહામણો દીકરો હતો. તે બુઢો એક રાતે સાદીની આગળ વાત કરવા લાગ્યો કે; "મ્હને આ વ્હાલા દીકરા શિવાય બીજું ફરજંદ પેદા પડયુંજ નથી. તે પણ વળી આ જંગલમાં માનતાનું એક ઝાડ છે, તેની નીચે ઉભાં રહીને સૌ લોક ફરજંદ માગવા માટે અલ્લાતાલાની બંદગી કરતાં હોવાથી મેં પણ બહુજ આજીજી ખુદા આગળ કીધી ત્યારેજ આ ફરજંદ દાદારે દીધું છે!" હવે બીજી સહવારે તો પેલોજ છોકરો પોતાના દોસ્તો આગળ હળુસે આમ બોલતો સાદીએ સાંભળ્યો કે; "તે માનતાના ઝાડનો જો મને પત્તો મળે તો હું તે ઝાડ પાસે જઇને હમણાજ અલ્લાતાલાની બંદગી કરીને માંગું કે; મ્હારો બાપ વહેલો મરી જાય!" બુઢો બાપ મનમાં મગ્ન થાય છે કે મ્હારો દિકરો શાણો ડાહ્યો ને ચતુર છે, અને દિકરાના મનમાં કે મ્હારો બાપ બુઢો ને કુબડો છે તે કયારે મરે!

"મને ખબર કાહતાં જણાયું," સાદી કહે છે, "કે પેલો બુઢો બાપ પોતાના મરનાર બાપની કબર આગળ એક દહાડો પણ સેઝદો કરવાએ ગયો નથી!" તે ઉપરથી તેમણે કતએ કરી છે કે;

"સાલહા બર તુ બેગુઝરદ કે ગુઝર;
ન કુની શુએ તુરબતે પેદરત.
તુ બ જાએ પેદર ચે કરદી ખેર;
તા હેમા ચશ્મ દારી અઝ પેસરત!"

વર્ષો ગુજરી ગયાં પણ ત્હારા બાપની કબર આગળ તું એક પણ વાર ગયો નથી. તેં બાપની પાછળ જેવી ખેર ખેરાત ને સખાવત કરી હોય તેવીજ ત્હારી પાછળ તું ત્હારા દીકરાથી પણ ઉમેદ રાખજે. યાદ રાખજો બેટાઓ! મા બાપ સાથે કુસંપ કરશો તો ખુદા તમારી સાથે સંપીલા રહેશે નહીં; અને વળી જહાં સંપ તહાં સંપતિ નાના, જહાં કુસંપ તહાં વિપત્તિ નિદાના. જ્યાં સંપ છે ત્યાં નાના પ્રકારની સંપત્તિ છે. જ્યાં કુસંપ છે ત્યાં વિપત્તિઓજ છે. જ્યાં બાપ સાથે દિકરો સંપમાં હોય છે ત્યાંજ તે બાપીકા હુન્નર શિખી શકે છે. દિકરો કુસંપ રાખતો જણાતાં કિમ્યો જાણનાર પિતા તેને કિમ્યાનો હુન્નર શિખવતો નથી. એટલા માટે એક લેખકે કહ્યું છે કે;

"એક ડાહ્યા અને પ્રમાણિક બાપ પાસેથી આપણને જેટલું શીખવાનું મળે છે તેટલું એકઠા થયેલા સઘળા માસ્ટરો પાસેથી પણ મળતું નથી. બાપ પોતે એક સૌથી સરસ અને સૌથી સાચો માસ્ટર છે, જેની પાસેથીજ હમેશાં આપણે સચોટ શિક્ષણ લઇએ છીએ. તે શિક્ષણ ખાલી તેના મોઢામાંથી પડતા બોલોથી નહિંજ, પણ તેની દરરોજની જીંદગીની હીલચાલ અને અનુભવ ઉપરથી આપણે શીખીએ છીએ." માટેજ તમે તમારા પિતાને નમો, જે તમને નમવાને અધિકારી નથી. રાજા આકટવાસ ઍન્ટનિની સાથે લડાઈ કરીને પછી તેને જીત્યો. તે બળવાની વખતે તેણે એક દિવસે એન્ટનિના તરફના દુશ્મનોને સજા કરવા માટે એક સભા કરી હતી. એ સભામાં મોચાલોસ નામનો એક વૃદ્ધ આવ્યો, એ વૃદ્ધનો એક છોકરો તે વેળાએ એક ન્યાયાધીશ લેખે તે સભામાં બેઠો હતો. પુત્રે એકદમ પિતાને ત્યાં આવેલો જોઇને તેને માન પૂર્વક આલિંગન કર્યું, અને રાજાને સંબોધીને બોલ્યો, "હે મહારાજા! હું આપનો કર્મચારી છું, પરંતુ મારો પિતા સજાને પાત્ર થયો છે; એટલા માટે હે રાજાધિરાજ! હું વિનય પૂર્વક વિનંતી કરૂં છું કે; મારા પિતાને બચાવો અથવા મને પિતાની જોડે મારો. મહિપતિએ તેમજ બીજા ન્યાયાધીશોએ આ સાંભળીને દયા લાવી તેના પિતાને છોડયો હતો.

ઝે ફરઝંદ બાશદ પેદર શાદ દેલ;
ઝે ઘમહા બદુ દારદ આઝાદ દેલ.

અગર મેહેરબાન બાશદ ઊ બર પેદર;
બનીકી ગેરાયન્દહો દાદગર.

એક બાપ પોતાના બેટાથીજ ખુશાલ દિલનો રહે છે. અને તેનાથીજ તે સઘળી ગમગીનીથી પોતાનું દિલ મોકળું રાખે છે. અગર જો તે છોકરો પોતાના બાપ ઉપર મહેરબાન હોય તેમજ તે નેકીનીજ ખાહેશ કરનારો અને ઇન્સાફી હોય, તોજ તે પોતાના બાપને વહાલો હોય છે.

ભાઈઓ! માતા વગર ચાલશે કે કેમ, તે તો તમે નમાયાં બચ્ચાંથી સમજી લ્યો. તમારા પિતા વગર તમારાથી ચલાવી લેવાશે કે કેમ તે તો તમે બાપ વગરનાં બચ્ચાંથી સાંભળી લ્યો. બધાં બોલે છે કે, બાપ મરજો પણ કોઈની માય ના મરજો! પરંતુ પુત્રોને બાપ વગર સંસારમાં ઘણી હાડમારી ભોગવવી પડેજ છે; અને પુત્રીઓને માય વગર હડસેલા ઘણા પડેજ છે.

"મારા દીલની તખ્તી ઉપર મારા પવિત્ર પિતાના વચનો કેટલાંક કોતરાઈ રહ્યાં છે. તેઓ ફરમાવતા કે 'દિકરા, તું જો ટુટી પડેલા, પડતીમાં આવી ગએલા લોકો સાથે મળે તો તેમની જોડે બેઅદબ ઉદ્ધત થનો ના. જો તું આ દુનિયામાં એક પણ દીલને રાજી ન કરી શકે તો ભલે, પણ એક હલકામાં હલકા આત્માને પણ તું નારાજ કરીશ નહિ."

જેમણે નવ માસ તમારો ભાર વહ્યો, જેમણે તમને ધવાડી ખવાડી મોટાં કર્યાં, તમારાં સુખ સારૂ જેમણે અનેકનાં કષ્ટો વેઠયાં, જેમણે તમને ઉધારી ઉછેરી સંસારના સુખ વૈભવ ભોગવવા રમતાં છોડયાં, તેમના ઉપકાર જો તમે ન જાણો તો બીજા કોઇના પણ ઉપકાર તમે વાળશો એની જામીનગીરીજ શું છે? જેમના આભારોનો બદલો આપવાને તમારો એક આખો જન્મારો પણ સમર્થ નથી, તેમના ઉપકારો પૈકી સહેજ ભાગ પણ જો તમે નહીં ફેડો તો તમોને Obliging Nature નો ગુણજાણુનો, કોઈ પણ એલકાબ આપે તો જુઠી સહરાઘાત ને મિથ્યા બકવાદ ગણાવો જોઇએ કે નહીં, તેનો જરા તમે વિચાર કરજો.

મુએલો તેનેજ જાણવો કે જે મા બાપને હિણતો હોય. જે કોઇ મા બાપનો શત્રુ હોય તેની પર ભરૂસો રાખવો નહીં; કારણ કે તેવો માણસ ભલાં ભુંડાં કામો સારૂ મનમાં કશી ચાનક ધરાવતો નથી. મા બાપની સેવા માટે તમો જેહમત ઉઠાવશો તો તમારૂં તે કામ અમર રહેશે. તે કામમાં તમે તમોને પોતાને આખા આપી દો, અને તેની સાથે જે કાંઈ તમારૂં સર્વસ્વ હોય તે, તમારૂં શરીર, તમારૂં મગજ, તમારી બુદ્ધિ, તેમજ તમારાં મન, દિલ, અને આત્માની સઘળી શક્તિઓ તે કામમાં આપી દો, અને તેમ કરવાથી તમો જે કાંઇ આજે રોપણી વાવો છો તેનાં ફળો ભવિષ્યમાં તમેજ ભોગવશો. પિતાની ફરજ વીશે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે;

विद्यागमार्थं पुत्रस्य वृत्त्यर्थं यतते च यः ।
पुत्रं सदा साधु शास्ति प्रीतिकृत्स पितानृणी ॥

જે પિતા પોતાના પુત્રને વિદ્યા ભણાવવા માટે તથા તેના ભરણપોષણ માટે પ્રયત્ન કરે છે, અને પુત્રને નિત્ય સારો ઉપદેશ આપે છે તે પિતા પુત્રને વ્હાલો લાગે છે અને તે પિતા પુત્રના રૂણમાંથી મુક્ત થાય છે. એક માતાનું રૂણ કેટલું બધું છે, અને એક માતાના તમે કેટલા બધા રૂણદાર છો, તે કવિ કાઉપરે બચ્ચાં ઉપર હરણ ફાડ રહેતી માતાઓ માટે હાલરડું બનાવ્યું છે તે ધ્યાનથી સાંભળવાથી સમજશો.

" Sleep, image of thy father, sleep my boy;
No lingering hour of sorrow shall be thine;
No sigh that rends thy father's heart and mine,
Bright as his manly sire the son shall be,
In form and soul. "

મા-બાપની સેવા.

(૧૩)

" The sacred books of the ancient Persians say—If you would be holy, instruct your children, because all the good acts they perform will be imputed to you."—Montesquieu.

આજ્ઞા ૨૯ મી.

જે બચ્ચાંના મા-બાપ તેમને ન્હાનપણમાંજ મૂકીને મરી ગયાં હોય, અને મા બાપની સેવા બજાવવાની તેમને તક મળીજ ના હોય તે બચ્ચાં મા બાપનું રૂણ કેમ ફેડી શકે ? તે બચ્ચાં મા બાપની સેવા કેમ બજાવી શકે ? તેમના દિલમાં તો ઓરતોજ રહી જાય. પણ નહીં; જો તે બચ્ચાં તે મા બાપનો દહાડો પાણી કરે, તે અશોઓના ફરોહરોની યકીનદારીથી આરાધના કરે, પોતાનાં ભલાં મા બાપને પગલે ચાલે, પોતે જે કાંઈ ભલું નામદારીનું કામ કરે તે સર્વ પોતાનાં મા બાપના નામનેજ અર્પણ કરે, પોતાના નામથી દાન ધર્મ ઈત્યાદિ કરવાને બદલે તેમના નામથી ધર્મ દાન કે સખાવત કરે, વરા કરવાનો પ્રસંગ આવે તે પણ તેમના નામથી કરે, પોતાની ઉજળી કારકીર્દિથી મા બાપને ઉજવાળે, તેમનાં અધુરાં રહેલાં કામો પૂરાં કરીને તેમના આત્માનો ઉદ્ધાર કરે, તેમની

બંધાવેલી અધુરી હવેલી પોતે સંપૂર્ણ કરીને તેમની વાસના-દેહને શાંતિ આપે, તેમના કરજ હોય તે અદા કરીને તેમના હાડ છોડાવે, તેમના નામ ઉપરની બદનામી કે અપજશનો ડાઘ ધોઈ નાંખવા જેવાં સુકૃત્યો કરી જગતમાં તેમનાં બચ્ચાં કીર્તિ મેળવીને સારેજ માર્ગે ચાલી યશ જશ મેળવે, અને અશો નેઆંગાનોની યાદથી ધાર્મિક ક્રિયા કામો કરીને તેમના આત્માના ઉદ્ધાર કરી તેમના પ્રગટીકરણને આગળ વધારવાનાં ભલાં કૃત્યો કરે તો તેમણે પોતાના માત પિતાની ઉત્તમમાં ઉત્તમ સેવા બજાવેલીજ લેખાય. કહેવત છે કે; "બેહેસ્તમાંવાળાં રડે, ને દોજખમાંવાળાં હસે!" એટલે કે, સારાં મા બાપનાં ફરઝંદો નઠારાં પેદા પડીને મા બાપને ભુંડું બોલાવે ત્યારે ભલાં મા બાપો બેહેસ્તમાં પણ રડે છે, અને નઠારાં મા બાપનાં ફરઝંદો ભલાં કામો કરીને મા બાપને ભલું કહેવડાવે ત્યારે દોજખમાં પડેલાં મા બાપો ખુશાલ બને છે. ત્યારે વ્હાલાંઓ! તમારાં મા બાપ જીવતાં હોય ત્યારે તો તેમને આમજ કહેજો કે;

> તા તવાંનમ દોલત બદસ્ત આરમઃ
> વર બી આઝારીમ ન યાઝારમ.
> વર ચુ તુતી શકર બુઅદ ખોરેશ્ત;
> જાંને શીરીન ફેદાએ પરવરેશ્ત.

જ્યાં સૂધી મ્હારાથી બની શકશે ત્યાં સૂધી તમારાં દિલને હું નહીં દુઃખવીશ. અગર તમે મ્હને દુઃખ કે આજાર દો તોએ હું તમને આજાર કે દુઃખ નહીં દઇશ. જો પોપટની માફક તમને ખાવાને સાકર જોઈશે તો તમારી પરવરશી કરવા થકી હું મ્હારો સાકર જેવો મિઠો પ્રાણ ફીદા કરીશ. વ્હાલાંઓ! તમારી માતાના પ્રેમાળ અને સ્નેહના બોલો ઉપર એકવાર નજર કરો. માતાના પ્યારનું જે કરજ છે તે તો જન્માંતરમાં પણ ફેડી શકાશે નહીં. મા બાપે આપણને લાડ નાજ લડાવીને જે પ્રેમથી આપણું લાલન પાલન કરીને આપણે જ્યારે અશક્ત હતાં ત્યારે કેવી રીતે રક્ષણ કર્યું હતું, તે જ્યારે તમે મન દઇને યાદ કરશો ત્યારે શું તમારૂં હૈડું ભરાઇ નહીં આવશે? માતા પિતાએ આપણાં સુખ સારૂ પોતાનું એકે એક સુખ નિવાર્યું હતું તેનું તમને ભાન આવશે, અને તેમના વારંવાર દીધેલા આશિષોનું તમને સ્મરણ થશે ત્યારે તેમને પજવ્યાનું તમને કેટલું બધું દુઃખ થશે!

> જે જીન્હે પીતુ માતકો, લિયો ન આશિરવાદ;
> વ્યર્થ જન્મ તાકો ગયો, નર નહીં સોઈ નીશાદ.

માતા પિતાએ તમારે માટે કીયાં કષ્ટો પોતાને માથે વ્હોરી લીધાં નથી, તેમાનું મને તમે એક પણ બતાવી શકશો? ૩૫ વર્ષનો લઠ પુષ્ટ થએલો એક

જંગી પહેલવાન પણ તેની માતાને મનથી તો થાનમાંનું દુધ ધાવતું એક બાળક જેવો પ્રિય છે. દિકરો બળવાન વીર પુરૂષ હોય, કિંવા માંદો, દર્દી, ને બળહિન હોય તોએ માયની નજરમાં તો તે એક સરખી રીતે વ્હાલોજ લાગવાનો. મા બાપના સ્નેહ કે પ્રેમમાં કદિ પણ કમીપણું થતુંજ નથી.

મનુ મહારાજનું પવિત્ર વચન છે કે; જે દીકરા દીકરીથી તેમના મા બાપને સંતાપ અને કલેશ વેઠવો પડે તે દિકરા દીકરીના પાપનું પ્રાયશ્ચિત સેંકડો જન્મે પણ સંપૂર્ણ થઇ શકતું નથી. હિંદુ શાસ્ત્રોનાં આવાં ઉત્તમ વચનો સાંભળી સાંભળીને થોડાંજ હિંદુ સુજ્ઞો પોતાના મા બાપનાં દુશ્મન થતાં હશે.

પેસર કૂ ઝે રાહે પેદર બુગઝરદ;
સીતમગારે ખાની મશાવ કમ એરદ.

પોતાના પિતાઓની રાહ રસમથી વેગળા જનારા દીકરાને તો હું મુર્ખ, બે અકલી, અને જુલમગાર લેખું છું. વ્હાલાંઓ તમે વિચાર કરો, કે એક કપુત પેદા પડીને સર્વમાં હિણાતો હશે ત્યારે સર્વથી પહેલું દિલ તો તેની માતાનું બળતું હશે, ને પછી તેના પિતાનું જીગર જળતું હશે. બધાંજ હડસેલો મારશે ત્યારે ગમે એવા કપુતને પણ માતાજ પેટમાં ચાંપશે. ગમે એવાં ભારે તોફાનમાં પણ મા બાપના પ્રેમના મોજા ઉછળ્યા વિના રહેતા નથી. એટલા માટે જેમણે પોતાના માત પિતાને છારવ્યાં, જેમણે મા બાપને આ દુન્યામાં ઠાર દીધો, તેમણે આલોક ને પરલોક બન્નેનું સાર્થક કરી લીધુંજ સમજો. પોતાની પવિત્ર ફરજો જે મા બાપ તરફ દિકરા દિકરીએ બજાવવાની છે, તે ખરેખરી ફરજો બજાવનારનેજ તમે ડાહ્યાં કહેજો. તેમાં વળી જેણે વિદ્યા સંપાદન કીધી તેણે તો આ ફરજ એવડી રીતે બજાવવી જોઇએ, કેમકે જે સર્વથી વિશેષ હુશિયાર હોય છે તે તો સગુણી સપુત હોવોજ જોઇએ. એથી ઉલટું

શુક્રાચાર્યે કહ્યું છે, કે જે માણસના આચરણથી વડીલોની કીર્તિને કલંક લાગતો હોય તેનો ત્યાગ કરવો. કુળનો બચાવ કરવા માટે એક માણસનો ભોગ આપવો પડે તો તે આપવો. મદોન્મત દુર્યોધન પાંડવોની સાથે વેર વસાવીને આખા પરિવાર સહિત નાશ પામ્યો. મૂર્ખ પુત્ર, મૂર્ખ કન્યા, ક્રોધી સ્ત્રી, દરિદ્રતા, નિચની સેવા, અને નિત્યનું કરજ આ છ વસ્તુ દુઃખકારીજ છે. એટલા સારૂ જેમનાથી તમને લાભ થયો તેમના ગુણ તમે જાણો. મા બાપ પ્રત્યે આજીજી બતાવ્યાથી તમારી વધુ કદર થશે, અને ખુદાની મહેરબાની તમારા ઉપર જરૂરજ ઉતરશે. મા બાપની સેવા એજ તમારો ધર્મ છે, માટે એ ધર્મને છોડીને અધર્મ પકડશો મા.

યુધિષ્ટિર રાજાએ દ્વૈતવનમાં રહીને પણ પોતાના ધર્મને પાળ્યો, તેથી પૃથ્વીનું રાજ્ય સંપાદાન કર્યું હતું. અને નહુષે સ્વર્ગમાં રહ્યા છતાં અધર્મ પકડયો તેથી તેને રસાતળ પાતાળમાં જવું પડયું હતું. અધર્મથી વેન રાજાનો નાશ થયો હતો અને ધર્મનું આચરણ કીધાથી પૃથુરાજાનો ઉદય થયો હતો. માટે માત પિતા તરફના ધર્મને એક રાજાએ પણ હિણવો જોઈએ નહીં. મેહાંરા પ આજરમ નીકો દારદ=વડીલો તરફ સદા માન ને અદબથી વર્તજો.

જીવતાં જીવત ડેસ્યસ રાજાએ પોતાના પુત્રને જ્યારે તખ્તનશીન કરવાનો ઇરાદો જણાવ્યો હતો, ત્યારે તેનો સપુત બોલ્યો હતો કે; "પિતાજી! કદાંચિત હું તખ્તનશીન થઉંએ ખરો, પરંતુ મ્હને મોટો ભય એ લાગે છે, કે રાજ્યગાદી મળતાં હું રખેને આપનો પુત્ર, આપનો દાસ, અને આપનો ગુલામ છું એ વાત વિસરી જાઉં! રાજા લેખે મ્હારે હાથે કદાચ આપનું માન ના સચવાય તો હું રાજા કહેવડાવવા કરતાં બાપવખો આજ્ઞાંકિત પૂત્ર કહેવાઉં તેજ મ્હારે માટે ભલું છે!" મા બાપની સેવા ઉઠાવવાને બદલે જે દિકરા દિકરી લ્યાનતી ફરઝંદ લેખે તેમને દુઃખ દે, ગાળો ભાંડે, મારફાડ કરે, તેમને હેરાન ને પરેસાન કરી સરગરદાન કરે, તેવાં ઓહાકી દિકરાં દિકરી ખુદાની મેહેરબાની મેળવવાનો તમામ હક્ક ખોઇ દે છે. બીજાં લોકોની દયા મેળવવાનો પણ તેમનો હક્ક સમૂળો જતો રહે છે. એવાં પાતકી બેટા બેટી તરફની ખુદાની મહેર જતી રહીને ઉલટો કુદ્રતનો કેહેર ઉતરે છે. માટે

"મા બાપનો, ઉસ્તાદનો, વડીલ કે રાજા તણો;
માનો હુકમ, વળી સર્વથી પરમેશ્વરનો તો દશગણો."

એક માયના તાબેદાર બેટાએ પોતાના ઉપરીને કહ્યું હતું કેઃ—"હું તમારો હુકમ તોડું છું તે ફક્ત મેં મારી માને દારૂ નહીં પીવાનું વચન આપ્યું છે તેથી; કારણ કે મારો બાપ દારૂ પીતાં મરી ગયો હતો."

એક ઝવેરીએ પોતાના બાપની ઉંઘમાં ખલલ નહીં થાય, તેટલાજ કારણે બાપની ખાટલી આગળ મૂકેલી ઇસ્કોત્રીમાંના મોટો નફો આવે એવાં રત્નો વેચવાની પણ ઘરાકોને ના પાડી હતી! વ્હાલાંઓ! તમે પણ એવાંજ થજો; નિમકહરામ ના થતાં. મા બાપે કરેલી ભલાઇને ભુસી નાખશો મા. તેમની નેકીને યાદ કરી સેવા ઉઠાવશો તો તમારા ધંધા રોજગારમાં બરકત, અને શરીરે તંદોરસ્ત રહી જનસમાજમાં જશ મેળવીને તમે જરૂર કીર્તિવંત થશો. તેમના આશિર્વાદ લેવાને બદલે તેમના તમે શ્રાપ લેવા જેવું કંઇએ કરશો મા; નિમકહલાલ રહેજો.

દીગર હરકે બા મરદુમે નાસીપાસ;
કુનદ નીકુઈ માનદ અંદર હેરાસ.
હરાં કસ કે નીકી ફરામુશ કુનદ;
ખેરદરા બે કુશદ કે બીહુશ કુનદ.

મા બાપનું ખાધેલું નિમકહરામ કરનારા હરામખોર કપુત સાથે કોઈ પણ ભલાઈ કરશે તો તે સર્વદા ભયમાંજ રહેશે. જે કછોડાં બચ્ચાં પોતાના ઉપર થએલા ઉપકારો અને ભલાઈઓ વિસરી જાય છે તેઓ પોતાની બુદ્ધિથી ભ્રષ્ટ થાય છે. મૂર્ખ પુત્ર પિતાનો, દુષ્ટ વૈદ રોગીનો, રક્ષણ કરનારો સ્વામી પોતાના માણસોનો, ક્રોધી રાજા પ્રજાનો, ક્રોધી પ્રજા રાજાની, અને ધનાઢય છતાં કૃપણ માણસ યાચકોનો શત્રુ થઈ પડે છે. રાજા દુષ્ટ લોકોનો, પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી વેશ્યાની, સાધુ પુરૂષ ખળ પુરૂષનો, ઉપદેશક મૂર્ખોનો અને મૂવાં મા બાપને વિસારી મેલનાર પોતાના માત પિતાનો શત્રુ થાય છે. મા બાપે મરતી વખતે જે કાંઈ ફરમાન કે વસિયત કર્યું હોય તેની અમલ બજાવણી પૂરે પૂરી કરનાર પુત્રો પુત્રિ રૂણ મુક્ત થઇ શકે છે. જીવતાં જીવત મા બાપની આજ્ઞા ઉઠાવનારાં બેટા બેટી ઉપર મા બાપની બેહદ પ્રસન્નતા ઉતરે છે, અને મૂઆ પછી પણ તે માબાપો કહેણસરનાં નિમકહલાલ બેટા બેટીઓ ઉપર પોતાના આશિર્વાદ ઉતારે છે.

ચુ ફર્માન પઝીરન્દેહ બાશદ પેસર;
નવાઝન્દેહ બાયદ કે બાશદ પેદર.

પુત્ર પોતાના પિતાશ્રીની આજ્ઞા ઉઠાવનારોજ જ્યારે હોય છે ત્યારે બાપ પણ ઘટિત વિચારે અને પુત્ર ઉપર ઉંચ્ચ બક્ષેશોનો વરસાદ વરસાવે. જરથોસ્તી ધર્મમાં કહ્યું છે કે;

કોઈ શખ્સ મરતી વેળાએ અથવા દૂર દરાઝ મુસાફરીએ જતી વેળાએ પોતાના ફરઝંદને અથવા બીજાઓને જે કાંઇ વસિયત કરી જાય અને તે વસિયત પ્રમાણે નહીં ચાલીને ઉલટું કરવાથી જે "અંદરઝ ફરમાન" નું મહા પાપ લાગે છે, તે પાપની ગુપ્ત સજા તેના નાફરમાન બચ્ચાંઓને ઘણી ભારે ખમવી પડે છે. મા બાપનાં વચનો મ્હોંમાંથી નિકળતાં જે છોકરો હુકમ ઉઠાવી લે તે તો હજી મધ્યમ કહેવાશે, પરંતુ મા બાપના કહ્યા વગર માત્ર તેમના મનના વિચારો જાણી લઈ, તેમની હાજત જાણી લઇ, તેમની જરૂરિયાત પિછાની લઇને જે દિકરો મનોમન સાક્ષી રૂપે તેમની સેવા ઉઠાવી લે છે, મરતાં મરતાં ઓચરાયલી આજ્ઞા પાળે છે, તેને ઉત્તમ છોકરો ગણવા શાસ્ત્રોનુ ફરમાન છે. પેગંબર સલઅમે કહ્યું છે, કે જે કોઇ જવાંન્યો ઘરડાં મા બાપનું અપમાન કરે છે તેને ફરેસ્તાઓ હડસેલો મારીને બહાર કાઢે છે.

દેવો પણ સ્તુતિ કરવાથી ઝટ વશ થાય છે, ત્યારે માણુસો તો સ્તુતિ કરવાથી વશ થાયજ થાય. માટેજ કોઇ પણ મનુષ્ય પ્રત્યક્ષમાં કોઈના અવગુણો ગાઇ શકતો નથી. જે દિકરો પોતાના મા બાપનું કરજ અદા કરે છે તેનું કરજ કાદરૂન પણ માફ કરે છે.

પ્લીની નામે એક ઉદાર પંડિતે પોતાના એક મિત્રને કરજની ખાડીમાં ડુબતો જોયાથી તેનો સઘળો વહિવટ પોતે તપાસી, તેના તમામ લેણદારોને બોલાવી, મિત્રનું કરજ ફીટાડી પોતે પોતાના મિત્રનો એકલો લેણદાર થયો. પરંતુ પ્લીનીનું દેણ પતવ્યા વગર પેલો મિત્ર તો મરણ પામ્યો. તે કરજદાર બાપની ડાહી દિકરી જે બાપની તંગીમાં સેવા કરતી'તી, તેણી પ્લીની પાસે આવી કહેવા લાગી કરગરીને, કે "કાકાજી! આપના લેણા બદલ મ્હારા બાપની જે કાંઇ માલ મીલકત છે તે આપ કરજ પેટે લઈ લ્યો!" પરંતુ આ ઉદાર મિત્રે તે માગણી ઉપકાર સાથે ના પાડી, ઉલટી તે પુત્રી પરણી ત્યારે નાણાંની મોટી રકમ પહેરામણીમાં આપી, ને કહ્યું કે, "જે દિકરી બાપનું રૂણ ફેડવા ઉભી રહી છે તેનું રૂણ ફેડવા દેવતાઓ ઉભા છે! જે દિકરો પોતાના બાપની તંગીઓ દૂર કરવાની કોશેશ કરે છે, તેમાં પછી તે ફતેહમંદ થાય કે ન થાય, તોપણ ખુદા તેના સઘળા ગુન્હા માફ કરે છે."

બાળવયમાં દિકરો તો સદા મંદવાડ ભોગવે, મોટો થઇને સ્ત્રિના કહ્યા પ્રમાણે ચાલી મા બાપવખો ના રહે, લુચાઇ લફંગાઈ કરે, કેદમાં જાય, માતાને હલકી ગાળો ભાંડે, પિતાને માર મારે, વંઠી જાય, વટલી જાય, તોપણ મા બાપ દિકરા ઉપર મરી કાં ફીટે છે? કેમકે તે પોતાની જાતિમાંથી ઉત્પન્ન થએલો હોવાથી જાતિ સ્નેહ જોર મારે છે. જરાયુજ એટલે ઓળમાંથી જન્મનારી, અંડજ એટલે ઇંડાંમાંથી જન્મનારી, સ્વેદજ એટલે પરસેવામાંથી જન્મનારી, અને ઉદ્‌ભિજ્જ એટલે પૃથ્વીમાંથી જન્મનારી આવી ચાર જાતિ છે; અને પ્રત્યેક જાતિમાં પણ અનેક ભેદ છે. ઉત્તમ જાતિનાં મનુષ્ય નીચના સંગથી નીચ બને છે; પરંતુ જન્મથી નીચ તો નીચજ રહે છે. બ્રાહ્મણ વટલીને મધ્ય જાતિમાં જાય છે, પરંતુ શુદ્ર વૈશ્ય એ કાંઇ ક્ષત્રિય કે બ્રાહ્મણ થઇ શકતો નથી. જુઓ કે, રૂમનો ભલો શહેનશાહ ઓગસ્ટસ સીઝર મરણ પામ્યો; જેણે નજીક ૪૦ વરસો સુધી રાજપાટ ભોગવ્યું હતું, તેના મરણથી આખી શહેનશાહત દિલગીર થઇ હતી. પરંતુ તેની પાછળ તેનો સાવકો બેટો ટાઇબીરીઅસ તખ્તે બેઠો હતો, કે જે પોતાના બાપના કરતાં જુદાજ સ્વભાવનો બદ ખસલત નિવડયો હતો. બુન્યાદની અસર જુદીજ છે. બીજ તેવાં ફળ થાયજ થાય.

હરિશ્ચંદ્રે અવતાર ધરીને, સત્યની આણુ વર્તાવી;
રામચંદ્રે જન્મ ધરીને, સૂર્યકુળ કીર્તિ વધરાવી;
અર્જુન ધનુષ્યધારીએ, ભૂમિ રક્ષણુ કીધું પ્રેમે;
બાજીરાવની બલિહારી છે, ત્રણે રાખ્યા નેમે.

આગલા ઇરાનીઓમાં જે એક વાત કદી નહીંજ બને એવી અશકય માનવામાં આવતી હતી તે એજ હતી કે; "એક દિકરો પોતાના બાપનું ખુન કરે, એવો બનાવ દુન્યામાં કદી બનેજ નહીં!" જો એવો એકાદ બનાવ તેઓ સાંભળતા તો તુર્ત ડોકું ધુણાવી મન આપતા કે; "ખુની દિકરો પોતાના બાપના હલાલ ખુન્દનો નહીં, પણુ કોઇ હરામ ખુનિયાદનું ફરઝંદ તેની માવતર લાવી હશે!"

દરખ્તે બરૂ મંદ ચુન શુદ બુલંદ;
ગર આયદ ઝે ગરદુન બરૂ બર્ગઝંદ.
શવદ બર્ગ પેઝ મૂર્દહો બીખ સુસ્ત;
સરશ સૂએ પસ્તી ગેરાયદ નોખુસ્ત.
ચુ અઝ જાએ ગેહ્ બોગસલદ પાએ ખીશ;
બશાખે નવ આયીન દેહદ જાયે ખીશ.
મફ્રશ સેપારદ ગુલો બર્ગો બાદ;
બહારી બકે દૉરે રૈશન ચેરાગ.
અગર શાખે બદ ખીઝદ અઝ બીખે નીક;
તો બા બીખે તુંદી મયાદાર રીક.

એક ફળવંતું વૃક્ષ પૂર બહારમાં ખિલ્યું હોય છે એવામાં કાંઇ આસમાની સુલતાની તુફાન આવી પડે છે ત્યારે તેનાં કુમળાં પાંદડાં પણુ કુમળાઈ જાય છે; અને તે ઝાડની મજબુત બાઝેલી જડ પણુ ઢીલી પડી જાય છે; અને પછી તે બુઢું વૃક્ષ કમ્મરમાંથી વાંકુ વળી જાય છે. પછી જ્યારે જમાનાના દોરના સપાટા ઝપાટાથી તે વૃદ્ધ વૃક્ષ મરી જાય છે ત્યારે વળી તે કોઈક બીજાં નવાં ઝાડ માટે જગો ખાલી કરી આપતુંજ જાય છે. અને વળી તે નવાં ખિલેલાંનેજ આખા બાગની રૈનક મળે છે; અને વસંતના બહારની ખુબસુરતી પણુ તેનેજ નસીબે મળે છે. મગર તે વૃદ્ધનાં ઉત્તમ મૂળમાંથી જો કોઈ સડેલો અને કોહી રહેલો પીળો ફુટે તો શાણા માણુસો તે બુઢાં ઝાડને બદનામી આપતાં નથી.

ઢાલ શૂર સંગ્રામમાં, અંગ સજો જયમ આપ;
સંસારી સંગ્રામમાં, સજો ઢાલ મા બાપ.

એક ઇરાની સપુત માટે, આગલા ઇરાનીઓમાં તો મા બાપની સેવા, અને મા બાપની આજ્ઞા, તથા મા બાપ તરફ માન, એજ ઉત્તમ ગુણ ગણાતો હતો. મા બાપની હજુરમાં દિકરો અદબ વાળ્યા વગર ઉભો રહી શકતો ને'તો. પગ ઉપર ઉભાં રહેવા શિવાય તે મા બાપની સમક્ષ બેસી પણ શકતો ને'તો. આ ઉપરથી શાયર ફીરદુશી લખે છે કે;

ચું હંગામે રફતન ફરાઝ આયદશ;
બફર્ઝંદ નવરૂઝ બાઝ આયદશ.
બ ગીતી બેમાનદ ઝે ફર્ઝંદ નામ,
કે ઈ પૂરે ઝાલસ્તો ઇન પૂરે સામ.
બદુ ગરદદ આરાસ્તેહ તાજો તખ્ત;
અઝાં રફતેહ નામો બદીન માન્દેહ બખ્ત.

આ જગત્ છોડીને પરલોક સિધારવાનો જ્યારે કોઈ ઇનશાનનો વખત આવી પહોચે છે, ત્યારે જો તેને પેટે પૂત્ર પેદા પડેલો હોય છે તો તેને મરતી વખતે જાણે નવાં વર્ષના જેવી ખુશાલી ને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેવી ખુશાલી અને આનંદ તે મરતા બાપને લાગે છે. કેમકે દરેક આદમી પોતાના ફરઝંદોથીજ પોતાનું નામ કામ આ જગતમાં કાયમ રાખી જાય છે, અને લોકો બોલે છે કે; આતો ઝાલનો દિકરો, આતો સામનો બેટો; ઇત્યાદિ. પુત્રથીજ તાજ કે તખ્તની શોભા વધે છે; અને પિતાનો વખત જ્યારે ભરાઈ ચુકયો હોય છે ત્યારે બખ્તાવર પુત્રજ બાપની ગાદી સંપાદન કરવાને ભાગ્યશાળી થાય છે.

એકવાર એક ઇંગ્લીશમેન, એક ફ્રેંચમેન, અને એક અમેરીકન, એક સ્ટીમર ઉપર મુસાફરી કરતા હતા, ત્યારે એક અંગ્રેજે સરફરાઝી લીધી કે; અમારાં ઇંગ્લાંડના તાજમાં બે લાખની રકમ ખર્ચાઇ છે! આ ઉપરથી ફ્રેન્ચમેન હસીને બોલ્યો; “ પણ અમારાં પારીસમાં માત્ર એકજ હીરો છે, તેની એકલાનીજ એટલી તો કિંમત છે!” ત્યારે અમેરીકન બોલી ઉઠયોઃ-“ઘણું ના હસો, જે છેવટે હસે તેજ ખરો હસેલો કહેવાય. અમારે ત્યાં વૉસીંગ્ટન નામનો એક હીરો એટલી તો મોટી કિંમતનો છે, કે આખું અમેરીકા આપી દેવાથી પણ તે ખરીદ કરી શકાતો નથી! અમેરિકામાં એકજ સપુત એવો પેદા પડયો છે, કે જેણે માતૃ-સેવાની સાથે સાથે માતૃ-ભૂમની પણ ઉત્તમ સેવા બજાવીને અમેરિકામાં સપુત પેદા થવાનું ઉમદા શિક્ષણ આપ્યું છે.”

મા–બાપની સેવા.

(૧૪)

" If a man would not be a stranger in his own house, he must, by every means in his power, strive to render himself agreeable to those companions of his life whom Nature hath provided, chance thrown in his way, that he has himself chosen.

આજ્ઞા ૩૦ મી.

ઘણે ભાગે આર્યાવૃતના હિંદુ લોકો જેટલાં માન અને ભાવથી પોતાના માત પિતાની સેવા ઉઠાવે છે, આજ્ઞા પાળે છે ! તેટલું બીજા લોકોમાં જોવામાં નહીં આવે એનો સબબ એટલોજ છે, કે બાળપણથી હાળરડાં ગાતાં ગાતાંજ હિંદુ માતાઓ પોતાનાં બાળકોના કાનમાં " મા બાપની સેવા"ના ગીતો ઉતારે છે. પરંતુ માતા જો બાળ્યાવસ્થામાં બાળકની રક્ષા કરે નહીં, પિતા જો પુત્રને સારી શિખામણ આપે નહીં, રાજા પોતાની પ્રજાનું ધન લુંટી લે, અને મા બાપની કે રાજાની પ્રજા વફાદાર ના રહે તો ડહાપણની વાત તો એજ છે કે, દરેક મનુષ્યે માતા, પિતા, ગુરૂ, સ્વામી બંધુ, પુત્ર અને મિત્ર સાથે કોઇ દિવસ પણ વિરોધ કરવાનો મનમાં એક ઘડી પણ વિચાર કરવો નહીં, તથા તેમનું અપમાન કરવાનો પણ મનમાં ક્ષણભર પણ વિચાર કરવો નહીં.

उपकृतमनेन सुतरामित्यसतामास्तिन क्वचिद पेक्षा ।
होतुः स्वहस्ते माश्रितमुद्गोग्निर्दहत्येव ॥

દુર્જનને મન તો ફલાણાએ મ્હારા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે એવી જરાએ અપેક્ષા હોતી નથી. અગ્નિ હોત્રિએ ઉત્પન્ન કરેલો ને સંભાળેલો અગ્નિ તે હોત્રિનોજ હાથ બાળી નાંખે છે. ટુકમાં ઉન્યાદજાદાને જરા જેટલો પણ ઉપકાર કર્યો હોય તો તે નિત્ય મોટો થઇ પડે છે, અને ખરા પૂત્રો જે બેઉન્યાદ હોય તેના ઉપર મોટો જેવો ઉપકાર કર્યો હોય તોપણ તે તેને સર્વથી પણ ન્હાનો દેખાય છે. પવિત્ર ભૂમિ મિથિલા નગરીમાં ઇશ્વરનો મોટો સેવક કસાઇ ભક્ત રહેતો હોવાનું જાણીને કૌશીક રૂષિ તેને ભેટવાને ગયા. ગામલોકને પુછ્યું કે; " કસાઇ ભક્ત " કયાં રહે છે ? કસાઇ શેરીમાં તેમનું ઘર બતાવ્યાથી રૂષિ તે ફળિયામાં ગયા, અને ત્યાં " કસાઇ ભક્ત "થી અધુરૂં જ્ઞાન સંપુર્ણ કર્યું. રૂષિએ કસાઇની સ્તુતિ કીધાથી તે બોલી ઉઠયોઃ–" રૂષિજી ! આ સઘળું જ્ઞાન તો તમને અપરોક્ષ

માત્ર કહી સંભળાવ્યું, હવે નજરો નજર તમને જ્ઞાન બતાડું !" આમ કહીને મેડા ઉપર રૂષિને લઇ ગયો. ત્યાં તેનાં વૃદ્ધ અપંગ માત પિતા જમી રહીને ધોળાં લુગડાં ઘાલી એક પથારી ઉપર બિરાજમાન થયેલાં તેણે દીઠાં. પેલા કસાઇએ મા બાપના દર્શન લીધાં, તેમના ચરણે પડયો, સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યા; એટલે વૃદ્ધ ડોસા ડોસીએ દિકરાને આશિષ દીધા:-" તું ઘણું જીવજે ! -અમારી સેવા તે ઇશ્વરનીજ સેવા છે. ધર્મથી નિરંતર ત્હારૂં રક્ષણ થજો !" આટલું થયા બાદ કસાઇએ રૂષિને સંબોધીને કહ્યું:-"મહારાજ ! મ્હારૂં દૈવત આ છે. મ્હારા દેવ આ છે. મ્હારાં શાસ્ત્ર, વેદ, યજ્ઞ, જે કહો તો તે આજ છે. મ્હારાં બાળકો ને મ્હારી ઓરત સર્વ એમનીજ સેવામાં સોંપ્યાં છે. આ બન્ને માતા પિતાને હું મ્હારે સ્વહસ્તે અંગોળ કરાવું છું, મ્હારેજ હાથે નિત્ય જમાડું છું, એઓ અશક્ત હોવાથી એમના ઝાડા પાણી પણ હુંજ કરૂં છું, જેથી હું વૈભવ ભોગવવા છતાં વળી ભક્ત કહેવાડું છું, જેથી હું એમજ કહું છું કે; **સર્વ ધર્મ કર્મનો સાર મા બાપની સેવામાંજ છે.**" પછી કસાઈ કહેવા લાગ્યો કે;

ખુદાતાલાની પેદાશમાં સર્વથી બુઝર્ગ અને પ્યારૂં પ્રાણી તે મનુષ્ય છે, અને સર્વથી હીણામાં હીણું પ્રાણી તે કુતરૂં છે, પરંતુ દાનાવ લોકની આગળ કુતરૂં હક્કનું પિછાનનારૂં અને ગુણજાણું છે, તે એવું કે નાસીપાસ થયેલાં અને અવગુણથી ભરેલાં મનુષ્ય કરતાં તે બેહતર છે.

સગીરા લુકમએ હરગીઝ ફરામુશ;
ન ગરદદ ગર ઝની સદ નોબતશ સંગ.
વગર ઉમરી નવાઝી સેફ્લઇરા;
બ કમતર ચીઝી આયદ બા તો દર ઝંગ.

એક કુતરે ત્હારો એક લુકમો ખાધો હોય ને તું તેને સો વખત પથરા મારે તોએ તેં ખવાડેલા રોટીના ટુકડાને તે ભુલી નહીં જાય. પરંતુ કોઈ પાજી માણસને આખી ઉમર સુધી તું નવાજતો રહે તોપણ સહેજ ઓછું પડયું તો ત્હારી સાથે લડવા મંડી જશે. સાકર કાંઇ શેરડી ઉપરથી કીંમત પામતી નથી. એ તો પોતેજ મીઠી છે તે ઉપરથી તેની કીંમત થાય છે. કસ્તુરી તો તેજ કે જે પોતે પોતાની ખુશબો બીજાંને સુંઘાવે છે, ને પોતાને તો તેની સુગંધની મજા આપતી પણ નથી, તે કસ્તુરી તો અત્તારના કહેવાથીજ કિંમત પામીને ઓળખાય છે. દરેક સપુત જાણે એક અત્તરની ખુશબોનો દાબડો છે, કે તે ચુપ રહેલો પોતાની ખુશબોનો હુન્નર દેખાડે છે. અને કપુત તો બાજીગરના ઢોલની મીસાલે બહારથી મોટે મોટે ભાષણો કરે ને અંદર ભિત્તરમાં તો ખાલી છે, છતાં બકબકારો કરે છે, કે "હું વફાદાર છું, ઉપકારનો બદલો બેવડો ત્રેવડો વાળનારો છું, અને નિમકહલાલ છું !"

આટલું સાંભળીને કૌશીક રૂષિની એક દિવસ વધારે રહેવાની ઇચ્છા થઈ, અને સવારથી ચારોમારો જોવા લાગ્યા. કસાઈ ભક્ત વહેલો વહેલો પથારીમાંથી ઉઠીને બોલ્યોઃ– "હે પ્રભુ! ત્હારી સેવા કરવાવાળા તો કોટિયાવધી પડેલા છે, મ્હારાં તીર્થ સ્વરૂપ માતા પિતાની સેવાની આજ્ઞા આપો!" એક ગેબી અવાજ સંભળાયોઃ– "મ્હને પહોંચ્યું!" કસાઈએ આભરો ગાભરો મા બાપની પાસે દોડી જઈ બન્નેના પગ ઉપર મસ્તક મૂકી આંસુ પાડી બન્નેના પગ આંખમાં ચાંપ્યા. પિશાબ પાણી કરાવી, દાતણ પાણી કરાવી, રોટલો ખવાડયો. તેમને ઇશ્વર ભજનો સંભળાવી પોતાને કામે વળગ્યો. પરંતુ દર અરધે કલાકે પાછો તેમની પાસે જઈ, "માજી! કાંઈ આજ્ઞા?" "પિતાજી! કાંઇ હુકમ?" આમ નમીને પૂછતો, ને બન્ને ડોસા ડોસી તેના માથા ઉપર હાથ મૂકી આશિર્વાદ આપતાંઃ– "પ્રભુ ત્હારૂં કલ્યાણ કરો!" આવો ને આવો સારો દહાડો મા બાપની સેવામાં પસાર થયા કેડે રાત્રે વાળુ કરાવી તેમને પોઢાડીને નીચે ભોજન કરવા સારૂ ઉતર્યો. કસાઈએ અંગોળ કરી થાળમાં પોતાનું ભોજન કાઢયું, અને અરધો કલાક વિતી ગયાથી વ્હેલો મા બાપની આજ્ઞા પૂછવા દોડયો. અરધી ઉંઘમાંથી મા બોલીઃ–"દીકરા લગાર પાણી પા!" "હા મા" આમ કહી તેણે લોટી અજવાળીને મા બાપનું એલાહીદું રાખેલું પાણી લઇને મેડે ગયો. એટલામાં તો માતાને પાછી ઉંઘ કાઢતી દીઠી; એટલે હવે કઈ વખતે કયારે પાછી તેણી પાણી માંગશે તે કેમ માલુમ પડે, માટે કસાઇ ભક્ત લોટી ધરીને ઉભો ઉભો તે છેક સવાર પડી, ને મા બાપ જાગી ઉઠયાં ત્યાં સુધી ઉભોજ રહ્યો. ખાવાનું ખાવાને ઠેકાણે, આખી રાત ભૂખે તરસે ઉજાગરો, ને નવ કલાક ખડે પગે ઉભું રહેવું, એ સેવા ઘણી થઇ ગએલી જોઇ કૌશીક રૂષિ બોલ્યાઃ–" **આ સેવા એજ ખરી પ્રભુ સેવા છે!** જે પુત્ર માત પિતાની આજ્ઞા પાળે છે, આળસ રહિત તેમની સેવા ચાકરી ઉઠાવે છે, છાયાની પેઠે નિત્ય તેમને અનુસરીને અનુકુળ રહીને વર્તે છે, ધન મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરે છે, ને સર્વ વિદ્યામાં કુશળ હોય છે, તે પુત્ર માતાપિતાને પ્રેમ ઉપજાવે છે. પરંતુ જે પુત્ર માતાપિતાથી વિરૂદ્ધ આચરણ કરે છે, દુર્ગુણી હોય છે, અને પૈસો આડે માર્ગે ઉડાવે છે, તે કુપુત્ર માતા પિતાને દુઃખ કરે છે, અને તેની સેવા ભગવાન માન્ય રાખતા નથી." આટલું બોલી રૂષિજી ચાલી ગયા. રત્ન કદાપિ છાણમાં પડે તોએ તે ચોખ્ખુંજ છે. મટ્ટી કદાપિ આકાશ ઉપર કાં નહીં જઇને આવે તોપણુ તે હીણી ને હીણીજ રહેવાની. મા બાપ અશક્ત કે અપંગ હશે તોએ દીકરાંને તો હીરા મોતી તુલ્ય છે. જ્ઞાની હોય પણ કેળવણી વગરનો હોય તે હિણોજ છે. પણ મૂર્ખને તો તે કેળવણી પણ મિથ્યા થઈ પડે છે. રાખોડી છે તે પોતાની અસલ નસલમાં તો ઉંચી છે, કેમકે અગ્નિ દેવમાંથી તે ઉત્પન્ન થઇ છે, કે જે દેવ ચારે તત્વમાં

બુલંદ દરજ્જો ધરાવે છે, પરંતુ તે રાખોડી પોતાનામાં કંઈજ ગુણુ ધરાવતી ન હોવાથી તે પણુ મટોડાં બરાબર છે. **માટે દરેકમાં પોતાનામાં પણુ કંઇ ગુણુ જોઇએ.** મા બાપની અવજ્ઞા કરનારાં દીકરાં દીકરી પણુ વગર ગુણુની રાખોડી બરાબર છે.

મા–બાપ પ્રત્યે તમારો જેટલો પ્રેમ અને ભાવ, તેટલી તમારી સેવા અને માન વત્તાં ઓછાં જણાશે. પ્રેમ અને મોહુબ્બત વગર મા–બાપનું માન રહેવું મિથ્યા છે. મા–બાપ જેમ જેમ બચ્ચાં તરફ પોતાના પ્રેમની કોથળી આલી કરે છે તેમ તેમ તેમની કોથળી પ્રેમે ભરાઈ જાયછે, પણુ બચ્ચાં કફોડાં નિકળે છે તો તેમના પ્રેમની કોથળી સુકાઈ જાય છે. ગમે એવી ગરીબ કે અનાથ સ્થિતિ મા–બાપની હોય છે, પરંતુ જો તેમનો પ્યાર સુધો સીધો ને સારો નિવડે છે તો તેમની સ્થિતિ રાજા રાણી કરતાં પણુ વિશેષ પ્રફુલ્લિત રહે છે. બચ્ચાંમાં જો અંતઃકરણુનો પ્યાર અને જીગરથી સેવા બજાવવાની ભાવના હોય છે, તો આપો આપ મા બાપને તેમનાથી સુખ અને શાંતિજ અપાઇ જાય છે. જયારે માતાને એમ જણાય છે, કે ૧૮ વર્ષ વેર જે કષ્ટિ વેઠીને, સેંકડો સંકટો ખમીને ઉધારેલું બાળક તેમના કહેણુસરનું ને તાબેદાર હોય છે ત્યારે તેમના પેટને જે ટાઢક પડે છે, તે કેવળ અવર્ણનિય છે. નવ માસ સૂધી પેટમાં જે તપોટો ને ત્રાસ પડેલો તેજ ઠેકાણે તેમને શાંતિ ને ટાઢક પડે છે.

દીલકા કોઇ હામી દમે બિસમીલ નહીં હોતા,
કમબખ્ત કલેજાભી તો સામીલ નહીં હોતા.
તીર ઉસને લગાયા વહ લગા આકે જીગર પર,
કમસીનહે વહ કયા જાને યહાં દીલ નહીં હોતા.

જેવો દિલ્લીપતિ ઔરંગઝેબ પોતાના બાપ શહાજેહાંનનો કપુત કહેવાયો, તેવોજ ઇરાન સલતનતમાં શીરોય ઉર્ફે કોબાદ પોતાના બાપ ખુશરો પરવીઝનો કટ્ટો શત્રુ લેખાયો છે. આરંગઝેબની પડતી બાપ ઉપર જુલમ ગુજારવાથી આવી, કેમકે મરવા પડેલા બાપના ખાટલાની નીચે પાણીનો કુજો હતો તેમાંથી ગોટ પાણી પણુ તેણે મરતા બાપના ટળવળાટ છતાં પાયું નહીં. તેજ રીતિ કોબાદે વાપરીને બાપનું મસ્તક છુંદાવ્યા પછી તે સાત મહિના વેર હેરાન ને સરગરદાન થઇ થઇને મૂચો હતો. કેરા ગુમ શવદ રાહે આમુઝગાર; સઝદ ગર જફા બીનદ અઝ રૂઝગાર. જે બચ્ચાં પોતાના વડીલ મુરબ્બીઓએ દેખાડેલા સીધા સરળ માર્ગે નહીં ચાલે તેઓ જો સંકટમાં આવી પડે, અને આકાશી ઘંટીમાં પિલાઈ જાય, તો તેમાં કાંઇજ ખોટું થતું નથી.

સત્યવતી જેવી રૂપસુંદરી ઉપર જ્યારે દેવવ્રત ઉર્ફે ભિષ્મ પિતામહના પિતાજી આશક પડયા ત્યારે તેમના સસરાએ એવી શરત કરવાની ઇચ્છા બતાવી, કે "તેમના મરણ પછી રાજ્યગાદી પણ સત્યવતીને પેટના દિકરાને આપવી!" આ કડક પ્રતિજ્ઞા લેવી તેને માટે કઠણ હોવાથી તેણે બાપને બહુ દિલગીર દીઠો. એટલે ભિષ્મે પોતે થઇનેજ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે; "બાપના સુખને માટે, હું પ્રતિજ્ઞા લઉં છું, કે રાજ્યગાદી ઉપર મ્હારો કદી પણ હક આજથી રહેતો નથી!" આ પ્રતિજ્ઞાથી પણ સત્યવતીના બાપને સંતોષ ન થયો, કે રખેને પાછળથી હક્કદાવા માટે લડવઢ થાય, અને ભિષ્મ તો કદાપિ પ્રતિજ્ઞા પાળશે, પરંતુ એને પેટે પુત્રો થશે તે કોઈ બાપનું વચન પાળવાના છે! આ ઉપરથી પોતાના બાપને ખાતર વધારે કડક પ્રતિજ્ઞા લેતાં ભિષ્મ બોલી ઉઠયા કે; "મ્હારા પિતાજીને દુઃખ ન થાય એટલા માટે હું ફરીથી પરમાત્મા સમક્ષ ઉભો રહી પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું કે, હું આખો ભવ કુંવારોજ રહીશ!" આનું નામ તે પિતૃ સેવા. આનું નામ તે પિતૃ ભક્તિ. આ પુત્રનું પ્રથમનું દેવવ્રત નામ બદલીને સર્વે લોકે ધન્ય! ધન્ય! પોકારીને ભિષ્મ એટલે ભયંકર પ્રતિજ્ઞા લેનાર કહી તે દિવસથી તેનું નામ ભિષ્મ પાડયું. અંગ્રેજ પ્રજામાં એવા બે માતૃ-ભક્ત વીરલા થઇ ગયા છે.

પોપ કવિની માય, તેમજ કોષકાર જોનસનની માય બેઉ દિકરાઓને ન્હાની ઉમરના મૂકીને મરણ પામી હતીઓ, પણ આ બન્ને મહા પુરૂષોનો જેટલો બધો માતાઓ પ્રત્યે ભાવ ને ભક્તિ હતી, તેટલો ભાવ કે ભક્તિ થોડાજ લોકોએ બતાવી હશે. તેઓને માતાનું સ્મરણ થતાંજ આંખોમાં આંસુ આવ્યા વગર રહેતાં નો'તાં.

હે માયો ને બાપો! જો તમારાં બચ્ચાં કહેણુસરનાં, આજ્ઞા ઉઠાવનારાં, ને માન આપનારાં નીમકહલાલ જોવા ઇચ્છા રાખતાં હો, તો તમારાં દિકરા દીકરીને સોના રૂપાંથી લાધતાં ના. દુષ્ટ નઠારાં સંગાતીઓની સોબત કરવા દેશો ના. તેમને વાચાળ બનવા દેશો મા. તેમની ગરૂરી તોડતાં રહેજો. તેમના હાથમાંથી જુગારના પાસા ઝટ લઈ લેજો. કોઇની પણ ઠઠ્ઠા કે નિંદા તેમને કરવા દેશો ના. ચાકર નફરો ઉપર હાથ ચાલાકી કરવા તેમને દેશો ના. અને કોઇને પણ તેઓ ગાળ આપે તો તેમના ગાલ ઉપર તમારો તમાચો આપજો. દાનાવ લોકો કહી ગયા છે કે, વીંછુનું જન્મવું બીજાં જાનવરોની માફક નથી. વીંછુના પેટમાં બચ્ચાં રહે છે તે પોતાની માયના પેટમાંનો સઘળો માવો તથા કાળજું સર્વ ખાઇ જાય છે, ને છેવટે માવતરનું પેટ ફાડીને બહાર નિકળે છે, ને પછી જંગલમાં નાશે છે. વીંછુનાં ઘરમાં જે કાંઈ છાલતાં પડેલાં નજરે પડે છે, તે માવતરના આંતરડાં વગેરે છે. એક દાનાવે એનું કારણ એવું કહ્યું છે કે; તે માવતરે પણ બચપણમાં

પોતાના મા બાપ સાથે એવાંજ સલુક વાપર્યાં, તેથી તેનાં બચ્ચાં પણ પોતાની માય સાથે એવાજ સકાર વાપરે છે! સાદી ટીકા કરે છે કે;

"પેસરીશ પેદર વસીયત કર્દ;
કે અએ જવાં મર્દ ! યાદ ગીર ઈન પંદ;
હરકે બા એહેલે ખુદ વફા ન કુનદ;
ન શવદ દુસ્ત રૂઇ ઓ દોલતમંદ."

એક બેટાને તેના બાપે વસિયત કરી કે; "હે જવાંન બેટા! આ નસિયતને તું યાદ રાખજે, કે જેણે પોતાને જન્મ આપનારાંઓ સાથે વફાદારી નહીં કીધી, તે કદિ પણ કોઇનો વ્હાલો કે દોલતમંદ થવાનો નથી. વીંછુને કોઇએ પુછયું કે; "ટાઢની મોસમમાં તું બહાર કેમ નથી નિકળતો?" ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે; "ઉનાળામાં તે વળી મ્હને શી આબરૂ મળે છે કે ટાઢમાં બહાર નિકળું?",

મા બાપે કરેલા અનંત ઉપકારોનો બદલો અપકારોથી વાળનારા કૃતઘ્ની કપુતનો કેઠે પણ ઠાર થતો નથી, તેઓ પણ વીંછુજ ગણાય છે.

कुतः कृतघ्नस्य यशः कुतः स्थानं कुतः सुखं ।
अश्रद्धेयः कृतघ्नोहि कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥

કૃતઘ્નનો યશજ કયાં છે? કૃતઘ્નનું વળી સ્થાન પણ કયાં છે? નિમકહરામ કપુતને સુખ પણ કયાં છે? કૃતઘ્ની કપુતની નિષ્કૃતિજ નથી. મા બાપવખા સપુત પાર્કરે એક ગમ લખ્યું છે કે, "ઘણી વખતે મ્હારા સદગુણોને માટે મ્હારી પ્રસંશા અને વાખવાખી કરવામાં આવે છે, જે સદ્ગુણો ખરે ખરા તો મારાં મા બાપના પોતાનાજ ગુણો છે!" એવા ગુણજાણ દિકરા તરફ સર્વ જગત પ્રેમ રાખે એમાં કાંઈજ ખોટું નથી. એથી ઉલટું

અગર ઝે દસ્તે બલા બર ફલક રવદ બદ ખુએ;
ઝે દસ્તે ખુએ બદે ખીશ દર બલા બાશદ.

અગર જો બદ ખસ્લતનાં દીકરા દિકરી બલાના પંજામાંથી ને બદ બદલાના હાથમાંથી છુટીને કદાચ આકાશ ઉપર પણ જાય, તો ત્યાં પણ તેઓએ પોતાના મા બાપ પ્રત્યે કરેલી નિમકહરામ બદ ખસ્લતના હાથે તેઓ બલામાં આવી પડયા વગર રહેનાર નથી. એ સત કરીને જાણજો.

મા—બાપની સેવા.

(૧૫)

મા માચો—બાપ ખાટનો પાયો.

"Me, let the tender office long engage,
To rock the cradle of reposing age,
With lenient arts extend a mother's breath.
Make languor smile, and smooth the bed of death.
Explore the thought, explain the asking eye,
And keep a while one parent from the sky."

Pope.

આજ્ઞા ૩૧ મી.

એકવાર કવિ કાળિદાસને રાજા ભોજે પ્રશ્ન કર્યો, કે પુત્રે પોતાના મા બાપની સેવા કરવા શાસ્ત્રકારોએ કહ્યું છે, તે એમાં સર્વથી પહેલી સેવા માતાની કરવી કે પિતાની? ત્યારે કવિ કહે:—" મા તે માચો, ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો. બાળકની જે સેવા એક માતા બજાવી શકે તે બાપથી બજાવી શકાતી નથી. સ્ત્રી જાતિમાં બાળકનો હાડો ભરવાની જે સહનશીલતા હોય છે તે પુરૂષમાં હોતી નથી. માટે પ્રથમ સેવા માતાની અને બીજી સેવા પિતાની બજાવવી જોઇએ." ભોજ કહે; " બાળકનો હાડો પૂરવાને શું બાપ સામર્થવાન નથી ?" કવિ કહે ઠીક છે, કોઈવાર આપણે અજમાવીશું. કેટલાક દિવસ પસાર થયા કેડે એક દિવસે કાળિદાસને દરબારમાં આવતાં દેર થઈ; જે ઉપરથી રાજાએ પુછયું:—" હે કવિ શ્રેષ્ટ ! આજ દરબારમાં આવતાં આટલું બધું મોડું કેમ થયું ?" કવિ કહે:—" મહારાજ, આપની દરબારના ભલભલા પંડિતોને હું હારમાં લાવી શકું છું, પરંતુ મ્હારૂં બાળક આજે છેડાયું તે પતાવેલું પતવાયું નહીં. ઘણુંએ કીધું પણ જયાં સુધી તેની માયે આવીને છારવ્યું નહીં ત્યાં સુધી તે મ્હારે હાથે સમજાવેલું સમજયું નહીં, ને રોયાજ કીધું." રાજા કહે:—"એમ તે કાંઈ બને ! ચાલો તમે બાળક થાવ અને હું તમારો બાપ થઉં, અને તમે છેડાવ અને રડો, પછી હું તમને ઠેકાણે લાવીશ !" આ ઉપરથી કવિએ રડી રડીને તુફાન જગાડયું. એટલે ભોજ કહે; " તને જે જોઇએ તે આલું. માંગ માંગ, પણ રડ નહીં." કવિ કહે:—મ્હને તો ચણા ખાવા ભાવે છે, ઊં–ઊં–ઊં !"

ભોજે ચણા મંગાવ્યા ને હાજર કીધા, એટલે કવિ કહેઃ-"મ્હને છોલી આપ, ઊં-ઊં-ઊં !" ભોજે ચણાના છોલાં કાઢી દાળિયા કરી આગળ મૂકયા; ત્યારે કવિ રોવા લાગ્યોઃ-" ઊં—ઊં—ઊં ! મ્હારા ચણાનાં કોટલાં પાછાં બાંધી આપ, મ્હને તો છોલાં સાથેજ ચણા ખાવા છે ! " ભોજ કહેઃ-"હવે કોટલાં પાછાં કેમ જોડાય? માટે બીજું કાંઈ માંગ. " " ત્યારે શેરડી મંગાવીને બુકલા કરી આપો !" શેરડી મંગાવીને ભોજે ગંદેરી કરીને આગળ મૂકી, તો રડવા લાગ્યોઃ—" નહીં, નહીં, મ્હારી શેરડી પાછી આખી કરી આપો, ઊં—ઊં—ઊં! " રાજાની ધીરજ હવે ખુટી ગઈ, જેથી કવિને કહ્યું; " બચ્ચાં કંઈ આવી માંગણી કરે વારૂં ! " કવિ કહેઃ-" મ્હારાજ ! એ કરતાંએ અગવડ ભરેલી માંગણી આજે મ્હારાં બાળકે કરવાથીજ મ્હને દરબારમાં આવતાં મોડું થયું. મેં લઈને તેનાં નાકમાંની લિંટ કાઢી ત્યારે રોવા બેઠું કે; " મ્હારી લિંટ લાવનીં ! મ્હારી લિંટ લાવનીં !" ત્યારે મેં સમજાવ્યું કે બીજું કાંઈ માંગ. ત્યારે રોવા લાગ્યું; "મેડા પર ભેંશ લાવનીં, મેંડા પર ભેંશ લાવનીં !" નોકર ચાકરને ભેગા કરી જેમ તેમ કરીને માળ ઉપર ભેંશ મંગાવી ત્યારે કહેવા લાગ્યું, "એનું દુધ દોહી પાવની ! પાવની !" ત્યારે દુધ દોહી હાજર કર્યું તો રોવા લાગ્યું:-" ભેંશના આંચળમાં પાછું દુધ ઘાલને ! ઘાલને !" અંતે કંટાળીને થાકી ગયો એટલે સોટી લઈને ચમકાવી થોડાક ફટકા માર્યા, એટલે બહુજ રડવા લાગ્યું. એટલામાં તેની માવતર આવી લાગી વહેલું બાળકને લઇ છાતી સરસું દાબ્યું, અને મ્હારા ઉપર ડોળા કકડાવીને તેણીએ તબકડો કર્યો કે; " એકજ દહાડામાં આમ બાળકથી કંટાળી ગયા, તો દરરોજ હું એને કેમ છારવીને સાચવતી હઇશ ! " આ મ્હેણું સાંભળીને હું વિચાર કરૂં છું એટલામાં બાળક ચૂપ થઇ જઇ માતાની કેડ પર તો લાડ કરવા લાગ્યું; ત્યારથી મેં વિચાર કર્યો, કે બાપ તે બાપજ; માયની ગરજ બાપથી સરે નહીં. માટે બેટા બેટીએ સર્વથી પહેલી સેવા પોતાની માતાનીજ બજાવવી જોઇએ. એટલાંજ કારણે પ્રખ્યાત પુરૂષ નોરમન મેકિલયોડે પોતાના વાઢ દિવસ ઉપર પોતાનાં માયજીને લખ્યું હતું કેઃ-"માતુશ્રી ! પ્રેમનો જે ઝરો અને ભલાઇનો જે વોહ કદિએ અટકી શકે નહીં એ રીતે આપનાં હૃદયમાંથી નિરંતર વહીને મ્હારાં જીગરમાં પ્રવેશ થઇ ત્યાં ઝળકાટ આપે છે, તે તમારા આભાર માટે હું જીવન પર્યંત ઓશિંગણ છું. મ્હારાં જીવનનું સુખ ને શાંતિ તે તમારા પ્રેમાળ ઉપકારોને અવલંબીને છે. આજના શુભ પ્રસંગે પ્રભુના સઘળા આશિષો આપના ઉપર ઉતરજો ! આ પ્રાર્થના કીધા શિવાય હું મ્હારી વર્ષગાંઠ ઉજવી શકતો નથી !"

" नास्ति मातृ समा छाया, नास्ति मातृ समा गति ।

नास्ति मातृ समा त्राणं, नास्ति मातृ समा प्रिया ॥

દીકરાંને પોતાની માવતરના જેવો શિતળ છાયો બીજો એકે નથી. માય જેવી ગતિ છોકરાં જોડે રાખે છે તેવી ગતિ બીજાં કોઈથી રાખી શકાતી નથી. બાળકને પોતાની માતાજીના સંરક્ષણમાં જેવું રહેવા ગમે છે એવું બીજાં કોઇનાં રક્ષણમાં રહેવું પસંદ નથી. બાળકને પોતાની માયના જેવું અખંડ વ્હાલું, અને બેહદ પ્રિય બીજું કોઇએ હોતું નથી. માટે વ્હેનો ને બંધુઓ ! તમે ઉમરે પુગતાંની સાથે કોઇની પણ પવિત્ર સેવા બજાવવા ચ્હાતાં હો તો તમારી માતાની સેવા પહેલી બજાવજો. તેણીએ ન્હાનપણમાં તમારી કેવી કેવી સેવા બજાવી છે તેની તમને ખબર હોતી નથી, એટલા માટેજ ઉપલું દ્રષ્ટાંત તમને બતાવ્યું છે, કે તેણીએ તમારાં કેવાં કેવાં કોતકો વેઠયાં હશે તેનું તમને આજે ભાન થાય. માતાજીનું ભુંડું કરવાની તમે જરા કલ્પના પણ કરશો મા. છેવટે તમે ફજેત થઈ પસ્તાવો કરવા તૈયાર હો તોજ માતાને મોટપણે રંજાડજો. કાંકે, સર્પના ઝેરી દાંતો કરતાં પણ નીમકહરામ અપકારી પુત્રના ઝેરી દાંતોનો ડંશ તેના માબાપને વધારે ઝટકો મારે છે. ફિલસુફ કેટોનો એક સાદો પોશાક રોમના પેલા માયમારૂ પાદશાહ નીરોએ રૂપ્યા ૧૦૫૦૦૦ જેટલી કિંમતે ખરીદ કર્યો, ત્યારે એક દરબારીએ પુછયું કે; "કોડીને કામનો નહીં એવો જુનો ખખ પીળો પોશાક આટલી બધી કિંમતે ખરીદ કરવામાં તમને શી શોભા મળી ?" ત્યાને નીરો કહે; "પુજ્ય જુના તત્વવેત્તા તરફના માનને ખાતર મેં ફીલસુફીની સેવા બજાવી છે !" દરબારીએ ટોંણો માર્યો:-"જે માવતરે આપને આ શરીરનો ઉત્તમ દેહરૂપી પોશાક આપ્યો તેણીને તો આપે મારી કાઢી, તો જે અમુલ્ય પોશાક તમને જેણીએ મુફત આપ્યો, તેના પ્રત્યે તમે હવે શી મોટી કિંમત આપવા તૈયાર છો ?" આ ઉપરથી શેકસપીઅરે સંતાપ કર્યો છે કે;

"How sharper than a serpant's tooth it is
To have a thankless child !"

ઉપલું મ્હેણું નીરોને એવું તો સજડ લાગી ગયું, કે તેણે ચલાવેલી પોતાની માતા પ્રત્યેની નાલાયક ચાલ માટે ત્રણ દહાડા ને ત્રણ રાત વગર ખાધે પીધે રોઇ રોઇ ને એકાંત પસ્તાવામાં પસાર કીધી. માબાપની સેવા બજાવવાનો પૂર્ણ ન્યાયથી ભરેલો ઈશ્વરિ અચળ નિયમ આ લોક ઉપર પોતાની સત્તા ચલાવતો હોવાથીજ બચ્ચાંના ઉપરનો અગાધ પ્રેમ મા બાપનો હોય છે; અને તેજ નિયમે કરીને જેવી સેવા ચાકરી પુત્રાંપુત્રિ પોતાનાં મા બાપની બજાવે છે તેવી સેવા ચાકરી વળી તેમનાં દીકરાં દિકરી બજાવતાં આવે છે; અને જેવું કરે છે તેવુંજ પામે છે. જે દીકરાં દીકરી પોતાના મા બાપને રંજાડે છે તેમનાં બચ્ચાં તેઓને પણ રંજાડવાનો કુદરતી કાયદોજ થઇ પડેલો આપણે જોતાં આવ્યાં છિયે. બધાં દુઃખોમાં કપુત દીકરા દીકરી તરફનાં દુઃખો નહીં ખમાય એવાં જબુન હોય છે. પરંતુ તેજ કપુ-

તોને તેમનાં કફોડાં બચ્ચાંઓ તરફથી તેવુંજ દુઃખ પહોંચે છે, ને તે વિશેષ કાટીલ હોય છે. માબાપ જેવાં સુખ દુઃખ પોતાનાં બાળકોને આપશે તેવાંજ તેઓ મેળવશે. અને દીકરા દીકરી જેવાં સુખદુઃખ માબાપને આપશે તેવાંજ તેઓ પણ મેળવશે. એટલે દીકરા દીકરી જેવાં સુખ દુઃખ માબાપને આપશે તેવાંજ તેઓ આપીને પાછાં લઇ શકશે. એ નિયમાનુસાર છોકરાં બચ્ચાં પોતાના ઉપર જે જે સુખ શાંતિ અને આબાદી બરબાદીના આશિર્વાદ કે શ્રાપ સંતાપ લાવી મૂકે છે તે તે ઇશ્વરિ પ્રેરણાનો ગુણ હોવાથી, જેમણે પોતાનાં બચ્ચાંઓ તરફથી ઘડપણે સેવા ચાકરીની ઉમેદ રાખવી હોય તેમણે પ્રથમ પોતાનાં માબાપની સેવા ચાકરી ઉઠાવવાની કુદ્રતી જરૂર છે. મહારાણી વિકટોર્યા પોતાના પુજ્ય વડીલોની વાપરેલી જુની પુરાણી વસ્તુઓ બહુ સંગરતાં હતાં. સ્કોટલંડની રાણી મેરી ઉપર ફ્રાન્સ દેશની પ્રજાએ જે લેસો ભેટ મોકલી હતી, તે વર્ષોની જુની ખખ થઇ ગએલી છતાં રાણીજીએ જીવની માફક જાળવેલી હોવાથી, તેમનાં ફરઝંદો જ્યારે તેનું કારણ પુછતાં, ત્યારે મોટાંમાય એટલોજ ઉત્તર દેતાં કે; “ વડીલોના જુના પોશાકો, તેમના ઢોલિયા, અને તેમના બાલ, ટોપી, તથા દાંતોનો સંગ્રહ તેમજ જ્યોર્જ રાજાઓએ વાપરેલી ગાડીઓ, તરવારો, બખ્તરો, અને ખત પત્રો તેમણે સંગરી રાખવાનું કારણ, વડીલો તરફના માન અને પુજ્ય બુદ્ધિનુંજ હતું.” અને વડીલો તરફનો તેમનો આવો પ્રેમ દેખી કુદ્રતી રીતે તેમનાં સર્વ બચ્ચાં તેમને મોટાંમાયનું પુરેપુરૂં માન આપતાં હતાં. ભાઈઓ ને બ્હેનો! તમે તમારાં માના પેટમાં હતાં ત્યારથી તેણીએ તમારા થકી કેવા કરટોરા કર્યા છે, તેનો જો તમે ખ્યાલ કરો તો તેણીના ઉપકારો કદીએ તમારાથી વાળી શકાવાના નથી; તોપણ તમે તેણીનું ઘડપણ સાચવો, અને તેણીને માન આપી તેનું પુરૂં કરશો તો કંઈક અંશે પણ તમને બદલો વાળ્યાનો સંતોષ થશે. એક જવાન બેટો ખાઇ પીને અલમસ્ત સિંહ જેવો જોરાવર થએલો તેની માતાએ દીઠો. તે હાથીને પણ મૂક્કી મારે તો તેનું છઠ્ઠીનું ધાવેલું દુધ ઓકાવે એવો બળવાન તેની માતાને જણાયો. આમ થવાથી તે પોતાની માતાને પણ તમન્ચા મારી હાકમાર કરવામાં સરફરાઝી સમજીને પોતાને “ વાઘ ” કહેવડાવવા લાગ્યો. માય–મારૂ આ દિકરાએ એક દિવસે માતાને પછાડી નાંખી ત્યારે તેણી ધીમે રહીને બોલી:—“ દીકરા ! તું જ્યારે અશક્ત, નાતવાન ને તાવદાન જેવો હતો ત્યારે ત્હારા જેવા વાઘને તો હું મ્હારી કેડ પર બેસાડીને આખું ગામ ઢુંઢી મારતી હતી. ચાર કોશ ઉપર રહેતા વૈદને ત્યાં ત્હારૂં ઓસડ કરાવવા તને હલાવતી હલાવતી લઈ જતી હતી. તે વાત જો તું યાદ કરે તો આજે ઘરડી થએલી, અશક્ત બચ્ચું જેવું બનેલી નબળી માતાને મારફાડ કરવાને બદલે કેડ પર બેસાડીને ત્હારી વારી પ્રમાણે હવે મ્હને વૈદને ત્યાં લઈ જા, મ્હને બહુ

વાગ્યું છે !" પેલો નાપાક દુકતો તુર્ત રડી પડયો, ને જે જમણા હાથે તેણીને મારી હતી તે હાથ ઉપર પાણી છોડીને બેલ ભંડારમાં * મૂકી દઈને માતાની સેવા ચાકરી કરવા લાગ્યો.

નર્મદે ગાયું છે કે,

"થયો ગર્ભરૂપે જે દહાડેથી પેટે, ઉછેર્યો સુસંભાળથી ભરિ નેટે;
જમ્યાં સારૂં સારૂં રહ્યાં રાજી રાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
થયા પાંચ જારે અભાવો થયાજી, તિખું ખાટું ખારૂં ન ખાવે ગયાંજી;
કદાપી થતી રૂચી તોએ ઉંનાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
થયો પૂર્ણ હું ને પડયું માથું હેઠાં, તમે દુઃખ મારે લિધે મોટ વેઠયાં;
અરે છેક જાહાં સુધી થાળિ વાજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી.
નહીં એટલેથા તમે આટપ્યાંજી, અસંખ્યાત દુઃખો પછી તો સહ્યાંજી;
કર્યાં કાજ તે સાનમાં જે કહ્યાંજી, વળાએ નહીં પાડ માયાળુ માજી."

ગરીબ માબાપે જન્મ આપી, ઉધારી ઉછેરીને કેળવણી આપી દુન્યામાં જે બેટા બેટીને આગળ પડવાનું કરી આપ્યું હોય છે, તેજ બેટાબેટીઓ જો તેમની જઈફીના વખતપર તેમની સેવા ચાકરી નહીં બજાવો બેવફા નિવડે, કૃતઘ્ની નિવડે અથવા મા બાપને દુઃખ દે, તેમને માટે આપણે ન્યાયની રીતે પણ શું અફસોસ નહીં કરીશું ? એથી ઉલટું જ્યારે કેટલાંક ગરીબ માબાપને પેટે જન્મ લઇ નામાંકિત અને શ્રીમંત થનારા બેટાઓને આપણે એવી વાતો કહેનારા જાણયે છિયે, કે પોતાની જાહોજલાલી, મોટાઇ, અને શ્રીમંતાઇના વખતમાં તેમને મનથી એટલોજ ખરખરો ને વટવટો રહી ગયો છે કે; "અરે ખુદા ! મ્હારો આજનો દહાડો, મ્હારી આવી જાહોજલાલી, અને મ્હારો આવો સારો વખત જોવા મ્હારાં માય બાપ નહીં જીવ્યાં ! તેઓ જો આજનો મ્હારો બુલંદ દરજ્જો દેખત તો કેટલાં બધાં હરખાઇ મલકાઈ જાત !" પરંતુ એટલું પણ તેવા સપુતે સમજવું જોઇએ, કે જે ભુવન ઉપર તે ભલાં માબાપો શાંતિમાં સુતેલાં છે તેઓ ત્યાંથી પણ તેમના સપુતની મોટાઇ દેખીને તેઓના આત્મા ખુશાલ

---

* આગલા વખ્તમાં જ્યારે એક રાજા પોતાના શત્રુ રાજાને હાથે હાર પામતો, તો પોતાનો તરવાર મારવાનો જમણો હાથ નકામો પડેલો ગણીને તેને "બેલ ભંડાર"ને અર્પણ કરી દેતો [પુંજાને માટે બેલીના પાંદડાં જે ઓરડામાં ભરી રાખવામાં આવે તેને બેલ-ભંડાર કહે છે.] તે હાથ જુઠો જેવો પાડી રાખતો. તે હાથે ખાવું પીવું કે કંઇજ કામ કરવામાં નોહતું આવતું, જેથી તે અમથો લટકતો રહેતો. જ્યારે કોઇ બીજી લડાઇ તે હાથે મારવામાં આવી જીત મેળવે ત્યારેજ પાછો તે હાથનો ઉપયોગ કરતો હતો.

શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. એટલા માટે કે,વાંચક બ્હેનો ને બંધુઓ ! માતૃ દેવો ભવ, પિતૃ દેવો ભવ, આચાર્ય્ય દેવો ભવઃ તમારાં માયજીને દેવતાજ સમજો, તમારા બાવાજીને ઈશ્વરજ જાણો, અને તમારા ગુરૂજીને પણ પ્રભુ સમાન માનો. તમારા પિતાને ખરાં જીગરથી માન આપો; પરંતુ તમારી માતાની કાળજી ફીકર તમે ભુલશો મા. તમારે માટે તેમણે જે કાંઇ કર્યું છે તેનો હજારમો હિસ્સો પણ તમારા જાણવામાં આવ્યો નથી, પરંતુ બીજાંના કહેવાથી તમે મોટા થઈને સમજીને જાણી લો, કે તમને ઉછેરવામાં તેણીએ જે દુઃખો વેઠયાં છે, તેની આગળ તમો ભાઇઓની નવી આવેલી પેલી તો આજ કાલની છે. “ દોલત મ્હારો પરમેશ્વર, ને અસતરી મ્હારો ગુરૂ; માબાપ તો ઘરડાં ઘેલાં, સેવા કેની કરૂં?” આ મતના દયાહીન બેટાઓ ઘેરના પીરને તેલનો મલીદો ચઢાવી, પરઘેરના પીરને ઘીનો મલીદો ખવાડી નીમકહરામ થાય છે, તે વેળાએ બુઢાં માબાપને જેટલો સંતાપ થાય છે, એટલો બીજા કોઇ પણ ભારેમાં ભારે દગાથી થતો નથી. માટે સપુત થવા માટે કોઇ પણ બેટા બેટીએ પોતાના માબાપના ઘડપણમાં દગો દેવો નહીં. દાદાર અહુરમઝદે અશો જરાથુસ્ત્રને પહેલું દફતર એ હુકમનું આપ્યું હતું કે: “ મા આઝારયોઇશ ઝરથુસ્ત્ર પૈ.ઉરૂષસ્પેમ મા દુઘધૂમ !” અય ભલા જરથુસ્ત્ર ! ત્હારા પિતાશ્રી પૌરૂશસ્પને અને ત્હારાં માતુશ્રી દોગદોમાને જરા પણ દુઃખ દઈ આજુર્દે કરતો ના. માતા પિતાના દોષ પણ મનમાં ન લાવતાં, તેમની કસુરની પણ ખામી ન બતાવતાં, માન, અદબ, વિવેક અને મલાજાથી મા બાપની ગેરહાજરીમાં મનથી પણ તેમનું જરા સરખું નબળું વિચારવું નહીં. જે હલકાં પાત્ર થોડી ઘણી કેળવણી લીધાથી છલકાઈ અધરાઇ જઇને બુઝર્ગ વડીલોનો અંદાજો મલાજો રાખતાં નથી, અને પોતે જાણે બધું દુન્યાદારીનું શિખી સમજીને પરવારી ચૂકયાં હોય એમ સમજીને મા બાપને ડોસો,–ડોસી; ડોકરો,–ડોકરી કે વાંદર વાંદરી કહી બેમલાજાનું વર્તન ચલાવે છે, તેઓ ચાલતે દહાડે સુખી થતાં નથી, અને પાછળથી બહુજ પસ્તાવો થાય છે. મી. ઇબ્રાહીમ ગુ. ફાજલનો ઘણાં વર્ષો ઉપર વાંચવામાં આવેલો લેખ હું હવે પછી રજુ કરી દરેક જવાનોને વિનંતિ કરૂં છું, કે તેઓ સવેલાએ ચેતીને ચાલે.

ઇંગ્લંડની અંદરનાં એક ગામડાંના કબ્રસ્થાનમાં એક શખ્સ ફરતો હતો તેવામાં તેની નજર એક જુવાન પુરૂષ ઉપર પડી; જે એક હાથ એક પથ્થરનાં કટકા ઉપર મૂકી અને બીજે હાથ આકાશ તરફ ધરી જાર બેજાર રડતો હતો. આ પુરૂષની આવી હાલત જોઇને તે જવાનને તેણે દિલાસો દીધો; જે ઉપરથી તે જુવાન પુરૂષ નીચે મુજબ બોલ્યો:–

“ અરે સાહેબ ! કોઈ દિવસે પશ્ચાત્તાપનો ચટકો તમે ખમ્યો છે ? તમે જાણો છો, કે બદ કામની જીંદગી ગુજારી આંખ ચોળીને જોવું, કે હવે વખત વહી

ગયો છે, તે કેવું લાગે છે ? એવીજ મારી હાલત છે. અને મારા સરખા જોરેમંદ માણસને ઓરત મીસાલ રડતો જુવો છો તેનું પણ કારણ એજ છે. ”

“ આ જે પથ્થર છે તેની તળે મ્હારી મરનાર માતા હંમેશની ખુશ નિંદ્રામાં પડી છે. મ્હારી માતા સરખી માતા તો થોડાંજ ફરજન્દોની હશે ! જ્યારે હું નાનો છોકરો હતો, અને મારી માતાની મીઠાશ અને હેત ભરી આંખો જ્યારે મારી ઉપર વળતી હતી, તે આંખોનો ખ્યાલ વારેઘડીએ મ્હારા સ્વપનામાં આવ્યા કરે છે. મ્હારો બાપ મને નાનો મૂકીને મરી ગયો હતો, અને હું તેણીનું એકજ પુરૂં ફરજંદ હતો. અરે ! તેણી કેવી રીતે મ્હને ચ્હાતી હતી ! તેણીનો ખ્યાલ, તેણીનો સઘળો જીવ મ્હારામાંજ ભરાયલો હતો. કંગાલિયત તે વખતે અમારે ત્યાં વસતી હતી, તેથી કોઈ વખતે મારી માદર પોતાની ભુખને મારતી હતી, કે રખે મારા ખોરાકમાંથી એક નવાલો કમતર થાય ! જ્યારે ઉનનાં કપડાં પેહેરીને, અમીરનાં ફરજંદની માફક હું બહાર રમતો અને કુદતો ત્યારે મ્હારી હેતવંતી માદર કકડતા શિયાળામાં આંગ ઉપર એક ફાટું ચિંદડું ઘાલી ઠરઠરતી હતી. અરે ! પણ જેમ જેમ હું મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેણીની હું નાફરમાની કરતો ગયો. આળસે મ્હારામાં ઘર કીધું, અને જ્યારે મેં નિશાળ તજી ત્યારે મારા મગજમા ફાંટો આવ્યો કે માતાની આજ્ઞા પાળવી એ તો બાયલાનું કામ છે ! તે જરા બોલતી તો હું રાતો પીળો થઇ જતો, અને મ્હારી સઘળી મોજમજાહમાં મારી માદરને એક પથ્થર સમજતો હતો; કારણકે છાકટા અને આળસુ છોકરાઓ સાથે મેં દોસ્તી રાખી હતી.” હ્યાં તે છોકરો પાછો ડુસ્કે ડુસ્કે વળી રડવા લાગ્યો. પણ થોડા વાર રહીને પાછો બોલ્યો કે; “ એક દહાડે હું એટલો તો આજારી પડયો કે મરવાની અણિ ઉપર આવ્યો હતો. મ્હારી માદરે અંતિ ઘણી મ્હારી ખીદમત કીધી, જેની યાદદાસ્ત કદીપણ મ્હારા દીલમાંથી વિસરાઇ જનાર નથી. હજુ પણ તેણીનો થંડો નરમ હાથ ગોયા મ્હારી ઉપર ફરતો લાગે છે, કે જે હાથમાં વૈદનાં વસાણાં કરતાં પણ વધારે ગુણ હતો. તે વખતે મારૂં દીલ પિગળી ગયું હતું, અને મ્હારી માદરને મેં સારી ચાલ ચલાવવાને ઘણાં વચનો દીધાં હતાં. આંખમાં આંસુ લાવીને મેં તેની માફી ચાહી, ત્યારે તેણીનાં મોઢાંપર ખુશાલી પથરાઇ રહી. અને હું સાંભળતો હતો, કે જેમ જેમ મને સુખાકારી થતી ગઈ તેમ તેમ તેણી ઇશ્વરના ઉપકાર માનતી ગઈ, પણ અફસોસ ! એ તો માત્ર મોતથી બીધેલાંનાંજ ફાંફાં હતાં ! પાછું મ્હારામાં કૌવત આવતાં આગલોજ રસ્તો મેં ફરીથી ધર્યો. છાકટા દોસ્તો સાથ પાછી પીઠાંઓની મુલાકાત લેવા લાગ્યો. આ વખતે મ્હારી માદરને લાગેલા ગમનું બ્યાન કોઈ શબ્દોથી થઇ શકનાર નથી. હું ધારૂં છું કે મ્હારી ખરાબ ચાલથીજ તેણીનું દીલ ફાટી ગયું,

તેણીનાં ગાલમાંથી રતાશ ગૂમ થઈ ગયો, તેણીની નાજુક આંખોનું તેજ ઝંખ મારી ગયું, અને તેણીના સુંદર બાલ ઉપર રૂપેરી ઢોળ ચઢવા લાગ્યો. મારા સઘળા પડોશીઓ મારી માદરની દુબળી હાલત વીશે મને વારંવાર કહેતા, પણ હું ગુસ્સાથી કહેતો હતો કે; ખાલી ફિકિરયારી ના કરો."

"એક રાતે હું ખૂબ દારૂ પીને ઘરમાં આવ્યો, અને સવારે હું પાછો બહાર જતો હતો, એવામાં મારી માદરે વિનંતી કીધી કે, આજનો દિવસ તું મ્હારી સાથે રહે, જો બેટા! તારે સારૂ ભઠ્ઠીમાં મેં કાંઇ મેલ્યું છે, તે તુંને પસંદ પડશે; માટે આજનો દિવસ મારે ખાતર મારી આગળજ બેસ!" એમ મારી ફરેસ્તા ખસલતની માદર બોલી; પણ તે દિવસે મ્હારા છાકટા છોકરા સોબતીઓ સાથે હું પીઠે પીઠે ફરનાર હતો, તેથી મેં ચટકો કરી તેણીને હડસેલી દીધાં અંતે તેણીની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ફાટવા લાગી, અને તોપણ તેણી પોતાના મધુર અવાજે બોલી કે, "બેટા, આ ફાંની દુનિયામાં હું વધારે વખત કાઢું એમ મને લાગતું નથી, અને કદાચ આ તુંને મ્હારી છેલ્લીજ અરજ હોય!" અરે સાહેબ! દોજખી જમાના ત્હારો દૌર! ત્હારી બેડીમાં મારા હાથ થોકાયલા તે કયાંથી જઇ મારી હેતવંતી વ્હાલી માદરને ગળે લાગું! કયાંથી જઈ તેણીનાં પગસે મારૂં માથું મેલું! હું જેવો બહાર નિકળું છું તેવામાં મારી માદર બારણાંની વચ્ચે ઉભી અને પોતાનો નરમાસ ભર્યો હાથ મુજપર મેલીને બોલી કે; "બેટા, નહીં! તું આજે થોભીજ જા!' ગુસ્સામાં આવી જોરથી એક હડસેલો તેણીને મારી હું બહાર નીકળી પડયો. એકવાર પાછું ફરીને પણ મેં તેણીના તરફ જોયું નહીં! મારૂં હૈડું એટલું તો શૂન્ય મારી ગયું હતું, કે મારો હીનપસ્તી ભરેલી ચાલનો મને જરાપણ વસવસો થયો નહીં, અને મારા નીશાબાજ સોબતીઓના ખ્યાલમાં અને દારૂની કેફમાં મારી વ્હાલી માદરની યાદદાસ્ત સઘળી ધોવાઇ ગઇ! થોડા વખત પછી મારા એક પડોશીએ આવી જાણે મને ઊંઘમાંથી જાગૃત કીધો, અને તેણે મ્હને વિનંતી કીધી કે; ત્હારી મયને જીવતી જોવી હોય તો મારી સાથે ઘેર ચાલ! એ પછી શું થયું તેની મને ખબર નથી. મારી નાડી ગોયા ધબકતી બંધ થઇ ગઇ હતી. જયારે હું પાછો હુશિયાર થયો ત્યારે અમારા પાદરીની સાથે, મરતી માદરના ઓરડામાં હું ગયો. નહીં બોલાય એટલી દિલગીરીથી હું તેણીની ઉપર વાંકો વળ્યો, અને તેણીનાં મોતનો પેગામ આવ્યો છે, એવું સમજીને હું રડતોજ ઉભો. મેં તેણીને બોલાવ્યાં, તેણીની માફી ચાહી, તેણીને માટેની ભક્તિમાં મ્હારો તમામ જીવ રેડયો—પણ વખત વહી ગયો હતો! ફરીથી તેણીનો સાદ સાંભળવાને આ દુનિયામાં મ્હને સરજત હતી નહીં! જેઓ તેણીના બિછાના આગળ હતા, તેઓએ તેણીમાં એકાએક ફેરફાર જોયો. તેણીએ દીલગીર પણ હેત ભરી આંખો ઉઘાડીને મ્હારી તરફ જોયું, અને

બીજીજ પળે તેણી જમને તાબે થઈ; તેણીની આંખો વિંચાઇ ગઈ, અને આ ફાની દુનિયામાંથી મ્હારી કદરવતી માતા ચાલતી થઈ. આહા! તે દેખાવ તો હું મરીશ ત્યાં લગી ભુલનાર નથી. એ બનાવ પછી મને પુરતી યાદદાસ્ત તો નથી, તોપણ મ્હને ખબર પડી કે મ્હારી વ્હાલી માદર મરણ પામી, અને મેંજ તેણીનો જાન લીધો! મ્હારી નાફરમાની ભરેલી ચાલથી તેણીનાં દુઃખને મેં વધારી દીધું, અને ગુસ્સાથી મેં જે તેણીને આંચકો માર્યો હતો, તે આંચકાથીજ મેં તેણીનાં દુઃખનો અંત પણ આણ્યો! ઘણા દહાડા સુધી હું આ અને આવતી દુનિયા વચ્ચે ડોળતો રહ્યો. મ્હારી માદરની ઘોર ઉપર મેં કસમ લીધા, કે ફરીથી શરાબનું નામે લેઇશ નહીં, કે જે શરાબથી આજે હું આવા ફેજે પુગ્યો છું, અને આજ શરાબથી હું આ દુનિયાને અકારી કરી જમને તેડું છું, કે મારાં હૈડાંનાં ડંખમાંથી જલદી હું વેગળો થાઉં. મ્હારી વ્હાલી માદરની તશવીર મારાં બિછાનાના તકીઆની નીચે મેળેલી છે, અને જેમ કંજુસો પોતાનું સુનું વારે ઘડીએ જોયા કરે છે, તે કરતાં પણ વધારે વખત હું તેણીની તશવીરને જોયા કરૂં છું. જે માન તેણીનાં જીવતાં જીવત આપવું જોઇતું હતું તે માન તેણીની નેક યાદથી હવે તશવીરને આપું છું. જે જગ્યામાં તેણી મરી ગઇ તે જગ્યામાંથી નીકળી હું ઘણા વરસ બહાર ભટકયો છું, પણ આ મુલાકાત પાછી મારી નાનપણની જીંદગી નજર કરે છે, અને જોકે હમણાં એક નેક ઓરત અને ગુલાબ સરખાં બે બાળકોથી મારૂં ઘર ઘણુંજ મીઠું છે, તોપણ મારી વ્હાલી માદરના મોતનો ડાઘ મારાં મોતથીજ ફીટશે. હાલ મારી હાલત ઘણીજ સારી છે, પણ મારી વ્હાલામાં વ્હાલી માદરને એકલોજ આ દુન્યામાં જીવતી જોવા સારૂ મારી સઘળી અસકેઆમત આપવા પણ હું તૈયાર છું.—“ અરે ઓ ભલા ગ્રહસ્થ! તમે કોણ છો તેની મને ખબર નથી; પણ જો જુવાનીઆઓ તમારી શિખામણ માનતા હોય તો મારી આ ખરી બનેલી વાત તેમને કહેજો, અને આ દુનિયાનો મહા સાગર જો પાર કરવા માંગતા હો, જો મનની અને દીલની શાંતિ ભોગવવા માગતા હો, તો અરે ભલા માણસ, કહેજો તે જુવાનીઆઓને, કે **શરાબથી** અને **બદ સોબતીઓથી** દૂર રહેજો, અને ઇશ્વરના સર્વથી પવિત્ર બખશીશ કે જે પોતાની વ્હાલામાં વ્હાલી **માદર**, તેને આદરમાન આપવાને હરદમ સાવધ રહેજો! ઘણી ચીજો ઇશ્વર બે વખત આપે છે, પણ માદર, હેતભરી વ્હાલી **માદર** કદી પણ બીજીવાર આપતો નથી. તો હે ભાઇ! હે બેન! **તમારે સુખી રહેવું હોય તો મા બાપની સેવા જરૂર કરવી!**

“ અગર બર ફરાત્રીઓ ગર દર નેશીબ;
ન બાયદ નેહાદન સર અંદર ફેરીબ.”

ત્હારો દહાડો ચઢતો થાય, તું મોટાઇ પામે, કિંવા ત્હારી પડતી સ્થિતિ આવે, કે ગમે એ કાં નહીં થાય, તોએ તું કદિ પણ મા-બાપને દગો દેતો ના. નવી આવેલી પેલી જો સો દહાડા ત્હારા કાન કરડે તો એક દહાડો તો તને જરૂર લાગશે, પરંતુ મા બાપ ઉપરથી ત્હારો મન ઉતારો કદિએ કરીશ મા. ખુદા નહીં ખમશે. આપણે કાંઇ એકલાં આપણે પોતાનેજ માટે જન્મ લીધો નથી. પ્લેટો કહે તેમ, આપણી સરજત ઉપર સર્વથી પહેલો હક્ક આપણા માત પિતાનો છે, પછી દેશ એશ પોતાનો હક્ક ધરાવે છે. તમે તમારાં મા બાપની સેવા નહીં ઉઠાવો અને દેશ સેવા માટે બહાર પડો તો તે દેશ સેવા કરવાનો તમને હક્કજ પ્રાપ્ત થતો નથી. ઘેરનો વૈદ ને ઘેરનાં ડોસા ડોસી પીડે મરે, એ રીતિ કીયા દેશની? આ થોડાંક વચનો કહી સમાપ્ત કરતાં આ જમાને-મા બાપને પણ બે બોલ કહેવાની એટલા માટેજ ફરજ છે, કે હાલ જમાને-મા બાપ પોતાનાં બચ્ચાંને લાડમાં છકાવી બકારી દેવાના અનર્થ કરે છે, તેના પરિણામમાંજ વગર ચમટો તોંડે ઉધારેલાં બચ્ચાં ઘડપણમાં મા બાપને ઠોકરે મારતા શિખ્યાં છે; માટે માબાપે પણ પગમાંનો જોડો પગમાં રાખી ચિમટો મરડવાનો હક્ક ગુમાવી બેસવો જોઈતો નથી. તોપણ પારકી માય વગર કાન વિંધાતા નથી. અર્થાત, ગુરૂ વગર જ્ઞાન મળતું નથી. મા-બાપ કરતાં ગુરૂનો અમળાવેલો ચિમટો સચોટ અસર કરે છે. માટેજ મ્હારાથી તોડાયેલા ચમટા માટે મ્હને માફ કરીને પણ, બ્હેનો ને બંધુઓ! તમારાં મા-બાપની સેવા બજાવજો. સાદી શાયર કહી ગયા છે કે;

"પાદશાહી પેસર બ મકતબ દાદ;
લોહે સીમીનશ બર કેનાર નેહાદ.
બર સરે લોહે ઊ નવેસ્તે બ ઝર;
'જોરે ઉસ્તાદ બેહ કે મેહરે પેદર."

એક પાદશાહે પોતાના દીકરાને નિશાળે ભણવા બેસાડયો ત્યારે રૂપેરી સ્લેટ તેની બગલમાં આપી; અને તે પથ્થર પાટીને મથાળે સોનેરી અક્ષરો કોતરાવ્યા કે;

"બાપની મેહેર કરતાં ઉસ્તાદનો કેહેર ભલો!"

સાદી જીંદગીની શૉક—

ફૅશનની ફિસિયારી.

આ પુસ્તક હાલની નવી જીંદગી મેળવતી દુનિયાના વહેવાર માટે બેહદ જરૂરનું છે. સાદી જીંદગીની જરૂર વીશે આજની વિદ્યા કબુલ કરે એવા દાખલા દલીલોથી, વાર્તાઓ વિગેરેથી ગમત સાથે જ્ઞાન મળે એવું પુસ્તક તૈયાર કરેલું છે. તેમજ

સલુકની માતા.

એટલે, "માયનો માયો, સંસારનો છાંયો, ને જગતનો પાયો" એ નામનું પુસ્તક, માતા થવાનો હુન્નર શિખવનારૂં તૈયાર કર્યું છે, અને તેના કેટલાક ભાગો "હિંદી આફ્રીક" માં છપાઇ ચુકયા છે. દરેક માતાએ પોતાના બચ્ચાંને કેમ ઉધારવાં ઉછેરવાં, અને કેવી તરબ્યત તથા કેળવણી આપવાથી સંસાર ને જગતને ફાયદો થાય તે આ ચોપડીમાં સુંદર શિક્ષણોથી, દલીલો અને પૂરાવાથી વાર્તારૂપે બતાવ્યું છે.

ઉપલાં બન્ને પુસ્તકોને ઉત્તેજન મળે એવી ભલી ધારણાથી જો કોઇ સખી બાનુ યા ગ્રહસ્થ પોતાનાં આશો વ્હાલાંની યાદમાં અર્પણ કરાવવાની નેમથી મદદ આપશે, અને પ્રભુ ઇચ્છા હશે, તો હું બન્ને પુસ્તકો છપાવવાને શક્તિવાન થઇશ. પારનો પાડનાર તો પ્રભુજ છે.

સ્ટેશન રોડ,
નવસારી તા ૧૯ ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૦.

કર્તા.

દુઃખીને દિલાસો

(રચનારઃ—શો. મ. દેશાઇ.)

કિંમત ફક્ત ૪ આના

"દુઃખીને દિલાસો" એ નામના પુસ્તકોના ૪૭ ભાગો બહાર પડી ચુક્યા છે. એ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવાથી ભવિષ્યમાં તે એક ઉત્તમ શિક્ષાગુરૂ અને મોટો દિલાસો દેનાર ઉસ્તાદ તરીકે ઘણો કામ લાગશે. હાલની તેમજ આવતી ઓલાદને દિલાસો મળશે. એટલુંજ નથી, પરંતુ આગલી પાછલી બધી બાબતોનું જ્ઞાન મળશે. દરેક જાતની ગમ્મત મળશે. સંસારી જ્ઞાન ઉપરાંત આત્મજ્ઞાન મળશે. નાટક વાંચવા ગમતો હોય, વાર્તા કથા વાંચવી પસંદ હોય, ઇતિહાસ, નવી નવાઇની નોંધો અને ચાનકના શિક્ષણો મેળવવાં હોય, ગાયનો કહેવતો કે દુહાનો સંગ્રહ જોઇતો હોય તો તે સર્વે આ ભાગોમાંથી મળશે. આઠ આનાની કિંમતનું પુસ્તક ગમે એવી કાગળ કે છપામણીની મોંઘવારી છતાં આજે માત્ર ૪ આનાની કિંમતે મળશે પણ વખત જતાં ૪ રૂપ્યે પણ એકેક ભાગ મળવો કઠણ છે. આજે એની કિમંત કાંઇ નહીં જણાશે, પણ કાલ ઉઠીને તેનીજ કિંમત કરી શકાશે. વ્હાલાં ગુજરેલાંઓની યાદગારીમાં અર્પણ કરવા કરાવવાનું આ એક સહેલું ને સસતું સાધન છે. પૈસા કે કીર્તિ કમાવાની ઇચ્છા વગર માત્ર દુઃખી લોકોને દિલાસો મળે, અને ધંધાદારી રોકાણોમાં થોડી ફુરસદે તમામ જગતનું જ્ઞાન ને વાંચન લોકોને મળી શકે, એજ નિર્મળ હેતુથી આ પુસ્તકના આશરે ૬૦ ભાગો પ્રગટ કરવા ધાર્યા છે; પારનો પાડનાર તો પરમેશ્વર છે.

પુસ્તક મળવાના ઠેકાણાં.

૧—એરવદ સાહેબ રૂશતમજી બેજનજી રાનજી.
હ્યુજીસ રોડ-ચોપાટી-મુંબઇ.

૨—મેસર્સ જેહાંગીર બેજનજી કરાંણીના છોકરાઓ.
પારસી બજાર—કોટ—મુંબઇ.

૩—મી૦ બેરામજી મનચેરજી દેશાઇ બી૦ એ૦